

KRIEVIJAS PUBLISKĀ DIPLOMĀTIJA LATVIJĀ: MEDIJI UN NEVALSTISKAIS SEKTORS

Redaktors

Andis Kudors

Krievijas publiskā diplomātija Latvijā: mediji un nevalstiskais sektors

**Austrumeiropas politikas pētījumu centrs
LU Akadēmiskais apgāds**

Rīga, 2014

*Šī grāmata ir tapusi ar Latvijas valsts un Tieslietu ministrijas atbalstu.
Par grāmatas saturu atbild rakstu autori.*

Redaktors *Andis Kudors*

Literārā redaktore *Ruta Puriņa*

Maketētāja *Andra Liepiņa*

Vāka dizains *Uldis Freimanis*

© Austrumeiropas politikas pētījumu centrs, 2014

© Māris Cepurītis, Andis Kudors, Mārtiņš Kaprāns, Anda Rožukalne, Rinalds Gulbis,
Artūrs Kvesko, Aleksejs Grigorjevs, Ainārs Lerhis, Valdis Tēraudkalns, 2014

© Uldis Freimanis, vāka dizains, 2014

© Latvijas Universitāte, 2014

SATURS

<i>Andis Kudors</i>	
Ievads	5
<i>Māris Cepurītis</i>	
Publiskā diplomātija: teorētisks ieskats	8
<i>Andis Kudors</i>	
Krievijas izpratne par publisko diplomātiju: starp maigo varu un manipulāciju	31
<i>Mārtiņš Kaprāns</i>	
Vecs vīns vecā ādas maisā: Latvijas ierāmēšana Krievijas medijos	57
<i>Anda Rožukalne</i>	
Krievijas mediji Latvijā: īpašnieki, regulācija, ietekme	76
<i>Rinalds Gulbis</i>	
Krievijas tautiešu politika – idejas, īstenojami un ietvars	100
<i>Artūrs Kvesko</i>	
Tautiešu organizācijas kā Krievijas publiskās diplomātijas sastāvdaļa	119
<i>Aleksejs Grigorjevs</i>	
Krievijas kultūras diplomātija Latvijā	147
<i>Ainārs Lerhis</i>	
Vēstures jautājumi Krievijas publiskajā diplomātijā	161
<i>Valdis Tēraudkalns</i>	
Krievu Pareizticīgā baznīca Krievijas publiskajā diplomātijā	187
<i>Andis Kudors</i>	
Secinājumi	215
Par autoriem	219

IEVADS

Andis Kudors

Publiskā diplomātija savā attīstībā jau ir nogājusi zināmu ceļu no *tradicionālās publiskās diplomācijas*, kas paredzēja diplomātu drīzāk vienvirziena komunikāciju ar citas valsts auditoriju, līdz *jaunajai publiskajai diplomācijai*, kas akcentē „klausīšanos” un divvirzienu komunikāciju ar mērķgrupām ārvalstīs, kā arī paredz plašu nevalstisko aktoru līdziesaistīšanos publiskās diplomācijas īstenošanā. Analizējot jaunās publiskās diplomācijas būtību, Jans Melissens (*Jan Melissen*) uzsver, ka tā ir kas vairāk nekā propagandas forma, ko izplata diplomāti. Lai gan vienlaikus viņš atzīst, ka diemžēl dažu valstu diplomātiskie dienesti balsta savu publisko diplomātiju uz nepatīkamo propagandas veidošanas tradīciju.¹

Krievija pēdējos gados ir centusies aktīvi apgūt jaunās publiskās diplomācijas praksi – ja ne pilnā mērā, tad vismaz nevalstisku un „pusvalstisku” organizāciju iesaistīšanas ziņā. Tomēr praksē ir vērojama Krievijas diplomātu vēlme darboties ar vecajiem, padomju laikā pārbaudītajiem instrumentiem. Padomju rēgs ne tikai nav pazudis, bet arvien aktīvāk piesaka savu eksistenci Krievijā – gan ar PSRS himnas mūzikas atjaunošanu, gan ar neseno padomju laikā cildinātā Tautsaimniecības sasniegumu izstādes (VDNH)² kompleksa atjaunošanu Maskavā. Krievu pareizticīgās baznīcas (KPB) patriarha Kirila dāvinātais III pakāpes Slavas un goda ordenis Krievijas Komunistiskās partijas vadītājam Genādijam Zjuganovam 70 gadu jubilejā 2014. gada jūnijā ir mūsdienu Krievijas laikmeta zīme...

Starp padomju mantojuma saņēmējiem ir arī Krievijas publiskās diplomācijas sfēras darbinieki, kas nekaitrējas pārņemt ne tikai tālaika infrastruktūru, bet arī daļu metožu. Atbilstoši Džozefa Naija idejām publiskā diplomātija ir maigās varas īstenošanas instruments. Maigās varas elementi noteikti ir klātesoši Krievijas publiskajā diplomācijā, tomēr arī stingrā vara nekur nepazūd. 2012. gada vasarā pētniece Agnija Grīga (*Agnia Grigas*) Karaliskā Starptautisko attiecību institūta *Chatham House* publikācijā par Krievijas maigās varas ietekmi Baltijā brīdināja, ka ne Eiropas Savienība, ne NATO nesargā Baltijas valstis no Krievijas informatīvās klātbūtnes un ekonomisko instrumentu radītajiem riskiem. A. Grīga rakstīja, ka Krievija cenšas izmantot Baltijas valstu vājības savās interesēs, turklāt Maskava ir

¹ Jan Melissen, „The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice” in Jan Melissen (ed.) *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations* (New York: Palgrave Macmillan, 2005), 11.

² Vystavka dostizhenii narodnogo hazaistva – krievu val.

gatava kavēt tos, kas vēlas Baltijas valstu vārīgumu novērst³. Minētais vārīgums ir saistīts gan ar enerģētisko nedrošību, etnisko jautājumu neatrisinātību, korupciju un Krievijas mediju dominēšanu. A. Griga arī norādīja, ka oficiālās Krievijas pieeja maigās varas izmantošanā būtiski atšķiras no līdzšinējās Rietumu izpratnes, proti, Krievijas prakse ir vērsta drīzāk uz šķelšanu, nevis vienošanu un „raisa bažas, nevis sniedz mierinājumu”⁴.

Kāds nemiers dīda pašu Krieviju? Agresija bieži vien izriet no bailēm. Spriežot par mūsdienu Krievijas publiskās diplomācijas raksturu, var vilkt dažas paralēles ar citu revanšistiski noskaņotu valstu centieniem mainīt pasaules kārtību un būtiski paaugstināt savas valsts nozīmi starptautiskajā arēnā. Napoleona Francija 18.–19. gs. mijā, Japāna un Vācija 20. gs. 30. gados vēlējās pārskatīt pasaules politisko kārtību. Visas trīs valstis izmantoja publisko diplomātiju, lai pamatotu jauno vīziju, cenšoties noskaņot citas valstis atbalstīt viņu revizionistisko pieeju.⁵ Tomēr revizionistiem neizdevās pārliecināt starptautisko sabiedrību par jaunās kārtības priekšrocībām. Galvenais uzsvārs informatīvajās kampaņās toreiz tika likts uz iekšējo auditoriju.⁶ Anektējot Krimu 2014. gada pavasarī, Krievija aktīvi skaidroja savu pozīciju arī ar publiskās diplomācijas palīdzību. Līdzīgi kā Vācijas un Japānas vadoņi, arī Kremļa agresijas pret Ukrainu laikā galveno uzsvāru ir licis tieši uz iekšējo auditoriju.

Maikls Vlahoss (*Michael Vlahos*), analizējot Napoleona un Japānas lideru publisko diplomātiju un propagandu, cita starpā norāda, ka abos gadījumos tās balstījās uz nereālu pasaules uzskatu un sākotnēji netika skatītas kā pašiznīcinoša pieeja. Vēl cits Vlahosa secinājums ir interesants mūsdienu Krievijas kontekstā, proti, agresoru valstu publiskā diplomātija ir saistīta ar šo valstu nedrošību un līdz ar to nespēju īstenot neitrālas un uzticības pilnas attiecības.⁷ Pakļautas kaimiņvalstis it kā dod zināmu skaidrību par lietu kārtību: īstas draudzības nav, bet nav arī pārāk jābaidās no negaidītiem kaimiņu potenciāli nedraudzīgiem soļiem. Bailes rada vēlmi aizsargāties, diemžēl bieži vien aizsardzība pāriet uzbrukumā. Turklāt baiļu kultivēšana palīdz mobilizēt sabiedrību.⁸ Cik reāls ir V. Putina un viņu balstošās elites skatījums uz „pareizu” pasaules kārtību? Krievijas elites satraukums par iespēju zaudēt ienesīgās pozīcijas kopā ar „krievu pasaules” un „civilizāciju partnerības” idejām piesātina publisko diplomātiju ar strāvojumiem, kas ir attālināti no realitātes. Protams, mūsdienu Krieviju nevar pilnā mērā salīdzināt ne ar militāristisko Japānu,

³ Agnia Grigas, „Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States, Russia and Eurasia Programme”, Chatham House, August 2012, skatīts 17.08.2014., http://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0812bp_grigas.pdf.

⁴ Turpat.

⁵ Michael Vlahos, „Public Diplomacy as Loss of World Authority” in Nancy Snow, Philip M. Taylor (eds.) *Routledge Handbook of Public Diplomacy* (New York: Routledge, 2009), 27.

⁶ Turpat.

⁷ Turpat, 28.

⁸ Turpat.

kāda tā bija pirms kara, ne ar Napoleona laika Franciju, tomēr Krimas aneksija un separātistu atbalstīšana Ukrainā liek meklēt izskaidrojumu Krievijas politikai.

Vlahoss raksta, ka neokonservatīvie karotāji (18., 19. gs. mijas laikā Francijā un 20. gs. 30. gados Japānā) motivāciju guva no romantiskas ideoloģijas, kas bija piesātināta ar vīziju par „vēsturi” un „likteni”. „Varonīgā „griba mainīt pasauli” bija vīzija, kas dabiski sliecās uz cīņu un tās vilinošo apsoliājumu sniegt lielu drāmu un ātru atrisinājumu.”⁹ Kāda ir mūsdienu Krievijas varas elites vīzija par pareizo pasaules kārtību? Krievijas Ārpolitikas koncepcijās (2008. un 2013. g.) ir runa par taisnīgāku pasauli, kur lietu kārtību jānosaka lielajiem reģionālajiem centriem – dažādu civilizāciju vērtību uzturētājiem. Kur, pēc Krievijas ārpolitikas veidotāju domām, šajā situācijā ir Latvija? Uz iedomāto vai pastāvošo civilizāciju robežas. Diemžēl Krievija, zīmējot virtuālas aizsardzības robežas, dažkārt tās velk nevis gar Baltijas teritoriju, bet cauri tai. Krievijas publiskā diplomātija apmierina valsts reģionālās un globālās ambīcijas, un šādā situācijā ir jāreķinās, ka identitāšu cīņā pirmie sitieni trāpa Latvijai.

Šī grāmata ir mēģinājums ieskatīties Krievijas publiskās diplomātijas arsenālā un veicināt izpratni un diskusiju par to, ko mums nozīmē Krievijas „sabiedriskās” jeb „tautas” diplomātijas īstenošana un kā Latvijai uz to reaģēt. Šo darbu var vienlaikus uzskatīt gan par atsevišķu autonomu rakstu kopumu, gan par vienotu pētījumu, kas sastāv no teorētiskās daļas (autors – Māris Cepurītis), Krievijas specifiskās izpratnes par publisko diplomātiju analīzes (Andis Kudors), Krievijas mediju vēstījumu analīzes (Mārtiņš Kaprāns), Latvijas mediju telpas analīzes Krievijas klātbūtnes kontekstā (Anda Rožukalne), tautiešu politikas kā Krievijas ārpolitikas dimensijas apskata (Rinalds Gulbis), NVO lomas publiskajā diplomātijā analīzes (Artūrs Kvesko), Krievijas kultūras diplomātijas specifikas izvērtēšanas (Aleksejs Grigorjevs), vēstures ekspluatācijas publiskajā diplomātijā analīzes (Ainārs Lerhis) un ticības diplomātijas izvērtējuma (Valdis Tēraudkalns). Dažādo iesaistīto zinātnes nozaru pārstāvju dalība norāda uz darba starpdisciplināro pieeju. Nepieciešamību šādam risinājumam nosaka Krievijas publiskās diplomātijas plašais dimensiju klāsts.

Grāmatas redaktors izsaka pateicību jaunajām pētniecēm Marijai Bialkovičai un Tatjanai Kliatskovai par zinātnisko materiālu apkopošanu un sākotnējo analīzi grāmatas tapšanas sākuma stadijā.

⁹ Michael Vlahos, „Public Diplomacy as Loss of World Authority” in Nancy Snow, Philip M. Taylor (eds.) *Routledge Handbook of Public Diplomacy* (New York: Routledge, 2009), 28.

PUBLISKĀ DIPLOMĀTIJA: TEORĒTISKS IESKATS

Māris Cepurītis

Diplomātija jau izsens ir bijis viens no valstu interešu īstenošanas veidiem. Diplomātijas miermīlīgā pieeja valstu ārpolitikas īstenošanai padara to par instrumentu, ko valstis lieto ikdienā. Pašos pamatos diplomātija ietver divus elementus – pārstāvniecību un komunikāciju. Tradicionāli diplomātijas īstenošana ir uzticēta īpaši pilnvarotiem valstu pārstāvjiem, sūtņiem, vēstniekiem, ministriem un citu kategoriju diplomātiem un valstu pārstāvjiem. Arī diplomātiskā komunikācija tradicionāli ir noritējusi starp valstīm. Tomēr 20. gadsimtā notikušās izmaiņas un demokratizācijas procesi daudz lielāku nozīmi ir piešķīruši nevalstiskajiem aktoriem – valstu sabiedrībām, nevalstiskajām organizācijām, plašsaziņas līdzekļiem u. c. Nevalstisko aktoru nozīmes pieaugums ir licis valstīm pārskatīt veidus, kā tās īsteno savas nacionālās intereses. Publisko diplomātiju var uzskatīt par vienu no šo meklējumu rezultātiem.

Publiskā diplomātija ir viens no jaunākajiem diplomātijas veidiem, jo pastiprināta uzmanība kā nozīmīgai diplomātijas dimensijai tai tika pievērsta vien šī gadsimta sākumā. Tomēr tas nemazina publiskās diplomātijas vērtību un tā ir kļuvusi par efektīvas valsts ārpolitikas elementu, papildinot tradicionālās diplomātijas pieejas. Publiskā diplomātija atzīst sabiedrības nozīmi valstu politikas īstenošanā. Atšķirībā no tradicionālās diplomātijas, kur valstis tiecas savas intereses sasniegt, komunicējot ar citu valstu valdībām, publiskās diplomātijas ietvaros valstis uzrunā citu valstu sabiedrības, lai tās mudinātu savas valdības mainīt rīcībpolitiku. Publiskā diplomātija valsts interešu īstenošanā lieto plašu instrumentu kopumu, kas padara publiskās diplomātijas konceptu par netradicionālāko diplomātijas veidu. Publiskā diplomātija ir paplašinājusi tradicionālās diplomātijas elementus – pārstāvniecību un komunikāciju. Tās ietvaros par valsts interešu pārstāvjiem var kļūt ne vien diplomāti, bet arī nevalstiskā sektora pārstāvji. Arī komunikācijas veidi ir ievērojami paplašinājušies, padarot komunikāciju atvērtāku un plurālistiskāku.

Lai detalizētāk izskaidrotu iepriekš minētos publiskās diplomātijas aspektus un nodrošinātu pamatu turpmākajām pētījuma nodaļām, šajā nodaļā publiskā diplomātija tiks primāri analizēta no teorētiskās perspektīvas.

Tā kā publiskā diplomātija ir daļa no valsts ārpolitikas un tiek īstenota saistībā ar tradicionālo diplomātiju, tad vispirms apakšnodaļā tiks aplūkota diplomātijas būtība un tās attīstība. Tālāk autors pievērsīsies publiskās diplomātijas teorētiskajam ietvaram – Džozefa Naija (*Joseph Nye*) maigās varas (*soft power* – angļu val.) konceptam, savukārt pēc tam detalizētāka uzmanība tiks pievērsta publiskās diplomātijas attīstībai, vecās un jaunās publiskās diplomātijas izpratnēm. Tiks aplūkoti

arī tādi publiskās diplomātijas instrumenti un saistītie koncepti kā propaganda un sabiedriskās attiecības. Nodaļas nobeigumā uzmanība tiks veltīta valstisko un nevalstisko aktoru lomai un mijiedarbībai publiskajā diplomātijā.

1. Diplomātija un tās attīstība

Diplomātija ir bijis viens no starpvalstu attiecību veidošanas instrumentiem jau kopš pirmo valstisko veidojumu rašanās Mezopotāmijā ap 4000 g. p. m. ē.¹ Diplomātiju ir lietojusi praktiski jebkura valsts, kam ir bijusi nepieciešamība veidot attiecības ar citām valstīm vai valstiskiem veidojumiem.

Diplomātija ir attīstījusies līdz ar starptautiskās sistēmas, valstu, sabiedrību, tehnoloģiju un ideju attīstību. Mūsdienu diplomātija ir šīs attīstības rezultāts, un mēs nekad nezināsim, kāda būtu mūsdienu starptautiskā sistēma un kā valstis veidotu savstarpējās attiecības, ja 14.–15. gadsimtā Itālijas pilsētvalstīs neizveidotos rezidējošo vēstniecību tīkls vai ja 1815. gadā Vīnes kongresā netiktu pieņemts lēmums par Eiropas koncerta sistēmas izveidi un likti pamati vispārzināmāi protokolārajai kārtībai. Tāpat mēs nezinām, kā pasaule izskatītos, ja to nebūtu piemēklējušas 20. gadsimta lielākās traģēdijas – Pirmais un Otrais pasaules karš.

Līdz ar izmaiņām starptautiskajā sistēmā un diplomātijas attīstību ir mainījusies izpratne par to, kas ir diplomātija. Modernās diplomātijas aizsākumos diplomātija faktiski tika attiecināta uz sarunām starp valdnieku/valstu pārstāvjiem. Vēlāk to papildināja skatījums par diplomātiju kā valdnieka/valsts pārstāvniecību un darbošanos valdnieka vai valsts vārdā. Savukārt 20. gadsimta sākumā diplomātijas praktiķi un analītiķi jau attiecināja diplomātiju uz valstu savstarpējām attiecībām starptautiskajā sistēmā un starptautiskās sistēmas lomu nacionālo valstu rīcībā.² Turpinoties starptautiskās politikas attīstībai, turpināsies arī diplomātijas izpratnes attīstība, tomēr līdzšinējā diplomātijas attīstība liecina, ka diplomātijas pamatelementi faktiski ir palikuši nemainīgi.

Par diplomātijas pamatelementiem var uzskatīt komunikāciju un pārstāvniecību.³ Diplomātija kā komunikācija ietver saziņu starp valstīm, starptautiskajām institūcijām un citiem starptautiskās politikas aktoriem. Diplomātija attiecas uz tādu noteiktu komunikāciju, ko īsteno valstu, starptautisko institūciju un citu aktoru oficiālie pārstāvji. Turklāt komunikācija tiek īstenota atbilstoši noteiktai kārtībai, piemēram, saskaņā ar 1961. gada Vīnes konvenciju par diplomātiskajiem sakariem. Otrs diplomātijas pamatelements – pārstāvniecība – ir attiecināms uz tādu aktoru

¹ Par pirmo diplomātisko dokumentu tiek uzskatīta Amazi karaļvalstij sūtīta Eblas karaļvalsts vēstule, kas datēta ap 2500 g. p. m. ē.

² Geoffrey Allen Pigman, „Debates About Contemporary and Future Diplomacy” in *Diplomacy in a Globalizing World. Theories and Practices*, ed. Pauline Kerr, Geoffrey Wiseman (Ney York, Oxford: Oxford University Press, 2013), 70.

³ Turpat, 71.

loku, kuri īsteno noteiktu komunikāciju. Pārstāvniecība ietver zināmu funkciju deleģēšanu, kad valsts vadītājs pilnvaro noteiktas personas pārstāvēt valsts intereses ārpus tās teritorijas. Pārstāvniecības elementu diplomātijā ir iespējams attiecināt arī uz vienībām, kuras ir tiesīgas piedalīties diplomātiskajā komunikācijā – proti, vai valstis ir vienīgās vienības, vai arī savus diplomātiskos pārstāvjus var izvirzīt valstiski veidojumi vai subnacionālas vienības. Kopumā šajā pētījumā par diplomātiju tiks uzskatīta Aivora Robertsa (*Ivor Roberts*) diplomātijas definīcija, kas diplomātiju raksturo kā „inteliģences un takta lietošanu oficiālās attiecībās starp neatkarīgu valstu valdībām, to attiecībās ar atkarīgām teritorijām un attiecībās starp valdībām un starptautiskajām institūcijām”.⁴ Definīcijā ir ietverti abi diplomātijas pamatelementi – komunikācija un pārstāvniecība, norādot, kādā veidā tiek īstenota komunikācija, kā arī nosakot tās vienības, starp kurām komunikācija tiek īstenota.

Pētnieku, diplomātijas vēstures un diplomātijas praktiķu darbos ir atrodamas arī citas diplomātijas definīcijas. Lai kāda būtu definīcija, pašos pamatos tās diplomātiju raksturo kā vienu no valstu ārpolitikas īstenošanas veidiem, turklāt diplomātijā ārpolitika tiek realizēta, izmantojot miermīlīgus līdzekļus. Šeit parādās arī diplomātijas atšķirība no ārpolitikas (dažkārt abi jēdzieni kļūdaini tiek uzskatīti par sinonīmiem) – valsts savas ārpolitikas īstenošanā var izmantot arī karu vai citus instrumentus. Ārpolitika arī skar pašu politikas veidošanas procesu, savukārt diplomātija vairāk ir attiecināma uz jau noteiktās politikas īstenošanu.⁵

Analītiskos nolūkos ir iespējams izšķirt vairākus diplomātijas veidus – divpusējā diplomātija, daudzpusējā diplomātija, publiskā diplomātija. Divpusējā jeb bilaterālā diplomātija apzīmē noteiktā laikā notiekošu oficiālu komunikāciju starp ne vairāk kā diviem aktoriem. Daudzpusējā jeb multipolārā diplomātija attiecas uz oficiālu komunikāciju starp vismaz trīs aktoriem (valstīm, starptautiskajām institūcijām). Divpusējo un daudzpusējo diplomātiju kopā apzīmē kā tradicionālo diplomātiju, jo tā nozīmē attiecību veidošanu un uzturēšanu starp oficiāliem valstu un starptautisko institūciju pārstāvjiem. Šis aspekts padara to atšķirīgu no trešā diplomātijas veida – publiskās diplomātijas. Publiskās diplomātijas svarīgākā iezīme ir tās publiskums – tā ir redzama plašākai sabiedrībai. Atšķirībā no tradicionālās diplomātijas publiskā diplomātija ietver vienas valsts vai cita starptautiskā aktora komunikāciju ar citu valstu vai aktoru sabiedrībām.

Mūsdienās kā papildu veidu var izšķirt digitālo diplomātiju, kas attiecas uz attiecību veidošanu, izmantojot digitālo vidi – moderno informācijas un sakaru tehnoloģiju, tai skaitā sociālo mediju, izmantošanu valsts interešu īstenošanā. Digitālā diplomātija līdzinās publiskajai diplomātijai, jo tā var būt gan divpusēja, gan daudzpusēja. Bet, atšķirībā no publiskās diplomātijas, kuras mērķauditorija ir citu valstu sabiedrības, digitālā diplomātijā saziņa var notikt starp divu vai

⁴ Roberts, Ivor, ed., *Satow's Diplomatic Practice*. Sixth Edition (Oxford: Oxford University Press, 2011), 3.

⁵ Kleiner, Juergen, *Diplomatic Practice. Between Tradition and Innovation* (Singapore: World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd. 2010), 1.

vairāku valstu, starptautisko organizāciju pārstāvjiem un šī komunikācija var būt gan publiska, gan tieši nepieejama plašākai publikai, piemēram, izmantojot publiski nepieejamus sakaru kanālus.

Publiskā diplomātija piedāvā jaunu skatījumu uz valsts interešu īstenošanu. Tajā minimāla uzmanība tiek pievērsta valsts spēkam, piemēram, valsts militārajai kapacitātei. Tā vietā valsts interešu īstenošana ir atkarīga no valsts spējas uzturēt dialogu un būt pievilcīgai jeb no valsts maigās varas.

2. Publiskā diplomātija un maigās varas koncepts

Mūsdienās valsts interešu īstenošanu ne vienmēr ir iespējams panākt, izmantojot tikai tradicionālās diplomātijas piedāvātos instrumentus. Ne vienmēr diplomātiem izdodas pārliecināt citas valsts valdības mainīt to lēmumus, līdz ar to valstis un tās pārstāvošie diplomāti tiecas rast jaunus veidus, kā panākt interešu īstenošanu. Viens no šādiem veidiem ir publiskā diplomātija.

Atšķirībā no tradicionālās (divpusējās un daudzpusējās) diplomātijas, kur komunikācija notiek primāri starp valstu un starptautisko institūciju oficiālajiem pārstāvjiem, publiskajā diplomātijā par diplomātijas objektu kalpo ārvalstu sabiedrības. Par publiskās diplomātijas auditoriju var būt ārvalstu sabiedrības kopumā, noteiktas interešu grupas, plašsaziņas līdzekļi, pilsoniskā sabiedrība, biznesa un viedokļu lideri.⁶

Publiskās diplomātijas teorētisko pamatu nodrošina Džozefa Naija maigās varas koncepts. Vara, Dž. Naija skatījumā, ir „spēja panākt, lai citi izpilda tavu gribu”.⁷ Starptautiskajā politikā vara nozīmē, ka kāds starptautiskais aktors (valsts, starptautiskās organizācijas, alianses) spēj panākt, lai viņam vēlamajā virzienā mainītos cita aktora rīcība. Savas gribas izpildi starptautiskie aktori var panākt vairākos veidos, piemēram, ar militāra spēka palīdzību – to lietojot tieši (militārs uzbrukums) vai arī netieši (izsakot draudus). Arī ekonomiskie instrumenti (ekonomiskās sankcijas, cenu un tarifu politika) ir izmantojami, lai piespiestu citus aktorus mainīt savu nostāju. Tomēr mūsdienu globalizētajā pasaulē šādi piespiešanas mehānismi valstīm ne vienmēr ir izdevīgi. Tieši tādēļ Dž. Naijs pievērš uzmanību maigās varas konceptam. Atšķirībā no citiem varas veidiem maigā vara nodrošina gribas izpildi, balstoties uz pievilcību un kooptēšanu jeb iekļaušanu. Maigās varas īstenošana faktiski palielina citu aktoru vēlmi izpildīt tās īstenotāja gribu.

Valstu gadījumā maigā vara balstās uz trīs vaļiem jeb resursiem: uz kultūru, politiskajām vērtībām un ārpolitiku. Kultūra tās plašākā izpratnē noder par maigās varas resursu gadījumos, kad tā ir pievilcīga citiem. Politiskās vērtības par avotu

⁶ Daryl Copeland, *Guerrilla Diplomacy. Rethinking International Relations* (London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2009), 163.

⁷ Joseph S., Nye Jr., „Public Diplomacy and Soft Power” in *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (2008): 94, skatīts 07.07.2014., doi: 10.1177/0002716207311699.

maigajai varai kalpo, kad valsts tās atbalsta iekšēji un sadarbībā ar citām valstīm un citiem starptautiskajiem aktoriem. Ir svarīgi, lai valsts nodrošinātu politisko vērtību praktisku ieviešanu, nevis tikai to retorisku aizstāvību. Ārpolitika kalpo valsts maigās varas palielināšanai, ja citi starptautiskās sistēmas aktori saredz konkrēto politiku kā leģitīmu un morāli pamatotu.⁸ Valsts maigā vara var izrietēt arī no citiem avotiem, piemēram, no valsts ekonomiskā potenciāla vai militārā spēka – valsts ar attīstītu ekonomiku vai spēcīgiem militāriem spēkiem var būt pievilcīga citām valstīm. Tāpat klasisko stingrās varas avotu – valstu bruņotos spēkus – var nosūtīt sniegt palīdzību katastrofu seku novēršanā. Vienlaikus šie resursi var tikt izmantoti arī kā stngrās varas resursi, piemēram, tieši lietojot militāro spēku vai ekonomiskās sankcijas savu interešu sasniegšanai. Pat ja valstij ir visi iepriekš minētie maigās varas resursi – kultūra, politiskās vērtības un ārpolitika –, tas nenozīmē, ka valstij piemīt ievērojama maigā vara. Atšķirībā no stngrās varas maigā vara valstīm ir jānopelna.⁹ Maigā vara iegūst savu nozīmi tikai tad, kad citi starptautiskās sistēmas aktori – citas valstis – to atzīst (tieši vai netieši) un, pateicoties maigajai varai, izpilda konkrētās valsts vēlmes.

Kā to apgalvo Dž. Naijs, maigā vara tomēr ir un paliek vara, ko var izmantot ne tikai cēlu mērķu sasniegšanai. Piemēram, nevar noliegt, ka nacistiskā Vācija vai PSRS un to līderi Hitlers un Staļins sākotnēji šķita pievilcīgi plašākai sabiedrībai un citām valstīm. Bet tas nenozīmē, ka šie līderi cerēja sasniegt cēlus mērķus. Šādā kontekstā ir svarīgi atcerēties, ka arī maigā vara ir veids, kā valstij īstenot savas nacionālās intereses. Izmantojot maigo varu, valstis tiecas ietekmēt lēmumu pieņēmējus citās valstīs. Ietekme uz citu valstu lēmumu pieņēmējiem var tikt panākta pasīvi – ja lēmumu pieņēmējiem pievilcīgas šķiet pirmās valsts vērtības, kultūra un ārpolitika. Gadījumos, kad ar maigo varu nav pietiekami, lai panāktu interešu īstenošana, valstis var to censties nodrošināt ar aktīvu rīcību.

Valstu maigā vara var iedarboties tieši vai netieši. Tiešā veidā maigā vara var iedarboties uz lēmumu pieņēmējiem (līderiem) citās valstīs, piemēram, ja citu valstu līderus ir apbūrusi pirmās valsts līdera personība vai citi maigās varas resursi (kultūra, politiskās vērtības un ārpolitika). Maigās varas tiešai iedarbībai ir svarīgas personīgās attiecības starp dažādu valstu līderiem, kas var pozitīvi vai negatīvi ietekmēt tālāko lēmumu pieņemšanu. Lielākoties maigā vara iedarbojas netieši. Netiešā iedarbība notiek ar valstu sabiedrību palīdzību – sākumā maigās varas īstenošana notiek valstu sabiedrībās, lai tās savukārt pārliecinātu savus politiskos līderus par noteiktu lēmumu pieņemšanas nepieciešamību.¹⁰ Gadījumos, ja kādas citas valsts maigā vara ir radījusi sabiedrībā pozitīvas asociācijas, pieņemtie lēmumi šai valstij visdrīzāk būs izdevīgi. Savukārt, ja sabiedrībā pastāvēs nepatika pret šo valsti, pieņemtie lēmumi var būt pretēji maigās varas īstenošanai.

⁸ Joseph S., Nye Jr., *The Future of Power* (New York: Public Affairs, 2011), 84.

⁹ Daryl Copeland, *Guerrilla Diplomacy. Rethinking International Relations* (London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2009), 163.

¹⁰ Joseph S., Nye Jr., *The Future of Power* (New York: Public Affairs, 2011), 94.

Lielākoties valsts tieksies iegūt lielāku maigo varu citu valstu sabiedrībās, tieši veidojot pozitīvas asociācijas. Dž. Naija skatījumā viens no mehānismiem, kā valsts ar savu rīcību var veicināt maigās varas veidošanos, ir publiskā diplomātija. Savukārt citu pētnieku skatījumā daudz efektīvāks instruments ir stratēģiskā komunikācija, bet publiskā diplomātija ir tikai viens no tās instrumentiem. Kā maigās varas palielināšanas mehānisms publiskā diplomātija darbojas trīs dimensijās – tās ir ikdienas komunikācija; stratēģiskā komunikācija; ilgtermiņa attiecību veidošana. Ikdienas komunikācijas ietver valsts ārējo komunikāciju ikdienā – skaidrojot un pamatojot tās iekšpolitiskās norises un ārpolitiskos lēmumus. Ikdienas komunikācija ietver arī krīžu komunikāciju,¹¹ piemēram, katastrofu vai bruņotu konfliktu gadījumā, kā tas notika 2008. gada augusta Krievijas–Gruzijas militārā konflikta laikā, kad abas valstis aktīvi izplatīja informāciju un savu skatījumu par norisēm konflikta zonās.

Stratēģiskā komunikācija Dž. Naija skatījumā attiecas uz plānotām publiskās diplomātijas kampaņām.¹² Kampaņas var tikt īstenotas, izmantojot dažādus kanālus – nevalstiskās organizācijas, plašsaziņas līdzekļus, diplomātus un plašāku sabiedrību. Stratēģiskās komunikācijas kampaņas visbiežāk notiek par noteiktu tematiku, piemēram, popularizējot valstī notiekošu pasākumu – olimpiskās spēles, pasaules izstādi u. c. Kampaņu mērķis var būt arī noteiktas valsts politikas atbalstīšana, piemēram, sankciju vai pat militāra iebrukuma atbalstīšana. Ilgtermiņa attiecību veidošana ietver ilgtermiņa publiskās diplomātijas programmas, kuru mērķis ir veidot ilgstošas attiecības ar noteiktiem indivīdiem, izmantojot zinātnisko sadarbību, studentu apmaiņas programmas, seminārus, konferences un pieeju noteiktiem mediju kanāliem.¹³ Šajā kategorijā ietilpst ASV īstenotā Fulbraita stipendiju programma, Lielbritānijas īstenotā *Chevening* stipendiju programma vai līdzīgas programmas, ko īsteno Krievija un citas valstis.

Valsts spēja palielināt savu maigo varu ir atkarīga no sekmīgas visu trīs dimensiju izmantošanas. Turklāt visām dimensijām un to saturam ir jābūt savstarpēji saskaņotam. Kā svarīgs papildu aspekts, ko uzsver Dž. Naijs, ir publiskās diplomātijas dimensiju saskaņotība ar reālo situāciju, jo pat vislabākās reklāmas kampaņas nespēs „pārdot” citām sabiedrībām nepieņemamu rīcībpolitiku. Maigā vara ir viens no veidiem, ar kura palīdzību valsts var panākt savu interešu īstenošanu, bet publiskā diplomātija ir viens no veidiem, kā praktiski nodrošināt maigās varas īstenošanu.

¹¹ Joseph S., Nye Jr., *The Future of Power* (New York: Public Affairs, 2011), 94.

¹² Turpat.

¹³ Joseph S., Nye Jr., „Public Diplomacy and Soft Power” in *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (2008): 102, skatīts 07.07.2014., doi: 10.1177/0002716207311699.

3. Publiskās diplomācijas izpratnes attīstība

No tradicionālās līdz jaunajai publiskajai diplomācijai

Publiskā diplomātija ir viens no diplomācijas veidiem, ko valstis tiecas lietot interešu īstenošanā. Neskatoties uz uzskatu par publisko diplomātiju kā relatīvi jaunu fenomenu, valstis jau izsens ir izmantojušas arī šo diplomācijas veidu. Piemēram, Senajā Grieķijā diplomācijai bija īpaši publisks raksturs, jo sūtņu uzdevumi tika noteikti pilsētvalstu pilsoņu sapulcēs un sūtņi savu ziņu arī nodeva citu pilsētvalstu pilsoņu sapulcēm.¹⁴ Bizantijā aktīvi lietoja publisko diplomātiju savās ārējās attiecībās, lai stiprinātu valsts un tās valdnieka kā kristīgās pasaules centra un Senās Romas impērijas mantotājas tēlu. Arī turpmākajos gadsimtos valstis turpināja pievērst uzmanību aspektiem, kas saistīti ar publisko diplomātiju, piemēram, kardināls Rišeljē īpašu uzmanību pievērsa valsts reputācijai. 18.–19. gadsimtā Austrijas diplomāts un politiķis Klemenss fon Meternihs bija novērojis, ka „sabiedriskā doma ir visnozīmīgākais medijs. Tāpat kā reliģija, tā iekļūst pat vistumšākajos nostūros”.¹⁵ 20. gadsimtā publiskās diplomācijas nozīme tikai turpināja pieaugt. Jo īpaši tās nozīme kļuva redzama Aukstā kara laikā, kad PSRS un ASV īstenoja plašas publiskās diplomācijas kampaņas, kuru mērķis bija visas pasaules sabiedrībai parādīt savu pārākumu. Piemēram, kad notika PSRS un ASV konkurence kosmosa apgūvē, viens no mērķiem bija parādīt, kurai valstij ir augstāks tehnoloģiskais potenciāls. Arī plašsaziņas līdzekļi, piemēram, radiokanāli „Radio brīvā Eiropa” un „Amerikas Balss”, tika izmantoti, lai uzrunātu otras puses sabiedrību.

Tieši Aukstā kara periodā uzmanību publiskai diplomācijai sāka pievērst arī akadēmiķi. Lai gan pats termins „publiskā diplomātija” bija parādījies jau agrāk (pirmoreiz termins esot lietots 1856. g. laikrakstā *London Times*),¹⁶ tikai 1965. gadā Edmunds Gulions (*Edmund A. Gullion*) izstrādāja pirmo publiskās diplomācijas definīciju, kurā ar publisko diplomātiju tika saprasti „līdzekļi, ar kuriem valstu valdības, privātas grupas un indivīdi ietekmē citu indivīdu, valstu valdību attieksmi un viedokļus, lai ietekmētu to ārpolitiskos lēmumus”.¹⁷ Pirmās definīcijas parādīšanās nenozīmēja tūlītēju publiskās diplomācijas pētniecības uzplaukumu, un pagāja vairāk nekā 40 gadu, kamēr publiskās diplomācijas termins nostiprinājās ārpolitikas veidotāju un pētnieku diskursā.

¹⁴ Hamilton Keith, Langhorne Richard, *The Practice of Diplomacy. Its Evolution, Theory and Administration* (London, New York: Routledge, 1995), 9.

¹⁵ Jan Melissen, „Public Diplomacy” in *Diplomacy in a Globalizing World. Theories and Practices*, ed. Pauline Kerr, Geoffrey Wiseman (New York, Oxford: Oxford University Press, 2013), 194.

¹⁶ Nicholas J. Cull, „Public Diplomacy before Gullion. The Evolution of a Phrase” in *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, ed. Nancy Snow, Phillip M. Taylor (New York, London: Routledge, 2009), 19.

¹⁷ „Definitions of Public Diplomacy” in The Fletcher School. Tufts University. The Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy, skatīts 11.07.2014., <http://fletcher.tufts.edu/Murrow/Diplomacy/Definitions>.

Sava veida katalizators, kas sekmēja pastiprinātu uzmanību publiskai diplomātijai, bija 2001. gada 11. septembra teroristu uzbrukumi ASV. Tieši fakts, ka uzbrukumus īstenoja nevis valsts, bet nevalstisks aktors – teroristiskā organizācija „Al Kāida” (*Al Qaeda*) –, lika ASV ārpolitikas veidotājiem un politikas pētniekiem pievērst pastiprinātu uzmanību tieši sabiedrības un citu nevalstisko aktoru nozīmei ārpolitikā un pārdomāt savas valsts interešu aizstāvības pieejas, lai aizstāvībā iekļautu ne tikai citas valstis un to politisko vadību, bet arī plašākas sabiedrības grupas.

Pašlaik publiskās diplomātijas koncepts ir kļuvis par multidisciplināras izpētes objektu, kas tiek analizēts politikas un starptautisko attiecību, komunikācijas, sabiedrisko attiecību, mārketinga un vēstures disciplīnā.¹⁸ Arī izpratne par publisko diplomātiju pēdējās desmitgadēs ir ievērojami mainījusies. Līdz 11. septembra uzbrukumiem praktiķi un pētnieki publisko diplomātiju saredzēja tās tradicionālā izpratnē kā „procesu, kurā valsts komunicē ar ārējo publiku, lai veidotu sapratni par tās nācības idejām un ideāliem, tās institūcijām un kultūru, kā arī tās nacionālajiem mērķiem un rīcībpolitiku”.¹⁹ Citās tradicionālās publiskās diplomātijas definīcijās lielāks uzsvars tiek likts uz valsti kā vienīgo publiskās diplomātijas īstenoātāju, bet pati publiskā diplomātija vairāk izpaužas kā vienvirziena komunikācija, kuras primārais mērķis ir un paliek valsts nacionālo interešu īstenošana.

Izmaiņas starptautiskajā vidē – modernās informācijas tehnoloģijas, sakaru, transporta tehnoloģiju attīstība un globalizācijas procesi kopumā – ir radījušas izmaiņas arī publiskās diplomātijas izpratnē, un tā ir kļuvusi daudz plurālistiskāka. Tieši tādēļ pēdējos desmit gados publicētajā akadēmiskajā literatūrā ir iespējams sastapties ar dalījumu tradicionālajā un jaunajā publiskajā diplomātijā. Svarīgākās atšķirības starp tradicionālo un jauno publiskās diplomātijas izpratni ir saistītas ar valsts lomu. Tradicionālajai publiskajai diplomātijai valstī tiek atvēlēta vienīgā un nozīmīgākā publiskās diplomātijas avota loma. Šādu skatījumu var izskaidrot ar to, ka diplomātija arī tiek uzskatīta par valstu valdību instrumentu. Ja diplomātiju var izmantot tikai valstis, tad arī uz publisko diplomātiju kā vienu no diplomātijas veidiem valsts saglabā faktiskas monopoltiesības. Tomēr izmaiņas starptautiskajā vidē ir radījušas nepieciešamību pārskatīt valsts lomu publiskās diplomātijas īstenošanā.

Nevar noliegt, ka pašlaik valsts joprojām ir uzskatāma par primāro publiskās diplomātijas īstenoātāju, bet papildus valstij un tās pakļautībā esošajām institūcijām tajā ir iesaistījušies arī nevalstiskie aktori,²⁰ piemēram, Starptautiskā Sarkanā Krusta komiteja, organizācijas *Amnesty International*, *Greenpeace* vai „Ārsti bez robežām” īsteno kampaņas, kuru mērķis ir ietekmēt valstu ārpolitisko un iekšpolitisko rīcību. Arī starptautiskās organizācijas un to pārnacionālās institūcijas, kā Eiropas

¹⁸ Jan Melissen, „Public Diplomacy” in *Diplomacy in a Globalizing World. Theories and Practices*, ed. Pauline Kerr, Geoffrey Wiseman (New York, Oxford: Oxford University Press, 2013), 193.

¹⁹ Jan Melissen, „The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice” in *The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations*, ed. Jan Melissen (Houndmills, New York: Palgrave Macmillan, 2005), 12.

²⁰ Turpat.

Savienības Eiropas Komisija, Eiropas Parlaments vai Apvienoto Nāciju Organizācijas ģenerālsēkretārs, veic darbības, kas atbilst publiskās diplomācijas kritērijiem. Arī starptautiski atzīti indivīdi, piemēram, mūzikas vai kino zvaigznes, mēdz piedalīties reģionālās vai globālās kampaņās, lai ietekmētu valstu un/vai starptautisko aktoru rīcību. Jaunu aktoru esamība padara publiskās diplomācijas vidi aizvien mazāk pakļautu noteiktai hierarhijai un līdzīgāku tīklveida struktūrai, kur notiek aktoru savstarpējā mijiedarbība.

Otra atšķirība starp tradicionālo un jauno publiskās diplomācijas izpratni ir saistīta ar faktisku robežu izžušanu starp valsts iekšējo un starptautisko auditoriju. Pateicoties mūsdienu informācijas un sakaru tehnoloģijām, ir ievērojami atvieglotas informācijas plūsmas pār valstu robežām.²¹ Tas nozīmē, ka informācija par notikumiem vienā valstī vienlaikus sasniedz gan savus iedzīvotājus, gan ārējās auditorijas. Tādi praktiski ierobežojumi kā atšķirīgas valodas vai pašu notikumu raksturs var palēnināt informācijas plūšanu pār robežām. Tā, piemēram, informācija par izmaiņām pilsētas sabiedriskā transporta grafikā diez vai būs interesanta citu valstu sabiedrībām. Atvieglotā informācijas apmaiņa nozīmē, ka valstij un citiem iekšpolitiskajiem aktoriem, plānojot savu rīcību, nākas ņemt vērā arī reģionālo un starptautisko vidi un to, kā noteiktā rīcība rezonēs ārpus valsts robežām.

Trešā atšķirība attiecas uz veidu, kā notiek publiskās diplomācijas īstenošana. Tradicionālajā publiskajā diplomācijā valstis un to pārstāvošās institūcijas lielākoties īstenoja vienvirziena informatīvo darbību. Valsts reklāmas kampaņas, informācijas gatavošana plašsaziņas līdzekļiem un atbildes uz žurnālistu jautājumiem bija izplatītākie komunikācijas veidi. Lai gan šāda komunikācija joprojām tiek lietota publiskajā diplomācijā, lielāka uzmanība tiek pievērsta savstarpējā dialoga veidošanai.²² Dialoga nozīme publiskās diplomācijas īstenošanā ir īpaši svarīga, paplašinoties publiskās diplomācijas areālam un valsts publiskajai diplomācijai skarot attālākus reģionus ar atšķirīgām kultūras, reliģijas tradīcijām, valsts pārvaldi un vērtībām. Atšķirīgā izpratne var būt par cēloni publiskās diplomācijas kampaņu nesekmībai, ja tās netiek pielāgotas vietējiem apstākļiem. Tieši ASV nespēju saprotamā veidā uzrunāt Tuvo Austrumu valstu sabiedrības var uzskatīt par vienu no 11. septembra un citu teroristisko uzbrukumu cēloņiem, jo daudzas sabiedrības ar nepatiku uztvēra ASV centienus nodrošināt savu klātbūtni reģionā. Īstenojot publisko diplomāciju dialoga veidā, ir iespējams veidot abpusēju izpratni un saprast, kuri publiskās diplomācijas saturiskie vai formas aspekti sabiedrībām nav pieņemami.

Faktiski jaunā publiskā diplomācija, atšķirībā no tradicionālās, ir kļuvusi plurālistiskāka un interaktīvāka, šādi pielāgojoties arī starptautiskās vides izmaiņām. Turpinās arī plaši publiskās diplomācijas pētījumi dažādās disciplīnās, kas no vienas puses sniedz ieguldījumu šī koncepta izpētē, vienlaikus arī radot daudzšķautņainu

²¹ Jan Melissen, „The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice” in *The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations*, ed. Jan Melissen (Houndmills, New York: Palgrave Macmillan, 2005), 13.

²² Turpat.

izpratni par to, kas īsti ir publiskā diplomātija. Turpmāk tekstā ar publisko diplomātiju tiks saprasta tieši jaunā publiskā diplomātija.

Plašā uzmanība, kas tiek pievērsta publiskās diplomātijas pētījumiem, pēc pētnieku aplēsēm, ir radījusi vairāk nekā 150 dažādu publiskās diplomātijas definīciju. Šī pētījuma mērķis nav izvirzīt jaunu publiskās diplomātijas definīciju vai pamatot vienu vai otru jau pastāvošu definīciju kā universāli lietojamu. Tā vietā tiek izvēlēta publiskās diplomātijas definīcija, kura, pēc autora domām, vislabāk atbilst šī pētījuma pamatmērķiem. Pētījumā ar publisko diplomātiju tiek saprasts „valstu, valstu asociāciju, iekšpolitisko un nevalstisko aktoru izmantots instruments, lai izprastu kultūras, attieksmes un uzvedību; veidotu un uzturētu attiecības; ietekmētu domas un mobilizētu darbības, lai aizstāvētu savas intereses un vērtības”²³

Iepriekš minētā Brūsa Gregorija (*Bruce Gregory*) ieviestā publiskās diplomātijas definīcija šajā pētījumā nodrošina saistību starp tradicionālās un jaunās publiskās diplomātijas skatījumu, jo nevar noliegt, ka pasaulē ir valstis, kuras publisko diplomātiju joprojām saredz un realizē tās tradicionālajā izpratnē. B. Gregorija definīcijā atzīts, ka publisko diplomātiju var realizēt kā valstis, tā valstu kopumi (starptautiskās organizācijas un to institūcijas), iekšpolitiskie aktori (valsts institūcijas, aģentūras, uzņēmumi), kā arī nevalstiskie aktori (nevalstiskās organizācijas, indivīdi, plašsaziņas līdzekļi). Vienlaikus tā neprecizē aktoru savstarpējās saiknes – to, vai iekšpolitiskie aktori vai nevalstiskās organizācijas ir saistīti ar valsti, šādi paplašinot pētnieku iespējas piemērot definīciju dažādu valstu analīzei, jo dažādos gadījumos var atšķirties publiskās diplomātijas aktoru mijiedarbības līmenis.

Otrs aspekts, kas padara B. Gregorija publiskās diplomātijas definīciju piemērotu šim pētījumam, ir līdzsvars starp publisko diplomātiju kā instrumentu, kas ļauj izprast citas kultūras, attieksmes, uzvedību un veidotu attiecības, nezaudējot publiskās diplomātijas primāro mērķi – aizstāvēt savas intereses. Šo elementu iekļaušana definīcijā liecina, ka jebkura publiskās diplomātijas darbība, pat ja tā ir vērsta uz izzināšanu, dialoga un savstarpējās sapratnes veidošanu, ir saistīta ar noteiktām valsts vai citu aktoru interesēm.

Lai gan B. Gregorija definīcijā publiskā diplomātija tiek raksturota kā instruments, atbilstošāk būtu runāt par publisko diplomātiju kā instrumentu kopumu, ko valsts izmanto savu interešu sasniegšanai ar ārējām auditorijām. Publiskajā diplomātijā var tikt plaši izmantota aizstāvība (*advocacy* – angļu val.), lobēšana vai citi instrumenti, kas var tikt lietoti arī citos diplomātijas veidos. Svarīgākā iezīme, kas palīdz identificēt publisko diplomātiju, ir orientācija uz ārvalstu auditorijām. Publiskajā diplomātijā valsts interešu īstenošana tiek nodrošināta nevis tiešā valsts oficiālo pārstāvju komunikācijā, bet izveidojot „pārstāvniecību” – sadarbību ar vietējiem aktoriem un pilsoniskās sabiedrības pārstāvjiem (nevalstiskajām organizācijām, interešu grupām, zinātniskajām un mācību iestādēm, kā arī plašsaziņas līdzekļiem),

²³ Bruce Gregory, „American Public Diplomacy: Enduring Characteristics, Elusive Transformation” in *The Hague Journal of Diplomacy* 6 (2011): 353, skatīts 14.07.2014., doi: 10.1163/187119111X583941.

kuri tālāk tiecas ietekmēt valstu vadību lēmumus un rīcībpolitiku.²⁴ Publiskajā diplomātijā „pārstāvniecība” nenozīmē valsts vēstniecību, konsulātu vai interešu sekciju, bet atbalstītājus sabiedrībā, kuri ir gatavi atbalstīt citu valsti vai tās aizstāvēto politiku un gatavi darboties, lai ietekmētu savas valsts vadību. Atbalstītāji gan atšķiras no valstu diplomātiem vai spiegiem, kuri tieši pilda valsts uzdevumus un saņem par to atalgojumu. Atbalstītāji var būt daudz mainīgāks kopums, turklāt atbalsts var pastiprināties vai vājināties atkarībā no citas valsts pievilcības jeb maigās varas.

Spēja izveidot „pārstāvniecību” un publiskās diplomātijas efektivitāte kopumā ir atkarīga no diviem atslēģelementiem – empātijas un dialoga. Kā minēts iepriekš, publiskās diplomātijas viena no iezīmēm ir izpratnes veicināšana un savstarpējs dialogs. Publiskajā diplomātijā dialogs nozīmē nevis pozicionālas diplomātiskās sarunas, kurās katra puse aizstāv savu pozīciju, bet gan saziņu, kas balstās uz izpratnes gūšanu.²⁵ Publiskās diplomātijas īstenotājiem dialogā ir svarīgi aktīvi klausīties – tiekties saprast otras puses skatījumu un tā cēloņus un īstenot attiecīgos soļus, lai veicinātu savstarpējo sapratni. Tas nozīmē, ka, īstenojot publisko diplomātiju, arī pašam īstenotājam – valstij vai citam starptautiskajam aktoram – ir jābūt gatavam pielāgoties. Pielāgošanās ir nepieciešama, lai valsts vārdi saskanētu ar tās darbiem. Valsts publiskās diplomātijas efektivitāte nebūs augsta, ja valsts rīcība un tās iekšpolitiskās norises nesaskanēs ar pozīcijām, ko valsts tiecas aizstāvēt starptautiski. Piemēram, valsts, kurā netiek ievērotas cilvēktiesības, nespēs iegūt ticamību kā patiess cilvēktiesību aizstāvis starptautiskajā līmenī.

Kā jau minēts, publisko diplomātiju var uzskatīt par vairāku ārpolitisko instrumentu kopumu, ko valsts lieto, lai izprastu kultūras, attieksmes un uzvedību; veidotu un uzturētu attiecības; ietekmētu domas un mobilizētu darbības, lai aizstāvētu savas intereses un vērtības. Publiskajā diplomātijā izmantotie instrumenti tiek lietoti arī citās nozarēs, piemēram, lobēšanu valstis izmanto arī tradicionālajā diplomātijā. Arī sabiedrisko attiecību elementi ir atrodamī valstu un nevalstisko aktoru īstenotajā publiskajā diplomātijā. Publiskajā diplomātijā lietotais instrumentu klāsts sarežģī publiskās diplomātijas atšķiršanu no citiem saistītiem konceptiem, piemēram, propagandas, sabiedriskajām attiecībām, kultūras attiecībām.

Propaganda un sabiedriskās attiecības

Viens no konceptiem, ar ko saista publisko diplomātiju, ir propaganda. Mūsdienās šis vārds lielākoties izraisa negatīvas asociācijas, jo tas tiek asociēts ar politiku, kuru īsteno autoritārs un totalitārs režīms. Tomēr propaganda ir līdzīga tradicionālajai publiskajai diplomātijai vairākos aspektos. Propagandu lielākoties lieto valstis vai valstiskie veidojumi un valstu apvienības, un tās mērķauditorijā

²⁴ Daryl Copeland, *Guerrilla Diplomacy. Rethinking International Relations* (London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2009), 166.

²⁵ Turpat, 167.

ietilpst citu valstu sabiedrības. Tradicionālā diplomātija, tāpat kā propaganda, arī tiecas izplatīt noteiktu viedokli, skatījumu un vērtības jeb nosaka indivīdu domāšanu.²⁶ Tāpat kā tradicionālā publiskā diplomātija, arī propaganda tiek izmantota noteiktu interešu sasniegšanai. Šis ir tikai dažas līdzības starp tradicionālo publisko diplomātiju un propagandu.

Atšķirības starp propagandu un publisko diplomātiju parādās līdz ar jaunās publiskās diplomātijas izpratni. Fundamentālākās atšķirības skar veidu, kā propagandas un jaunās publiskās diplomātijas ietvaros tiek īstenota komunikācija. Propaganda tiek īstenota kā vienvirziena komunikācija. Propagandas īstenotājam nav svarīgi veidot dialogu vai izprast mērķauditorijas vērtības vai kultūru. Svarīgākais mērķis ir likt mērķauditorijai domāt/darīt to, ko vēlas propagandas īstenotājs.²⁷ Jaunā publiskā diplomātija savukārt balstās uz dialoga veidošanu un tiecas saprast otras puses vēlmes un īpašības. Jaunā publiskā diplomātija cenšas pārliecināt, veidojot savstarpēju izpratni. Līdzīgi propagandai tā cenšas panākt noteiktu mērķauditorijas rīcību (domāt/darīt), bet dara to, uzklusot mērķauditoriju un ņemot vērā tās kultūru, vērtības un tradīcijas.

Otrs ar publisko diplomātiju saistītais koncepts ir sabiedriskās attiecības (*public affairs* – angļu val.). Mūsdienās praktiski katras valsts institūcijām ir struktūrvienības, kas atbild par sabiedriskajām attiecībām un komunikāciju. Šo struktūrvienību uzdevumos ietilpst valstu sabiedrību informēšana par institūciju darbību. Savā darbā šo struktūrvienību pārstāvji sadarbojas ar vietējiem un ārvalstu žurnālistiem, piemēram, informējot viņus par gaidāmajām amatpersonu preses konferencēm un jaunām politikas iniciatīvām. Informācijas izplatīšana un sadarbība ar ārvalstu žurnālistiem jeb noteiktu ārvalstu mērķauditoriju ir redzamākās sabiedrisko attiecību līdzības ar publisko diplomātiju. Bet tieši informēšanā arī slēpjas viena no fundamentālākajām sabiedrisko attiecību un publiskās diplomātijas atšķirībām – publiskās diplomātijas mērķis ir ietekmēt un informēšana ir viens no instrumentiem, kā panākt ietekmi, bet sabiedrisko attiecību mērķis ir informēt. Arī primārās mērķauditorijas ir atšķirīgas – sabiedriskajās attiecībās tās ir savas valsts sabiedrības, bet publiskajā diplomātijā – citu valstu sabiedrības.²⁸

Valsts zīmolvedība un kultūras diplomātija

Vēl pie saistītajiem konceptiem tiek minēta valsts zīmolvedība (*nation-branding* – angļu val.) un kultūras attiecības. Valsts zīmolvedība pēc daudzām iezīmēm

²⁶ Jan Melissen, „The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice” in *The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations*, ed. Jan Melissen (Houndmills, New York: Palgrave Macmillan, 2005), 18.

²⁷ Turpat.

²⁸ Ken S. Heller, Liza M. Persson, „The Distinction Between Public Affairs and Public Diplomacy” in *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, ed. Nancy Snow, Phillip M. Taylor (New York, London: Routledge, 2009), 226.

līdzinās publiskajai diplomātijai, un nosacīti to varētu uzskatīt par publiskās diplomācijas apzīmējumu starptautiskā mārketinga praktiķu aprindās. Valsts zīmolveidības primārais uzdevums ir valsts identitātes projicēšana starptautiski. Valsts zīmols var atspoguļot valsts mērķus un vīziju par tās tālāko attīstību, vienlaikus arī saglabājot saikni ar pašreizējo realitāti. Valsts zīmolveidība nodarbojas ar valsts identitātes projicēšanu, bet publiskā diplomātija primāri – ar miermīlīgu starptautisko attiecību veidošanu, izmantojot saikņu veidošanu ar citu valstu sabiedrībām.²⁹ Visbeidzot, kultūras attiecības un kultūras diplomātija ir publiskai diplomātijai vistuvākais koncepts. Mūsdienās kultūras attiecības tiek veidotas stabili attiecību uzturēšanai starp valstīm un sabiedrībām. Kultūras attiecības ietver attiecību veidošanu ne vien mākslas, kultūras jomā, bet arī zinātnē, izglītībā, žurnālistikā un citās jomās. Kultūras diplomātija ir vistiesākais maigās varas koncepta iemiesojums, jo tā spēj palielināt valsts ietekmi, pateicoties tieši valsts pievilcības nostiprināšanai.

Līdzīgais skatījums uz kultūras attiecībām un publisko diplomātiju sarežģī to nošķiršanu. Arī tas, ka kultūra, zinātne un citas jomas var tikt izmantotas publiskajā diplomātijā, vēl vairāk satuvina abus šos konceptus. Analītiskos nolūkos starp abiem konceptiem ir iespējams atrast atšķirības. Svarīgākā atšķirība starp kultūras attiecībām un publisko diplomātiju ir tā, ka publiskā diplomātija ir vērsta uz noteiktu valsts interešu īstenošanu, bet kultūras attiecību gadījumā valsts interešu faktors ne vienmēr ir klātesošs.³⁰ Arī nevalstisko aktoru loma kultūras attiecību veidošanā ir daudz ievērojamāka nekā publiskās diplomācijas gadījumā, turklāt kultūras attiecību veidotāji ne vienmēr darbosies tiešā saskaņā ar valsti un tās nacionālajām interesēm.

Mūsdienu publiskajā diplomātijā plaši tiek izmantota kultūra, jo tā palīdz veidot ciešākus sakarus starp valstīm un to sabiedrībām pat gadījumos, kad valstu politiskās attiecības ir saspīlētas. Kultūras sakari palīdz arī atjaunot valstu attiecības pēc krīzēm un konfliktiem, jo nodrošina pakāpenisku un neuzkrītošu tuvināšanos. Publiskā diplomātija tiecas arī izmantot jau pastāvošos institūtus, kas veido kultūras attiecības, piemēram, Lielbritānijas Britu padome, Vācijas Gētes institūts vai Francijas Kultūras centrs mūsdienās kalpo gan par kultūras attiecību veidotājiem, gan par publiskās diplomācijas īstenošanai. Kultūras centri palīdz veidot izpratni par pārstāvēto valsti, iepazīstina ar tās kultūru, vērtībām un tradīcijām, kā arī nodrošina mākslinieku, mūziķu un citu kultūras darbinieku apmaiņu. Tas pats var attiekties uz zinātniekiem un izglītības darbiniekiem. Attiecīgi kultūras attiecības palīdz veidot valstu „pārstāvniecību” jeb valstij draudzīgas iedzīvotāju grupas citās valstīs. Jau izveidotās „pārstāvniecības” pēc tam, lietojot citus publiskās diplomācijas instrumentus, var tikt izmantotas valsts interešu īstenošanai.

²⁹ Jan Melissen, „The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice” in *The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations*, ed. Jan Melissen (Houndmills, New York: Palgrave Macmillan, 2005), 21.

³⁰ Turpat, 22.

Valstu kultūra var palīdzēt arī valsts tēla jeb zīmola veidošanā. Piemēram, Ķīnas Tautas Republika mūsdienās tiecas veidot valsts tēlu, balstoties nevis uz komunistisko ideoloģiju, bet uz valsts kultūru un tradīcijām. Ķīnas Tautas Republikas gadījumā kultūra pat tiek izmantota, lai pamatotu valsts ārpolitisko attīstību. Harmoniskās pasaules koncepts, ko Ķīna tiecas ietvert tās ārpolitikā, ir viens no piemēriem.³¹ Arī Latvijas gadījumā tēla veidošana ir bijusi balstīta uz Latvijas kultūras savdabīgumu. Piemēram, Latvijas Institūta veidotajā kampaņā *Latvia, the land that sings* ir ietvertas Latvijā plaši izplatītās kordziedāšanas tradīcijas.

Līdzīga loma valsts tēla veidošanā ir piešķirama vēsturei. Valsts un reģionu vēsture var būt daļa no valsts kultūras, proti, ja valsts teritorijā ir atrodami kultūrvēsturiski pieminekļi vai tajā ir dzīvojuši ievērojami mākslinieki. Vēsture var kalpot valsts publiskajai diplomātijai, ļaujot atrast valsts izcelsmes un attīstības pamatus jeb izstāstīt „valsts stāstu”. Tāpat vēsture var tikt izmantota, lai pamatotu valsts īpašo sūtību, piemēram, būt par noteiktas reliģijas vai etniskas grupas, vai vērtību aizstāvi.

Kultūra publiskajā diplomātijā ir svarīga arī citu iemeslu dēļ. Mūsdienās, kad publiskā diplomātija ir patiesi globāla dimensija, valstīm aizvien vairāk nākas rēķināties ar atšķirīgām kultūrām, tradīcijām un reliģijām. Protams, valsts savu ārpolitiku var realizēt pragmatiski – vienojoties par kopīgajām interesēm un nepievēršot uzmanību atšķirībām, kas pastāv valstu starpā. Tradicionālajā diplomātijā šāda pragmatiskā pieeja arī darbojas, bet, tā kā publiskajā diplomātijā ir svarīgi veidot attiecības ar sabiedrībām, saskarsme ar atšķirīgu kultūru un tradīcijām var būt neizbēgama. Lai publiskā diplomātija būtu sekmīga, ir svarīgi veidot kultūras dialogu, kurā valstis un nevalstiskie aktori var tiekties meklēt kopīgo un censties izprast kultūras un to nozīmi sabiedrībās. Arī nevalstiskie aktori un starptautiskās organizācijas aktīvi izmanto kultūru un šīs nozares pārstāvjus savā publiskajā diplomātijā, piemēram, ANO sistēmas organizācija UNESCO, kas ir atbildīga par kultūras, izglītības un zinātnes jautājumiem, plaši izmanto labas gribas vēstniekus. Labas gribas vēstnieki lielākoties ir pazīstami kultūras darbinieki, kuri, pateicoties savai atpazīstamībai, var veicināt noteiktas iniciatīvas.

Dažos gadījumos publisko diplomātiju var nepamatoti sajaukt ar informatīvo karadarbību un psiholoģiskajām operācijām, ko valstis lieto krīžu gadījumos. Atšķirībā no publiskās diplomātijas informatīvā karadarbība un psiholoģiskās operācijas ir vērstas uz dominēšanu informatīvajā laukā un noteiktu procesu īstenošanu, lai ietekmētu auditorijas.³² Informatīvajā karadarbībā un psiholoģiskajās operācijās trūkst abpusējās izpratnes veidošanas elementa, kas padara iepriekš minētos instrumentus atšķirīgus no publiskās diplomātijas.

³¹ Ye Zicheng, Zhang Qingmin, „China's Contemporary Diplomacy” in *Diplomacy in a Globalizing World. Theories and Practices*, ed. Pauline Kerr, Geoffrey Wiseman (New York, Oxford: Oxford University Press, 2013), 293.

³² Daryl Copeland, *Guerrilla Diplomacy. Rethinking International Relations* (London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2009), 165.

Reliģija un diasporas publiskajā diplomātijā

Līdzīgi kultūrai arī reliģija un vēsture var kalpot par publiskās diplomātijas papildu resursiem. Publiskajā diplomātijā svarīgi ir kontaktu tīkli – gan tie, kas pastāv valstu iekšienē, gan tie, kas saista indivīdus un valstis starptautiskajā vidē, un tieši reliģijas veido šādas tīklveida struktūras. Tīklveida uzbūve padara reliģiskās kopienas par potenciālām valstu publiskās diplomātijas pārstāvniecībām. Jo īpaši tas ir gadījumos, kad valsts ir cieši saistīta ar reliģijas izcelsmi un tās attīstību. Mūsdienās liela daļa valstu ir sekulāras, bet tas neliedz tām izmantot reliģiju un noteiktu ticību pārstāvjus, lai īstenotu savas intereses. Reliģiskās kopienas valstīs var kļūt par efektīvu „pārstāvniecību”, jo īpaši gadījumos, kad valsts pārstāvētās vērtības un intereses līdzinās reliģiskās grupas vērtībām un interesēm. Piemēram, ASV publiskajā diplomātijā svarīgs ir reliģiskās brīvības elements, tāpēc reliģiskās kopienas, kuras citās valstīs jūtas apspiestas un kuru ticība tiek ierobežota, var tikt ar ASV atbalstu panākt plašāku reliģisko brīvību arī savā valstī.

Svarīgs reliģisko kopienu aspekts ir tām piemītošā organizatoriskā struktūra. Vienalga, vai struktūra ir starptautiska (piemēram, Romas katoļu baznīca) vai arī lokāla (kā protestantu reliģiskās kopienas). Noteiktas organizatoriskās struktūras gadījumā reliģiskajām kopienām ir potenciāls daudz efektīvākai darbībai. Tas arī atvieglo publiskās diplomātijas īstenotāju darbu, jo viņi var sadarboties ar reliģiskās kopienas līderiem, kuri tālāk var nodrošināt arī pārējās kopienas atbalstu noteiktām iniciatīvām.

Līdzīgi kā reliģiskās kopienas publiskajā diplomātijā svarīga nozīme ir arī citām sabiedrības grupām, piemēram, diasporām. Viena no mūsdienu globalizētās pasaules iezīmēm ir iedzīvotāju migrācija. Lai kādi būtu migrācijas cēloņi, tās rezultātā ārpus valstu robežām veidojas valsts pilsoņu vai tautību pārstāvju diasporas. Tieši diasporas var būt viena no publiskās diplomātijas mērķauditorijām, un tieši diasporām ir potenciāls kļūt par aktīvu valsts „pārstāvniecību”. Diaspora „ir cilvēku kopums, kuri dzīvo ārpus savas izcelsmes valsts robežām, bet identificē sevi ar tās kulturālajām, etniskajām un valodas tradīcijām”.³³ Minētās tradīcijas nodrošina saikni ar izcelsmes valsti, vienlaikus atrašanās citā valstī un tās kultūras un politiskās vides pārzināšana padara diasporas par piemērotu publiskās diplomātijas „pārstāvniecību”. Publiskajā diplomātijā diasporas ir uzskatāmas par īpaši svarīgu resursu, jo ļoti bieži diasporu pārstāvji jau ir izveidojuši plašu kontaktu tīklu, kas var tikt izmantots arī valsts interešu īstenošanā.³⁴

³³ Pauline Kerr, Geoffrey Wiseman, ed., *Diplomacy in a Globalizing World. Theories and Practices* (New York, Oxford: Oxford University Press, 2013), 349.

³⁴ Daryl Copeland, *Guerrilla Diplomacy. Rethinking International Relations* (London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2009), 167.

Lai valsts spētu piesaistīt ārvalstīs esošās diasporas kā „pārstāvniecības”, ir svarīgi vienlīdz kvalitatīvi attīstīt publiskās diplomātijas instrumentus un izplatīt informāciju savas valsts sabiedrībā. Diasporām ir tendence saglabāt ciešus kontaktus ar izcelsmes valsts sabiedrības pārstāvjiem, piemēram, radniekiem vai draugiem. Šī iemesla dēļ ir svarīgi, lai ievērojami neatšķirtos valsts sabiedrisko attiecību un publiskās diplomātijas kampaņu saturs. Ja saturs būs līdzīgs, tad savstarpējās komunikācijas rezultātā līdz diasporām nonāks tā pati informācija, ko valsts paralēli izplatīs publiskās diplomātijas kanālos. Saskaņotas informācijas izplatīšana ir svarīga, jo, izmantojot mūsdienu moderno sakaru un informācijas tehnoloģijas, diasporas var vienkārši piekļūt izcelsmes valsts vietējiem medijiem, attiecīgi iegūstot nepieciešamo informāciju par norisēm valstī. Savu interešu īstenošanai valstis vai nevalstiskie aktori var uzrunāt citu valstu diasporas, kuras uzturas konkrētajā valstī. Arī šādā gadījumā diasporas kontakti ar izcelsmes valsti būs papildu komunikācijas kanāls tālāka dialoga veidošanai.

Sintēze

Publiskās diplomātijas izmantošana valsts ārpolitisko interešu sasniegšanā nenozīmē, ka valsts atteiksies no citiem instrumentiem. Piemēram, pat ja valsts īsteno aktīvu publisko diplomātiju, tā paralēli turpinās īstenot arī sabiedriskās attiecības, jo tieši šādā veidā valsts institūcijas var informēt sabiedrību par aktuālajām norisēm. Publiskā diplomātija tāpat neizslēdz propagandas izmantošanu, jo, neskatoties uz negatīvo vērtējumu, propaganda var būt efektīvs veids, kā valstij sasniegt tās mērķus. Paralēli īstenojot propagandu un publisko diplomātiju, valstij ir jāņem vērā arī riski, kas izriet no manipulācijas ar informāciju. Ja tiek atklāts, ka valsts ir apzināti manipulējusi ar informāciju un īstenojusi propagandu, tas var ievērojami iedragāt valsts un tās īstenošanās publiskās diplomātijas kampaņu ticamību. Šādos gadījumos liela nozīme ir valsts izveidotās „pārstāvniecības” atbalstam. Ja tas saglabāsies nemainīgs (piemēram, gadījumos, kad „pārstāvniecība” tic propagandai kā patiesai informācijai), tad, pat neskatoties uz to, ka valsts daļēji zaudē uzticamību ārvalstu auditorijas acīs, tā ar „pārstāvniecības” palīdzību joprojām var panākt savu interešu īstenošanu.

Vispār jaunās publiskās diplomātijas koncepts ietver vairāku iezīmju kopumu, kas palīdz to atšķirt no citiem līdzīgiem konceptiem. Pirmkārt, publisko diplomātiju īsteno valstis, nevalstiskie aktori un citi starptautiskie aktori. Otrkārt, publiskā diplomātija ir vērsta uz noteiktu interešu īstenošanu. Treškārt, interešu īstenošana tiek panākta abpusēja dialoga rezultātā, informējot, uzklusot un veidojot savstarpēju izpratni. Ceturtkārt, publiskās diplomātijas mērķauditorija ir pilnīgi visa citu valstu plašā sabiedrība vai vismaz noteiktas sabiedrības grupas.

4. Valstisko un nevalstisko aktoru loma publiskajā diplomācijā

Jaunās publiskās diplomācijas izpratnē valstiskajiem un nevalstiskajiem aktoriem tiek atvēlēta vienlīdzīga loma, tomēr publiskās diplomācijas praksē valstis joprojām ir uzskatāmas par primārajiem aktoriem publiskajā diplomācijā. Tas ir izskaidrojams ar politiskajām interesēm – publiskajā diplomācijā aktori lielākoties tiecas sasniegt politiskos mērķus, zināmā mērā izmantojot pieejamos resursus un starptautiskās sistēmas īpašības, kas nodrošina zināmu valstu pārākumu pār citiem aktoriem. Vienlaikus pēdējo gadu norises ir parādījušas, ka arī nevalstiskie aktori iesaistās publiskās diplomācijas procesos un daudzos gadījumos pat spēj panākt savu interešu īstenošanu. Tā kā nevalstisko aktoru loma pieaug, ir nepieciešams šo aktoru kopumu aplūkot detalizētāk. Par nevalstiskajiem aktoriem var uzskatīt „nevalstiskas vienības, kurām piemīt ievērojama ekonomiskā, politiskā vai sociālā vara un ietekme nacionālajā un starptautiskajā līmenī”.³⁵ Šajā nodaļā sīkāk tiks aplūkoti tikai daži nevalstiskie aktoru veidi.

Kā paskaidrots iepriekš minētajā definīcijā, nevalstiskie aktori ir ar valsti nesaistītas vienības un daudzi nevalstiskie aktori, piemēram, nevalstiskās organizācijas, arī atbilst šim kritērijam. Tajā pašā laikā ir nevalstiskie aktori, kas ir saistīti ar valsti, piemēram, tie var saņemt pilnīgu vai daļēju finansējumu no valsts vai piedaloties valsts finansētos projektos, darbojas valsts noteikto mērķu sasniegšanā.³⁶ Līdz ar to nevalstisko aktoru īstenošana publiskā diplomācijā ne vienmēr ir atrauta no valstu publiskās diplomācijas un mūsdienās aizvien biežāk valstis izvēlas uzticēt noteikt publiskās diplomācijas kampaņu īstenošanu nevalstiskajiem aktoriem. Šāda deleģēšana ir pamatojama ar valsts resursu optimizāciju, jo dažkārt nevalstiskie aktori var uzkrāt specifisku pieredzi, kas var būt noderīga valsts interešu īstenošanā. Piemēram, nevalstiskās organizācijas, kuras darbojas attīstības sadarbības projektu īstenošanā noteiktos reģionos, var uzkrāt nepieciešamās zināšanas par reģiona kultūru un tradīcijām, kā arī tās jau var būt izveidojušas plašu kontaktu tīklu.

Nevalstiskie aktori var darboties ne tikai kā publiskās diplomācijas īstenoņi, bet arī kā mērķauditorijas. Tā kā publiskā diplomācija palīdz valsts intereses īstenot, netieši izmantojot citu valstu sabiedrību palīdzību, tad nevalstiskie aktori var būt publiskās diplomācijas auditorijas un pildīt „pārstāvniecības” funkcijas. Publiskajā diplomācijā kļūstot par kādas valsts pārstāvjiem, nevalstiskie aktori tieksies ietekmēt savas valsts vadību, lai tā mainītu savu rīcībpolitiku.

³⁵ Teresa La Porte, „*The Legitimacy and Effectiveness of Non-State Actors and the Public Diplomacy Concept*” (paper presented at the ISA Annual Convention Public Diplomacy Theory and Conceptual Issues, San Diego, April 1-4, 2012).

³⁶ Jan Melissen, „Public Diplomacy” in *Diplomacy in a Globalizing World. Theories and Practices*, ed. Pauline Kerr, Geoffrey Wiseman (New York, Oxford: Oxford University Press, 2013), 200.

Leģitimitāte un efektivitāte

Lai kāds būtu nevalstisko aktoru saistības līmenis ar valsti (tas nepieciešams to efektīvai darbībai publiskajā diplomātijā), nevalstiskajiem aktoriem jābūt kaut minimāli institucionalizētiem, proti, nevalstiskajiem aktoriem ir jābūt noteiktai organizatoriskajai struktūrai, mērķiem, pārstāvniecībai un koordinētai rīcībai.³⁷ Nevalstisko aktoru institucionalisms pat var nebūt noteikts rakstiskos dokumentos, bet tam ir jāatspoguļojas organizācijas darbībā. Piemēram, teroristiskās organizācijas lielākoties nav oficiāli reģistrētas un tām nav oficiālu statūtu, kas noteiktu organizācijas struktūru, tomēr arī šīs organizācijas darbojas pēc noteiktiem principiem. Arī organizāciju mērķi parasti ir publiski zināmi.

Publiskā diplomātija nav nevalstisko aktoru vienīgais darbības veids. Attiecīgi ir nepieciešams nošķirt nevalstisko aktoru darbības, kuras atbilst publiskajai diplomātijai. Terēza La Porte (*Teresa La Porte*) par kritēriju izvirza nevalstiskā sektora darbības mērķus. Nevalstisko aktoru darbība ir uzskatāma par publisko diplomātiju, ja mērķi ir politiski. Ar politiskajiem mērķiem tiek saprasti tādi mērķi, kas ir vērsti, lai ietekmētu rīcīpolitiku, procedūras un starptautiskās attiecības.³⁸ Piemēram, ja nevalstiskais aktors darbojas, lai panāktu izmaiņas valstu normatīvajos aktos vai rīcībā, un to veic, izmantojot publiskās diplomātijas instrumentus, tad šo aktoru varam uzskatīt par pilnvērtīgu publiskās diplomātijas dalībnieku.

Neatkarīgi no tā, kāda ir nevalstiskā aktora saistība ar valsti, nevalstiskajiem aktoriem nepiemīt spēja tieši piespiest citus rīkoties tā, kā to vēlas nevalstiskais aktors. Nevalstiskajiem aktoriem, atšķirībā no valstīm, nav efektīvu sankciju mehānismu, kā sodīt tos, kuri nepilda aktora gribu. Līdz ar to savu interešu īstenošanā nevalstiskajiem aktoriem ir jābalstās uz spēju pārliecināt citus par noteiktās rīcības nepieciešamību.³⁹

Šeit ir atrodams arī lielākais izaicinājums, ar ko nevalstiskie aktori saskaras, īstenojot publisko diplomātiju – kā nodrošināt, lai citi aktori to uzklausa? Ja valstīm tiesības piedalīties starptautiskajā politikā un īstenot publisko diplomātiju izriet no to pārstāvētajām sabiedrībām (valsts ir noteiktās sabiedrības (pilsoņu) pārstāvis starptautiskajā politikā), tad ko pārstāv nevalstiskie aktori? Lai nevalstiskie aktori iegūtu iespējas tikt uzklausītiem starptautiskajos politikas procesos, tiem ir jāpārstāv noteiktas iedzīvotāju grupas. Tieši tādēļ nevalstiskie aktori tieksies pārliecināt citus, ka tie pārstāv kādas iedzīvotāju grupas intereses, turklāt tādas grupas, kura nespēj gūt nepieciešamo pārstāvību ar valstu valdību palīdzību. Leģitimitātes gūšana, sadarbojoties ar pārstāvniecību, ir saistīta ar zināmām problēmām, jo īpaši gadījumos, kad nevalstisko aktoru institucionalizācija ir minimāla, to darbība nav caurspīdīga

³⁷ Teresa La Porte, „*The Legitimacy and Effectiveness of Non-State Actors and the Public Diplomacy Concept*” (paper presented at the ISA Annual Convention Public Diplomacy Theory and Conceptual Issues, San Diego, April 1-4, 2012).

³⁸ Turpat.

³⁹ Turpat.

vai arī pārstāvētā iedzīvotāju grupa nav viegli identificējama vai sašķelta. Šādos gadījumos nav iespējams precīzi noteikt, vai konkrētais nevalstiskais aktors patiešām bauda iedzīvotāju grupas uzticību vai arī cenšas radīt tādu iespaidu.

Otrs veids, kā nevalstiskajiem aktoriem iegūt leģitimitāti, ir izmantot savas darbības efektivitāti (*efficacy*– angļu val.). Efektivitāte kā leģitimitātes avots aizvien vairāk parādās mūsdienu nevalstisko aktoru īstenotajā publiskajā diplomātijā. Kā apgalvo Terēza La Porte, tad mūsdienu globalizācijas apstākļos tieši nevalstiskie aktori daudz labāk spēj pielāgoties starptautiskās vides izmaiņām un izmantot jaunās tehnoloģijas, un izstrādāt stratēģijas mērķu sasniegšanai.⁴⁰ Nevalstiskos aktorus arī neierobežo dažkārt šaurās valstu nacionālās intereses, un tas sniedz iespēju orientēties uz globālāku mērķu sasniegšanu, piemēram, uz cilvēktiesību aizsardzību, vides jautājumiem vai starptautiskās tirdzniecības atvieglojumiem. Nevalstisko aktoru spēja panākt mērķu sasniegšanu un līdz ar to arī aizstāvēt kādas iedzīvotāju grupas intereses arī nodrošina nevalstiskos aktorus ar nepieciešamo leģitimitāti tālākai publiskās diplomātijas īstenošanai.

Mediji

Plašsaziņas līdzekļi ir viens no veidiem, kā sabiedrības saņem informāciju par aktuālajiem notikumiem. Plašsaziņas līdzekļu kā informācijas kanāla lietderību ir novērtējušas arī valstis. Ne velti tieši laikraksti, citi drukātie informācijas materiāli un radio tika aktīvi izmantoti Pirmā un Otrā pasaules kara informācijas kampaņās, kuru mērķis bija iedragāt pretinieka morāli un kaujasspēju, kā arī pretinieka sabiedrību gatavību paciest kara laika ierobežojumus.

Aprakstot plašsaziņas līdzekļu lomu diplomātijā, Tals Samuels-Azrans (*Tal Samuel-Azran*) izšķir divus periodus. Pirmais ilgst no Pirmā pasaules kara līdz 20. gs. 80. gadiem. Periodu raksturo valsts sponsorētas starptautiskās radiostacijas, piemēram, „Amerikas Balss”, „Maskavas Radio” vai *BBC World News*.⁴¹ Valsts īpašumā esošās radiostacijas un citi plašsaziņas līdzekļi kalpoja par instrumentu, ar kura palīdzību valstis varēja izplatīt sev vēlamo informāciju vai tās traktējumu. Otrais periods sākās līdz ar starptautisko privāto televīzijas kanālu uzplaukumu 20. gs. 80. gados. Starptautiskie televīzijas kanāli, kā *CNN* vai *Sky News*, kas atradās nevalstisko aktoru īpašumā, viesa korekcijas informācijas izplatīšanā. Atrašanās privāto īpašnieku rokās deva kanāliem iespēju sevi pierādīt kā no valsts interesēm neatkarīgiem un objektīviem informācijas kanāliem.

⁴⁰ Teresa La Porte, „*The Legitimacy and Effectiveness of Non-State Actors and the Public Diplomacy Concept*” (paper presented at the ISA Annual Convention Public Diplomacy Theory and Conceptual Issues, San Diego, April 1-4, 2012).

⁴¹ Tal Samuel-Azran, „*Al-Jazeera, Qatar and New Tactics in State-Sponsored Media Diplomacy*” in *American Behavioral Scientist*, 57:1293 (2013): 1296, skatīts 09.08.2014., doi: 10.1177/0002764213487736.

Līdz ar privāto plašsaziņas līdzekļu izplatību valstīm aizvien sarežģītāk kļuva efektīvi nogādāt savām interesēm atbilstošu informāciju starptautiskajai sabiedrībai, bet valstu īpašumā esošajiem radio un televīzijas kanāliem nācās pārskatīt savu redakcionālo politiku, piemēram, radiostacija *BBC World Service* lielāku uzmanību sāka pievērst objektīvākam informācijas atspoguļojumam.

Valsts spējas efektīvi izmantot plašsaziņas līdzekļus sev vēlamas informācijas izplatīšanai izaicina arī modernās informācijas un sakaru tehnoloģijas, piemēram, internets un dažāda veida sociālie mediji. Jaunās tehnoloģijas ir devušas iespēju nevalstiskajiem aktoriem kļūt par dalībniekiem starptautiskajos procesos un ar publiskās diplomācijas palīdzību tos tiekties ietekmēt. Mūsdienās plašsaziņas līdzekļi – radio, televīzijas kanāli, laikraksti un interneta mediji – var darboties gan kā valsts, gan nevalstiskie aktori.

Plašsaziņas līdzekļu izmantošana, lai vairotu aktoru ietekmi un panāktu viņu interešu sasniegšanu, jo īpaši gadījumos, kad aktori ir valstis, liek atgriezties pie diskusijas par propagandu un publisko diplomātiju. Tieši plašsaziņas līdzekļu izmantošana valsts interešu sasniegšanai, manipulējot ar to saturu un dažkārt arī izplatot nepatiesu informāciju, ir uzskatāma par propagandu. Tā kā publiskā diplomātija tās būtībā atšķiras no propagandas un publiskās diplomācijas un praktiski un pētnieki vēl vairāk aizstāvēs uzskatu par abu konceptu atšķirību, tad šāda plašsaziņas līdzekļu lietošana publiskajā diplomācijā nav iespējama. Ja valsts tomēr piekopj praksi manipulēt ar plašsaziņas līdzekļu informāciju, var uzskatīt, ka valsts īsteno propagandu. Bet kā tad panākt interešu īstenošanu, neveicot manipulācijas ar plašsaziņas līdzekļos pausto informāciju?

Lielākais izaicinājums, ar ko ir jāsaskaras publiskās diplomācijas praktiķiem savā darbā, iesaistot plašsaziņas līdzekļus, ir – kā savienot interešu īstenošanu ar plašsaziņas līdzekļu objektivitāti un žurnālistu ētiku. Mediju primārais uzdevums ir nodrošināt sabiedrību ar pēc iespējas objektīvāku informāciju. Skaidrs, ka pilnīga objektivitāte nav iespējama, jo ne vienmēr ir iegūstama visa nepieciešamā informācija. Tomēr savā darbā žurnālistiem ir jātiecas iegūt „labāko pieejamo patiesību”, lai to nodotu tālāk auditorijai.⁴²

Objektivitāte un „labākā pieejamā patiesība” ne vienmēr būs tās piemērotākās pieejas, lai panāktu interešu īstenošanu. Daudz efektīvāk to ir iespējams panākt, manipulējot ar informāciju. Šādā veidā tiek nodrošināts, ka līdz auditorijai nonāk tā informācija un viedokļi, kas ir nepieciešami, lai ietekmētu auditorijas rīcību. Manipulācijas ar informāciju un plašsaziņas līdzekļu kontrole var ievērojami iedragāt publiskās diplomācijas efektivitāti un samazināt uzticību starp publiskās diplomācijas īstenošanu un mērķauditoriju. Var uzskatīt, ka neviena sabiedrība nevēlēsies, lai ar to kāds manipulētu. Attiecīgi, uzzinot, ka ir notikusi šāda manipulācija,

⁴² Philip Sheib, „Public Diplomacy and Journalism: Parallels, Ethical Issues, and Practical Concerns” in *American Behavioral Scientist*, 52:772 (2009):774, skatīts 08.08.2014., doi: 10.1177/0002764208326522.

izmantojot plašsaziņas līdzekļus, viss līdzšinējais ieguldījums dialoga un sapratnes veicināšanā var tikt zaudēts.

Tas nenozīmē, ka publiskajā diplomātijā plašsaziņas līdzekļi netiek izmantoti. Tomēr to izmantošanā ir jāņem vērā princips, ka politiskā darba kārtība un mērķi nedrīkst noteikt to, kā tiek atspoguļota informācija.⁴³ Plašsaziņas līdzekļu augstākajam mērķim ir jābūt šādam: maksimāli iespējamās objektivitātes sasniegšana. Tieši tādēļ publiskajā diplomātijā plašsaziņas līdzekļus ir izdevīgi izmantot gadījumos, kad objektīvas informācijas nogādāšana līdz mērķauditorijām var palīdzēt īstenot noteiktās intereses. Objektīva informācija var būt noderīga, sadarbojoties ar sabiedrībām autoritārās valstīs, kur vietējie plašsaziņas līdzekļi atrodas valsts kontrolē vai arī to redakcionālā brīvība tiek ierobežota. Tomēr, kā to parāda ASV pieredze, jaunu plašsaziņas līdzekļu izveide ne vienmēr spēj dot cerētos rezultātus.

Pēc 2001. gada 11. septembra teroristu uzbrukumiem un ASV uzsāktā kara pret terorismu tika izveidots televīzijas kanāls *Al Hurra*. Tā mērķis bija nodrošināt alternatīvu informāciju jau pastāvošajiem un ASV ne vienmēr labvēlīgajiem kanāliem *Al Jazeera* un *Al Arabiya*.⁴⁴ Jaunajam televīzijas kanālam *Al Hurra* sākotnēji tika pārņemta ASV interešu aizstāvēšana un selektīva pieeja notikumu atspoguļošanā, ko kanāls centās novērst, iekļaujot arī ziņas par ASV neveiksmēm. Tomēr arī izmaiņas kanālam neļāva sasniegt cerēto auditoriju un sekmīgi konkurēt ar jau pastāvošajiem kanāliem, kas raidīja arābu valodā.

Kanāla *Al Hurra* piemērs pierāda, ka valstu tieši kontrolēti informācijas kanāli ne vienmēr iegūst plašākas auditorijas un attiecīgi spēj efektīvi nodot valstij vēlamu informāciju. Auditoriju nevēlēšanās uzklaušīt tiešus „propagandas kanālus” liek valstīm meklēt jaunus risinājumus. Par vienu no tādiem var uzskatīt televīzijas kanālu *Al Jazeera*, kurš sevi pozicionē kā neatkarīgu un objektīvu informācijas avotu, bet kura īpašnieki ir Kataras valdošā ģimene. Jau kopš izveides 1996. gadā kanāls ir sevi pozicionējis kā neatkarīgu informācijas avotu, kas tam ir ļāvis iekarot ievērojamas auditorijas arābu un arī citās pasaules valstīs. Vienlaikus, kā to ir izanalizējis Tals Samuels-Azrans, *Al Jazeera* arābu valodas versija ir kalpojusi Kataras interesēs, aizstāvot valsts oficiālo pozīciju. Saskaņā ar pētījumu *Al Jazeera* redakcionālo neatkarību ierobežo Kataras intereses – gadījumos, kad Kataras intereses netiek skartas, kanāls darbojas līdzīgi privātajiem starptautiskajiem televīzijas kanāliem, bet, tiklīdz apskatāmie notikumi ir saistīti ar Kataru un tās interesēm, kanāls kļūst par Kataras informācijas izplatītāju.⁴⁵

⁴³ Philip Sheib, „Public Diplomacy and Journalism: Parallels, Ethical Issues, and Practical Concerns” in *American Behavioral Scientist*, 52:772 (2009):774, skatīts 08.08.2014., doi: 10.1177/0002764208326522.

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ Tal Samuel-Azran, „Al-Jazeera, Qatar and New Tactics in State-Sponsored Media Diplomacy” in *American Behavioral Scientist*, 57:1293 (2013): 1307, skatīts 09.08.2014., doi: 10.1177/0002764213487736.

Sekojojot *Al Jazeera* piemēram, arī citas pasaules valstis tiecas veidot starptautiskus televīzijas kanālus, kuri šķietami bauda redakcionālo neatkarību, bet patiesībā tiek izmantoti valsts interešu sasniegšanai. *Russia Today* (RT) ir viens no piemēriem, kurš gan 2014. gada Ukrainas krīzes kontekstā ir zaudējis daļu uzticamības, jo pārlieku tieši aizstāvējis Krievijas skatījumu un intereses.

Nobeigums

Publiskā diplomātija ir uzskatāma par jaunāko diplomātijas veidu. Atšķirībā no tradicionālās divpusējās un daudzpusējās diplomātijas publiskā diplomātija ir vērsta uz sadarbību ar ārējām sabiedrībām, proti, ar citu valstu iedzīvotājiem, nevalstiskajām organizācijām, plašsaziņas līdzekļiem un citiem nevalstiskajiem aktoriem, kuri pēc tam tiecas ietekmēt savas valsts valdību. Publiskā diplomātija pēdējās desmitgadēs ir piedzīvojusi izmaiņas, kas ir novedušas pie dalījuma vecajā un jaunajā publiskajā diplomātijā. Jauno publisko diplomātiju raksturo vairākas iezīmes. Pirmkārt, publisko diplomātiju īsteno valstis, nevalstiskie aktori un citi starptautiskie aktori. Otrkārt, publiskā diplomātija ir vērsta uz noteiktu interešu īstenošanu. Treškārt, interešu īstenošana tiek panākta abpusēja dialoga rezultātā, informējot, uzklusot un veidojot savstarpēju izpratni. Ceturtkārt, publiskās diplomātijas mērķauditorijas ir citu valstu sabiedrības un noteiktas sabiedrību grupas.

Publiskā diplomātija balstās uz Dž. Naija maigās varas konceptu. Maigā vara faktiski ir pievilcības vara – spēja panākt savas gribas izpildi nevis kādu piespiežot, bet radot tādu situāciju, kad citi paši vēlas piepildīt maigās varas īstenošana gribu. Maigā vara balstās uz trīs resursiem: kultūru, politiskajām vērtībām un ārpolitiku. Ir svarīgi, lai visi resursi šķistu pievilcīgi citiem. Savukārt politiskās vērtības ir jāakceptē iekšējiem un ārējiem aktoriem, bet valsts ārpolitikai jābūt tādai, kas atbilst starptautiskajām normām. Atšķirībā no stingrās varas maigai varai ir sociāls raksturs – maigo varu faktiski piešķir citi starptautiskās sistēmas aktori. Publiskā diplomātija ir viens no veidiem, kā valstis var palielināt savu maigo varu un attiecīgi panākt savu interešu īstenošanu.

Publisko diplomātiju pareizāk ir uztvert kā daudzu instrumentu kopumu, jo tās īstenošanā tiek izmantotas valsts zīmolvedības, sabiedrisko attiecību, kultūras attiecību, diasporas diplomātijas un citas pieejas. Tikai publiskajā diplomātijā tās tiek pielāgotas un papildinātas, lai tās spētu izveidot un uzturēt dialogu, nevis tikai nodotu vienpusēju informāciju.

Jaunajā publiskajā diplomātijā nevalstiskajiem aktoriem tiek atvēlēta līdzīga loma kā valstīm. Praktiski gan valstis joprojām ir primārie publiskās diplomātijas īstenoņi, tomēr nevar noliegt, ka nevalstisko aktoru pozīcijas pakāpeniski nostiprinās. Mūsdienās publiskajā diplomātijā notiek mijiedarbība starp valstiskajiem un nevalstiskajiem aktoriem. Piemēram, valstis aizvien vairāk deleģē publiskās diplomātijas īstenošanu nevalstiskajiem aktoriem. Valstis arī izmanto nevalstiskos

aktorus citu valstu sabiedrībās, lai tie kļūtu par šīs valsts pārstāvēniecību un palīdzētu tai īstenot savas intereses.

Pēdējo gadu tendences liecina par strauju publiskā diplomātijas izplatību, jo aizvien biežāk valstis tiecas iekļaut publisko diplomātiju savas ārpolitikas instrumentārijā. Vienlaikus tas ir novedis pie publiskās diplomātijas koncepta kropļošanas, jo ir valstis, kuras, izmantojot publiskās diplomātijas karogu, faktiski īsteno informatīvās kampaņas un propagandu jeb praksi, kas neatbilst pastāvošajai publiskās diplomātijas izpratnei.

Turpmākajās nodaļās tiks analizēta Krievijas publiskās diplomātijas izpratne un prakse, pievēršot uzmanību vairākiem Krievijas publiskās diplomātijas elementiem.

KRIEVIJAS IZPRATNE PAR PUBLISKO DIPLOMĀTIJU: STARP MAIGO VARU UN MANIPULĀCIJU

Andis Kudors

Krievijas maigā vara – tā galvenokārt ir „krievu pasaule” visplašākajā nozīmē – gan tautieši, gan simpatizējošie, gan tie, kuri specializējas Krievijas jautājumos.

Konstantīns Kosačovs, 2012. g.

Pēc Krievijas agresijas pret Ukrainu, kad 2014. gada pavasarī tā anektēja Krimu un atbalstīja separātistu kaujiniekus, ir grūti runāt par publisko diplomātiju, maigo varu un Krievijas pozitīvā tēla veidošanu ārvalstīs. Tomēr tieši minēto ārpolitikas instrumentu izmantošana ir devusi iespēju Krievijai nodrošināt zināmu atbalstu savai ārpolitikai daļā ārvalstu iedzīvotāju. Jebkuras valsts publiskās diplomātijas īstenošana nav pašmērķis. Cīņa par prātiem un sirdīm citu zemju auditorijās vienmēr ir valsts nacionālo interešu nodrošināšanas līdzeklis. Krievija par vienu no globāliem mērķiem ir izvirzījusi multipolāras pasaules kārtības nostiprināšanu, kur viens no varas centriem būtu Maskava. Neatkarīgo Valstu Sadraudzības (NVS) telpas integrācija, lai arī sastopas ar centrālās tendencēm, tomēr pēdējos četrpadsmit gadus nemainīgi tiek definēta kā Krievijas ārpolitikas prioritāte. Ko publiskā diplomātija var palīdzēt šī mērķa sasniegšanai? Vispirms jau jāsecina, ka Krievijas publiskā diplomātija līdzīgi kā Aukstā kara laikos vienlaikus ir vērsta gan uz valsts iekšējo, gan ārējo auditoriju. Valstu ārējā un iekšējā vide vairs nav stingri nodalāmas, līdz ar to arī tāds ārpolitikas instruments kā publiskā diplomātija automātiski „trāpa” arī savas valsts auditorijai.

Lai Eirāzijas Ekonomiskā savienība (EES) darbotos, tai ir nepieciešams gan Baltkrievijas, Kazahstānas un citu NVS valstu – potenciālo Eirāzijas integrācijas projekta dalībnieču – atbalsts, gan Krievijas iedzīvotāju piekrišana. Lai cik centralizēta būtu mūsdienu Krievijas vara, arī tai ir nepieciešams zināms sabiedrības atbalsts ārpolitisko soļu spēšanai. Cits jautājums ir, kā minētais atbalsts tiek sasniegts. Ja Aukstā kara laikā Maskava, slēpjoties aiz dzelzs priekšvara, varēja vieglāk manipulēt ar sabiedrisko domu valsts iekšienē, tad, sienai sabrūkot, savu iekšējo auditoriju vadīt ir grūtāk. Jā, tieši vadīt, jo mūsdienu oficiālā Krievija, domājot par sabiedriski politiskiem procesiem, bieži vien spriež kontroles un manipulācijas kategorijās.

Uzrunājot ārējās auditorijas, Krievijā tiek domāts par stratēģiskiem naratīviem, kas sakārtotu pasauli savējos un svešajos, labajos un ļaunajos. „Suverēnās demokrātijas” idejas tika izdzēstas no dokumentiem, nevis no Krievijas elites prātiem. Tika

mēģināts tās īstenot ar citām, jau agrāk pastāvējušām, bet tālākā plauktā atliktām koncepcijām – „civilizāciju dialogu”, „krievu pasaules” un „pareizticīgās civilizācijas” konstruēšanu, kā arī „eirāzisma” atdzīvināšanu. Tomēr Rietumu labumus baudošā Krievijas elite šīs idejas vairāk kultivē citu dārzos nekā praktizē savējos. Neskatoties uz to, ar televīzijas un tautiešu organizāciju tīklojuma palīdzību minētās koncepcijas viegli atrod ceļu pie Krievijas kaimiņvalstu iedzīvotājiem.

Krievijas publiskā diplomātija, kuras ietvaros tiek izplatītas minēto koncepciju idejas, sastopas ar izaicinājumu daļā bijušo padomju republiku, proti, tai ir jāsaņem ar daudz spēcīgāku maigās varas gravitācijas centru – Eiropas Savienību. Lai arī abas puses runā par jaunu šķēlošu līniju nenovilkšanu Eiropā, noteiktās situācijās, piemēram, Ukrainā pirms un pēc ES Austrumu partnerības samita Viļņā 2013. gada nogalē Krievija novilka līniju cauri Ukrainas teritorijai.

Krievijas publiskās diplomātijas īstenotāji jau izvērtē Ukrainas Eiromaidana notikumus un plāno koriģēt savu politiku. Šajā rakstā nedaudz tiek analizēta Krievijas reakcija uz notikumiem Kijevā 2013. gada beigās un 2014. gada sākumā. Tomēr galvenā uzmanība ir pievērsta Krievijas publiskās diplomātijas veidošanas un īstenošanas praksei un dominējošām idejām V. Putina valdīšanas laikā. Konfrontācija Ukrainā bija iespējama, jo Krievija vairākus gadus izplatīja specifiskas idejas par Ukrainu kā nespējīgu valsti, Krimu kā Krievijai pienākošos teritoriju un Krievijas tautiešiem Ukrainā, kuri esot jāaizstāv.

Šai rakstā tiek apskatīta izpratne par maigo varu, publisko un sabiedrisko diplomātiju Krievijā, tās īstenotājiem – valsts institūcijām un nevalstiskajiem aktoriem, kā arī Krievijas publiskās diplomātijas īstenošanas dimensijām.

1. Maigās varas un publiskās diplomātijas izpratne Krievijā

1.1. „Legitīma” un „nelegitīma” maigā vara

Atbilstoši Džozefa Naija maigās varas teorijai publisko diplomātiju var uzskatīt par svarīgu tās īstenošanas instrumentu. Krievijas maigās varas īstenošana Rietumu pētnieku uzmanības lokā nonāca jau 2005.–2008. gadā, reaģējot uz vairāku publiskās diplomātijas institūciju izveidi un aktīvo darbību.¹ Pašā Krievijā maigās varas koncepts visaktīvāk tika apspriests 2012. gadā pēc tam, kad šis jēdziens parādījās V. Putina programatiskajā rakstā „Krievija un mainīgā pasaule”, kurā Putins iezīmēja ārpolitikas vīziju savam trešajam rezidentūras termiņam.² Jau kļūdamas atkal

¹ Popescu N. Russia's Soft Power Ambitions, *CEPS*, http://shop.ceps.eu/BookDetail.php?item_id=1388; Allen M. Russia: hard ball at home, soft power abroad, *Democracy Digest*, <http://www.demdigest.net/blog/1614/russia-hard-ball-at-home-soft-power-abroad.html>; Lavelle P. Experts on the Kremlin's „soft power”, *Russia Profile*, June 17, 2005, www.russiaprofile.org.

² Vladimir Putin, „Rossia i meniaiushchiisia mir”, *Rosiiskaia Gazeta*, 27.02.2012., skatīts 17.08.2014., <http://www.rg.ru/2012/02/27/putin-politika.html>.

par prezidentu, Putins lietoja jēdzienu „maigā vara”, 2012. gada jūlijā uzrunājot Krievijas vēstniekus: „Maigās varas politika paredz savu interešu un pieeju virzīšanu, izmantojot pārliecināšanu, lai radītu simpātijas pret savu valsti, un balstoties uz tās sasniegumiem ne tikai materiālajā, bet arī garīgajā kultūrā un intelektuālajā sfērā.”³ Jau ar precīzu jēdziena formulējumu ārpolitikā maigā vara tika definēta Krievijas 2013. gada ārpolitikas koncepcijā.⁴ Sekojot V. Putina piemēram, tēmas tālāku izvēšanu veicināja ilggadējā Krievijas Valsts domes Ārlietu komitejas vadītāja Konstantīna Kosačova iecelšana par Ārlietu ministrijai pakļautās aģentūras *Rossotrudņičestvo*⁵ vadītāju. *Rossotrudņičestvo* ir viena no organizācijām, kas atbild par maigās varas īstenošanu Krievijā, un no 2013. gada tā tiek uzskatīta par galveno publiskās diplomātijas valsts institūciju.

Tomēr ir jāņem vērā, ka Krievijas oficiālā izpratne par maigo varu (ne vienmēr lietojot tieši šo jēdzienu) veidojās jau vairāku gadu garumā. Tēmas aktualizēšanas galvenais impulss bija t. s. krāsainās revolūcijas Gruzijā (2003) un Ukrainā (2004). Šīs revolūcijas radīja lielu nedrošību politiskajai elitei Maskavā. 2004. gadā K. Kosačovs izteica savu sašutumu par to, ka, lai gan Krievijas kaimiņvalstis bauda ekonomisko izdevīgumu attiecībās ar Krieviju, tomēr tās vēlas integrēties Eiropas institūcijās. Kosačovs to skaidroja ar Krievijas neizdarību, pamatojot savas klātbūtnes (NVS telpā) mērķus. Pēc viņa domām, Krievijas politika ciešot no ideoloģiskā tukšuma, turpretī Rietumi nāk ar demokratizācijas ideju.⁶ K. Kosačova un citu tālaika (2004–2006) politiķu runas norādīja uz vēlmi reaģēt uz t. s. krāsainajām un ziedu revolūcijām Krievijas kaimiņvalstīs. Valdošā Krievijas elite sliecās domāt, ka Krievijai nepieciešams radīt tādu ideoloģiju vai vismaz koncepciju, kas vieno NVS telpu, lai pamatotu savu konkurenci ar Rietumu aktoriem Krievijas kaimiņvalstīs. Tika uzskatīts, ka arī pašas Krievijas valstiskās vienotības dēļ ir nepieciešams meklēt sabiedrību vienojošas idejas. Daļa šādu vēlāk kultivēto, vienojošo ideju (Krievijas (PSRS) pienesums nacisma sagravē Otrajā pasaules karā, noteikta Krievijas vēsturiskā misija – tradicionālo, garīgo vērtību uzturēšana – un Krievija kā ģeopolitisks, Rietumus un Austrumus līdzsvarojošs elements) tika izmantotas gan iekšpolitikā, gan publiskajā diplomātijā.

Maigās varas jēdziens Krievijas konceptuālajos ārpolitikas dokumentos pirmo reizi parādās 2007. gada ārpolitikas apskatā.⁷ Minētais apskats līdzinās ārpolitikas koncepcijai un satur darba vadlīnijas Krievijas diplomātiem. 2007. gada ārpolitikas apskatā ir minēti vairāki Krievijas ietekmes t. s. humanitārās dimensijas

³ Konstantin Kosachev, „Ne ribu, a udochku”, 04.09.2012., skatīts 17.08.2014., <http://www.globalaffairs.ru/number/Ne-rybu-a-udochku-15642>.

⁴ Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation, 12 February 2013, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/76389FEC168189ED44257B2E0039B16D.

⁵ Rossotrudnichestvo, skatīts 17.08.2014., <http://www.rs.gov.ru/>.

⁶ Konstantin Kosachev, „Neftegazovaia diplomatia kak ugroza marginalizacii”, *Nezavisimaia Gazeta*, 28.12.2004., skatīts 17.08.2014., http://www.ng.ru/world/2004-12-28/5_uspeh.html.

⁷ „Obzor vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii”, MID, 27.03.2007., skatīts 17.08.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/sps/3647DA97748A106BC32572AB002AC4DD.

instrumentāriji ārvalstīs, kuru darbības pastiprināšana (to skaitā „pretdarbība citu valstu interesēm”) ir sagaidāma nākotnē: *humanitārās tehnoloģijas, informatīvā ietekme, ietekmes veidošana ar NVO palīdzību, Krievu pareizticīgās baznīcas piesaiste, aktīva mediju līdzdarbība ārpolitikas mērķu sasniegšanā*.⁸ KF ārpolitikas apskatā maigā vara ir pieminēta kā „spēja iedarboties uz citu valstu uzvedību ar savas valsts kultūras – civilizācijas, humanitāri zinātnisko, ārpolitisko un citu pievilcību, t. s. sabiedriskās diplomātijas tīklu sistēmu”.⁹ Minētais apskats iezīmē tēmas, kuras sekojošajos gados tiek aktīvi kultivētas gan 2008. un 2013. gada Krievijas ārpolitikas koncepcijās, gan politiķu runās. Tādi jēdzieni kā „maigā vara”, „civilizāciju dialogs”, „krievu pasaule”, „ārpolitikas humanitārais virziens” pēc apskata publicēšanas pakāpeniski iekaroja stabilas pozīcijas Krievijas politiskajā diskursā un ārpolitikas prioritāšu formulēšanā. Tomēr, lai ko arī Krievijas politiķi saka par maigās varas nepieciešamību, 2014. gada notikumi būtiski sašūpo Krievijas tēlu un līdz ar to apgrūtina izmantot maigo varu.

Analizējot Krievijas publiskās diplomātijas neveiksmi Ukrainā 2013.–2014. gadā, K. Kosačovs norāda, ka Ukrainā *Rossotrudņičestvo* ir darījusi visu, kas no tās ir atkarīgs, lai saglabātu Krievijas kultūras klātbūtni vismaz nemainīgā līmenī, uzturot interesi par krievu valodu, organizējot studentu apmaiņas braucienus uz Krieviju, rīkojot izstādes, koncertus un apaļos galdus, kā arī īstenojot sadarbību ar Krievijas tautiešiem un uzņēmējiem.¹⁰ No minētā varam nojaust Kosačova viedokli par to, kas ir leģitīma maigā vara. Turpretī Eiropas Savienība un ASV, pēc *Rossotrudņičestvo* vadītāja domām, nodarbojas ar ideoloģisku ietekmēšanu un gigantisku resursu tērēšanu „stratēģiskai sējai” Ukrainas medijos un NVO, un tas esot devis pamatīgus asnus Eiromaidana veidā.¹¹ Runājot par Rietumu publiskās diplomātijas organizācijām, kas strādā Krievijā, K. Kosačovs norāda, ka tās neapdraud Krieviju tikmēr, „kamēr tās nodarbojas ar humanitārajiem jautājumiem un neiejaucas mūsu iekšējās lietās, sevišķi politiskajās, mums jābūt tikai ieinteresētiem to darbībā Krievijā, jo tā ir vajadzīga mūsu līdzpilsoņiem”¹².

Norādot, ka iejaukšanās citu valstu iekšējās lietās nav pieņemama, K. Kosačovs noklusē faktus, kas liecina, ka Krievijas atbalstītās tautiešu organizācijas Ukrainā jau vairāku gadu garumā ir izplatījušas Krimas un Ukrainas dienvidaustrumu reģionu separātisma idejas. Jau kopš t. s. krāsainajām revolūcijām Krievijas kaimiņvalstīs Krievijas politiskās elites un varai pietuvinātu ekspertu diskursā pastāv pārlicība,

⁸ „Obzor vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii”, MID, 27.03.2007., skatīts 17.08.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/sps/3647DA97748A106BC32572AB002AC4DD.

⁹ Turpat.

¹⁰ „Kosachev: ES i SSHA vlozhili v ideologiju na Ukraine giganstkie resursi”, VZ, 13.03.2014., skatīts 17.08.2014., <http://vz.ru/news/2014/3/13/676829.html>.

¹¹ Turpat.

¹² Polina Himshiashvili, Natal'ia Kostenko, „Eto antireklama dlja velikoi derzhavi”, – Konstantin Kosachev, rukovedtel' Rossotrudnichestva, 05.06.2012., *Vedomosti*, skatīts 17.08.2014., http://www.vedomosti.ru/newspaper/article/281943/eto_antireklama_dlya_velikoj_derzhavy_konstantin_kosachev.

ka Rietumi, atbalstot cilvēktiesību organizācijas Krievijā, īsteno „nelegitīmu” maigo varu, manipulējot ar sabiedrisko domu savu politisko mērķu sasniegšanai. Savukārt 2009. gadā vairāku domnīcu kopējiem spēkiem veiktais pētījums *The Humanitarian Dimension of Russian Foreign Policy toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States* parāda, ka drīzāk jau pati Krievija izmanto nevalstiskās organizācijas (arī tādas, kuras runā par cilvēktiesībām) kaimiņvalstu politisko procesu ietekmēšanai.¹³

Džozefs Naijs, analizējot Krievijas un Ķīnas pieeju maigajai varai, norāda, ka maigās varas attīstīšanai nav jārezultējas kā spēlei ar nulles iznākumu (*a zero-sum game* – angļu val.).¹⁴ Diemžēl Krievijas ārpolitika Vladimira Putina laikā attiecībā uz kaimiņvalstīm – bijušajām padomju republikām – bieži vien tiek veidota ar domu, ka uzvarēt var tikai viena puse. Naijs vēl norāda, ka „Ķīna un Krievija kļūdās, domājot, ka valdība ir galvenais maigās varas instruments. Mūsdienu pasaulē informācija nav deficīts, bet uzmanība gan ir, un uzmanība ir atkarīga no uzticamības. Valdības propagandai ticēt var reti. Labākā propaganda ir tā, kas nav propaganda”¹⁵. Krievijas pētnieks Aleksejs Dolinskis, analizējot Krievijas specifisko pieeju maigajai varai un publiskajai diplomātijai, norāda, ka V. Putina programatiskajā rakstā „Krievija un mainīgā pasaule” (2012) maigā vara tiek raksturota ne tik daudz kā Džozefa Naija aprakstītā pievilcības vara, bet gan vairāk kā ietekmes instruments.¹⁶ V. Putins savā rakstā norāda, ka maigā vara ir „instrumentu un metožu kompleksa ārpolitikas mērķu sasniegšanai bez ieroču izmantošanas, bet ar informatīvo un citu ietekmes sviru palīdzību”¹⁷.

Šķiet, ka K. Kosačovs to saprot, vismaz tas izriet no viņa sniegtajām intervijām,¹⁸ kurās viņš norāda, ka pašai Krievijas pilsoniskajai sabiedrībai būtu jāveicina kontakti ar pilsonisko sabiedrību pārstāvjiem citās valstīs. Problēma gan ir tā, ka ne Ķīna, ne Krievija, ne kādas citas mūsdienu autoritāras valstis nepieļauj īstas, brīvas pilsoniskās sabiedrības veidošanos, kas būtu stiprs maigās varas veidošanas dzinulis. Tipisks piemērs ir Sabiedriskās palātas¹⁹ izveide Krievijas Valsts domes paspārnē. Tai teorētiski būtu jābūt par saikni starp pilsonisko sabiedrību un varu, bet praksē tā ir minētā procesa imitācija padomju laika tradīcijās.

¹³ Pelnens G. (ed.) *The Humanitarian dimension of Russian Foreign Policy toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States* (Rīga: CEEPS, 2010).

¹⁴ Joseph S. Nye, „What China and Russia Don't Get About Soft Power. Beijing and Moscow are trying their hands at attraction, and failing – miserably”. April 29, 2013, skatīts 17.08.2014., http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/04/29/what_china_and_russia_don_t_get_about_soft_power.

¹⁵ Turpat.

¹⁶ Aleksei Dolinskii, „Chto takoe obshestvennaia diplomatiia i zachem ona nuzhna Rossii?” *Russian Council*, skatīts 17.08.2014., http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=791#top.

¹⁷ Vladimir Putin, „Rossia i meniaiuschchiisia mir”, *Rosiiskaia Gazeta*, 27.02.2012., skatīts 17.08.2014., <http://www.rg.ru/2012/02/27/putin-politika.html>.

¹⁸ Interv'iu – „Konstantin Kosachev, rukovoditel' Rossotrudnichestva”, skatīts 17.08.2014., <http://www.vedomosti.ru/library/news/23897621/v-krizis-v-razy-povysilas-poseschaemost-kursov-baleta>.

¹⁹ „Obshchestvennaia palata Rossiiskoi Federatsii”, skatīts 17.08.2014., <https://www.oprf.ru/>.

1.2. Publiskā, tautas vai sabiedriskā diplomātija?

Runājot par pasākumiem, kas Rietumos lielākoties tiktu apzīmēti ar jēdzienu „publiskā diplomātija”, Krievijā bieži tiek lietoti jēdzieni „sabiedriskā diplomātija” (*obščestvennaja diplomatija* – krievu val.), „tautas diplomātija” (*narodnaja diplomatija* – krievu val.) un „starptautiskā humanitārā sadarbība” (*meždunarodnoje gumanitarnoje sotrudničestvo* – krievu val.). Turklāt jēdziens „sabiedriskā diplomātija” dažkārt tiek lietots ne tikai gadījumos, kad runa ir par nevalstisko organizāciju iesaisti, bet arī tad, kad tiek runāts par publisko diplomātiju plašākā nozīmē. Tatjana Zonova norāda, ka publiskā un sabiedriskā diplomātija tomēr nav vienmēr aizvietojami jēdzieni.²⁰ Tiešs vārda „sabiedriskais” tulkojums angļu valodā var radīt pārpratumu par jēdziena būtību. Arī eksperts Aleksejs Dolinskis norāda, ka Krievijas praksē ir pieņemts tulkot vārdkopu *public diplomacy* kā „sabiedriskā diplomātija”, kas būtiski sašaurina tās nozīmi, izslēdzot no tās plašu instrumentu klāstu.²¹

Atbilstoši aģentūras *Rossotrudničestvo* mājaslapā teiktajam tautas diplomātija (kas turpat tiek saukta arī par sabiedrisko diplomātiju) ietver tādus elementus kā sabiedriskās organizācijas un apvienības, sadraudzības pilsētu kontaktus, sabiedriski politiskas akcijas, starptautiskās nevalstiskās organizācijas.²² Tiek norādīts, ka sabiedriskās diplomātijas īstenošanai ir izmantojama Krievijas zinātnes un kultūras starptautiskā autoritāte, kā arī uzkrātā padomju laiku pieredze, kadri un infrastruktūra. Vēl tiek atzīmēts, ka sabiedriskās diplomātijas potenciāls ir „„krievu pasaule” – miljoniem cilvēku tuvajās un tālajās ārzemēs, kuriem liekas pievilcīga Krievija, krievu valoda un kultūra un kuri izjūt cilvēcisku nepieciešamību saišu uzturēšanā ar Krieviju un tās iedzīvotājiem”.²³ *Rossotrudničestvo* vēstī, ka sabiedriskā diplomātija ir nepieciešama, lai pasaule iegūtu objektīvu ainu par Krieviju un Krievija ieņemtu „svarīgu vietu starptautiskajā arēnā”.²⁴ Teiktais sasauca ar K. Kosačova uzskatu, ka pasaulē valda Krievijas „vainas prezumpcija”, kas apgrūtina jebkuru Krievijas iniciatīvu starptautiskajā vidē.

Aģentūras *Rossotrudničestvo* mājaslapā ir teikts, ka maigās varas izmantošanai ir jākalpo Krievijas ārpolitikas mērķiem – „draudzīgas kaimiņu vides nodrošināšanai, modernizācijas alianšu izveidei, Eirāzijas integrācijas stiprināšanai”.²⁵ Pateikt, ka Krievija vēlas draudzīgas attiecības ar kaimiņvalstīm, vēl ir par maz. Pat ar visciešākajiem Krievijas partneriem Muitas savienībā – Baltkrieviju un Kazahstānu – Krievija nespēj radīt uzticēšanās atmosfēru, nerunājot jau par nesenojām

²⁰ Tatjana Zonova, „Publichnaia diplomatia i ee aktori”, *Russian Council*, 07.08.2012., skatīts 17.08.2014., http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=681#top.

²¹ Aleksej Dolinskij, „Chto takoe obshestvennaia diplomatia i zachem ona nuzhna Rossii?”, *Russian Council*, skatīts 17.08.2014., http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=791#top.

²² „Obshestvennaia diplomatia”, *Rossotrudnichestvo*, skatīts 17.08.2014., <http://rs.gov.ru/node/307>.

²³ Turpat.

²⁴ Turpat.

²⁵ Turpat.

izgaisušajām cerībām Eirāzijas integrācijas projektā iesaistīt Ukrainu. Moldova un Gruzija, ignorējot idejas par pareizticīgo civilizāciju, labprātāk raugās eiointegrācijas nekā Eirāzijas projektu virzienā. Arī tāds Krievijas sabiedrotais kā Armēnija drīzāk vajadzības spiesta (uztraucoties par drošības jautājumiem), nevis draudzības dēļ piekrita iestāties Muitas savienībā un topošajā Eirāzijas Ekonomiskajā savienībā.

Kā norāda Jekaterina Zabrodina, Krievijā ar maigo varu saprot gan publiskās diplomātijas īstenošanu, gan starptautisko humanitāro sadarbību.²⁶ *Rossotrudņičestvo* ar starptautisko humanitāro sadarbību saprot sadarbību ar citām valstīm zinātnes, kultūras, ekonomiskajā, informācijas, reliģijas u. c. jomās. Sevišķa uzmanība humanitārajā sadarbībā tiek veltīta krievu valodas popularizēšanai ārvalstīs.²⁷ Tā, piemēram, *Rossotrudņičestvo* bija viena no federālās mērķa programmas „Krievu valoda 2011.–2015. gadam” izstrādātājām.²⁸

Raugoties uz maigās varas izpratni Krievijā, var redzēt, ka, no vienas puses, Krievijas ārpolitikas un publiskās diplomātijas īstenošanā runā par tām pašām kategorijām kā Rietumos – par pievilcības vairošanu, tiešu komunikāciju ar ārvalstu auditorijām, kultūras diplomātiju, studentu stipendiju programmām, NVO iesaisti u. tml. No otras puses, Krievijas varas vēlme kontrolēt pēc iespējas visu, kas notiek sakaros ar ārvalstīm, rada pretēju efektu – samazina ārvalstu auditoriju uzticēšanos informācijai un Krievijas nolūkiem. Maigās un stingrās varas meistarīga izmantošana palielina valsts iespējas sasniegt savus ārpolitikas mērķus tikai tad, ja stingrās varas instrumenti arī ir leģitīmi starptautiskās sabiedrības acīs. Krievijas agresīvā politika pret Gruziju un Ukrainu padara veltīgas tās pūles, kas tiek ziedotas Krievijas tēla veidošanā. Rezultātā Krievijas publiskā diplomātija lielā mērā pārvēršas par mārketinga kampaņu, kurai ir jāveicina diezgan nekvalitatīvas preces pārdošana.

2. PSRS mantojums Krievijas publiskajā diplomātijā

Mūsdienu Krievijas publiskā diplomātija palīdz veidot noteiktu Krievijas valsts tēlu, kas ir nesaraujami saistīts ar Krievijas identitāti. Tā, savukārt, ir cieši saistīta ar Krievijas vēsturi un cilvēku vēsturiskajām atmiņām. Gan savas vēstures izvērtējums, gan identitātes konstruēšana nav statiska lieta, drīzāk tas ir dinamisks process, kurš pakļauts dažādu faktoru ietekmei. Mainiet varas attieksmi pret vēsturi un identitāti, un mainīsies vēstījumi, kas izplatīti ar publiskās diplomātijas palīdzību.

2005. gada aprīlī Vladimirs Putins, uzrunājot Krievijas Federālo sapulci, cita starpā teica: esot jāatzīst, ka „Padomju Savienības sabrukums bija gadsimta lielākā

²⁶ Ekaterina Zabrodina, „Glava MID passkazal o rabote NPO”, *Rossiiskaia Gazeta*, 25.05.2012., skatīts 17.08.2014., <http://www.rg.ru/2012/05/25/problema-site.html>.

²⁷ „Gumanitarnoe sotrudnichestvo”, *Rossotrudnichestvo*, skatīts 17.08.2014., <http://rs.gov.ru/taxonomy/term/137>.

²⁸ „Mezhdunarodnoe Gumanitarnoe sotrudnichestvo”, *Rossotrudnichestvo*, skatīts 17.08.2014., <http://old.rs.gov.ru/taxonomy/term/1>.

geopolitiskā katastrofa”.²⁹ Nevis iekaroto valstu atbrīvošanās no citas valsts diktāta un utopiskā komunisma cēlāju režīma sabrukums, bet katastrofa... Jāņem vērā, ka daļa Krievijas iedzīvotāju, kuriem kritiskā domāšana nav raksturīga, Putina teikto ne tikai uzklausa, bet uztver kā pamudinājumu visas lietas vērtēt no noteikta skatu punkta. V. Putina sacītais ir atstājis ietekmi uz to, kā vara skatās uz padomju periodu. Pagājušā gadsimta 90. gados padomju laiki tika skatīti pārsvarā kritiskā gaismā, bet Putina otrās un trešās prezidentūras laikā ir mēģināts klusēt par padomju laika negācijām un izcelt pozitīvo vai reanimēt padomju laika viltus sasniegumus, daļa no tiem pastāvēja propagandistu uzburtajā virtuālajā realitātē – televīzijā un kinofilmās. Padomju laiku rehabilitācija ir atstājusi iespaidu arī uz mūsdienu Krievijas publisko diplomātiju. Daļa Krievijas ekspertu un ārpolitikas veidotāju izsakās pozitīvi par Padomju Savienības publisko diplomātiju, aizmirstot, ka tā balstījās galvenokārt uz meliem vai puspatiesībām. Iespējams, ka tādu pieeju uzskata par pilnīgi pieņemamu arī mūsdienās.

Kāda ir bijusi publiskā diplomātija PSRS pastāvēšanas laikā? 2014. gadā paiet 89 gadi, kopš 1925. gadā tika izveidota Vissavienības biedrība kultūras sakariem ar ārvalstīm (VOKS – krievu val.).³⁰ Toreiz padomju vara meklēja ceļus, kā ar zinātnieku, rakstnieku, mākslinieku un kultūras darbinieku palīdzību veicināt padomju varas leģitimizāciju un valsts starptautisku atzišanu. Uzreiz pēc Otrā pasaules kara PSRS reputācija uzlabojās, tas ļāva 1945. gadā dibināt tādas divpusējās draudzības organizācijas kā „Šveice–PSRS” un „Madagaskara–Padomju Savienība”. 1957. gadā Padomju Savienībai bija divpusējās draudzības biedrības ar četrdesmit septiņām valstīm.³¹ 1958. gadā draudzības biedrības tika apvienotas Padomju draudzības un kultūras sakaru ar ārvalstīm biedrību savienībā (SSOD – krievu val.),³² kas kļuva par VOKS pēcteci. 1975. gadā jaunajā (pārveidotajā) organizācijā ietilpa sešdesmit trīs divpusējās draudzības biedrības.³³ Zīmīgi, ka minēto organizāciju pēctece mūsdienās *Rossotrudničestvo* 2014. gadā savā mājaslapā tās priekšteču darbību padomju periodā vērtē visnotaļ pozitīvi. Tā, piemēram, tiek citēta Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (PSKP CK) vēstule draudzības biedrību konferencī: „Padomju draudzības un kultūras sakaru ar ārvalstīm biedrības ir aicinātas īstenot cēlo uzdevumu – stiprināt PSRS tautu un visas pasaules tautu draudzību, savstarpējo sapratni, uzticēšanos un kultūras sadarbību ar vēstures, ekonomikas, kultūras, zinātnes, dzīves un ikdienas iepazīšanu, ciešu kontaktu izveidi starp plašu sabiedrisko loku un pieredzes apmaiņu dažādās tautu radošās darbības jomās.”³⁴

²⁹ „Poslanie Federal'nomu Sobraniju Rosiiskoi Federtacii”, 25.04.2005., skatīts 17.08.2014., http://archive.kremlin.ru/appears/2005/04/25/1223_type63372type63374type82634_87049.shtml.

³⁰ Vsesojuznoje obshestvo kulturnoi svjazi s sagraņicei (VOKS) – krievu val.

³¹ „Istoria otechestvennoi publichnoi diplomatii”, *Rossotrudnichestvo*, skatīts 17.08.2014., <http://old.rs.gov.ru/node/565>.

³² Sojuz sovetskikh obshestv družbi i kulturnoi svjazi s zarubezhnami stranami (SSOD) – krievu val.

³³ „Istoria otechestvennoi publichnoi diplomatii”...

³⁴ Turpat.

Minētā PSRS tautu kultūras iepazīšana ārzemēs bija daļēji iespējama, pateicoties baleta, koru un folkloras kolektīvu retajiem koncertiem ārpus Padomju Savienības, turpretim, ikdienas dzīve, kā arī „ciešu kontaktu izveide starp plašu sabiedrisko loku” praktiski nebija iespējama, jo Padomju Savienības varas institūcijas cieši kontrolēja pilsoņu sakarus ar ārvalstīm. Maskavas propagandas īstenošana savā valstī Aukstā kara laikā zināmā mērā bija vieglāka nekā mūsdienu Krievijā, jo patiesa informācija par brīvajā pasaulē notiekošo toreiz reti nonāca pie plašiem iedzīvotāju slāņiem. „Salīdzinošā metode”, kas ātri noskaņotu prātu par labu brīvajai pasaulei, lielākajai daļai iedzīvotāju nebija pieejama. Mūsdienās tik ierastie cilvēku apmaiņas kontakti Aukstā kara laikā starp abām nometnēm bija reta parādība. Absolūtais vairākums PSRS pilsoņu ne reizi mūžā nebija izceļojuši ārpus valsts, pat ne uz Varšavas bloka valstīm, nerunājot jau par Rietumeiropas un Ziemeļamerikas valstīm. Tie retie, kuriem palaimējās tikt uz „kapitālisma” zemēm, atgriežoties drīkstēja plašā sabiedrībā dalīties pārdomās tikai par negatīvajiem iespaidiem, pozitīvo atstājot „sarunām virtuvē”.

Padomju Savienības publiskās diplomātijas raksturu noteica Aukstais karš, kurā notika ideoloģiju sacensība. PSRS centās parādīt sociālisma priekšrocības, skaidrojot ārvalstīs bezmaksas medicīnas un izglītības priekšrocības, noklusējot medicīnas zemo kvalitāti un tādu sociālo problēmu kā, piemēram, plaši izplatītu alkoholismu. Neskatoties uz padomju sistēmas trūkumiem, PSRS bija ļoti aktīva propagandas karā. Nedaudz pozitīvāku auditoriju nekā NATO blokā tā varēja atrast Varšavas līguma un nepievienošanās kustības zemēs. Par līdzekļiem kalpoja gan radio, gan prese. Tā, piemēram, angļu, franču, arābu un spāņu valodā tika izdots laikraksts *Moskovskije Novosti*, kura metiens sasniedza gandrīz 600 000 eksemplāru.³⁵ Padomju draudzības un kultūras sakaru ar ārvalstīm biedrību savienība uzturēja sakarus ar 7500 organizācijām, kultūras darbiniekiem un zinātniekiem no 134 valstīm.³⁶

Vispārēja kontrole un vienpusējas informācijas izplatīšana valsts iekšienē padomju vadībai ļāva daļēji neitralizēt Rietumu publiskās diplomātijas efektivitāti. Rietumu raidstaciju „Brīvā Eiropa” un „Amerikas Balss” raidīšanu pilnīgi novērst Maskavai nebija pa spēkam, tomēr ar tehnisku līdzekļu palīdzību daudzu raidījumu uztveršana tika traucēta. Savukārt katrā tūrisma vai mākslinieku grupā, kas devās ārpus PSRS, līdzī brauca VDK pārstāvis. Tomēr, lai cik ļoti specdienesti centās, ik pa laikam kāds no māksliniekiem, sportistiem vai aktieriem devās bēgļu gaitās un Rietumvalstīs prasīja politisko patvērumu. Neskatoties uz padomju propagandas mašīnērijas daudzajiem vēstījumiem par vienkāršo cilvēku grūto dzīvi „trūdošā kapitālisma” zemēs, parasti pārbēgšanas virziens cauri dzelzs priekškaram bija no PSRS uz Rietumiem, nevis otrādi.

Sabrūkot Padomju Savienībai, sākotnēji Krievijas pretstāve Rietumu brīvā tirgus un demokrātijas, un mediju brīvības idejām izpaudās tikai kā marginālu grupu un noteiktu politisko spēku aktivitātes, kā arī pārstāvju runās. 1992. gadā tika izveidota

³⁵ „Istoria otechestvennoi publichnoi diplomatii”...

³⁶ Turpat.

Krievijas Starptautiskās sadarbības asociācija³⁷ (RAMS – krievu val.). Pašlaik RAMS apvieno 96 organizācijas – draudzības biedrības ar valstīm un to sabiedriskajām organizācijām.³⁸ 1994. gadā uz SSOD bāzes tika izveidota jauna struktūra – Krievijas Starptautiskās zinātnes un kultūras sadarbības centrs KF Ārlietu ministrijas paspārnē (*Roszarubežcentr*).³⁹ Atšķirībā no padomju priekštecēm – VOKS un SSOD, kuras formāli bija sabiedriskās organizācijas, *Roszarubežcentr* tika veidots kā valsts institūcija.

Aģentūras *Rossotrudņičestvo* vadītājs Konstantīns Kosačovs, analizējot padomju periodu, norādīja, ka PSRS jau pagājušā gadsimta 80. gados esot izmantojusi maigo varu, tikai nesaucot to šajā vārdā. „Reputācija bija kā minimums ne sliktāka par to, kas reāli notika valstī, bet dažos aspektos pat labāka,”⁴⁰ norādījis Kosačovs. Lai gan Kosačovs uzskata, ka publiskā diplomātija bija efektīva, tomēr viņš atzīst, ka pati padomju sistēma tāda nebija. No padomju laikiem Krievija ir mantojusi ne tikai vienu otru propagandas izplatīšanas tradīciju, bet arī kultūras centru un pārstāvniecību tīklu, kas pārgāja *Rossotrudņičestvo* pārziņā. Piemēram, Berlīnē ir vislielākais jau padomju laikā izveidotais zinātnes un kultūras centrs, kur sešos stāvos un 23 000 kvadrātmetros ir ierīkotas kinozāles, izstāžu zāles un viesnīca. Turklāt ir plāns līdz 2020. gadam paplašināt *Rossotrudņičestvo* klātbūtni gandrīz simts valstīs.⁴¹

2009. gada janvārī Informatīvi analītiskā centra mājaslapā parādījās Andreja Proņina raksts „Jauni veidi, kā ietekmēt Rietumus”. A. Proņins raksta, ka Krievijai ir jāatdarina PSRS, kurai 20. gs. 40. un 50. gados izdevās sašķelt Rietumu intelektuāļus, daļa no tiem sāka simpatizēt Padomju Savienībai un komunisma ideoloģijai. Lai to izdarītu mūsdienās, Krievijas intelektuāļiem ir jāizstrādā jauns kulturāli sociāls sabiedrības attīstības modelis, kas izraisīs ASV intelektuāļu simpātijas un nostādīs viņus pret savu valdību.⁴² Līdz šim Krievijai nav veicies ar Proņina minētā „jauna kulturāli sociāla sabiedrības attīstības modeļa” izstrādi, tomēr ir izdevies vairot savu atbalstītāju pulku ne tik daudz ar publiskās diplomātijas instrumentiem, cik ar „naftas un gāzes dolāriem”.

³⁷ Rosiiskaia asociacija mezhdunarodnogo sotrudnichestva (RAMS), *Rossotrudnichestvo*, skatīts 17.08.2014., <http://old.rs.gov.ru/node/18955>.

³⁸ Turpat.

³⁹ Rossiskii centr mezhdunarodnogo nauchnogo i kul'turnogo sotrudnichestva pri Pravitel'stve RF (*Roszarubežcentr*).

⁴⁰ „V mire slozhilas' prezumtsiia vinovnosti Rossii”, *Komersant*, 03.09.2012., skatīts 17.08.2014., <http://kommersant.ru/doc/2014117?isSearch=True?175e6740>.

⁴¹ Polina Himshashvili, Nataļia Kostenko, „„Eto antireklama dlja velikoi derzhavi”, – Konstantin Kosachev, rukovoditel' Rossotrudnichestva”, 05.06.2012., *Vedomosti*, skatīts 17.08.2014., http://www.vedomosti.ru/newspaper/article/281943/eto_antireklama_dlya_velikoj_derzhavy_konstantin_kosachev.

⁴² Pronin A., „Novie puti vliania na Zapad”, *Informacionno-analiticheskii centr*, 21.01.2009., skatīts 17.08.2014., <http://www.ia-centr.ru/expert/3624/?print>.

Padomju laika apoloģēti uzskata, ka Padomju Savienība sabruka Rietumu publiskās diplomātijas un aktīvās pretpadomju propagandas, nevis Rietumu ideju un cilvēku dzīvesveida pievilcības dēļ. Zīmīgi, ka *Rosstrudņičestvo* vadītājs K. Kosačovs līdzīgi spriež par 2013.–2014. gada notikumiem Kijevā, norādot, ka Eiromaidans ir masīvas ES un ASV ofensīvas rezultāts. *Rosstrudņičestvo* vadītāja vietnieks Georgijs Muradovs 2014. gadā paziņoja, ka Rietumvalstis īsteno „totālo karu”, lai iznīcinātu NVS: „No organizācijas šit ārā galvenos tās dalībniekus un tādējādi izbrīvē telpu ap Krieviju, lai tad ķertos klāt pašai Krievijai.”⁴³ Šādi izteikumi gandrīz katru dienu izskan Krievijas TV kanālu raidījumos, līdz ar to spēcīgā antirietumu propaganda mūsdienu Krieviju publiskās diplomātijas kontekstā padara aizvien līdzīgāku Padomju Savienībai.

3. Krievijas publiskās diplomātijas īstenotāji

Vērtējot Krievijas publiskajā diplomātijā iesaistītos aktorus, ar to uzskaitīšanu un funkciju pieminēšanu vien būtu par maz. Institūciju izveide un organizāciju piesaiste publiskās diplomātijas īstenošanai labi parāda tās tendences, kas ir dominējušas vienā vai otrā Krievijas ārpolitikas laika posmā. Ir jāņem vērā, ka Krievija visus pēdējos divdesmit gadus ir meklējusi ne tikai savu vietu pasaulē, bet arī tādus identitātes elementus, kas stiprinātu centralizētu valsts varu. Lai arī publiskā diplomācija nekad īsti nav bijusi Krievijas ārpolitikas prioritāte, tomēr noteikti posmi Krievijas starptautiskajās un sevišķi reģionālajās aktivitātēs ir palielinājuši publiskās diplomātijas nozīmi. Tāds posms bija 2005.–2007. gads, kad oficiālā Krievija uzsāka vairākus projektus, kas saistīti ar maigās varas jomu.

T.s. krāsainās revolūcijas Krievijas kaimiņvalstīs vairoja politiskās elites nedrošību par savām varas pozīcijām. Tika veidoti jauni valstiskie, nevalstiskie un pusvalstiskie fondi un organizācijas, kurām bija jāpiedalās Krievijas tautiešu politikā, kultūras un valodas popularizēšanā un valsts tēla spodrināšanā ārvalstīs. Pirmajā V. Putina prezidentūras termiņā (2000–2004) tika mērķtiecīgi uzsākta mediju kontrole, pārņemot varas tiešā un netiešā kontrolē lielākos televīzijas kanālus, bet otrs prezidentūras posms (2005–2008) jau iezīmējās ar plašām maigās varas un normatīvās varas⁴⁴ izmantošanas aktivitātēm.

Kā atbildes reakcija uz politiskām izmaiņām Ukrainā un Gruzijā un lai nepieļautu šādas izmaiņas arī citās NVS valstīs, 2005. gada 22. februārī KF Prezidenta administrācijā tika izveidota „Pārvalde starpreģionālajiem un kultūras sakariem

⁴³ Anastasia Novikova, „*Miagkaia sila*” *Rosstrudnichestva: Russkii razmah i amerikanskaia delovitost*”, 02.06.2014., skatīts 17.08.2014., <http://mir-politika.ru/14086-myagkaya-sila-rossotrudnichestva-russkiy-razmah-i-amerikanskaya-delovitost.html>.

⁴⁴ Normatīvās varas teorijas pamatlicējs ir Jans Manners (Ian Manners), kurš norāda, ka Eiropas Savienība spēj ietekmēt apkārtējās valstis ar savu vērtību un normu pievilcīgumu, bez militārajiem līdzekļiem.

ar ārvalstīm” (līdz tam tā darbojās kā „Nodaļa darbam ar tautiešiem ārvalstīs”). Neskatoties uz nosaukuma maiņu, Modesta Koļerova vadītā struktūra sāka aktīvu darbu Krievijas tautiešu politikā.⁴⁵ 2006. gadā pēc V. Putina tikšanās ar savas valsts diplomātiem radās doma, ka ir nepieciešamas tiešākas vadlīnijas diplomātu darbam, tāpēc tika izstrādāts 2007. gada ārpolitikas apskats, kas būtiski aktualizēja NVO iesaisti Krievijas ārpolitikas mērķu sasniegšanai.⁴⁶ Jau dažus gadus vēlāk – 2010. gadā – KF ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs, kārtējo reizi tiekoties ar nevalstiskā sektora pārstāvjiem, pozitīvi novērtēja Svētā Andreja fonda un Krievijas Nacionālās slavas centra iesaisti civilizāciju dialogā.⁴⁷ Minētajā tikšanās reizē S. Lavrovs norādīja, ka 2007. gadā dibinātā Krievijas Demokrātijas un sadarbības institūta (*Institute for Democracy and Cooperation*)⁴⁸ Parīzes un Ņujorkas nodaļas ir kļuvušas par svarīgu uzstāšanās platformu Krievijas politiķiem un sabiedriskajiem darbiniekiem.⁴⁹ Demokrātijas un sadarbības institūta (DSI) izveide Ņujorkā un Parīzē atbilst publiskās diplomātijas metožu – diskusiju un pārliecināšanas – izmantošanai.

2008. gada 28. janvāra intervijā televīzijas kanālā *Russia Today* Krievijas varai pietuvinātais ārpolitikas eksperts Andraniks Migranians uz žurnālistes jautājumu, vai jaundibinātais Demokrātijas un sadarbības institūts ar ofisu Ņujorkā ir Krievijas maigās varas projekts, atbildēja apstiprinoši.⁵⁰ Minētā institūta Parīzes nodaļas vadītāja ir Krievijas Valsts domes deputāte un fonda *Russkij mir* padomes locekle Natālija Naročņickaja. Andraniks Migranians intervijā „Radio Brīvā Eiropa” 2009. gada februārī skaidroja, ka institūta mērķis nebūšot sacensība ar *Freedom Haus* un līdzīgām organizācijām, bet palīdzēšot ASV saprast Krievijas viedokli cilvēktiesību un demokrātijas jautājumos. Neskatoties uz nelielajiem DSI resursiem, ar tā dibināšanu 2007. gadā iezīmējās jauna tendence Krievijas ārpolitikā. Proti, Krievija vairs ne tikai „paklausā” vai „nepaklausā” Rietumu aicinājumam respektēt cilvēktiesību normas, bet uzsāk diskusiju, apšaubot pašu cilvēktiesību universālumu un nemainīgumu.

Pamatatbildība par publiskās diplomātijas īstenošanu gulstas uz valsts aģentūru *Rosstrudņičestvo*, kas 1994. gadā vēl ar veco nosaukumu *Roszarubežcentr* pārņēma padomju laika infrastruktūru (zinātnes un kultūras centrus ārvalstīs). 2002. gadā

⁴⁵ Lerhis A., Kudors A., Indāns I., *Ārvalstu ietekme uz sabiedrības etniskās integrācijas procesu Latvijā* (Rīga: APPC, SIF, 2007), 32.

⁴⁶ „Obzor vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii”, MID, 27.03.2007., skatīts 17.08.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/sps/3647DA97748A106BC32572AB002AC4DD.

⁴⁷ „Summary of Remarks by Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov at a Meeting with Representatives of Russian Nongovernmental Organizations”, Moscow, MFA, February 18, 2010., skatīts 17.08.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcbb3/147e175da591fbb4c32576d4002fb81d.

⁴⁸ Institute for Democracy and Cooperation, IDC, skatīts 17.08.2014., <http://www.indemco.org/index.php?language=2>.

⁴⁹ „Summary of Remarks by Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov”...

⁵⁰ „Interview with Andranik Migranyan”. RT, 28.01.2008., skatīts 17.08.2014., http://www.russiatoday.ru/Interview/2008-01-28/Interview_with_Andranik_Migranyan.html.

Roszarubežcentr ar V. Putina rīkojumu tika pakļauts Ārlietu ministrijai. Ar to pārmaiņas vēl nebeidzās, un 2008. gadā *Roszarubežcentr* tika pārveidots par valsts aģentūru ar nosaukumu Federālā NVS, ārvalstīs dzīvojošo tautiešu un starptautiskās humanitārās sadarbības aģentūra (*Rossotrudņičestvo*).⁵¹ Pārveidotās aģentūras gada budžets līdz 2013. gadam bija apmēram 2–2,5 miljardi rubļu, 2013. gada jūnijā ar prezidenta rīkojumu tas tika paaugstināts līdz 9,5 miljardiem rubļu.⁵² *Rossotrudņičestvo* vadītāju iecel KF prezidents, aģentūra nodarbojas ar krievu valodas un kultūras popularizēšanu ārvalstīs un sadarbojas ar tautiešu organizācijām daudzās pasaules valstīs. *Rossotrudņičestvo* publiskās diplomātijas īstenošanā sadarbojas ar dažām organizācijām, tai skaitā ar fondu *Russkij mir*, Krievijas Sabiedrisko palātu, Svētā Andreja fondu, bibliotēku-fondu *Russkoje zarubežje*, Krievijas Kultūras fondu, Starptautisko Krievijas tautiešu padomi, Teātra darbinieku savienību, Starptautisko muzeju savienību, starptautisko asociāciju „Radniecīgās pilsētas”, Maskavas draudzības biedrību savienību u. c.⁵³ Viens no galvenajiem *Rossotrudņičestvo* sadarbības partneriem ir Krievijas Starptautiskās sadarbības asociācija,⁵⁴ kuras sastāvā ietilpst 96 sabiedriskās organizācijas, ieskaitot draudzības biedrības ar ārvalstīm. 2013. gadā *Rossotrudņičestvo* ieguva jaunus pienākumus un pilnvaras – sāka īstenot attīstības sadarbības politiku. Krievija nebija mierā ar situāciju, ka tās finanšu palīdzība nonāca līdz valstīm, pateicoties starptautiskajām organizācijām, neļaujot Krievijai gūt palīdzības saņēmēju pateicību. Tagad jaunā kārtība ļaus īstenot attīstības sadarbības politiku atbilstoši Krievijas ģeogrāfiskajām un politiskajām prioritātēm.

Krievijas Valsts domes Sabiedriskā palāta sadarbībā ar Ārlietu ministriju 2012. gadā izveidoja konsultatīvu institūciju – Krievijas Starptautiskās sadarbības un publiskās diplomātijas sabiedrisko padomi⁵⁵, kas postpadomju telpā nodarbojas ar nevalstiskajām organizācijām. Tiek norādīts, ka minētai padomei ir jādarbojas kā domnīcai un jāisteno maigā vara.⁵⁶ Viens no maigās varas vairošanas praktiskiem mēģinājumiem izpaudās kā fonda *Russkij mir* dibināšana jau pirmajā organizāciju izveides posmā 2007. gadā.⁵⁷ Fonds tika izveidots ar toreizējā Krievijas prezidenta V. Putina dekrētu. Fonda dibināšana bija KF Prezidenta administrācijas, Izglītības un

⁵¹ Federalnoe aģentstvo po delam Sodruzhestva Nezavisimih Gosudarstv, sootčestvennikov, prozhivaiušchih za rubežhom, i po gumanitarnomu sotrudničestvu (Rossotrudničestvo).

⁵² Anastasia Novikova, „*Miagkaia sila*” *Rossotrudničestva: Russkii razmah i amerikanskaia delovitost*”, 02.06.2014., skatīts 17.08.2014., <http://mir-politika.ru/14086-myagkaya-sila-rossotrudničestva-russkiy-razmah-i-amerikanskaya-delovitost.html>.

⁵³ Rossotrudničestvo, skatīts 17.08.2014., <http://www.rs.gov.ru/>.

⁵⁴ Rossiiskaia asociacia mezhdunarodnogo sotrudničestva RAMS, *Rossotrudničestvo*, skatīts 17.08.2014., <http://rs.gov.ru/node/1389>.

⁵⁵ Rossiskii obšhestvennii sovet po mezhdunarodnomu sotrudničestvu i obšhestvennoi diplomatii pri Obšhestvenoi palate RF, skatīts 17.08.2014., https://www.oprf.ru/structure/international_councils/internationalcouncils2012/.

⁵⁶ Ekaterina Zabrodina, „Glava MID rasskazal o rabote NPO”, *Rossiiskaia Gazeta*, 25.05.2012., skatīts 17.08.2014., <http://www.rg.ru/2012/05/25/problema-site.html>.

⁵⁷ „About Russkiy Mir Foundation”, skatīts 17.08.2014., <http://www.russkiymir.ru/en/fund/about.php>.

Ārlietu ministrijas kopdarbs. Par jaunā fonda izpilddirektoru tika iecelts Kremlim tuvu stāvošs politologs, fonda „Politika” prezidents Vjačeslavs Ņikonovs. Saskaņā ar fonda statūtiem fonda *Russkij mir* padomes sastāvu ieceļ KF prezidents.⁵⁸ Fonda finansēšana paredzēta no Krievijas valsts budžeta līdzekļiem.

Fonds *Russkij mir* nodarbojas ar kultūras popularizēšanu, bet A. Gorčakova publiskās diplomātijas atbalsta fonds,⁵⁹ kas 2010. gadā izveidots ar D. Medvedeva rīkojumu, ir radīts tieši cilvēku un sabiedrisko organizāciju starptautisko kontaktu veicināšanai. Gorčakova fonds savu misiju redz valsts un nevalstisko aktoru sadarbībā Krievijas ārpolitisko mērķu sasniegšanā. Viena no metodēm, ko fonds izmanto, ir grantu sniegšana dažādām ar Krievijas interesēm saistītām sabiedriskajām aktivitātēm ārvalstīs.⁶⁰ Cita darbības metode ir dažādu pasākumu un diskusiju rīkošana. Viens no šādiem piemēriem ir Gorčakova fonda un Krievijas Starptautisko lietu padomes⁶¹ 2012. gada jūnijā kopīgi rīkotais apaļais galds „Sabiedriskā diplomātija kā Krievijas ārpolitikas instruments: iespējas, problēmas, perspektīvas”.

Krievijas publiskās diplomātijas institucionālā attīstība rāda, ka tā ir notikusi divos nosacītos posmos. Pirmais (2005–2007) bija saistīts ar satraukumu par t. s. krāsaino revolūciju viņa potenciālo aizplūšanu līdz Maskavai. Pirmajā posmā tika izveidotas gan valsts institūcijas (piem., Starpreģionālās un kultūras sadarbības pārvalde Prezidenta administrācijā 2005. g.), gan valsts finansēti fondi (piem., fonds *Russkij mir* 2007. g.). 2006. gadā tika uzsākta pirmās federālās trīs gadu programmas īstenošana ārvalstīs dzīvojošo tautiešu atbalstam un tika uzrunātas ārvalstu auditorijas ar TV kanāla *Russia Today* palīdzību (2005). Šajos gados tika uzsākts „normatīvs pretuzbrukums” Rietumiem, apšaubot cilvēktiesību un fundamentālo brīvību normu universālumu un nemainīgumu (piem., 2007. g. izveidojot Demokrātijas un sadarbības institūtu Parīzē un Ņujorkā). Otrais nosacītais publiskās diplomātijas institūciju izveides posms (2010–2013) ļāva pacelt tautiešu tiesību aizstāvības jautājumus augstākā līmenī (2012. g. izveidojot Tautiešu atbalsta un tiesību aizstāvības fondu⁶²). Ārpolitikas padomes⁶³ izveide 2010. gadā bija mēģinājums mērķtiecīgi uzrunāt ārvalstu pētniekus un ekspertus. Būtisks pagrieziens par labu maigās varas aktivizēšanai bija K. Kosačova iecelšana par *Rossotrudņičestvo* vadītāju, vienlaikus palielinot finansējumu šai aģentūrai. Maigās varas pieminēšana 2013. gada ārpolitikas koncepcijā vēl vairāk palielināja publiskās diplomātijas nozīmi Krievijas ārpolitikā.

Kā redzams, tādu institūciju un organizāciju loks, kuras tieši un netieši ir saistītas ar publiskās diplomātijas īstenošanu, ir plašs un sazarots atbilstoši dažādu

⁵⁸ „Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federacii o Sozdanii fonda „Russkii mir””, <http://www.russkiymir.ru/ru/about/ukaz/>.

⁵⁹ Fond podderzhki publichnoi diplomatii im. A. M. Gorchakova, <http://gorchakovfund.ru/>.

⁶⁰ „Missia i zadachi”, 17.08.2014., <http://gorchakovfund.ru/about/mission/>.

⁶¹ Rossiskii sovet po mezhdunarodnim delam, skatīts 17.08.2014., <http://russiancouncil.ru/about-us/rsmd/>.

⁶² Fond podderzhki i zashchiti prav sootchestvennikov prozhivaiushchih za rubezhom, 17.08.2014., <http://pravfond.ru/?module=pages&action=view&id=6>.

⁶³ Rossiskii sovet po mezhdunarodnim delam, <http://russiancouncil.ru/about-us/rsmd/>.

nozaru jautājumiem. Organizāciju tīklojums pārklāj gan kultūras, valodas, gan tiesību aizstāvības jomas. Kā vienas, tā otras organizācijas tiek izmantotas publiskajā diplomātijā un Krievijas ārpolitikas mērķu sasniegšanā. Neskatoties uz institūciju un iesaistīto lielo NVO skaitu, Krievijas publiskās diplomātijas darba efektivitāte ir apšaubāma. Izņemot šauras grupas noteiktos reģionos, lielākoties Krievijas tēla pozitīvais vērtējums nebūt nav tāds, kādu to vēlētos redzēt Krievijas publiskās diplomātijas īstenotāji.

4. Krievijas publiskās diplomātijas dimensijas

4.1. Valsts tēls

Īstenojot publisko diplomātiju, pozitīva valsts tēla izplatīšana ārvalstīs nav valstu pašmērķis, bet gan vitāla nepieciešamība nacionālo interešu aizstāvībai. Arī *Rossotrudņičestvo* vadītājs Konstantīns Kosačovs norāda, ka reputācija, tēls un dabiskā valsts pievilcība ir ne mazāk svarīgi nacionālo interešu realizācijas līdzekļi kā stingrās varas instrumenti.⁶⁴ Tomēr Krievijas eksperti un politiķi Krievijas atraktivitātes problēmas bieži vien noraksta uz ārējo spēku darbību. V. Putins, 2012. gada jūlijā tiekoties ar savas valsts vēstniekiem, pauda šādu nostāju: „Pagaidām ir jāatzīst, ka Krievijas tēlu ārvalstīs radām nevis mēs, bet citi, tāpēc tas bieži tiek izkropļots un neatbilstoši ne reālo situāciju mūsu valstī, ne tās ieguldījumu pasaules civilizācijā, zinātnē, kultūrā; tāpat arī mūsu valsts pozīcija starptautiskajās lietās pašlaik tiek atspoguļota kaut kā vienpusēji.”⁶⁵ Līdzīgu nostāju pauž arī K. Kosačovs, kurš atzīmē, ka Krievijas tēls ārvalstīs esot sliktāks nekā reālā situācija valstī. 2014. gada pavasarī sniegtajā intervijā K. Kosačovs norāda uz trim minētās problēmas iemesliem: 1) daudzi uztver Krieviju kā PSRS „otreizēju izdevumu”; 2) mūsdienu Krievija īsteno neatkarīgu iekšējo un ārējo politiku; 3) pastāv negodprātīga konkurence, kas izpaužas kā mērķtiecīga Krievijas lielo projektu diskreditācija (gāzes vadu būvniecība, Eirāzijas integrācija).⁶⁶ Zīmīgi, ka K. Kosačovs nemin nevienu reālu Krievijas pašas radītu problēmu, bet vaino tikai ārējos spēkus mērķtiecīgā Krievijas tēla graušanā.

Kā pasaulē tiek uztverta Krievija? Bez šaubām, pastāv stereotipi, kas izplātās ar mediju un populārās kultūras palīdzību. Tā, piemēram, Holivudas filmās Krievijā pārsvarā gadījumu ir ziema, krievi ir dzērāji, bandīti un VDK aģenti... No otras puses, vai Krievija tiešām lielākajai daļai cilvēku ārvalstīs asociējas ar

⁶⁴ „V mire slozhilas' prezumtsiia vinovnosti Rossii”, *Komersant*, 03.09.2012., skatīts 17.08.2014., <http://kommersant.ru/doc/2014117?isSearch=True?175e6740>.

⁶⁵ Konstantin Kosachev, „Ne ribu, a udochku”, *Russia in Global Affairs*, skatīts 17.08.2014., 04.09.2012., <http://www.globalaffairs.ru/number/Ne-rybu-a-udochku-15642>.

⁶⁶ „Interv'iu – Konstantin Kosachev, rukovoditel' Rossotrudnichestva”, skatīts 17.08.2014., <http://www.vedomosti.ru/library/news/23897621/v-krizis-v-razy-povysilas-poseschaemost-kursovo-baleta>.

Krievijas kultūras zelta (19. gs. pirmā puse) un sudraba (19. gs. beigas un 20. gs. sākums) laikmeta sasniegumiem? Mūsdienu Krievijas tēla veidotājiem ir jāapzinās, ka pēc Aukstā kara beigām ne tikai Krievijas iedzīvotājiem pavērās iespēja redzēt Rietumus, bet arī Rietumu cilvēki ceļoja uz Krieviju un ieguva priekšstatu par šo zemi. Un šis priekšstats ne jau visās jomās ir labs.

Londonas Valdības institūts un izdevums *Monocle* kopš 2010. gada publicē globālo maigās varas indeksu⁶⁷. Tajā tiek izmantoti piecu kategoriju rādītāji: biznes/inovācijas, kultūra, valdība (pārvaldība), diplomātija un izglītība. 2012. gadā Krievija minētajā vērtējumā ierindojās 28. vietā.⁶⁸ Arī nevienā no pieciem atsevišķajiem rādītājiem Krievija nav tikusi desmit pievilcīgāko valstu skaitā. No otras puses, 28. vieta globālā mērogā ir salīdzinoši augsts rādītājs. 2013. gadā Krievija saglabāja to pašu 28. vietu.⁶⁹ Kultūras sadaļā cita starpā tiek vērtēti arī sporta sasniegumi. Krievija Soču olimpiādē parādīja ļoti labu sniegumu, bet vai tas kompensēs tēla bojāšanu Ukrainas separātistu kaujinieku atbalstīšanas dēļ?

Gan V. Putins, gan K. Kosačovs uzsver, ka vienkārši ir nepieciešams, lai ārvalstīs būtu pieejama patiesa informācija par Krieviju. Tas parādās arī programmas nosaukumā: „Sabiedriskā diplomātija – par patiesību par Krieviju”, ko īsteno *Rosstrudņičestvo*, Krievijas Ārlietu ministrija, Krievijas Starptautiskās sadarbības asociācija (RAMS) un Starptautiskā sabiedrisko apvienību – draudzības biedrību ar ārvalstu tautām – sadraudzība (MSOD – krievu val.).⁷⁰ Programmas īstenotāji šo programmu ir paredzējuši kā maigās varas projektu, viņu mērķis ir komunicēt ar starptautiskajām nevalstiskajām organizācijām, uzrunāt citu valstu sabiedrības un rīkot ar tām kopīgas sabiedriski politiskās akcijas.⁷¹ Zīmīgi, ka projekta īstenotāji uzskata: tā realizācijā ir jāizmanto padomju laika pieredze, Krievijas kultūras centri visā pasaulē un „krievu pasaule” – daudzi miljoni krievu aiz Krievijas robežām. Raksturīgi, ka projekta īstenotāji par publiskās diplomātijas mērķi uzskata arī valsts iekšējās auditorijas uzrunāšanu.

Minētās programmas – valsts tēla uzlabotājas mājaslapā atsevišķa sadaļa ir veltīta vēstures falsifikācijas jautājumiem.⁷² V. Putina valdīšanas laikā vēstures problemātika ir kļuvusi par vienu no visaktuālākajiem jautājumiem politiskajā darba kārtībā. Pašreizējā vara jau kopš 2005. gada, kad ar neredzētu vērienu tika svinēta

⁶⁷ „Results for Russia”, *Monocle*, <http://monocle.com/search/russia/>.

⁶⁸ The New Persuaders III: A 2012 Global Ranking of Soft Power, *Institute for Government*, skatīts 17.08.2014., http://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/The%20new%20persuaders%20III_0.pdf.

⁶⁹ „Results for Russia”, *Monocle*, skatīts 17.08.2014., <http://monocle.com/search/russia/>.

⁷⁰ Mezhdunarodnoe sodruzhestvo obshchestvennih ob'edinenii – obshchestv družbi s narodami zarubezhnih stran (MSOD), skatīts 17.08.2014., http://msod.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=346%3A2014-01-10-11-29-34&catid=35%3A2009-04-05-07-14-47&Itemid=62&lang=en.

⁷¹ Proekt „Obshchestvennaia diplomatiia – za pravdu o Rossii”, skatīts 17.08.2014., <http://public-diplomacy.ru/o-proekte.html>.

⁷² „Falsifikacia istorii”, skatīts 17.08.2014., <http://public-diplomacy.ru/novosti/falsifikatsiya-istorii/>.

Uzvaras diena par godu Lielā Tēvijas kara beigu 60 gadu jubilejai, vēsturi izmanto tautas saliedēšanai, mobilizācijai un noskaņošanai par labu Krievijas ārpolitikas aktivitātēm. Specifiska vēstures interpretācija tiek izmantota Krievijas identitātes konstruēšanas procesā, kur uzvara pār nacismu 1945. gadā tiek saistīta ar mūsdienu Krievijas varenību. Informācijas karā pret Ukrainu 2013. un 2014. gadā Krievijas mediji Otrā pasaules kara tematiku izraudzījās, lai diskreditētu Rietumukrainas iedzīvotājus, saucot tos par nacistiem.

Vēstures skaidrošana ieņem īpašu vietu Krievijas publiskajā diplomātijā. Tas ir saistīts ar Krievijas varas izvēli uzskatīt PSRS uzvaru Otrajā pasaules karā par vienu no tās stūrakmeņiem nacionālās identitātes veidošanas procesā un par nācijas spēka manifestāciju. Problēma ir saistīta ar to, ka šajā konstruēšanas procesā oficiālā Krievija ignorē padomju režīma noziegumus pret Krievijas un tās kaimiņvalstu tautām, jo tos atzīt Kremlim nav izdevīgi. Tā, piemēram, Baltijas valstīm 1945. gada 9. maijs simbolizē ne tikai atbrīvošanu no Vācijas spēkiem, bet arī padomju okupācijas atsākšanu, kas nebūt nesaistās ar brīvību. Turklāt arī pierādījumi par padomju vadības izturēšanos pret saviem karavīriem kā pret lielgabalu gaļu, padomju karavīru līdzdalību izvarošanās un citos noziegumos, Baltijas civilo iedzīvotāju deportāciju uz Sibīriju atrodas tālos arhīvu (tai skaitā specdienestu arhīvu) plauktos, kuriem brīvi tiek klāt tikai Kremlim pietuvināti vēsturnieki.

Krievijas vēstures propagandisti nevis godīgi apskata problemātiskos jautājumus, bet jebkuru mēģinājumu atgādināt padomju režīma noziegumus uzskata par mēģinājumu falsificēt vēsturi un kaitēt Krievijas tēlam. Lai šādu „falsifikāciju” apkarotu, viņiem palīdz arī Krievijas publiskās diplomātijas īstenotāji. Viens no šādiem piemēriem bija vēstures falsifikācijai veltīts semināru cikls, ko 2013.–2014. gadā programmas „Sabiedriskā diplomācija – par patiesību par Krieviju” ietvaros rīkoja Krievijas Starptautiskās sadarbības asociācija kopā ar Pilsoniskās sabiedrības problēmu institūtu un *Rosstrudņičestvo*.⁷³ Noteiktas vēstures interpretācijā tiek izmantotas arī nevalstiskās organizācijas. 2012. gada 14. martā, tiekoties ar Krievijas ārpolitikā iesaistīto nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, ārlietu ministrs S. Lavrovs sacīja, ka „sevišķu aktualitāti iegūst uzdevums mobilizēt Krievijas un Eiropas NVO, lai tās atklātu konkrētus nacisma heroizācijas faktus”.⁷⁴ Minētajā pasākumā Lavrovs teica, ka nevalstisko organizāciju savāktie materiāli būs jāizmanto ANO Ģenerālajā asamblejā un Cilvēktiesību padomē.

No vienas puses, ir saprotama Krievijas varas elītes vēlme valsts vēsturē akcentēt pozitīvās lappuses, no otras puses, nespēja drosmīgi paskatīties uz vēstures tumšajām lappusēm kavē nācijas *desovetizāciju*, kas palīdzētu mūsdienu Krievijai atkārtoti

⁷³ Proekt „Obshestvennaia diplomatiā – za pravdu o Rossii”, skatīts 17.08.2014., <http://public-diplomacy.ru/o-proekte.html>.

⁷⁴ „Tezisi vystuplenia Ministra inostrannih del Rossii S. V. Lavrova na vstreche s predstaviteliami rossiiskih nepravitel'stvennih organizacii mezhdunarodnoi napravlennosti”, Moskva, MID, 14.03.2012., skatīts 17.08.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/4876022BEC748F84442579C20403D8C4.

nepiedzīvot daudzas padomju laika negācijas. Savukārt attiecībās ar kaimiņvalstīm, kuras ir saņēmušas daudz pāridarījumu no Krievijas (un PSRS), negatīvo tēmu noklusēšana (un pat apstrīdēšana) kavē uzticības pilnu attiecību veidošanos.

4.2. Mediji un propaganda

Krievijas mediji ir viens no visietekmīgākajiem publiskās diplomācijas kanāliem, ja mērķis ir uzrunāt Krievijas kaimiņvalstu auditorijas. Tādās valstīs kā Latvija, Igaunija, Lietuva, Moldova, Baltkrievija, Ukraina un daļā citu bijušo PSRS republiku Krievijas medijiem ir nozīmīga krieviski runājoša auditorija. Atbilstoši K. Kosačova teiktajam Krievijas maigās varas rezultatīvā īstenošanā labvēlīgi noskaņotā auditorija ir svarīgāka nekā Krievijas publiskās diplomācijas praktiskās iniciatīvas.⁷⁵ Uzrunājot kaimiņvalstīs dzīvojošos krievus, Krievijas mediji izmanto tos vēstījumus, kuri rezonē ar jau pastāvošiem krievu identitātes elementiem, piemēram, Otrā pasaules kara uzvaras kultu. Cits spilgts stratēģiskais naratīvs ir saistīts ar antirietumu noskaņojumu, kas tiek kurināts ārvalstīs dzīvojošo Krievijas tautiešu vidū.

Krievijas publiskās diplomācijas īstenošanā ir iesaistīti daudzi mediji, piemēram, laikraksts *Rossiskaja gazeta*, ziņu aģentūras *RIA Novosti* (tiek iekļauta jaunajā aģentūrā *Russia Today*) un *ITAR TASS*, televīzijas kanāli *Russia Today (RT)*, *TVc*, *MIR TV*, *RTR*, *Pervij kanal*, radio *Golos Rossiji* u. c. TV kanāls *Russia Today* 2005. gadā sāka uzrunāt plašu starptautisku auditoriju angļu valodā, bet sekojošos gados arī citās lielajās valodās. Vērtējot Krievijas mediju klātbūtni, ir jāņem vērā, ka dažās valstīs, piemēram, Latvijā, vietējie mediji nespēj efektīvi konkurēt ar finansiāli labi nodrošinātajiem Krievijas TV kanāliem. Populārākie Krievijas TV kanāli Latvijā atrodas Kremļa tiešā vai netiešā kontrolē, līdz ar to Latvijā dzīvojošo krievu izvēles iespējas teorētiski pastāv, bet praksē netiek izmantotas pilnībā.

Ir vērojama ļoti augsta saskaņotība gan tajos Krievijas vēstījumos, kurus pauž politiķi (gan pozīcijas, gan fiktīvās opozīcijas) un eksperti, gan tajos, kas izskan medijos. Par to liecina arī Austrumeiropas politikas pētījumu centra (APPC) veiktais pētījums „Krievijas informācijas kampaņa pret Ukrainu – no „Viļņas samita” līdz „Krimas referendumam”: vēstījumu analīze”, kurā tiek secināts, ka Krievijas informācijas kampaņa pret Ukrainu tika īstenota, sinhroni izplatot līdzīgus vēstījumus galvenajos Krievijas TV kanālos. Televīzijas žurnālistu vēstījumi bija saskaņoti ne tikai savā starpā, bet arī ar Krievijas politiķu un ārpolitikas īstenošanu vēstījumiem. Pētnieki norāda, ka propagandas vēstījumi tika izplatīti ļoti intensīvi, izmantojot

⁷⁵ „Konstantin Kosachev: Vpervie na gosudarstvennom urovne stavitsia zadacha konsolidacii russkogo mira”, 19.11.2012., skatīts 17.08.2014., http://russiancouncil.ru/blogs/riacmembers/?id_4=231.

bagātīgas videoilustrācijas un dramatizējot tēmas.⁷⁶ Šādas agresīvas informācijas kampaņas pret Ukrainu (tās tiek izplatītas arī citās Krievijas kaimiņvalstīs) īstenošana nebūtu iespējama, ja V. Putins jau savā pirmajā prezidentūras termiņā nebūtu sācis mērķtiecīgi pārņemt TV kanālus Kremļa kontrolē. Trešajā prezidentūras termiņā kontrole tika turpināta un pastiprināta arī interneta medijos un sociālajos tīklos. Kremlim pietuvināti cilvēki vada t. s. interneta troļļu ceļu darbību. Šo ceļu darbinieki veido viltus profilus, vajā oponentus interneta vidē, izplata pasūtījuma rakstus un veic līdzīgus darbus.⁷⁷

Krievijas mediju darbību aizvien grūtāk ir vērtēt publiskās diplomātijas kategorijās, drīzāk tā ir jāanalizē informācijas karu teorētiskajā ietvarā. K. Kosačovs intervijā 2014. gada augustā norāda, ka viņa vadītajai aģentūrai esot vairāk darba informācijas kara dēļ. Krievijas mērķis esot panākt, lai Rietumvalstu iedzīvotāji, kuri, pēc Kosačova domām, nav tik kritiski pret Krieviju kā politiķi, ietekmē savu valstu valdību nostāju par labu Krievijai.⁷⁸ Zīmīga ir Krievijas amatpersonu divkosība, skaidrojot savu informatīvo politiku Ukrainā. K. Kosačovs uzskata, ka „ir ļoti viegli un vilinoši ne tikai piesaistīt Ukrainu ar Eiropas Savienības priekšrocībām, bet arī nobiedēt to ar Krieviju. Starp citu, mēs tā nedarījām: mēs nebiedējām Ukrainu ar Eiropas Savienību, lai vairāk liktu tai iemilēt mūsu valsti. Tās nav mūsu metodes, saku atklāti. Mēs saucam lietas īstajos vārdos, bet nepārkāpjām sarkano robežu, aiz kuras sākas apzināta diskreditācija”.⁷⁹ Ja Kosačovs ar vārdiem „mūsu metodes” domā *Rossotrudņičestvo*, tad, iespējams, viņa teiktais ir patiesība. Ja tiek domātas visas oficiālās Krievijas metodes, tad kā piemēru, kas ir pretstats Kosačova teiktajam, var minēt to, ka kanāla *Rossija TV* propagandists Dmitrijs Kiseļovs bieži savos raidījumos ir centies kultivēt bailes un nepatiku pret Eiropas Savienību, salīdzinot ES un Ukrainas asociācijas līguma parakstīšanu ar pašnāvību.⁸⁰

Izdevums *The Economist* norāda, ka 2013.–2014. gadā īstenotā dezinformācijas ofensīva atšķiras no padomju laika tradīcijas ar tās stilu un intensitāti. Padomju laika propagandisti neizmantoja tādu sarkasmu, eksaltāciju un teatralitāti, kādu lieto Krievijas TV kanāla *Rossija* galvenais propagandists Dmitrijs Kiseļovs.⁸¹ Laikraksts

⁷⁶ Kudors A., Kaprāns M., Cepurītis M., Krievijas informācijas kampaņa pret Ukrainu – no „Viļņas samita” līdz „Krimas referendumam”: vēstījumu analīze, skatīts 17.08.2014., http://appc.lv/wp-content/uploads/2014/06/Krievijas_Info_Kamp.compressed.pdf.

⁷⁷ Turpat.

⁷⁸ „Konstantin Kosachev: Stalo slozhnee rabotat' v usloviah informacionnoi voini”, 21 Aug., 2014, skatīts 17.08.2014., <http://gorchakovfund.ru/news/12301/>.

⁷⁹ „Interv'iu – Konstantin Kosachev, rukovoditel' Rossotrudnichestva”, skatīts 17.08.2014., <http://www.vedomosti.ru/library/news/23897621/v-krizis-v-razy-povyсилas-poseschaemost-kursovo-baleta>.

⁸⁰ Kudors A., „Krievijas televīzija cīņā par Ukrainu”, *IR*, 11.12.2013., skatīts 17.08.2014., <http://www.ir.lv/2013/12/11/krievijas-televizija-cina-par-ukrainu>.

⁸¹ „Russian propaganda 1984 in 2014. A new propaganda war underpins the Kremlin's clash with the West”. *The Economist*, Mar 29th 2014, skatīts 17.08.2014., <http://www.economist.com/node/21599829/>.

The Economist raksta, ka Kiseļovs cenšas nodarboties ar aģitāciju un mobilizēt auditoriju, lai vairotu naidu un bailes. Krievijas propaganda pret Ukrainu izpaužas kā šovinizms, patriotisms un imperiālisms, turklāt Krievijas mediju saskaņotais vēstījums lielā daļā Krievijas sabiedrības rada ilūziju par Kremļa nostājas pareizumu.⁸² Līdzīgu viedokli pauž Krievijas sabiedriskās domas pētniecības organizācijas „Levadas centrs” direktors Ļevs Gudkovs, kurš norāda, ka mūsdienu Krievijā tiek izplatīta „agresīva un maldinoša propaganda, kas ir sliktāka par jebko, ko esmu pieredzējis Padomju Savienībā”.⁸³ Kultūras pētniece un publiciste Irina Prohorova to sauc par staļinistisku propagandu, kas atgādina antirietumu histēriju Padomju Savienībā, šī histērija bija redzama represīvo 40. gadu beigās.⁸⁴ Krievijas propagandas uzbrukumi Ukrainai jau ir kļuvuši absurdi. Vienā no TV kanāla *Rossija 24* 2014. gada augusta raidījumiem tika analizēta Ukrainas politisko līderu reliģiskā pārliecība un akcentēts viedoklis, ka parlamenta vadītājs Oleksandrs Turčinovs kā baptists īsteno līdzīgas intereses ar sātānistiem, proti, mēģina sagraut Krievu pareizticīgo baznīcu.⁸⁵

Krimas aneksija un Krievijas atbalstītais separātisms Ukrainā ir licis daudziem pārskatīt attieksmi par Krievijas mediju politiku tās kaimiņvalstīs. Vēstījums par Krieviju un starptautiskajiem notikumiem Krievijas varas kontrolētajos TV kanālos ir saskaņots savā starpā un arī ar politiķu izteikumiem. Krievijas publiskās diplomātijas kontekstā mediji pēdējā gada laikā drīzāk ir nevis maigās varas, bet stingrās varas instruments.

4.3. Ārvalstīs dzīvojošie tautieši – instruments un auditorija

Valsts aģentūras *Rosstrudņičestvo* vadītājs Konstantīns Kosačovs 2012. gadā teica, ka „Krievijas maigā vara galvenokārt ir „krievu pasaule” visplašākajā nozīmē – tautieši un tie, kas simpatizē Krievijai un specializējas Krievijas jautājumos”.⁸⁶ No teiktā izriet, ka ārvalstīs dzīvojošajiem Krievijas tautiešiem ir ierādīta īpaša loma Krievijas publiskajā diplomātijā un maigās varas lietošanā. Lai gan jēdziens „krievu

⁸² „Russian propaganda 1984 in 2014. A new propaganda war underpins the Kremlin’s clash with the West”. *The Economist*, Mar 29th 2014, skatīts 17.08.2014., <http://www.economist.com/node/21599829/>.

⁸³ Bridget Kendall, „Russian propaganda machine ‘worse than Soviet Union’”, *BBC News Magazine*, 5 June 2014, skatīts 17.08.2014., <http://www.bbc.com/news/magazine-27713847>.

⁸⁴ Turpat.

⁸⁵ „How Russian State TV Linked Satanists To Ukraine’s Leadership”, *Radio Free Europe*, August 21, 2014, skatīts 17.08.2014., <http://www.rferl.org/content/ukraine-russia-television-yatsenyuk-turchynov-satanists/26539751.html>.

⁸⁶ Konstantin Kosachev, „Ne ribu, a udochku”, *Russia in Global Affairs*, 04.09.2012., skatīts 17.08.2014., <http://www.globalaffairs.ru/number/Ne-rybu-a-udochku-15642>.

pasaule” tika izmantots jau Vladimira Putina uzrunā tautiešu kongresā 2001. gadā⁸⁷, plašu lietojumu tas ir pieredzējis tieši pēdējos gados. Tas, ka Krievijas kultūras un krievu valodas popularizēšanai izveidotais fonds 2007. gadā tika nosaukts par *Russkij mir* (krievu pasaule – krievu val.), nav nejaušība.

Krievijas zinātņu akadēmijas Etnoloģijas un antropoloģijas institūta direktors, KF Valsts domes Sabiedriskās palātas loceklis Valērijs Tiškovs definē „krievu pasauli” kā „transnacionālu un transkontinentālu apvienību, kuras dalībnieki tiek savstarpēji saistīti ar savu vēsturisko piederību noteiktai valstij (Krievijai) un lojalitāti tās kultūrai”⁸⁸. Cita definīcija, kuru plašāk lieto Krievijas tautiešu politikas eksperti: „Krievu pasaule ir etnokultūras fenomens, kam ir tīklveida struktūra un kas sastāv no krievu kultūras un valodas vidē esošām lielām un mazām sabiedrībām, kuras uzlūko Krieviju kā garīgu centru.”⁸⁹ Viens no „krievu pasaules” teorētiķiem Pjotrs Ščedrovickis atsaucas uz eirāzistu⁹⁰ ģeopolitisko ideju turpinātāju Ļevu Gumiļovu, kurš uzskatīja, ka „gribo aktīvi darboties vēsturē” tiek pārmantota no vienas etnokultūras grupas citā grupā.⁹¹ P. Ščedrovickis uzskata, ka pienācis laiks Krievijai ar „krievu pasaules” palīdzību ieņemt nozīmīgu vietu cilvēces vēsturē.

2006. gadā uzsāktā federālo trīs gadu programmu īstenošana tautiešu konsolidācijai ir mazāk ideoloģiska un saistās ar piezēmākām lietām.⁹² Krievijas tautiešu politikā, kuras ietvaru nosaka 1999. gadā pieņemtais un 2010. gadā labotais likums „Par Krievijas Federācijas valsts politiku attiecībā uz tautiešiem ārvalstīs”⁹³ ir izcelta gan tautiešu tiesiskā aizsardzība, palīdzība saglabāt etnisko un kultūras identitāti, krievu valodas popularizēšana, gan arī vēstures skaidrošana un garīgo vērtību (lasiet – pareizticības!) uzturēšana. Lai gan tautiešu politikā notiek pasākumi arī tālajā Latīņamerikā, tomēr tās galvenā īstenošanas ģeogrāfiskā telpa ir bijušās PSRS republikas.

Publiskās diplomātijas kontekstā Krievijas tautiešu tematika ir interesanta ar to, ka ārvalstīs dzīvojošie krievi ir gan nozīmīga Krievijas publiskās diplomātijas mērķgrupa, gan instruments. Kā mērķgrupa tautieši ir daudz atsaucīgāki uz Krievijas

⁸⁷ „Vistuplenie V. V. Putina na Kongresse sootechstvennikov prozhivaiushchih za rubezhom 11-12 oktiabريا 2001. g.”, skatīts 17.08.2014., http://www.mosds.ru/Meria/meria_merop_KongPut.shtml.

⁸⁸ Tishkov V., „Novii i starii „russkii mir”, skatīts 17.08.2014., http://ricolor.org/rus/rus_mir/proekt_rusmir/1/.

⁸⁹ *Rossiskaia diaspora v stranah SNG i Baltii: sostoianie i perspektivi* (Moskva: Fond „Rossiane”, 2004), 13.

⁹⁰ Eirāzisma ideoloģija attīstījās Krievijas emigrācijas domātāju vidē 20. gs. 20.–30. gados. Tās pamatā ir ideja par Krieviju kā īpašas Eirāzijas civilizācijas centru, kas ietver gan Eiropas, gan Āzijas kultūru īpatnības.

⁹¹ Shchedrovickii P., „Russkii mir i transnacional’noe russkoe”, *Russkii Arhipelag*, skatīts 17.08.2014., http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/history99-00/shedrovicky-transnatio/.

⁹² „Programma darbam ar tautiešiem ārzemēs 2006.–2008. g.”, 02.10.2006., *Russkii Vek*, skatīts 17.08.2014., <http://www.ruvek.ru/?module=docs&action=view&id=62>.

⁹³ „Federālais likums „Par Krievijas Federācijas valsts politiku attiecībā uz tautiešiem ārvalstīs””, skatīts 17.08.2014., <http://wbase.duma.gov.ru/ntc/vdoc.asp?kl=6423>.

propagandu, jo zina krievu valodu un daļēji atbalsta Krievijas sludinātās vērtības. Tomēr ir jāatzīst, ka liela daļa ārvalstīs dzīvojošo krievu arvien retāk vērs savus skatus uz Maskavu. Savukārt kā instruments tautieši tiek izmantoti par Krievijas lobiju, kam jācenšas noskaņot savu mītnes zemju valdības par labu Krievijas ārpolitikas mērķiem. Krievijas ārlietu ministrs ārvalstīs dzīvojošos krievus un t. s. krievvalodīgos ir dēvējis gan par Krievijas ārpolitikas „partneriem”, gan par „ietekmīgu resursu”, kas ir jāizmanto pilnībā.⁹⁴

Vislielāko konfrontāciju rada tautiešu tiesību aizstāvības tematika, un šajā sakarā regulāri tiek kritizētas Latvija un Igaunija. Lai gan demokrātisko pārmaiņu monitoringu īstenojošās organizācijas *Freedom House* vērtējumā Igaunija un Latvija kopā ar Slovēniju stabili ierindojas starp trim demokrātiskākajām postpadomju valstīm (29 valstu reitingā), tomēr Krievija turpina kritizēt Baltijas valstis par demokrātijas deficītu. Zīmīgi, ka pati Krievija *Freedom House* vērtējumā ir saraksta lejasgalā kā „valsts ar konsolidētu autoritāru režīmu”.⁹⁵ Lielākā daļa Krievijas tautiešu politikas reģionālo iniciatīvu, vai tā būtu specifiska vēstures skatījuma popularizēšana vai cīņa par krievu valodas juridiskā statusa paaugstināšanu, noved pie politiskām prasībām un rada konfrontāciju Krievijas tautiešu mītnes zemēs. Līdz ar to, lai gan Krievija runā par tautiešu politiku gan maigās varas, gan sabiedriskās diplomātijas kontekstā, šāda politika tikai daļēji atbilst abām minētajām jomām.

4.4. Ticības un kultūras diplomātija „civilizāciju dialogā”

Ticības diplomātija kā publiskās diplomātijas sastāvdaļa var tikt skatīta gan valsts tēla veidošanas, gan noteiktu vērtību un ideju popularizēšanas kontekstā. Līdzīgu misiju var īstenot arī kultūras diplomātija. Šajā sadaļā tiek apskatīti ne tik daudz vērtību izplatīšanas mehānismi, cik aptverošie ietvara ideju koncepti, kas kopš 2008. gada caurstrāvo visu Krievijas publisko diplomātiju. Kas ir tās idejas, kuras ir jāizplata pasaulē par Krieviju publiskajā diplomātijā, un kādi ir mērķi, kas ar šo ideju popularizēšanu ir jāsasniedz? Tā kā politiskā darba kārtība Krievijā ir mainījusies, tad ir mainījies tas, kā ārvalstīs ar publiskās diplomātijas palīdzību tiek skaidrots, kas ir Krievija, un tas ir atkarīgs no noteikta identitātes veidošanas procesa posma. Viens no konceptuāliem ārpolitikas dokumentiem, kas nosaka Krievijas publiskās diplomātijas īstenošanu un principus, ir „Galvenie KF politikas

⁹⁴ Intervija ar Sergeju Lavrovu. „O sootchestvennikah za rubezhom, nacional'nih interesah i bezopasnosti, *Pomni Rossiiu*, skatīts 17.08.2014., <http://www.pomnirossiu.ru/about/obrashenie-lavrov/index.htm>.

⁹⁵ „Nations in Transit 2014: Eurasia's Rupture with Democracy”, *Freedom House*, skatīts 17.08.2014., http://freedomhouse.org/sites/default/files/NIT2014%20booklet_WEBSITE.pdf.

virzieni starptautiskās kultūras un humanitārās sadarbības jomā”⁹⁶ Minētā koncepcija noteic, ka „savstarpēji izdevīga starptautiskā kultūras un humanitārā sadarbība ir spējīga dot būtisku pienesumu Krievijas ārpolitikas galveno mērķu sasniegšanā un efektivitātes paaugstināšanā”⁹⁷ Minētajā dokumentā ir norādīts, ka humanitārajām saitēm ir jākalpo daudzpolaritātes nostiprināšanai starptautiskajā politikā, turklāt, pēc dokumenta autoru domām, globālā konkurence iegūst cita starpā arī kultūras un civilizāciju dimensiju. Pasaulē notiekot „cīņa par kultūras ietekmi”, kurā iesaistās arvien jauni varas centri.⁹⁸ Sekojot Semjuela Hantingtona (*Samuel Huntington*) idejām, minētajā koncepcijā tiek runāts par „starpcivilizāciju lūzuma draudiem” un „mēģinājumiem sašķelt pasauli pēc civilizāciju pazīmēm”⁹⁹ Atbilstoši koncepcijai kultūras diplomātijai esot jābūt propagandas kampaņu pretlīdzeklim, jo to mērķis ir Krievijas iegrožošana. Sabiedriskajai diplomātijai un kultūras un humanitārajai sadarbībai koncepcijā tiek ierādīta starpcivilizāciju dialoga īstenošanas instrumenta loma. Kā redzam, humanitārās sadarbības koncepcijā civilizāciju dialogs ir sasaistīts ar daudzpolaritāti starptautiskajās attiecībās. Līdzīgi arī 2008. un 2013. gadā Krievijas ārpolitikas koncepcijās vienpolāras pasaules apkarošana tiek saistīta ar dažādu civilizāciju pastāvēšanu, kam teorētiski vajadzētu būt par pamatu arī katras civilizācijas atsevišķu cilvēktiesību normu izveidei.¹⁰⁰

Kā Krievija nonāca tik tālu, ka starptautiskās humanitārās sadarbības konceptuālais dokuments noteic, ka sabiedriskā un kultūras diplomātija ir starpcivilizāciju cīņas elements? Civilizāciju tēma bija sevišķi populāra Krievijas politiskajā retorikā 2004.–2007. gadā. Civilizāciju sadursmes tēmas aktualizēšanas iemesls bija „krāsainās” revolūcijas Krievijas kaimiņvalstīs, kā arī NATO robežu paplašināšana Krievijas virzienā. 2009. gadā KF ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs pieņemšanā par godu pareizticīgo Lieldienām norādīja, ka sekulārā liberālisma laiks ir pagājis un mūsdienu ārpolitikas problēmas ir jārisina ar pasaules lielāko reliģiju morāles palīdzību.¹⁰¹ Lavrovs teica, ka civilizāciju dažādībai vislabāk atbilst policentriska pasaules pārvaldes sistēma.¹⁰² Ministrs, apcerot pasaules ekonomiskās krīzes cēloņus, cita starpā norādīja: pastāv nepatīss uzskats, ka ir tikai viena – Rietumu – „īstā”

⁹⁶ „Osnovnie napravlenia politiki Rossijskoj Federacii v sfere mezhdunarodnogo kul'turno-gumanitarnogo trudnicesstva. 12.07.2008”, skatīts 17.08.2014., <http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/fd3aa5ccb0c5f96b442579ec004ec849!OpenDocument>.

⁹⁷ Turpat.

⁹⁸ Turpat.

⁹⁹ Turpat.

¹⁰⁰ „Krievijas Ārpolitikas koncepcija (2013), 02.2013.”, *KF ĀM*, skatīts 17.08.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDDBF7DA644257B160051BF7F; Krievijas Ārpolitikas koncepcija (2008), *KF ĀM*, 15.07.2008., <http://kremlin.ru/acts/785>.

¹⁰¹ „Transcript of Remarks by Russian Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov at the Foreign Ministry's Reception on the Occasion of Orthodox Easter, Apr. 22, 2009 (Doc. No. 640-23-04-2009)”, skatīts 17.08.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/3E6860616E4FA4F6C32575A2001CAFAC.

¹⁰² Turpat.

civilizācija. Tāpēc esot jāveicina starpreliģiju dialogs un reliģiskā faktora klātbūtne starptautiskajās attiecībās, kas jau arī notiekot.¹⁰³

Aptuveni pēc gada Krievijas ārlietu ministrs, uzstājoties XIV Pasaules krievu tautas sapulcē, turpināja runāt par jaunās „morālās kārtības” tēmu, norādot, ka aktīva sadarbība starp valsti un reliģiskajām konfesijām veicinās unificētas, uz visām reliģijām kopīgiem morāles pamatiem balstītas starptautisko attiecību darba kārtības izveidi: „Jauna – taisnīgāka un demokrātiskāka – policentriska starptautiskā sistēma, kas jau veidojas šodien, neizbēgami iemiesos sevī pasaules kultūru un civilizāciju bagātību.”¹⁰⁴ Ministra teiktais ataino vienu no Krievijas ārpolitikas mērķiem – ar „civilizāciju dialoga” aktualizēšanas palīdzību mēģināt pamatot multipolāras pasaules kārtības panākšanas nepieciešamību un Rietumu aktoru ietekmes līdzsvarošanu Krievijas kaimiņvalstīs.

Pašreizējā cilvēktiesību situācija Krievijā nerada daudz iespēju tai tikt uzslavētai starptautiskajā arēnā, tāpēc varētu pieņemt, ka normu papildināšana ar „tradicionālajām vērtībām”, kā arī katras civilizācijas atsevišķu cilvēktiesību normu izstrāde teorētiski varētu palīdzēt Krievijai izvairīties no kritikas un vairo savu prestižu. Tomēr Krievijas konceptuālo dokumentu rakstītāji ignorē zinātnieku un ekspertu lielo pretestību S. Hantingtona idejām. Jautājums, kur sākas un kur beidzas Austrumu-pareizticīgā civilizācija, joprojām paliek neatbildēts. Krievu pareizticīgās baznīcas un Krievijas diplomātu iniciatīvas ANO rāda,¹⁰⁵ ka demokrātiskās valstis nepieņem „tradicionālās vērtības” kā pamatu cilvēktiesību normu maiņai, papildināšanai vai atšķirīgai interpretācijai.

Secinājumi

Lai arī jēdziens „maigā vara” tiek pieminēts jau 2007. gada Krievijas ārpolitikas apskatā, aktīva un plaša diskusija Krievijā par to visspilgtāk izskanēja pēc maigās varas pieminēšanas V. Putina programmatiskajā rakstā īsi pirms trešā prezidentūras termiņa sākuma. Diskusijā aktīvi iesaistījās Krievijas valsts aģentūras *Rosstrudņičestvo* vadītājs Konstantīns Kosačovs, kurš pirms tam vairākus gadus vadīja Krievijas Valsts domes Ārlietu komiteju. Krievijas amatpersonas spriež par maigo varu kā leģitīmu (gadījumos, ja tiek popularizēta kultūra, dibināti cilvēku sakari un studentu apmaiņas braucieni u. c.) un neleģitīmu (gadījumos, kad mediji

¹⁰³ „Transcript of Remarks by Russian Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov at the Foreign Ministry’s Reception on the Occasion of Orthodox Easter, Apr. 22, 2009 (Doc. No. 640-23-04-2009)”, skatīts 17.08.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/3E6860616E4FA4F6C32575A2001CAFAC.

¹⁰⁴ „Transcript of Speech by Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov at the XIV World Russian People’s Council, Moscow, May 25, 2010 (719-25-05-2010)”, skatīts 17.08.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/english/8B9923C5CBC35FB5C325772F0022FCE0.

¹⁰⁵ Robert C. Blitt, *Russia’s Orthodox Foreign Policy: the Growing Influence of the Russian Orthodox Church in Shaping Russia’s Policies Abroad*, 33 J. Int’l L. 363 (2011), skatīts 17.08.2014., <http://scholarship.law.upenn.edu/jil/vol33/iss2/2>.

un cilvēktiesību jautājumi tiek izmantoti, lai iejauktos citas valsts politikā). Praktiskā Krievijas publiskās diplomātijas īstenošana rāda, ka Krievija cenšas īstenot tieši tādu pieeju, ko pati kritizē un sauc par nepieņemamu.

Krievijā biežāk tiek lietots jēdziens „sabiedriskā diplomātija” nekā „publiskā diplomātija”. Tas atstāj ietekmi arī uz to saturu, ko Krievijas amatpersonas ieliek publiskajā diplomātijā. Lai gan publiskās diplomātijas teorētiķi norāda, ka mediji ir svarīgs publiskās diplomātijas instruments,¹⁰⁶ tomēr Krievijā pārsvarā tiek runāts par sabiedrisko diplomātiju, kur ir jāizmanto nevalstiskās organizācijas un sadarbība kultūras jomā. Tas gan nenozīmē, ka Krievijas mediji netiktu lietoti cīņā par prātiem un sirdīm. Gluži pretēji – Krievijas varas kontrolētie mediji, sevišķi televīzijas kanāli, ir pārvērsti par varas īstenošanas instrumentiem Krievijas kaimiņvalstīs. Krievijas centralizētās varas vēlme kontrolēt pēc iespējas visu, kas notiek sakaros ar ārvalstīm, rada pretējo efektu – samazina ārvalstu auditoriju uzticēšanos informācijai un Krievijas nolūkiem.

Publiskā diplomātija Krievijā tiek skatīta kā nacionālo interešu īstenošanas instruments. Pēdējā laikā šajā kontekstā visbiežāk tiek minēta nepieciešamība veicināt Eirāzijas integrāciju, kas paredz Eirāzijas Ekonomiskās savienības izveidi. Maigās un stingrās varas meistarīga izmantošana palielinātu Krievijas iespējas sasniegt savus ārpolitikas mērķus, tomēr militārā intervence Gruzijā un separatistu atbalstīšana Ukrainā nevis papildina maigo varu, radot gudro varu (*smart power*), bet gan grauj daudzas publiskās diplomātijas iniciatīvas. Stingrās varas lietošanā leģitimitāte starptautiskās sabiedrības acīs ir svarīgs priekšnosacījums. Zināmā mērā Krievijas agresīvā ārpolitika kaimiņvalstīs būtiski apgrūtināta publiskās diplomātijas īstenošanu darbu, padarot to līdzīgu mārketinga kampaņas īstenošanai, kad tirgū jāiepludina ne visai kvalitatīva prece.

Zīmīgi, ka publiskās diplomātijas joma Krievijā ir pārņēmusi ne tikai padomju laika zinātnes un kultūras centrus ārvalstīs, bet arī tālaika darba metodes. Mūsdienu Krievijas mediju darbībā propaganda ieņem arvien lielāku nozīmi. Turklāt Krievijas varas kontrolēto mediju vēstījums ir daudz emocionālāks un tendenciozāks nekā Aukstā kara laikā. Vairākās valstīs ir mainījusies attieksme pret Krievijas mediju klātbūtnes mērķiem un ietekmi uz auditoriju. Krievijas agresija pret Ukrainu ir pasliktinājusi tās tēlu Eiropas Savienībā un ASV. Tomēr V. Putins un citi politiķi norāda, ka Krievijas tēla problēmas ir saistītas ar ārvalstu mērķtiecīgu darbību Krievijas reputācijas graušanā.

Vēstures skaidrošanas un „falsifikācijas” apkarošana ir mērķēta uz pozitīva Krievijas tēla veidošanu, tomēr praksē saasina attiecības ar Baltijas valstīm, kuras aizskar Krievijas skaidrojums par okupācijas un baltiešu deportāciju nepieciešamību,

¹⁰⁶ Jan Melissen, „The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice” in *The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations*, ed. Jan Melissen (Houndmills, New York: Palgrave Macmillan, 2005); Philip Sheib, „Public Diplomacy and Journalism: Parallels, Ethical Issues, and Practical Concerns” in *American Behavioral Scientist*, 52:772 (2009):774, skatīts 08.08.2014., doi: 10.1177/0002764208326522.

un šķeļ sabiedrību. Krievija savu vēsturi nevis godīgi izskata, bet gan notušē pagātnes noziegumus. Krievijas varas radītās vēstures interpretācijas izplatīšanā ārvalstīs ir iesaistīti tajās dzīvojošie krievi un t. s. krievvalodīgie iedzīvotāji. Krievijas tautieši ir vienlaikus gan nozīmīga publiskās diplomācijas mērķgrupa, gan instruments. Lai gan Krievijas vara postulē to citādi, praksē tautiešu politika rezultējas politiskās prasībās, izraisa strīdus un konfrontāciju Krievijas tautiešu mītnes zemēs.

Ievērojamāko Krievijas ekspertu, politiķu un diplomātu vārdos paustā izpratne par publisko diplomātiju un maigo varu sevišķi neatšķiras no Rietumvalstu ekspertu viedokļa. Tiek runāts par pievilcības vairošanu, tiešu un divpusēju komunikāciju ar ārvalstu auditorijām, kultūras diplomātiju, studentu stipendiju programmām un NVO iesaisti, tomēr principiāli atšķiras praktiskā publiskās diplomācijas īstenošana, kas Krievijas izpildījumā ir saistīta ar propagandu un reālo mērķu noklusēšanu. Tajā ir iesaistīts valsts institūciju, mediju un nevalstisko organizāciju plašs loks, kas cenšas aptvert visdažādākās jomas: sadarbību kultūrā, zinātnē un izglītībā, valodas popularizēšanu u. c. Neskatoties uz plašo organizāciju skaitu un pēdējos gados palielināto finansējumu, Krievijas publiskās diplomācijas sasniegumi valsts pievilcīguma vairošanā nav bijuši rezultatīvi. Daļēji tas ir skaidrojams ar Krievijas iekšējām problēmām, daļēji ar Krievijas agresivitāti pret dažām kaimiņvalstīm un daļēji ar pašas publiskās diplomācijas īstenošanas raksturu – simpātiju vietā tiek radīta konfrontācija.

VECS VĪNS VECĀ ĀDAS MAISĀ: LATVIJAS IERĀMĒŠANA KRIEVIJAS MEDIJOS

Mārtiņš Kaprāns¹

Postpadomju valstis šodien ir kļuvušas par redzamāko Krievijas publiskās diplomācijas mērķgrupu, jo tās ir saistītas ar stratēģiskajām interesēm.² 90. gados Krievijas publiskā diplomātija vēl materiāli un ideoloģiski nebija pilnībā gatava īstenot *tautiešu* politikas uzdevumus, bet, sākot ar V. Putina pirmo prezidentūru, situācija ir būtiski mainījusies.³ Līdzās darbam ar Latvijas krievvalodīgo nevalstiskajām organizācijām, starptautiskajām organizācijām, Latvijas krievvalodīgajiem jauniešiem daudz mērķtiecīgāk tiek izmantota arī medītētā publiskā diplomātija. Iespējams, starptautiskais TV kanāls *Russia Today* Rietumu pasaulē ir uzskatāms par spilgtāko piemēru Krievijas ārpolitikas un mediju mijiedarbībai. Taču, raugoties reģionālā – postpadomju valstu – kontekstā, arī lielākie Krievijas krievvalodīgie mediji ir daļa no publiskās diplomācijas. Proti, šie mediji, īpaši televīzijas kanāli, daudziem krievvalodīgajiem, kas dzīvo ārpus Krievijas, kalpo par galveno informācijas avotu un politiskās realitātes interpretāciju kalvi. Balstoties uz publiskās diplomācijas un mediju mijiedarbības perspektīvu, šī raksta mērķis ir ieskicēt, kā Krievijas plašsaziņas vēstījumi par Latviju ir ierāmējuši Krievijas stratēģiskās intereses pēdējos 15 gados jeb laika posmā, kuru ar zināmām atkāpēm mēdz asociēt ar Vladimira Putina vārdu.

1. Krievijas neoautoritārās mediju sistēmas raksturojums

Krievijas politiķi masu medijiem ir ierādījuši vienu no galvenajām lomām „vadāmās demokrātijas” stiprināšanā. To palīdz nodrošināt plašsaziņas līdzekļu disciplinēšana, ierobežojot opozīcijas mediju ietekmi un „varas vertikālei” pakļaujot

¹ Šī pētījuma tapšanu ir atbalstījis Eiropas Sociālais fonds (Mobilitas grants Nr. 409MJD).

² Vairāk par Krievijas stratēģiskajām interesēm postpadomju telpā sk. Andis Kudors, Mārtiņš Kaprāns, Māris Cepurītis, *Krievijas informācijas kampaņa pret Ukrainu – no „Viļņas samita” līdz „Krimas referendumam”* (Rīga: Austrumeiropas Politikas pētījumu centrs, 2014), 16–19, skatīts 21.07.2014., http://appc.lv/wp-content/uploads/2014/06/Krievijas_Info_Kamp.compressed.pdf; Gatis Pelnēns, ed., *The „humanitarian dimension” of Russian foreign policy towards Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States* (Rīga: Center for East European Policy Studies, 2010).

³ Nils Muižnieks, „Russian foreign policy towards „compatriots” in Latvia” in *Latvian-Russian relations: Domestic and international dimensions*, ed. Nils Muižnieks (Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2006), 119–130.

lielākās raidorganizācijas. Mediju sistēmas pastiprināta un mērķtiecīga kontrole ir bijis un joprojām ir izšķiroši svarīgs V. Putina un partijas „Vienotā Krievija” īstenotās politikas leģitimitātes priekšnosacījums.

Krievijas mediju sistēma pēc PSRS izjukšanas piedzīvoja savdabīgu transformāciju, kurā savijās iepriekšējā režīma prakses ar tirgus ekonomikas loģiku. Proti, Krievijā izveidojās neatkarīgi mediji ar ļoti atšķirīgu redakcionālo politiku, taču jau 90. gados pētnieki atzīmēja, ka Krievijas mediju neatkarība ir visnotaļ traušļa un neaizsargāta.⁴ Līdz ar V. Putina kļūšanu par prezidentu Krievijas mediju sistēma piedzīvoja būtiskas izmaiņas. Tās vispirms skāra nacionālos televīzijas kanālus, kuri tika pakļauti stingrai Kremļa uzraudzībai. Trīs nacionālie kanāli – *Pervij kanal*, *Rossija* un *NTV*⁵ – faktiski nokļuva valsts kontrolē. Tieši šie TV kanāli lielākajai daļai krievu ir kļuvuši par primāro politiskās informācijas avotu. Krievijas valstij pieder arī klausītākā radiostacija *Majak* un divas redzamākās ziņu aģentūras – *ITAR-TASS* un *RIA-Novosti*.⁶ Formāli privātie Krievijas mediji saglabā vērā ņemamu rīcības brīvību, kā to, piemēram, parāda radiostaciju *Eho Moskvi* vai *Radio Svoboda* darbība. Tāpat atsevišķi reģionālie mediji un internets zināmā mērā izaicina valsts kontrolēto mediju hegemoniju, tomēr tas nav sekmējis privāto mediju ietekmes pieaugumu – nacionālā līmenī tie joprojām nav nozīmīgi Krievijas sabiedriskās domas veidotāji.

Tieši pastiprinātā raidorganizāciju, īpaši televīzijas, kontrole, kā ir uzsvēris Džonatans Bekers (*Jonathan Becker*), Krievijas mediju sistēmu liek dēvēt par neoautoritāru. Šāda sistēma stimulē demokrātisku politisko komunikāciju, bet tās reālo *modus operandi* nosaka pastāvīga gan valsts, gan privāto mediju kontrole, kas rezultējas mediju cenzūrā un žurnālistu pašcenzūrā.⁷ Saskaņā ar *Freedom House* preses brīvības indeksu Krievijas mediju neatkarība visstraujāk ir samazinājusies tieši pēdējos 15 gados; 2014. gadā Krievija tika ierindota 176 vietā starp 197 valstīm, tās mediji atzīti par nebrīviem.⁸ Līdzīgu diagnozi ir noteikusi arī organizācija „Reportieri bez robežām”, kuras izveidotajā preses brīvības indeksā Krievijas mediju situācija tiek raksturota kā sarežģīta: „Kopš Vladimira Putina atgriešanās Kremli 2012. gada maijā tiek pieņemti aizvien drakoniskāki likumi, kas skar aktīvistus,

⁴ Ellen Mickiewicz, „Institutional incapacity, the attentive public, and media pluralism in Russia” in *Democracy and the Media*, eds. Richard Gunther and Anthony Mughan (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 85–121.

⁵ *Pervij kanal* ir pieejams 98,8%, *Rossija* 1 – 98% un *NTV* – 96% Krievijas iedzīvotāju. Vairāk par mediju lietošanu Krievijā sk. Elena L. Vartanova, „Constructing Russian Media System in the Context of Globalization” in *World of Media: Yearbook of Russian Media and Journalism Studies 2012*, ed. Elena L. Vartanova (Moscow: National Association of Mass Media Researchers, 2013), 9–36.

⁶ Saskaņā ar 2013. gada 9. decembra V. Putina dekrētu *RIA-Novosti* tika pievienots jaundibinātajai starptautisko ziņu aģentūrai *Rossija segodnia*.

⁷ Jonathan Becker, „Lessons from Russia: A Neo-Authoritarian Media System”, *European Journal of Communication*, 19 (2004): 139–163.

⁸ Sk. Press Freedom Rankings, skatīts 11.08.2014., <http://freedomhouse.org/report/freedom-press-2014/press-freedom-rankings#.U9-IPxCLNbK>.

ziņu medijus un blogerus. Goda aizskaršana atkal ir kriminalizēta, mājaslapas tiek iekļautas melnajos sarakstos, un darbību kopums, kas var tikt uzskatīts par „valsts nodevību”, ir daudz plašāks.”⁹

Taču Krievijas *nebrīvie* mediji nav aplūkojami tikai iekšpolitikas kontekstā, jo daļa no tiem pilda arī publiskās diplomātijas uzdevumus. Līdzīgi Bekera spriedumam par Krievijas neoautoritāro mediju sistēmu Tals Zamuels-Azrans (*Tal Samuel-Azran*) norāda, ka arī Krievijas publiskās diplomātijas un mediju mijiedarbībai ir neoautoritārām valstīm raksturīgas pazīmes: mediji imitē neatkarīgu žurnālistiku, tomēr pēc būtības to vēstījumi tiek atzīti par propagandu.¹⁰ Turklāt iepriekšējā desmitgadē ir skaidrāk iezīmējusies interneta jeb, kā to Krievijā mēdz dēvēt, *ru-neta* vieta Krievijas publiskajā diplomātijā. No vienas puses, internets ir vājinājis Krievijas tradicionālos medijus un Kremļa praktizēto informatīvās telpas kontroli, kā to, piemēram, varēja novērot t. s. Bolotnajas demonstrācijās 2011./2012. gada ziemā.¹¹ Taču internets ir arī pavēris jaunas iespējas Krievijas ārpolitikas veidotājiem kontrolēt un izplatīt sagrozītu informāciju, kā tas savukārt kopš 2013. gada Eiromaidana notikumiem ir redzams Ukrainas konfliktā.¹²

2. Mediēta publiskā diplomācija kā realitātes ierāmēšanas stratēģija

Jebkura publiskās diplomātijas stratēģija paredz izmantot masu medijus, lai izskaidrotu tēmas un problēmas citas valsts sabiedrībai, kā arī lai radītu pozitīvu tēlu par komunicējošo valsti. Tādējādi mediji ārpolitikas veidotājiem paver iespējas iedzīvināt valstij izdevīgus rāmējumus par stratēģiski svarīgām tēmām.

Ierāmēšana jeb iekadrēšana (*framing* – angļu val.), kā savā klasiskajā definīcijā ir uzvēris Roberts Entmens (*Robert Entman*), nozīmē atlasīt un izcelt tādas realitātes aspektus, kas komunikācijas rezultātā nostiprina konkrētu problēmas definīciju, cēloņsakarību interpretāciju, morālo izvērtējumu un/vai problēmas risinājumu. Tātad rāmējumi parasti diagnosticē, izvērtē un norāda.¹³ Taču ierāmēšana nav konceptualizējama kā vienvirziena process, jo līdzās komunikatora kadrējumiem eksistē arī saņēmēja jeb auditorijas kadrējumi un abu pušu skatījums uz notikumiem un problēmām ne vienmēr pārklājas. Arī publiskās diplomātijas pētnieki atzīst, ka rāmējumu iedarbīgums

⁹ Sk. World Press Freedom index (Paris: Reporters sans frontières, 2014), 22, http://rsf.org/index2014/data/index2014_en.pdf.

¹⁰ Tal Samuel-Azran, „Al-Jazeera, Qatar, and New Tactics in State-Sponsored Media Diplomacy”, *American Behavioral Scientist*, 57 (2013): 1307.

¹¹ Sarah Oates, Tetyana Lokot, „Twilight of the Gods?: How the Internet Challenged Russian Television News Frames in the Winter Protests of 2011-12”, paper prepared for the Post-Socialist and Post-Authoritarian Communication Working Group International Association for Media and Communication Research Annual Conference Dublin, Ireland June 2013, skatīts 11.08.2014., http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2286727.

¹² Putinskie trolli, 05.08.2014., <http://www.stopfake.org/putinskie-trolli/>.

¹³ Robert M. Entman, „Framing: Towards clarification of a fractured paradigm”, *Journal of Communication*, 43 (1993): 52.

lielā mērā ir atkarīgs no kulturālās, vērtīborientācijas un ideoloģiskās distances starp *komunicētājvalsti* un *saņēmējvalsti*. Respektīvi, maza distance samazina, bet liela – pastiprina pretestību piedāvātajai notikumam vai problēmu ierāmēšanas stratēģijai.¹⁴

Analizējot ASV starptautisko politiku, Entmens ir nošķīris trīs vispārīgus līmeņus, kuros aplūkojama rāmējumu mijiedarbība medietās publiskās diplomātijas kontekstā.¹⁵ Pirmajā līmenī var runāt par izteiktu kulturālu neatbilstību, kas saņēmējvalsts sabiedrībā un politiskajā elitē izraisa agresiju vai ignoranci pret piedāvāto rāmējumu. Otrajā līmenī veidojas pretēja galējība – spēcīga kultūru atbilstība, tāpēc nacionālais rāmējums sasniedz paritāti ar ārvalsts rāmējumu. Tamira Šēfera (*Tamir Sheafer*) u. c. salīdzinošais pētījums, piemēram, parāda, ka autoritāras sabiedrības, kuras ir tendētas uz etnocentrismu, orientējas uz reliģiski vai kulturāli līdzīgām valstīm, un tās attiecīgi ir redzamākas šo valstu mediju diskursā. Turpretī demokrātisko valstu medijos augstāku atpazīstamību iegūst valstis, kuras vieno kopīgas liberāldemokrātiskās vērtības un prakses.¹⁶ Savukārt trešajā rāmējumu mijiedarbības līmenī veidojas vai nu nosacīta kultūru pārklāšanās, vai nenoteiktība; šādos apstākļos par reāli sasniedzamo medietās publiskās diplomātijas mērķi kļūst līdzdalība diskusijās, kurās saduras dažādi rāmējumi.

Atšķirīgās vērtīborientācijas, kā arī informācijas un komunikācijas tehnoloģiju attīstība rīcībpolitikas līmenī samazina universālas publiskās diplomātijas iespējamību. Tā vietā stājas kompleksas stratēģijas, kas nozīmē arī daudzveidīgus mediju un publiskās diplomātijas mijiedarbības modeļus. Tādēļ pasaules ietekmīgākās valstis neatkarīgi no to politiskā režīma izmanto gan finansētus propagandas kanālus, gan privātas raidorganizācijas, lai sasniegtu savus publiskās diplomātijas mērķus.

3. Latvijas atainojums Krievijas medijos

Turpmāko raksta nodaļu uzdevums ir analizēt Krievijas mediju izmantoto ierāmēšanas stratēģiju, tās pastāvīgos un mainīgos elementus attiecībā uz Latviju. Šī pētījuma empīrisko materiālu veido Krievijas vadošo laikrakstu un TV kanālu vēstījumi par Latviju laika posmā no 2008. gada līdz 2014. gada 1. jūlijam.¹⁷ Empīriskā materiāla identificēšanā tika izmantoti datubāzes *East View*, kā arī Krievijas mediju mājaslapu piedāvātie meklēšanas režīmi.¹⁸ Vēstījumu analīze ir veikta ar kvalitatīvās datu analīzes programmas *NVivo 8* palīdzību. Šajā rakstā tiek

¹⁴ Sk. Moran Yarchi et al., „Promoting stories about terrorism to the international news media: A study of public diplomacy”, *Media, War & Conflict* 6 (2013): 263–278; Tamir Sheafer et al., „The Conditional Nature of Value-Based Proximity Between Countries: Strategic Implications for Mediated Public Diplomacy”, *American Behavioral Scientist*, 57 (2013): 1256–1276.

¹⁵ Robert M. Entman, „Theorizing Mediated Public Diplomacy: The U. S. Case”, *The International Journal of Press/Politics*, 13 (2008): 94.

¹⁶ Tamir Sheafer et al., „The Conditional Nature of Value-Based Proximity...”

¹⁷ Laikrakstu izlasi veidoja šādi mediji: *Kommersant Daily*, *Novaia gazeta*, *Rossiiskaia gazeta*, *Vremia novostei*, *Izvestiia*. Savukārt TV izlasi veidoja *Pervyi kanal*, *Rossii 24*, *NTV*.

¹⁸ Izsaku lielu pateicību Dr. Jānim Buholcam par palīdzīgas rokas sniegšanu kvalitatīvo datu vākšanā.

izmantoti arī sekundārie kvalitatīvie dati no agrāk veiktiem pētījumiem.¹⁹ Datu interpretēšana ir balstīta uz R. Entmena pieeju rāmējumu ģenēzei, proti, uzmanība tika pievērsta tam, kā, ziņojot par Latviju, Krievijas mediji definē problēmas, diagnosticē to cēloņus un kādus risinājumus tie piedāvā problēmu novēršanai.

Problēmu rāmējumi

Krievvalodīgo diskriminēšana

Pievērst uzmanību problēmu definēšanai kā ierāmēšanas elementam nozīmē izsekot kritiskam vērtējumam vai nosodījumam attiecībā uz konkrētiem notikumiem vai procesiem. Krievijas ārpolitikas veidotāji jau kopš PSRS izjukšanas starptautiskajām organizācijām un Rietumvalstīm ir regulāri atgādinājuši par krievvalodīgo/krievu diskriminēšanu un krievu valodas apspiešanu Latvijā.²⁰ Krievvalodīgo diskriminācijas rāmējums pārejas laikā kļuva par atskaites punktu arī Krievijas medijiem, un arī pašlaik tas dominē vēstījumos par Latviju.

Lai ilustrētu krievvalodīgo diskrimināciju, Krievu mediji iepriekšējās desmitgades vidū bieži izmantoja pārmetumus par Latvijas kavēšanos pieņemt Eiropas Padomes Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību. Plaši tika arī atainoti 2004. gada protesti pret t. s. krievu skolu reformu, kas paredzēja latviešu valodā apgūstamo priekšmetu īpatsvara palielināšanu mazākumtautību skolās.²¹ Desmit gadus vēlāk šie protesti medijos ir kļuvuši par pretestības simbolu, uz kuru žurnālisti atsauca, kritizējot Latvijas valdības ieceri no 2018. gada pilnībā pāriet uz mācībām latviešu valodā. Mediji norāda, ka politiķus neuztrauc krievvalodīgo bērnu vajadzības, un, līdzīgi kā 2004. gadā, skolu pārstāvji stāsta, ka šāda izglītības reforma ir bezjēdzīga un novedīs pie skolēnu sekmju pasliktināšanās. Piemēram, kādā ziņu sižetā intervētā Rīgas 80. vidusskolas direktore Anna Vladova uzsver, ka skolēni nespēs apgūt matemātiku, fiziku un ķīmiju latviešu valodā tikpat labi kā krievu valodā.²²

Pēdējos gados par spilgtāko notikumu krievvalodīgo diskriminācijas kontekstā ir uzskatāms 2012. gada 18. februāra referendums par Satversmes grozījumiem, kurš paredzēja krievu valodai piešķirt valsts valodas statusu (turpmāk tekstā – valodas

¹⁹ Salīdzinājumam sk. Nils Muižnieks, ed., *Manufacturing enemy images? Russian media portrayals of Latvia* (Rīga: Academic Press of the University of Latvia, 2008); Ainārs Lerhis et al., *Ārvalstu ietekme uz sabiedrības etniskās integrācijas procesu Latvijā* (Rīga: Austrumeiropas politikas pētījumu centrs, 2007).

²⁰ Nils Muižnieks, *Latvian-Russian relations: Dynamics since Latvia's accession to the EU and NATO* (Rīga: University of Latvia Press, 2011), 30–34; Nils Muižnieks, „Russian foreign policy towards „compatriots” in Latvia”..., 119–130.

²¹ Vairāk par šo tēmu atainojumu Krievijas medijos sk. Dmitrijs Petrenko, „How does the Russian community live in Latvia?” in *Manufacturing enemy images? Russian media portrayals of Latvia*, ed. Nils Muižnieks (Rīga: Academic Press of the University of Latvia, 2008), 45–77.

²² „V stolice Latvii proshol miting za pravo uchitsia v shkole po russki”, 20.03.2014., skatīts 11.08.2014., <http://www.1tv.ru/news/world/254630>.

referendums). Krievijas mediji ziņo gan par parakstu vākšanu referenduma ierosināšanai, gan par pašu referendumu. Mediju vēstījumos parādās tikai krievvalodīgo aktivistu Aleksandra Gapoņenko, Jurija Sokolovska, Ilariona Girsas viedokļi un grozījumu pretinieku jeb absolūtā vairākuma pozīcija faktiski tiek noklusēta. Tādējādi žurnālisti konsekventi izvairās samērot prokrievisko rāmējumu ar alternatīviem – latviešu – rāmējumiem par valsts valodu. Šāda samērošana visdrīzāk tiek uztverta kā risks, jo var izraisīt svārstības publiskās diplomātijas galvenajā uzdevumā – parādīt, ka Latvijā tiek apspiestas krievvalodīgo tiesības un ka Krievija pret to nav un nebūs vienaldzīga. Pirms valodas referenduma Krievu medijos tiek arī izceltas pilsoniskās iniciatīvas, kas aicina balsot par krievu valodu kā otro valsts valodu. Piemēram, žurnālists stāsta par studentu no Daugavpils, kas tiešaistē publicējusi videoklipu, kurā latviešu valodā skaidrojusi: „Vienīgais, kas mums ir nepieciešams: saprast citam citu un aizmirst par etniskajām atšķirībām. Tieši tāpēc es 18. februārī došos balsot par krievu valodu.”²³

Valodas referenduma rezultāti, kas liecināja par pārliecinoši noraidošu attieksmi pret piedāvātajiem Satversmes grozījumiem, Krievijas medijos tika interpretēti dažādi. Izskanēja viedokļi, kas referenduma iznākumu skaidroja kā uzvaru. Piemēram, dienu pēc referenduma Krievijas TV kanāla *Rossija 24* ziņās žurnāliste savu stāstījumu iesāk ar apgalvojumu, ka iegūtie rezultāti runā par labu tiem, kas balsoja par krievu valodu, un tas tiek pamatots ar to, ka divās lielākajās Latvijas pilsētās – Rīgā un Daugavpilī – ideja par krievu valodu kā otro valsts valodu ieguva būtisku vēlēšanu atbalstu.²⁴ Taču parādās arī pretēji skaidrojumi, kas valodas referendumu ielogo kā zaudējumu, īpaši uzsverot, ka tas ir zaudējums Rīgas mēram Nilam Ušakovam un viņa partijai „Saskaņas centrs”.²⁵ Kopumā gan mediji uzsver, ka referenduma rezultāti nav pārsteigums, ja ņem vērā Latvijas krievvalodīgo vēlēšanu skaitu.

Krievijas publiskajā telpā izskan atšķirīga informācija par krievvalodīgo īpatsvaru Latvijā (tas svārstās no 30 līdz 50 procentiem); bieži tiek apgalvots, ka krievvalodīgie ir „gandrīz puse” no Latvijas sabiedrības, kas faktiski nozīmē maldināšanu, jo, saskaņā ar 2011. gada tautskaites datiem, krievu valodu mājās lieto 37 procenti iedzīvotāju. Turklāt, kā liecina Centrālās statistikas pārvaldes dati, 2014. gadā krievu īpatsvars Latvijā bija 26 procenti. Šādi manipulējot ar statistiku, Krievijas mediji nostiprina priekšstatu par Latviju kā dabisku divkopienu valsti.

Nepilsoņu jautājums ir vēl viena Krievijas mediju pastāvīgi kultivēta tēma, kas jau kopš 90. gadiem ļauj runāt par krievvalodīgo iedzīvotāju diskrimināciju Latvijā. Žurnālistu vēstījumos tiek tīrāzēts stāsts par apspiestajiem nepilsoņiem, ignorējot to, kādēļ šī iedzīvotāju grupa nav spējusi iegūt Latvijas pilsonību vai arī kādi ir

²³ „V Latvii gotoviatsia k referendumu o pridanii russkomu jazyku statusa gosudarstvennogo”, 17.02.2012., skatīts 11.08.2014., <http://www.1tv.ru/news/world/199391>.

²⁴ Ekaterina Zorina, „Latvija vyshla na referendum”, 19.02.2012., skatīts 11.08.2014., <http://vesti7.ru/archive/news?id=32343>.

²⁵ Konstantin Ganin, „Russkomu jazyku ne dali vid na zhitelstvo”, *Kommersant*, 20.02.2012., skatīts 11.08.2014., <http://www.kommersant.ru/pda/kommersant.html?id=1877200>.

objektīvie šķēršļi pilsonības iegūšanai. Tāpat netiek izskaidrota Latvijas nostāja par to, kas ir nepilsoņi, kā šī Latvijas iedzīvotāju grupa ir izveidojusies un kas ir pamatā tam, ka savulaik tika pieņemts lēmums ieviest nepilsoņu statusu. Arī nepilsoņu īpatsvars Latvijas sabiedrībā parasti tiek pārspilēts, un tas ļauj saasināt problēmu. Valodas referenduma kontekstā Krievijas mediji atgādina par Latvijas nepilsoņiem, kuru balsis būtu kardināli izmainījušas referenduma rezultātus, ja vien viņiem būtu piešķirtas vēlēšanu tiesības.²⁶ Tajā pašā laikā var pamanīt centienus mazināt Latvijas pilsonības prestižu, parādot, ka nepilsoņi labprātāk izvēlas Krievijas pilsonību. Piemēram, aprakstā par Rēzekni tiek stāstīts, ka „vecāka gadagājuma Latvijas pilsoņi apskauž nepilsoņus, precīzāk, Latvijā dzīvojošos Krievijas pavalstniekus, kas savā laikā neprata iegūt Latvijas pilsonību. Pašlaik viņi ir izrādījušies vinnētāji – iegūst Krievijas pilsonību un savā bijušajā dzimtenē piesakās pensijai, kura Krievijā ir kādus simts dolārus lielāka”.²⁷ Minētais izteikums rada arī maldinošu iespaidu, ka Krievijā kopumā ir augstākas vecuma pensijas nekā Latvijā. Jāuzsver, ka nepilsoņu un krievu valodas problēmas Krievijas medijos parasti tiek ilustrētas ar vietējo aktīvistu un tautas pārstāvju, kuri dažkārt ir tie paši aktīvistu, un lielāko t. s. krievu partiju biedru viedokļiem.

Vēstures pārrakstīšana

Vēsturei ir ierādīta svarīga vieta gan Krievijas nacionālās identitātes koncepcijā, gan V. Putina propagandas arsenālā,²⁸ taču pagātnes reprezentācijām arī ir bijusi svarīga nozīme Krievijas mediētājā publiskajā diplomātijā. Vēstures izmantošanu īpaši spilgti varēja novērot Krievijas TV ziņu sižetos par Ukrainas konfliktu, kur proeiropeiskie spēki tika asociēti ar banderoviešiem (nosaukums atvasināts no Ukrainas Nacionālistu organizācijas līdera Stepana Banderas vārda) un fašismu.²⁹ Stāstot par Latviju, Krievu medijos regulāri parādās pārmetumi par nepareizu vēstures interpretāciju vai vēlmi pārrakstīt Otrā pasaules kara vēsturi. Šī kritika faktiski nozīmē vēršanos pret Latvijas atmiņu politiku, kas balstās uz nostāju, ka Latvija Otrā

²⁶ Nadežda Ermolaeva, „Odoleli negrazhdan”, *Rossijskaia gazeta*, 22.02.2012.; Ekaterina Zabrodina, „V Latvii gotoviat referendum „za ravnye prava””, *Rossiiskaia gazeta*, 24.08.2012., skatīts 11.08.2014., <http://www.rg.ru/2012/08/24/latvia.html>.

²⁷ Liudmila Butuzova, „Evro ili Sojuz?”, *Izvestiia*, 17.06.2010., skatīts 11.08.2014., <http://izvestia.ru/news/362814>.

²⁸ Salīdzinājumam sk. Ainārs Lerhis, „Latvijas 20. gadsimta vēstures politizācijas pamattendences: ieskats Krievijā sastopamajās nostādnēs postpadomju telpas integrācijas centienu kontekstā” grām. *Latvijas vēsture: Krustcelēs un jaunu pieeju meklējumos*, zin. red. Inesis Feldmanis, Jānis Taurēns (Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014), 103–117; Vita Zelče, „Latvia and the Baltic in Russian historiography” in *The Geopolitics of History in Latvian–Russian Relations*, ed. Nils Muižnieks (Rīga: Academic Press of the University of Latvia, 2011), 48–58; Miguel Vázquez Lián, „History as a Propaganda Tool in Putin’s Russia” in *Communist and Post-Communist Studies* 43 (2010): 167–178.

²⁹ Andis Kudors, Mārtiņš Kaprāns, Māris Cepurītis, *Krievijas informācijas kampaņa pret Ukrainu...*, 28–33.

pasaules kara laikā tika trīskārt okupēta un ka agresors bija gan nacistiskā Vācija, gan PSRS. Līdz ar to Latvijā karš tiek traktēts no upura, nevis no uzvarētāja perspektīvas.

Krievijas mediji ik gadu pievērš uzmanību Rīgā notiekošajam 16. marta leģionāru piemiņas pasākumam, kas tiek atainots karikējošā, agresīvā un bieži klaji aizskarošā veidā. Ziedu nolikšana pie Brīvības pieminekļa tiek pasniegta kā *esesiešu* un viņu atbalstītāju gājiens, ko papildina t. s. antifašistu jeb prokrievisko aktīvistu izteikumi un centieni nepieļaut ziedu nolikšanu. Mediju vēstījumos par 16. marta norisi bieži vien izskan pārmetumi Latvijas policijai, ka tā aizsedz skatieniem antifašistu plakātus, arestē protestētājus, bet gājiena dalībniekus neaiztiek. „Policija, kā jau parasti, bloķē antifašistus,” 2012. gadā ziņo žurnālists Antons Čečuļinskis.³⁰ Taču, stāstot par 2013. gada 16. marta notikumiem, kuru laikā starp gājiena dalībniekiem un antifašistiem notika sadursmes, šis pats žurnālists atzīst, ka „policija ir kārtības pusē”, ziņu sižetā rādot, kā likuma sargi aptur gājiena dalībniekus, kuri vēlējās apklusināt antifašistu izmantotās skaņu pastiprinošās iekārtas.³¹

Līdzīgi kā valodas referendumu gadījumā arī leģionāru gājiena dalībnieku vai atbalstītāju pozīcija parasti tiek skaidrota ļoti vispārīgi, izmantojot kādu neinformatīvu gājiena dalībnieka citātu. Turpretim antifašistu pozīcija tiek izklāstīta daudzveidīgi un detalizēti, tādējādi radot priekšstatu par plašu un pārliecinošu opozīciju. Proti, tiek intervēti ārvalstu politiķi, kas kritizē šo gājieni, vietējie un citvalstu antifašisti un tautas pārstāvji. Konflikts starp lielākoties bezpersoniski atainotajiem gājiena dalībniekiem un daudzveidīgajiem tā pretiniekiem tiek vēl vairāk pastiprināts ar žurnālistu komentējošajām piezīmēm. Šādu vienpusēju naratīvu veidošanas praksi ir apstiprinājis arī kāds žurnālists, kas Krievijas medijiem gatavo materiālus par Latviju: „Krievijas kanāli, protams, nav ieinteresēti tādas personas liktenī, kurš ir bijis leģionārs. Nekādas pretimnākšanas. Ataino viņus pareizi – tumšās krāsās un komiskus, bet neizrādi līdzjūtību.”³²

Lai gan 16. marts jau kopš 2000. gada Latvijā nav oficiāli atzīmējama diena, Krievijas medijos šīs neoficiālās piemiņas dienas gaismā vēl aizvien parādās mājiņi, kas vedina domāt par Latvijas valsts atbildību un vēlmi pārrakstīt vēsturi, kā tas redzams nākamajā citātā: „Neskatoties uz Latvijas iestāžu rīcību glābt savu aptraipīto tēlu, realitātē Latvijas valsts joprojām aprūpē latviešu Vafen SS leģiona locekļus. No Aizsardzības ministrijas budžeta viņiem kā „nacionālās pretošanās varoņiem” tiek nodrošinātas ikmēneša piemaksas pensijām. Turpretī antihitleriskās koalīcijas veterāni [nesaņem piemaksas] [...] un viņiem mūsdienā Latvijā nav pat atļauts nēsāt ordeņus, kas piešķirti par Rīgas atbrīvošanu no fašistiem.”³³

³⁰ „V Rige vnov' proshlo shestvie legionerov SS, nesmotria na mezhdunarodnyi protest”, 18.03.2012., skatīts 11.08.2014., <http://www.1tv.ru/news/world/201838>.

³¹ „V Rige proshlo shestvie byvshih legionerov Vafen SS i ih storonnikov, 16.03.2013., skatīts 11.08.2014., <http://www.1tv.ru/news/world/228550>.

³² Dmitrijs Petrenko and Solvita Denis, „The editorial policy of Russia's media and journalists in Latvia” in Nils Muižnieks, ed., *Manufacturing enemy images?...*, 41.

³³ Nadežda Ermolaeva, „Radikaly u Svobody”, *Rossijskaia gazeta*, 17.03.2014., skatīts 11.08.2014., <http://www.rg.ru/2014/03/17/riga.html>.

Iepriekš minētais žurnālista apgalvojums balstās uz nepatiesiem faktiem, jo Latvijas valsts nenodrošina speciālās piemaksas bijušajiem leģionāriem par karošanu nacistiskās Vācijas armijā³⁴ un Latvijā nav aizliegts nesāt citas valsts piešķirtos militāros ordeņus.³⁵ Ņemot vērā Otrā pasaules kara svarīgo nozīmi Krievijas kolektīvajā atmiņā un nacionālajā identitātē, šādi un līdzīgi centieni dramatisēt situāciju un akcentēt nacisma/fašisma atdzimšanu ir radījuši pašpietiekamu mediju klišeju, kas tiek izmantota ne jau tikai Latvijas gadījumā. Vienlaikus Krievijas mediji, vēstot par vēstures oficiālo izpratni Latvijā, izvairās kritiski aplūkot padomju režīma izveidi un Latvijas nokļūšanu PSRS sastāvā. Parasti padomju periods iegūst neitrālu vērtējumu. Līdz ar to padomju agresija un staļiniskās represijas kā būtisks paskaidrojošs fons Latvijas atmiņu politikai paliek noklusējuma zonā.

Krievijas mediji seko līdzī arī tiesas prāvām pret padomju veterāniem un VDK darbiniekiem (Nikolajs Tess, Nikolajs Larionovs, Mihails Farbtuhs u. c.), kas tikuši apsūdzēti kara noziegumu vai noziegumu pret cilvēci pastrādāšanā. Īpašu uzmanību izpelnās padomju partizāna Vjačeslava Kononova lieta, par kuru tiek ziņots daudzu gadu garumā.³⁶ Medijos tiek pozitīvi novērtēts Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) 2008. gada 24. jūlija lēmums atzīt par nepamatotu Latvijas tiesas spriedumu – atzīt Kononovu par vainīgu Otrajā pasaules karā pastrādātajos noziegumos. Turpretī divus gadus vēlāk Krievijas mediju vēstījums ir diametrāli pretējs, kad pēc Latvijas iesniegtās apelācijas ECT Augstākā palāta lemj par labu Latvijai, atzīstot Kononovu par vainīgu kara noziegumos. Krievijas medijos izskan atklāts ECT sprieduma nosodījums, kā arī Kononova un viņa aizstāvju solījumi nepadoties. Oficiālais laikraksts *Rossiiskaja gazeta* pat publicē ECT adresi Strasbūrā, uz kuriem var sūtīt vēstules V. Kononova atbalstam.³⁷ Mediji ziņo arī par V. Kononova nāvi 2011. gadā, uzsverot, ka viņam pēdējos 12 gados nācies ziedot savu veselību, lai cīnītos pret Latvijas apvainojumiem genocīdā un kara noziegumos.³⁸

Krievijas mediju uzmanību ir piesaistījuši arī citi pretrunīgi vērtēti Latvijas notikumi, kuri izriet no atšķirīgās Otrā pasaules kara un padomju režīma izpratnes un kuri tādējādi iekļaujas *vēstures pārrakstīšanas* rāmējumā. 2005. gadā, kad aktualizējās robežliguma parakstīšana starp Latviju un Krieviju,³⁹ mediji ziņoja par Latvijas teritoriālajām pretenzijām, bet vēstījumos nereti izskanēja sarkastiski komentāri par

³⁴ Sk. likumu „Par nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusu”, <http://likumi.lv/doc.php?id=40103>.

³⁵ Sk. Publisku izklaides un svētku pasākumu drošības likums, <http://likumi.lv/doc.php?id=111963>.

³⁶ Solvita Denis, „The story with history” in *Manufacturing enemy images? Russian media portrayals of Latvia*, ed. Nils Muižnieks (Rīga: Academic Press of the University of Latvia, 2008), 97–10.

³⁷ Nadežda Ermolaeva, „Poschetchina pobediteliam”, *Rossiiskaia gazeta*, 17.05.2010., <http://www.rg.ru/2010/05/17/kononov-site.html>.

³⁸ Sk. *Poteri 2011 goda*, 25.12.2011., <http://vesti7.ru/archive/news?id=31004>; Nadezhda Ermolaeva, „Bitva za proshloe”, *Rossiiskaja gazeta*, 07.04.2011., <http://m.rg.ru/2011/04/07/kononov.html>; Ekaterina Zabrodina, „Partizan proigral boi. No ne voinu”, 04.04.2011., skatīts 11.08.2014., <http://izvestia.ru/news/373223>.

³⁹ Sk. Toms Rostoks, „The border issue” in *Latvian-Russian relations: Domestic...*, 131–139.

Latvijas nepamatotajām ambīcijām attiecībā uz Abrenes atgūšanu.⁴⁰ Šīs attieksmes esenci iemiesoja V. Putina sacītais, ka Latvija Pitalovas (Abrenes) rajona vietā dabūs „beigta ēzeļa ausis”, un šī frāze izpelnījās Krievijas mediju uzmanību.⁴¹ Robežlīguma jautājums ir daļa no Krievijas mediju popularizētā prosovietiskā vēstures naratīva, kas balstās uz nemainīgu premisu, ka „vēstures problēmas ir mākslīgas, latvieši paši atbalstīja un veidoja PSRS, kopā cēla komunismu, vēsture ir līdzeklis, lai šķeltu sabiedrību un apspiestu krievus, okupācija notika ar Latvijas valdības atbalstu, pretestības nebija, jo tautai nepatika Ulmaņa režīms”.⁴²

2010. gadā Krievijas mediju uzmanību piesaista nacionālradikāļu organizētais gājiens par godu „Latvijas galvaspilsētas hitleriskajai okupācijai”, kā tas tiek nosaukts Krievijas medijos. Lai gan mediji šo skandalozo pasākumu atzīst par neizdevušos, tomēr žurnālisti uzsver, ka tā organizēšanu nespēja patraucēt nedz oficiālo iestāžu nosodījums un aizliegumi, nedz policijas izteiktie brīdinājumi.⁴³ Kritisku reakciju izraisa arī Latvijas prezidentu Valda Zatlera un Andra Bērziņa mēģinājumi samierināt abās pusēs karojušos veterānus. Izklāstot izlīguma idejas, žurnālistu un viņu intervēto cilvēku viedokļos daudz pārliecinošāk izskan doma, ka staļinismu un nacismu nevar pielīdzināt un ka izlīgums starp kara „uzvarētājiem” un „zaudētājiem” nav iespējams.⁴⁴ Tāpat tiek vēstīts par bijušā SS leģionāra Visvalža Lāča apstiprināšanu par Saeimas Pilsonības likuma izpildes komisijas priekšsēdētāju. Sižetā izskan Krievijas medijos bieži intervētā fonda „Vēsturiskā atmiņa” direktora Aleksandra Djukova⁴⁵ viedoklis, kurā V. Lācis tiek sasaistīts ar nacisma noziegumiem.⁴⁶

Savukārt 2012. gadā Krievijas mediji vēsta par Bauskā atklāto pieminēkli pilsētas aizstāvjiem. Šis notikums *Perviy kanal* ziņās tiek nodēvēts par skandālu. „Granītā iekalta Latvijas *Waffen SS* leģiona emblēma, uz postamenta – fašistu ķivere,” pieminēkli apraksta diktors, kas piesaka sižetu. Telekanāls norāda: vietējie

⁴⁰ Solvita Denis, „*The story with history*”..., 82–83.

⁴¹ Vladimir Čarondin, „Komu dostalis ot mertvogo osla ushi”, 30.03.2007., *Rossiiskaia gazeta*, skatīts 11.08.2014., <http://www.rg.ru/2007/03/30/granica.html>; Jurij Dud, „V Peterburge izbit sportivnyi zhurnalist iz Latvii”, *Izvestiia*, 06.06.2005., skatīts 11.08.2014., <http://izvestia.ru/news/303044#ixzz39caoCRI6>.

⁴² Ainārs Lerhis et al., *Ārvalstu ietekme uz sabiedrības etniskās integrācijas procesu Latvijā...*, 59.

⁴³ „Provokacionnyi miting ostanovila milicija”, 01.07.2010., <http://www.ntv.ru/novosti/197418/#ixzz37Ckvdjy7>; Darja Ždanova, „Dvazhdy vojti v odnu Rigu”, *Vremia novostei*, 01.07.2010., <http://www.vremya.ru/2010/113/5/256978.html>.

⁴⁴ „V Latvii legionerov SS priravniali k sovetskim osvoboditelijam”, 28.11.2012., skatīts 11.08.2014., <http://www.ntv.ru/novosti/374436/#ixzz38U2bxZOi>; „Gromkii skandal v Latvii – glava gosudarstva prizval sklonit golovy v pamiat o nacistah”, 03.03.2012., skatīts 11.08.2014., <http://www.1tv.ru/news/world/200489>; Darja Ždanova, „Opravdanie posobnikov”, 20.07.2009., *Vremia novostei*, skatīts 11.08.2014., <http://www.vremya.ru/print/233490.html>.

⁴⁵ A. Djukovs 2012. gadā tika pasludināts par Latvijai nevēlamu personu (persona *non grata*), un viņam ir aizliegts ieceļot Latvijā.

⁴⁶ „Parlament-genosse”, 09.11.2010., skatīts 11.08.2014., <http://www.ntv.ru/novosti/210087/#ixzz37Ck93D8C>.

iedzīvotāji nezina, ka pie Bauskas pret padomju armiju cīnījušies leģionāri, tai skaitā policijas vienības, kas Krievijā, Baltkrievijā un Ukrainā pastrādājušas noziegumus pret civiliedzīvotājiem. Latviešu leģiona ilustrēšanai tiek izmantoti vēsturiski kadri, kuros redzama Trešā reihā bruņoto spēku vienību maršēšana un nacistu simbolika. Par vēl vienu negatīvi atainotu notikumu kļūst 2012. gada incidents, kurā Nacionālās apvienības deputāts Imants Parādnieks kopā ar biedrības „Latviešu karavīrs” pārstāvjiem apmeklēja privāto bērnodrāžu un bērniem demonstrēja ieročus, neliedzot ar tiem rotaļāties. Latviešu medijos notikums izraisa ažiotažu lielākoties militarisma cildināšanas dēļ, bet Krievijas mediji šo notikumu pasniedz kā neofašistu patriotisma stundu bērnodrāzā⁴⁷ un nacisma glorifikāciju. „[Viņi] nekaunējās pat piestiprināt pie mundiera esesiešu emblēmu,” par notikumu bērnodrāzā stāsta žurnālists, „taču viņi bērniem nestāstīja ne par Nirnbergas tribunālu, kas esesiešus atzina par noziedzniekiem, ne par Salaspils koncentrācijas nometni, kur tādiem pašiem bērniem burtiski izpumpēja asinis vācu karavīriem. Nometni apsargāja arī latviešu leģionāri.”⁴⁸ Šo apgalvojumu pavada vēsturiski kadri, kas ilustrē dzīvi koncentrācijas nometnē. Salaspils nometne ir kļuvusi arī par Krievijas mediju klišeju – tā pastāvīgi tiek izmantota kā gala atbilde ne tikai leģionāru tēmai, bet plašākām interpretācijām par vēstures problemātiku Latvijā. Savukārt pēdējā laika spilgtākie kritizētie notikumi, kas saistīti ar Latvijas vēsturi, ir Saeimā pieņemtie grozījumi, kas aizliedz padomju simbolikas lietošanu publiskos pasākumos,⁴⁹ kā arī kriminālatbildības noteikšana par PSRS un nacistisko noziegumu noliegšanu vai trivializāciju.⁵⁰

Svarīgi atzīmēt, ka 20. gadsimta Latvijas vēstures jautājumi ir atainoti arī vairākās provokatīvās Krievijā tapušās dokumentālajās filmās, kurās latvieši un Latvija ir parādīti izteikti negatīvā gaismā un kurās tiek dekonstruēti Latvijas atmiņu politikas postulāti (valstiskuma nepārtrauktības doktrīna, padomju un nacistiskā režīma pielīdzināšana). Tas, piemēram, vērojams tādās dokumentālajās filmās kā *Pribaltika: Istoriya odnoi okupatsii* (2009), *Karateli: Pravda o latyshkikh strelkah* (2007), *Nacism po pribaltiskii* (2007).⁵¹ Savukārt līdzīgā manierē radītā Latvijas režisora Edvīna Šnora dokumentālā filma „Padomju stāsts”, kurā tiek vēstīts par padomju režīma sadarbību ar nacistisko Vāciju un par šī režīma īstenotajiem

⁴⁷ Nadežda Ermolaeva, „„Shuty” v nacistiskih kaskah” *Rossijskaia gazeta*, 11.05.2012., skatīts 11.08.2014., <http://www.rg.ru/2012/05/11/latvia.html>.

⁴⁸ „V Rige processom vospitaniia podrastaiushego pokoleniia zaniatis poklonniki nacistov”, 10.05.2012., skatīts 11.08.2014., <http://www.1tv.ru/news/world/206616>.

⁴⁹ „Parlament Latvii ne smozhet po uskorennoi sheme zapretit’ sovetskuiu simvoliku”, 07.05.2013., skatīts 11.08.2014., <http://www.1tv.ru/news/world/232405>.

⁵⁰ „Skandalnyi zakon prinial segodnia parlament Latvii”, 15.05.2014., skatīts 11.08.2014., <http://www.1tv.ru/news/world/258831>.

⁵¹ Vairāk par šīm filmām sk. Dmitrijs Petrenko, „The interpretation of Latvian history in Russian documentary films: the struggle for historical justice” in *The Geopolitics of History in Latvian–Russian Relations*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Academic Press of the University of Latvia, 2011), 87–106.

noziedzumiem pret cilvēci, Krievijas medijos un sabiedrībā ir izraisījusi asu kritiku, kas atbalsojusies arī starptautiskā arēnā.⁵²

Bankrotējusi valsts un liekulīgie Rietumi

Līdzās krievvalodīgo diskriminācijai un vēstures pārrakstīšanai kā divām raksturīgākajām problēmām, kas caurauž lielāko daļu Krievijas mediju sociālpolitiskos vēstījumus par Latviju un kalpo par morālu spriedumu pamatu, ir vērts pieminēt arī atsevišķas nepastāvīgākas tēmas, kuras papildina Krievijas mediētās publiskās diplomātijas stratēģiju.

Iepriekšējās desmitgades pirmajā pusē, kad Latvija mērķtiecīgi integrējās starptautiskajās organizācijās, Krievijas plašsaziņas līdzekļos parādījās kritika, kas bija vērsta pret šīm ģeopolitiskajām ambīcijām. Īpaši pamanāmi bija kritiskie izteikumi par NATO paplašināšanos Baltijas virzienā, tie tika ielogoti kā apdraudējums Krievijas drošībai.⁵³ Lai gan laika gaitā šī negatīvā attieksme nav mainījusies, NATO vairs neveido tik pamanāmu kontekstu vēstījumiem par Latviju. Taču Krievijas medijos ir saglabājusies tendence izmantot ES un NATO, lai saasinātu uzmanību uz krievvalodīgo diskrimināciju Latvijā. To izteiksmīgi ilustrē Demokrātijas problēmu pētniecības fonda direktors Maksims Grigorjevs, kurš pēc valodas referenduma laikraksta *Izvestiia* publikācijā atzīmē, ka „Latvijas pilsoņu tiesību pārkāpumi ir viena no asākajām Eiropas Savienības problēmām”.⁵⁴ Tāpat mediji mēdz izmantot minētās starptautiskās organizācijas, lai parādītu Latvijas vēstures pārrakstīšanas centienu ārkārtējo raksturu. Proti, vēlme pielīdzināt Otrā pasaules kara uzvarētājus un zaudētājus vai piedāvāt alternatīvu interpretāciju šim karam tiek konfrontēta ar ES un NATO vērtībām.

Lai gan Latvijas iestāšanās NATO un ES pēdējos gados ir zaudējusi savu nozīmību kā publiskās diplomātijas tēma, tomēr kopš 2008. gada Latvijas vārds itin bieži parādās saistībā ar ekonomisko krīzi un tās sekām. Ekonomiskā krīze kalpo par pamatu Latvijas kā *bankrotējušas valsts rāmējumam*. Mediji norāda, ka krīzes rezultātā Latvijā ir apstājusies tūristu plūsma, krasi pieaudzis nabadzības un bezdarba līmenis, kā arī iedzīvotāju emigrācija. Šajos vēstījumos uzsvars ir likts nevis uz krīzes cēloņiem, saistību ar globālās ekonomikas procesiem un krīzes norisi, bet gan uz tās redzamākajām izpausmēm: pamestām apdzīvotām vietām un likvidētām ražotnēm. Krievijas mediju konstruētajā naratīvā ekonomiskā krīze tiek skaidrota

⁵² Sk. Mārtiņš Kaprāns, „Hegemonic representations of the history past and digital agency: Giving meaning to „The Soviet Story” on SNS”, *Memory Studies*, pieņemts publicēšanai; Katja Wezel, „Latvia’s „Soviet story”. Transitional justice and the politics of commemoration”, *Keywords 2* (2009), skatīts 11.08.2014., <http://tinyurl.com/67lch8j>.

⁵³ Toms Rostoks, „Russia’s media on Latvian accession to the EU and NATO” in *Manufacturing enemy images? Russian media portrayals of Latvia*, ed. Nils Muižnieks (Rīga: Academic Press of the University of Latvia, 2008), 127–144.

⁵⁴ Kristina Hudenko, Olga Tropkina, Konstantin Volkov, „Russkomu slonu ne dali rastoptat latyshskuii mysh”, *Izvestija*, 19.02.2012., skatīts 11.08.2014., <http://izvestia.ru/news/515952>.

kā kopējās valsts politikas iznākums. Pastiprinātu Krievijas mediju interesi izraisa 2009. gada 13. janvāra grautiņi Vecrīgā. Šo notikumu kontekstā tiek ziņots, ka krīze ir vienādi skārusi gan latviešus, gan krievvalodīgos, tādēļ 13. janvāra mitiņā „latvieši un krievi stāvēja plecu pie pleca. Nacionālais jautājums uz kādu laiku piekāpās ekonomisko problēmu izraisītajam spiedienam”.⁵⁵ Uzskats, ka ekonomiskās problēmas stāv pāri nacionālajām pretrunām, atkārtojas daudzos vēstījumos par Latviju,⁵⁶ turklāt parādās mājieni, ka nacionāli jutīgu jautājumu politizēšana vai krievvalodīgo tiesību ierobežošana ir lieka un nevajadzīga ekonomiskās krīzes apstākļos.⁵⁷ Lai gan daudzus vēstījumus par Latvijas attīstības problēmām varētu interpretēt kā sekošanu līdzī realī notiekošām parādībām, tomēr tie lielākoties patiesībā izvērsās Latvijas politikas un izvēlētā attīstības ceļa kritikā un nacionālās identitātes lomas vājināšanā. Komentējot dažādas negatīvi vērtējamas tendences tagadējā Latvijā, Krievijas žurnālisti tās mēdz pretstatīt agrākajai situācijai, arī padomju laikiem vai Krievijas oficiālajām nostādnēm. Piemēram, ziņojot par Latvijas demogrāfijas problēmām, tiek akcentēts, ka iedzīvotāju skaits – divi miljoni – veidojies, pateicoties augstajai dzimstībai 20. gs. 80. gados, „kad tika celti bērnodārzi, skolas un valdība palīdzēja jaunajām ģimenēm ar dzīvesvietu”.⁵⁸

Taču ekonomiskās krīzes kontekstā Krievijas medijos izskan arī viedokļi, ka Rietumiem vispārīgi un ES konkrēti nekad nav interesējis attīstīt Latvijas ekonomiku. „Bija mums valsts kā valsts,” atzīst, piemēram, Rēzeknē bāzētās kompānijas *Rebir* priekšsēdētājs Jevgrāfijs Platonovs, „bet kļuva par Eiropai izdevīgu noieta tirgu.”⁵⁹ „Zivsaimniecību kur lika? Cukura ražošana kur palika? [Agrāk] mums ciemā bija iespēja nopelnīt vismaz kādu kapeiku, audzējot cukurbietes,” – tā savukārt ziņu sižetā stāsta Latvijas pensionārs Josifs. Uz šiem pensionāra jautājumiem žurnālists aizkadra komentārā sniedz tūlītēju atbildi: „Cukura pārprodukcija Eiropā tika likvidēta uz Latvijas ekonomikas rēķina.”⁶⁰ Plašsaziņas līdzekļos tiek izceltas ne tikai Latvijas un citu postkomunistisko valstu ekonomiskās problēmas, bet arī nenozīmīgā loma ES lēmumu pieņemšanā, jo „bagātās Rietumvalstis nekad neatdos kontroli pār vienoto Eiropu – ne dēļ tā viņas to [vienoto Eiropu] radīja, lai būtu

⁵⁵ Rita Troshkina, „V okna parlamenta poleteli bulyzhniki i iaica”, *Novaia gazeta*, 19.01.2009., skatīts 11.08.2014., <http://www.novayagazeta.ru/politics/46494.html>.

⁵⁶ Salīdzinājumam sk. Viktor Feshenko, „V 120 kilometrah ot Rossii”, *Rossiiskaja gazeta*, 07.03.2012., skatīts 11.08.2014., <http://www.rg.ru/2012/03/07/latvia.html>; Aleksandr Gafin, „Pri prochiuh ravnyh u russkogo v Latvii perspektiv byvaet dazhe bol'she, chem u latysha”, *Izvestiia*, 17.02.2012., skatīts 11.08.2014., <http://izvestia.ru/news/515672>; Ekaterina Zorina, „Rigu zhdu bolshie peremeny”, 05.07.2009., skatīts 11.08.2014., <http://vesti7.ru/archive/news?id=14455>.

⁵⁷ Darja Ždanova, „Opravdanie posobnikov”...

⁵⁸ „Demograficheski krizis stanet odnoi iz samykh glavnykh problem Latvii v blizhaishee vremia”, 22.07.2013., skatīts 11.08.2014., <http://www.1tv.ru/news/world/237998>.

⁵⁹ Ljudmila Butuzova, „Evro ili Sojuz?”...; V Latvii legionerov SS priravnjali k sovetskim osvoboditeljam...

⁶⁰ „Ekonomicheski krizis podkosil eshcho odnu stranu Evrosojuza – Latviju”, 09.02.2012., skatīts 11.08.2014., <http://www.1tv.ru/news/world/198677>.

te par nabadzīgiem kaimiņiem”.⁶¹ Tādējādi arī vēstījumos par Latviju izgaismojas Krievijai raksturīgā divējādā attieksme pret Eiropu vai, plašākā nozīmē, Rietumu pasauli. No vienas puses, Eiropa/Eiropas Savienība tiek piesaukta ar cerībām, ka tā spēs ietekmēt Latvijas politiku krievvalodīgajiem labvēlīgā virzienā. No otras puses, negatīvie notikumi Latvijā tiek pasniegti kā Eiropas ignorances sekas (mazās dalībvalstis tika ignorētas). Šāds mediju diskurss rada priekšstatu, ka Latvijai tās izvēlētais rietumnieciskais ceļš nav atmaksājies: attīstības vietā valsts nikuļo, taču Rietumu partneri palīdzības vietā valstij sagādā tikai jaunas problēmas.

Cēloņu skaidrojums

Saskaņā ar Entmena koncepciju jebkurš rāmējums izgaismo un piešķir nozīmi noteiktiem spēkiem, kas izraisa problēmas. Krievijas mediju vēstījumos par Latviju šie *kauzālie aģenti* ir ieslēgti ļoti šaurā jēdzieniskajā telpā, kas jebkuru *vainīgā meklēšanu* padara izteikti redukcjonistisku un paredzamu.

Nacionālisti ir viens no visbiežāk minētajiem aktoriem, kas Krievijas medijos tiek pasniegti kā galvenais problēmu cēlonis. Nacionālisti ir atbildīgi gan par krievvalodīgo diskriminēšanu, gan par vēstures pārrakstīšanu. Plašākajā izpratnē nacionālisti ir valdošā elite vai labējās partijas, kas rusofobiju ir padarījušas par daļu no Latvijas oficiālās politikas un kas visiem spēkiem cenšas nepieļaut krievvalodīgo vēlētāju atbalstīto partiju un politiķu nokļūšanu pie varas Saeimā vai Rīgas domē.⁶² Savukārt šaurākā izpratnē nacionālisti tiek asociēti ar „ultralabējām partijām” („Tēvzemei un brīvībai/LNNK”, „Visu Latvijai”), organizācijām, konkrētiem politiķiem vai ar leģionāriem. Parasti nacionālistu radikālais spārns tiek parādīts izteikti triviālā vai komiskā gaismā, taču tiek uzsvērtā arī viņu agresivitāte sabiedrisko pasākumu laikā. Piemēram, Krievijas mediji ziņo, ka nacionālisti „visus, kuriem ir bijusi jēlcāda saistība ar aģitāciju par krievu valodu, moka ar dažādām pārbaudēm”, par ko liecinot fakts, ka organizācijas „Dzimtā valoda” aktīvistam un valodas referenduma organizētājam A. Gaponenko ir sasists automobilis un uzlauzts konts sociālajos medijos.⁶³ Neskaidrā „nacionālistu” semantika paver plašas manevra iespējas, ļaujot norobežot radikālos un mērenos spēkus, un tas palīdz arī dažādot rāmējumus. Vēstures pārrakstīšanas rāmējums vairāk izceļ labējo partiju radikāļus un fašisma/nacisma atbalstītājus, bet krievvalodīgo diskriminācijas rāmējums izgaismo labējo partiju kopējo ieinteresētību nacionālo attiecību saasināšanā un „valodas diktātā”. Arī bankrotējušās valsts rāmējums faktiski vaino nacionālistus, un šajā rāmējumā savijas nacionālistiskās elites nosodījums ar ekonomiskās un ģeopolitiskās domāšanas kritiku.

⁶¹ Ivan Žagel, „V obshem dome s pribaltami”, *Izvestija*, 27.10.2010., skatīts 11.08.2014., <http://izvestia.ru/news/367498>.

⁶² „Parlament-genosse...”; Nadežda Ermolaeva, „Nacionalisty Latvii ne puskajut russkih k vlasti”, *Rossiiskaja gazeta*, 20.09.2011., skatīts 11.08.2014., <http://www.rg.ru/2011/09/20/latvia.html>.

⁶³ „V Rige vnov' proshlo shestvie legionerov SS...”

Līdzās nacionālistiem Krievijas mediji Latvijas problēmu cēloņus saskata arī valsts institūciju darbībā. Piemēram, Valsts valodas inspekcija tiek vainota „netitulnācijas tīrīšanā”⁶⁴ un kritizēta par aizliegumu tulkot zaļu instrukcijas krievu valodā,⁶⁵ Naturalizācijas pārvaldei tiek pārņemta nedraudzīga attieksme pret nepilsoņiem,⁶⁶ bet Latvijas tiesas tiek implicīti vienādotas ar nacionālistiem, kad tās „nacisma atbalstītājiem” atļauj rīkot publiskus pasākumus vai vēršas pret padomju veterāniem.⁶⁷ Taču, kā jau pētnieki agrāk ir norādījuši, Krievijas mediji mēdz vērsties pret Latvijas valsti, bet ne pret latviešiem kā krievvalodīgo diskriminācijas cēloni.⁶⁸ Valsts un valstiskuma kritizēšana ļauj aktualizēt gan pārnacionālās problēmas, kas parādās krīzes laikā, gan arī izcelt krievvalodīgo tiesības kā izšķirošu jautājumu, vienlaikus izvairoties no tiešas etnolingvistisko grupu – latviešu un krievvalodīgo – pretnostatīšanas.

Runājot par problēmu cēloņu atainojuma kopainu, vēlreiz jāuzsver jau iepriekš minētā tendence, ka Krievijas mediju vēstījumos par Latviju informācijas avoti tiek atlasīti tā, lai auditorijai nerastos šaubas par autoru interpretācijas pamatotību un lai radītu iespaidu par skaidru un iekšēji nepretrunīgu naratīvu. Pretējās pozīcijas – nacionālistu un valsts pārstāvju – argumenti parasti tiek uzklauti minimāli un formāli. Valsts institūciju pārstāvjiem vai oficiālās politikas skaidrotājiem, ja arī vēstījumā viņi parādās, lielākoties ļauts izteikties tikai īsi, bet šie izteikumi tiek tūdaļ atspēkoti ar izvērstu pretinieku, t. sk. žurnālistu, argumentāciju. Turpretī Krievijas mediju atbalstīto pozīciju pārstāv daudzveidīgi informācijas avoti: gan tautas pārstāvji un notikumu aculiecinieki, gan dažādi eksperti no Latvijas un ārvalstīm.

Risinājumi: pareizās Latvijas koncepcija

Risinājumu formulēšana ierāmēšanas procesā nozīmē piedāvāt un attaisnot noteiktas stratēģijas, kā pārvarēt problēmas, un paredzēt šo stratēģiju iespējamās sekas. Tādējādi Krievijas mediji nostiprina izpratni par to, kāds ir pareizākais risinājums Latvijā identificētajām problēmām.

Krievvalodīgo diskriminācijas kontekstā mediju diskursā bieži izskan atbalsts krievu valodai kā otrajai valsts valodai. Tā attaisnošanai tiek vilktas paralēles ar citām valstīm, kur ir divas vai vairākas valsts valodas. Piemēram, valodas referenduma laikā Latvija tiek salīdzināta ar Beļģiju un Šveici, tādējādi apgalvojot,

⁶⁴ Ksenija Fokina, „Krizis v Latvii: opjat vo vsem vinovaty russkie”, *Izvestiia*, 23.12.2008., skatīts 11.08.2014., <http://izvestia.ru/news/344031#ixzz38o44nNan>.

⁶⁵ „Zdorove russkogovorjashih zhitelei Latvii v zhertvu gosudarstvennomu iazyku gotovy prinesti chinovniki”, 11.11.2013., skatīts 11.08.2014., <http://www.1tv.ru/news/other/245857>.

⁶⁶ Viktor Feshenko, „V 120 kilometrah ot Rossii”...

⁶⁷ „V Latvii legionerov SS priravnjali k sovetskim osvoboditeljam...”; Nadežda Ermolaeva, „Po ulicam SS vodili”, *Rossiiskaia gazeta*, 17.03.2010., skatīts 11.08.2014., <http://www.rg.ru/2010/03/16/riga-site.html>; Darja Ždanova, „Dvaždy voiti v odnu Rigu”...

⁶⁸ Dmitrijs Petrenko, „How does the Russian community live in Latvia?”..., 76.

ka nav iemesla, lai arī Latvijā, ņemot vērā krievvalodīgo īpatsvaru, krievu valodu nevarētu atzīt par valsts valodu. Taču mediji izvairās no refleksijām par to, kā šis valstis atšķiras un kāds ir to vēsturiskais konteksts divvalodības nostiprināšanai. Plašsaziņas līdzekļi mēdz arī atsaukties uz dažādiem starptautiskiem dokumentiem, kas parāda, ka krievu valodas lomas palielināšana Latvijā atbilst globālajai praksei. Arī nepilsoņu problēmas risinājums tiek formulēts visnotaļ eksplicīti. Proti, nepilsoņu institūta pastāvēšana, tāpat kā naturalizācijas procedūra, nav attaisnojama, tādēļ visiem nepilsoņiem ir automātiski jāpiešķir Latvijas pilsonība. Noklusējot padomju laika hipertrofēto imigrāciju, mediju vēstījumos bieži tiek atgādināts, ka apkaunojošais un absurda nepilsoņu statuss pasaulē pastāv tikai divās valstīs – Latvijā un Īgaunijā, un tas pierāda šādas diskriminējošas politikas ārkārtējo statusu.

Savukārt vēstures pārrakstīšanas kontekstā Krievijas mediji atbalsta vēršanos pret plurālistiskas un demokrātiskas atmiņu kultūras pastāvēšanu, jo jebkurš reāls vai iedomāts mēģinājums pārskatīt Otrā pasaules kara interpretāciju vai padomju režīma traktējumu Latvijā tiek noraidīts pašos pamatos. Tas politiskā līmenī, bez šaubām, diskreditē Latvijas atmiņu režīmu, kurš tiek atzīts par revizionistisku un neatbilstošu Rietumu/Eiropas vērtībām. Taču Krievijas mediju veidotais nosodošais diskurss ir orientēts ne tikai uz atmiņu politiku, bet arī uz Latvijas sociālo atmiņu. Ja pieņem, ka demokrātisku sociālo atmiņu raksturo alternatīvu pagātnes interpretāciju līdzspastāvēšana,⁶⁹ tad Krievijas mediji mudina Latvijā iedzīvināt demokrātiskai sabiedrībai neatbilstošu izpratni par sociālo atmiņu. Proti, sabiedrībā drīkst spriest tikai par vienu pareizo Otrā pasaules kara vēsturi. Tādējādi pašreizējie „atmiņu kari” starp Latviju un Krieviju patiesi atklāj, ka šī konfrontācija, runājot Nila Muižnieka vārdiem, vēl aizvien liecina par „dziļu identitāšu konfliktu”.⁷⁰

Lai gan Krievijas mediji neizceļ skaidrus risinājumus bankrotējošās valsts rāmējuma kontekstā, parasti vispamanāmākie ir izteikumi, kas, kritizējot Latvijas nacionālistiskās politiskās elites ģeopolitisko orientāciju, vienlaikus akcentē nepieciešamību veidot ciešākas saites ar Krieviju. Plašsaziņas līdzekļos tiek ieskicēti arī atsevišķi priekšnosacījumi ciešāku saišu izveidošanai. Pašā vispārīgākajā līmenī par šādu priekšnosacījumu var uzskatīt draudzīgas attiecības starp Latviju un Krieviju. Par draudzīgu attiecību piemēru kalpo kultūra. Pētnieki ir norādījuši, ka tieši kultūras notikumi un mākslinieki, kas savu atpazīstamību ir ieguvuši jau padomju laikā, pārsvarā veido Latvijas pozitīvo tēlu Krievijas medijos; medijiem daudz mazāk interesē latviešu tradicionālā kultūra, kas var tikt arī asociēta ar nacionālismu.⁷¹

⁶⁹ Par šo jautājumu vairāk sk. Eric Langenbacher, „Collective memory as a factor in political culture and international relations” in *Power and the Past: Collective Memory and International Relations*, eds. Eric Langenbacher, Yossi Shain (Washington: Georgetown University Press, 2010), 13–49; Barbara Misztal, „Memory and Democracy”, *American Behavioural Scientist* 48 (2005), 1320–1338.

⁷⁰ Nils Muižnieks, *Latvian-Russian relations: Dynamics since Latvia's accession...*, 34.

⁷¹ Kristīne Doroņenkova, „Latvian culture in Russia's media” in *Manufacturing enemy images? Russian media portrayals of Latvia*, ed. Nils Muižnieks (Riga: Academic Press of the University of Latvia, 2008), 109–126.

Kā cits nozīmīgs priekšnosacījums stratēģisko risinājumu ieviešanai tiek minēta Latvijas krievvalodīgās kopienas politiskās ietekmes palielināšana un nostiprināšana. To visspilgtāk apliecina Krievijas plašsaziņas līdzekļu vēstījumi par „Saskaņas centra” panākumiem pašvaldību un Saeimas vēlēšanās.⁷² Īpaši tiek uzsvērti šīs partijas uzvara Rīgas domes vēlēšanās un tas, ka pirmo reizi Rīgas mērs ir krievs. Tāpat pēdējos gados, kad Latvijas valdība centās pārvarēt ekonomiskās krīzes sekas, Krievijas mediju vēstījumos ir parādījušies izteikumi, ka ne visiem latviešiem nacionālais jautājums ir aktuāls un ka Latvijā var sastapt arī daudzus racionāli domājošus un pragmatiski noskaņotus latviešus, kuriem sociālekonomisko problēmu risināšana ir daudz svarīgāka par ideologizētajiem valodas vai vēstures jautājumiem. Turklāt mediji pasvītīro, ka „Saskaņas centrs” nav tikai krievu partija un ka par to balso daudzi latvieši.⁷³ Respektīvi, Krievijas mediju izpratnē nacionālo jautājumu aktualizēšana un nacionālās identitātes akcentēšana *per se* ir iracionāla un neauglīga nodarbe, kas kaitē Latvijas valsts izaugsmei.

Secinājumi

Krievijas mediji pēdējos 15 gados nav būtiski mainījuši savu ierāmēšanas stratēģiju attiecībā uz Latviju, tādēļ, pārfrāzējot bibliisko līdzību, šī stratēģija pašlaik atgādina vecu vīnu vecos ādas maisos.⁷⁴ Respektīvi, tā vairs nerada pārsteigumus Latvijas politiskajai elitei, kā tas bija pirms 15 gadiem, taču vienlaikus tā mediju auditorijai ir izveidojusi saprotamas interpretācijas shēmas Latvijas politiskās realitātes apjēgšanai.

Jau kopš 90. gadiem Latvijas sabiedrības daļa, kas runā krieviski un/vai ir nepilsoņi, nemainīgi Krievijas medijos tikusi ielogota kā *nacionālistu* ieviestās kārtības upuris, un tādēļ nepilsoņu un viņu interešu politisko pārstāvju nepiekāpīgā cīņa pret šo kārtību ir izkristalizējusies kā cīņa pret netaisnīgumu. Šī cīņa par taisnīgumu itin bieži ir ietonēta skandalozuma nokrāsā, kuru, kā konstatējuši pētnieki, no žurnālistiem pieprasa Krievijas mediju redaktori un ziņu producenti⁷⁵.

⁷² Elena Černenko, Konstantin Ganin, „Russkojazychnye oboidutsia bez rossiiskogo”, *Kommersant*, 19.09.2011., skatīts 11.08.2014., <http://www.kommersant.ru/doc/1776597>; „V Latvii zreet zagovor protiv pobeditelei”, 18.09.2011., skatīts 11.08.2014., <http://www.ntv.ru/novosti/239543/>.

⁷³ Nadežda Ermolaeva, „Nacionalisty Latvii ne puskauiet russkih k vlasti”, *Rossiiskaia gazeta*, 20.09.2011., skatīts 11.08.2014., <http://www.rg.ru/2011/09/20/latvia.html>; Olga Berezinceva, Vladimir Vodo, „Riga sformirovala russkojazychnoe bolshinstvo”, *Kommersant*, 09.06.2009., skatīts 11.08.2014., <http://www.kommersant.ru/doc/1185230>; Marina Alešina, „Vybory v Latvii: russkie proshli!”, *Izvestiia*, 08.06.2009., skatīts 11.08.2014., <http://izvestia.ru/news/349393>; Ekaterina Zorina, „Rigu zhdut bolshie peremeny”...

⁷⁴ Lūkas ev. 5: 37. *Bībele* (Rīga: Latvijas Bībeles biedrība, 2013).

⁷⁵ Dmitrijs Petrenko and Solvita Denis, „The editorial policy of Russia's media and journalists in Latvia”..., 39.

Dmitrijs Petrenko uzskata, ka šādam apspiesto krievvalodīgo diskursam ir trīs atbalsta punkti:

- 1) apgalvojumi par vienotu un saliedētu Latvijas krievu kopienu,
- 2) pretenciozi izteikumi par šīs kopienas identitātes unikalitāti,
- 3) noteiktas varas attiecību konstrukcijas starp kopienu un Latvijas oficiālo varu.⁷⁶

Līdzās cīņai par taisnīgumu pēdējos gados par samērā veiksmīgu Krievijas mediju tēmu ir kļuvusi Latvijas sociālekonomiskās sistēmas diskreditēšana, kas ekonomiskās krīzes laikā bija īpaši iedarbīgs veids, lai cilvēkos izraisītu afektīvu reakciju. Turklāt tas ir ļāvis neuzbāzīgā veidā parādīt, ka Latvijas neatkarības gadus ir cauraudušas ekonomiskas neveiksmes, kurpretī Krievija ir pratusi piecelties pēc nospiešanas uz ceļiem un radījusi spēcīgu ekonomiku, kas, pretēji Rietumiem, varētu paglābt Latviju no jebkuras krīzes. Jādomā, ka arī nākotnē *bankrotējušās valsts rāmējums* tiks kultivēts Krievijas mediju vēstījumos par Latviju, jo tā uzrunā auditorijas daļu, kurai tautiešu diskriminācijas tēma vairs nav tikpat aktuāla kā šā gadsimta sākumā.

Šajā rakstā analizētie problēmu rāmējumi lielā mērā caurauž arī Latvijas krievvalodīgo mediju vēstījumus, kuros regulāri tiek runāts par mazākumtautību diskrimināciju⁷⁷ un vēstures pārrakstīšanu,⁷⁸ kā arī tiek izcelta Latvijas politiskās elites nespēja pārvaldīt valsti. Tiesa, sociologs Renalds Simonjans (*Ренальд Симомян*) ir norādījis, ka 90. gados tieši Krievijas, nevis Baltijas krievvalodīgie mediji dramatizēja un neadekvāti atainoja krievvalodīgo situāciju bijušajās padomju republikās.⁷⁹ Taču jaunajā tūkstošgadē šādas atšķirības, ja tādas maz pastāvēja, visdrīzāk ir izlīdzinājušās, lai gan trūkst salīdzinošu pētījumu, kas to apliecinātu.

Skatoties no mediētās publiskās diplomātijas viedokļa, Krievijas plašsaziņas līdzekļi ir ne tikai veicinājuši priekšstatus par Latviju kā par nacionālisma *pārņemtu*

⁷⁶ Dmitrijs Petrenko, „How does the Russian community live in Latvia?...”., 56.

⁷⁷ Anda Rožukalne, „The Construction of Ethnic Political Identity and the Mechanisms of Exclusion in the Latvian – Language Media” in *Shrinking Citizenship. Discursive Practices that Limit Democratic Participation in Latvian Politics*, ed. Maria Golubeva, Robert Gould (Amsterdam: Editions Rodopi. 2010); Gatis Pelnēns, ed., *The „humanitarian dimension”...*, 188–190; Ilze Šulmane, „Mediji un integrācija” grām. *Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība?* Nils Muižnieks, red. (Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010), 242–246; Ilze Šulmane, Sergejs Kruks „Stereotipi Latvijas presē”, *Latvijas mediju analīze*, komunikācijas pētījumu sērija „Daudzveidība 3” (Rīga: LU Komunikācijas studiju nodaļa, 2001), 11–50.

⁷⁸ Ojārs Skudra, „Historical themes and concepts in the newspapers *Diena* and *Vesti Segodnya* in 2009” in *The Geopolitics of History in Latvian–Russian Relations*, ed. Nils Muižnieks (Rīga: Academic Press of the University of Latvia, 2011); Solvita Denisa, „Vēsture, kura šķir: Latvijas mediju analīze” grām. *Savējie un svešie: sabiedrības radikalizācijas tendences Latvijā, Eiropā un pasaulē*. Zinātniski pētnieciskie raksti. 16 (2007): 278–313; Ojārs Skudra, „Politiskās vēstures konstrukcijas Latvijas paralēlajās informatīvi lingvistiskajās telpās”, *Latvijas Arhīvi* 4 (2006): 138–160; Ilze Šulmane, „The Russian language media in Latvia” in *Latvian-Russian relations: Domestic and international dimensions...*, 70–71.

⁷⁹ Renald Simonjan, „Obraz stran Baltii v rossijskikh SMI”, *Sociologicheskie issledovaniia*, 6 (2004): 98–106.

valsti, bet arī kultivējuši opozicionāru diasporiskuma apziņu Latvijas krievvalodīgajos iedzīvotājos. Proti, Krievijas mediji ir ielogojuši krievvalodīgo kopienu kā patstāvīgu un no Latvijas tautas izolētu politisko aktoru, kam ir leģitīmas tiesības uz savu darba kārtību, tiesības arī mainīt Latvijā pastāvošo politisko realitāti. Diasporiskās apziņas veidošanas šablons ir iesakņojies arī Latvijas krievvalodīgajos medijos, kuri to ir lokalizējuši un objektivizējuši kā dabisku esamības formu. Šādā esamībā Latvija tiek uztverta nevis kā Rietumvalsts, bet gan kā tilts starp Krieviju un Rietumiem. Tādējādi gan Krievijas, gan Latvijas krievvalodīgo mediju diskurss jau pašos pamatos ir orientēts uz konfrontāciju ar Latvijas valdošo politisko eliti, kuras vērtības un ģeopolitiskās prioritātes, atšķirībā no lielas Latvijas krievvalodīgo daļas, ir principiāli citādākas. Aizgājušajos gados Krievijas publiskās diplomātijas veidotāji ir centušies samazināt šādu vērtību asimetriju, tomēr Krimas aneksija un turpmākā līdzdalība situācijas destabilizēšanā Austrumukrainā ir vidējā termiņā ievērojami samazinājušas Krievijas izredzes sasniegt šādu mērķi.

KRIEVIJAS MEDIJI LATVIJĀ: ĪPAŠNIEKI, REGULĀCIJA, IETEKME

Anda Rožukalne

Ievads

Uz integrāciju Eiropas Savienībā vērstās Eiromaidana kustības laikā Ukrainā un tai sekojošo bruņoto konfliktu un Krimas aneksijas rezultātā 2014. gadā Latvijā ļoti aktīva kļuva diskusija par Krievijas mediju ietekmi uz Latvijas sabiedrību. To izraisīja ne vien Krievijas TV un radio kanālu stabilā popularitāte Latvijā, bet intensīvā propaganda un melīgas informācijas par Ukrainas notikumiem izplatīšana, kas tika piedāvāta galvenokārt ar Krievijas TV kanālu ziņu un diskusiju raidījumu palīdzību. Notikumi Ukrainā radīja jautājumus par to, cik stabila ir Latvijas drošība un vai to varētu iedragāt Krievijas TV kanālu piedāvātās informācijas iespaidota sabiedrība. Arvien aktuālāki kļuva jautājumi par Krievijas īstenotās publiskās diplomātijas ietekmi, par Latvijas mediju politikas konsekvencēm un nepieciešamību regulēt Krievijas mediju satura pieejamību.

Šī raksta mērķis ir analizēt Krievijas raidošo mediju vietu Latvijas mediju sistēmā, to regulāciju un minēto mediju satura iespējamo ietekmi uz Latvijas auditoriju. Rakstu veido šādas nodaļas. Lai interpretētu pētījumā izmantotos primāros un sekundāros datus, pirmkārt, sniegts teorētiskās literatūras apskats par publiskās diplomātijas, mediju darba un sabiedriskās domas veidošanās mijiedarbību. Otrkārt, izvērtēti Krievijas TV kanālu auditorijas dati un informācija par mediju organizācijām, kas Latvijā piedāvā Krievijas TV kanālu retranslāciju. Detalizēti apskatīta Latvijā populārākā Krievijas TV kanāla PBK (*Pervij Baltijskij kanal* – krievu val.) auditorijas struktūra. Treškārt, dots ieskats Latvijas mediju sistēmā un LV mediju regulācijā, identificējot unikālās Krievijas mediju regulācijas īpatnības. Raksta noslēgumā piedāvāta diskusija un secinājumi.

Analizējot Krievijas TV kanālu ietekmi Latvijā, izmantota *Lursoft* datubāzes informācija par mediju īpašniekiem, tirgus un mediju pētījumu kompānijas *TNS Latvia* dati par Krievijas TV kanālu skatīšanās laika daļu, dati par PBK un RenTV ziņu raidījumu „Laiks” (*Vremja* – krievu val.) un „Latvijas laiks” (*Latvijskoje vremja* – krievu val.) auditorijas struktūru. Pētījuma gaitā veiktas divas daļēji strukturētās kvalitatīvās intervijas: ar NEPLP locekli Aiju Dulevsku par mediju regulācijas aktuālajām problēmām un ar mediju holdinga *Baltic Media Alliance* (BMA) valdes priekšsēdētāju un īpašnieku Oļegu Solodovu par viņa mediju organizācijas darbības pamatprincipiem.

1. Publiskā diplomātija un mediji. Teorētiskās literatūras apskats

Diskusijā par publisko diplomātiju un medijiem tiek uzsvērti šādi temati: mediju loma publiskās diplomātijas ideju izplatīšanā un atspoguļošanā, starptautisko sabiedrisko attiecību loma mediju darba kārtības un sabiedriskās domas veidošanā, kā arī publiskās diplomātijas radītie mediju efekti.

Publiskā diplomātija tiek definēta, uzsverot dažādus aspektus, bet visās definīcijās pieminēta valdību komunikācija ar citu valstu sabiedrībām, šīs komunikācijas mērķi un dalībnieki – nevalstiskās organizācijas, pilsoniskās sabiedrības grupas un indivīdi¹. Publiskā diplomātija, kuras mērķis ir ietekmēt sabiedrisko domu, saistīta ar mediju darbību, to ietekmi un lomu svarīgu, starptautisko sabiedrību ietekmējošu notikumu skaidrošanā. Publiskā diplomātija izpaužas kā kompleksas attiecības starp trīs aktoriem: valdību, medijiem un sabiedrisko domu². Kā raksta Irmgarde Vetsteina (*Irmgard Wetzstein*), kopš diplomātija pārcēlusies no „slepeniem kambariem uz publisko sfēru, prese kļuvusi par galveno diplomātisko procesu aktoru”³. Savukārt Brūss Gregorijs (*Bruce Gregory*) uzsver, ka jēdziens „publiskā diplomātija” tika izveidots kā alternatīva propagandai, jo tā satur negatīvu konotāciju⁴.

20. gs. otrās puses Aukstā kara laiks tiek minēts kā zīmīgs publiskās diplomātijas darbības sākums, bet nākamā tās fāze saistāma ar 2001. gada 11. septembra notikumiem ASV. Publiskās diplomātijas ietekmes attīstību veicināja arī mediju globalizācija un starptautisko TV kanālu attīstība, jo sevišķi interneta pieejamība, kas izmainīja gan mediju lietojumu, gan sabiedrības iespējas komentēt, reaģēt un virzīt notikumus. Tomēr atšķiras autoritāru un demokrātisku sabiedrību publiskās diplomātijas mērķi un izpausmes.

Uzsverot mediju ietekmi, Eitans Gilboa (*Eytan Gilboa*) akcentē publiskās diplomātijas jēdziena transformāciju: tā tiek saukta arī par „mediju diplomātiju”, jo politikas veidotāji izmanto medijus, lai sasniegtu citu valstu sabiedrības un valdības amatpersonas, veicinātu saprašanos, sarunas un konfliktu atrisināšanu. Konkretizējot mediju lomu publiskajā diplomātijā, šis autors piemin žurnālistikas

¹ Eytan Gilboa, „Searching for a Theory of Public Diplomacy”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 616 (2008): 55, accessed Jun 29, 2014, doi: 10.1177/0002716207312142.

² Stuart N. Soroka, „Media, public opinion, and foreign policy”, *Harvard International Journal of Press/Politics*, 8 (1) (2003): 27–48.

³ Irmgard Wetzstein, „Mediated conflicts: Capacities and limitations of ‘mediative journalism’ in public diplomacy processes”, *International Communication Gazette* 72 (2010): 503, accessed Jun 29, 2014, doi: 10.1177/1748048510369215.

⁴ Bruce Gregory, „Public Diplomacy: Sunrise of an Academic Field”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 616 (2008): 274, accessed Jun 29, doi: 10.1177/0002716207311723.

jauno funkciju, kad žurnālisti nozīmīgu notikumu laikā „uzņemas diplomātu lomu un starptautiskajās sarunās darbojas kā starpnieki”⁵

Informācijas laikmeta un mediju ietekmes realitāti 21. gs. sākumā ilustrē termins „jaunā publiskā diplomātija”, kuras izpratnē vēl lielāka nozīme piešķirta globālo mediju ietekmētai sabiedriskajai domai, starptautiskajam ziņu menedžmentam un nepieciešamībai veicināt divvirzienu komunikāciju starp valstīm⁶. E. Gilboa piedāvā paplašinātu publiskās diplomātijas raksturojumu, pievienojot jau minētajām izpausmēm mijiedarbību starp valsts un nevalstiskajiem aktoriem, stratēģisko publisko diplomātiju, mediju freimingu, informācijas menedžmentu, sabiedriskās attiecības, nāciju zīmolu veidošanu. Mediji šajā procesā tiek uztverti divējādi: kā līdzeklis vadības politikas veidotāju rokās un kā „CNN efekts”, kad ietekmīgs medijs, atspoguļojot notikumus, uzspiež valdībām noteiktu rīcību, piemēram, militāru intervenci, jo nosaka nacionālās intereses un uzurpē politikas veidošanu, neitralizējot ievēlētu amatpersonu lomu⁷. Lai gan publiskās diplomātijas ietekme un Krievijas izplatītās informācijas nozīme parasti tiek izprastas TV kanālu informācijas kontekstā, to ietekmi mūsdienās pastiprina sociālie mediji, iegūstot nosaukumu „publiskā diplomātija 2.0”⁸.

Starptautiskās informācijas atspoguļojumā mediji lielāku uzmanību pievērš tuvajām valstīm, nozīmīgākais faktors publiskās diplomātijas vēstījumu izplatīšanai medijos ir tuvas vērtības, kas izpaužas kā kultūras un tirdzniecības attiecības, nacionālās īpašības, arī kopīgi notikumi, piemēram, cunami vai karš⁹. Šīs pašas pazīmes raksturīgas arī citu valstu notikumu atspoguļojumā interneta medijos.

Analizējot žurnālistikas kvalitātes un publiskās diplomātijas saistību, I. Vetsteina piedāvā uz medijiem orientētu publiskās diplomātijas definīciju, uzsverot, ka publiskā diplomātija tiek izmantota arī kā konfliktu risināšanas līdzeklis un šajā procesā medijiem ir izšķiroša nozīme¹⁰. Krievijas mediju satura ietekmes kontekstā svarīgs ir Vetsteinas piedāvātais termins „mediatīvā žurnālistika” (*mediative journalism*), ar to saprotot procesu, kurā žurnālistika un mediācija tiek izmantota kā starptautisko konfliktu vadības instruments. Viņa uzsver, ka žurnālistika var izpausties

⁵ Eytan Gilboa, „Searching for a Theory of Public Diplomacy”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (2008): 55, accessed Jun 29, 2014, doi: 10.1177/0002716207312142.

⁶ Turpat.

⁷ Turpat.

⁸ Juyan Zhang, „A Strategic Issue Management (SIM) Approach to Social Media Use in Public Diplomacy”, *American Behavioral Scientist*, 57 (2013): 1312, accessed Jun 30, 2014, doi: 10.1177/0002764213487734.

⁹ Tamir Shefer, Pazit Ben-Nun Bloom, Shaul R. Shenhav and Elad Segev, „The Conditional Nature of Value-Based Proximity Between Countries: Strategic Implications for Mediated Public Diplomacy”, *American Behavioral Scientist*, 57 (2013): 1256, accessed Jun 30, 2014, doi:10.1177/0002764213487732.

¹⁰ Irmgard Wetzstein, „Mediated conflicts: Capacities and limitations of ‘mediative journalism’ in public diplomacy processes”, *International Communication Gazette*, 72 (2010): 503, accessed Jun 29, 2014, doi: 10.1177/1748048510369215.

divās pretrunīgās formās: žurnālistu darbība var saasināt konfliktu vai mainīt tā atrisinājumu. Tas nozīmē, ka žurnālistiem jābūt neitrāliem, kritiskiem un jāapzinās savu lomu konfliktu transformācijas procesā.

I. Vetsteina raksta arī par riska faktoriem, kas ietekmē žurnālistikas kvalitāti, – politiķi, sarunu vedēji un starptautisko ziņu aģentūru darbs. Žurnālisti saņem gatavas preses relīzes, kuras parasti nepārbauda. Sarežģītās starptautisko konfliktu situācijās žurnālistiem būtu jāmaina ierastās profesionālās rutīnas, ne tikai jāpārbauda saņemtās informācijas vērtība, bet arī tās zemteksts, uzskata Vetsteina. Žurnālistu attiecības ar informācijas avotiem ir būtiskas, analizējot arī ziņu konstruēšanas faktorus, jo žurnālisti vairāk uzticas oficiālajiem avotiem¹¹. Šajā kontekstā nozīmīga ir Filipa Zeiba (*Philip Seib*) atziņa, ka, diplomātijai kļūstot plurālistiskai, uz to vajadzētu attiecināt žurnālistikai raksturīgās ētikas normas¹².

Žurnālistiem pietrūkst laika kritiski analizēt sagatavotās preses relīzes, ieraudzīt tajās esošos aizspriedumus un manipulatīvos formulējumus vai eifēmismus, raksta I. Vetsteina. Pēc viņas domām, ja žurnālisti, stāstot par konfliktiem, zaudē kritiski refleksiīvo distanci, tad žurnālistika riskē kļūt par valdības propagandas instrumentu¹³. Žurnālistiku analizē arī F. Zeibs uzsverot, ka propaganda nav savienojama ar demokrātisku mediju sistēmu, kurā pilsoņi nepiekrīt vienkāršām atbildēm sarežģītās situācijās¹⁴.

Šie jautājumi Ukrainas aktualitāšu kontekstā tika aktualizēti arī Latvijas medijos, meklējot atbildi uz jautājumiem, kas ir propaganda un kādi ir žurnālistikas uzdevumi konfliktu apstākļos. Ļoti izteikta bija pārliecība, kas jau fiksēta pētījumos par Amerikas žurnālistu pozīciju Irākas kara laikā¹⁵, kad nekritisks savas valsts kara atbalsts tiek uzskatīts par patriotisma pazīmi.

Jautājums par mediju efektiem ir būtisks, bet maz izmantots publiskās diplomātijas procesu analizē. Kā raksta E. Gilboa, svarīgais jautājums par publiskās diplomātijas un mediju attiecībām attiecas uz mediju spēju ietekmēt citu valstu un sabiedrību uztveri. Latvijas un Krievijas attiecību kontekstā tas izpaužas ļoti izteikti, jo, piemēram, Krievijas mediji pastāvīgi uzsver, ka Latvijā tiek realizēta krievvalodīgajiem iedzīvotājiem nedraudzīga politika. Šī viedokļa ietekme fiksēta

¹¹ Rauf Arif, Guy J Golan and Brian Moritz, „Mediated public diplomacy: US and Taliban relations with Pakistani media”, *Media, War & Conflict*, 1–17 p., published online 18 June 2014, accessed Jun 29, 2014, doi: 10.1177/1750635214538619.

¹² Philip Seib, „Public Diplomacy and Journalism: Parallels, Ethical Issues, and Practical Concerns”, *American Behavioral Scientist*, 52 (2009): 772, accessed Jun 29, 2014, doi: 10.1177/0002764208326522.

¹³ Turpat.

¹⁴ Turpat.

¹⁵ Robert W. McChesney, „Telling the Truth at a Moment of Truth: U. S. News Media and the Invasion and Occupation of Iraq” in *The Political Economy of Media*, ed. Robert W. McChesney et al. (Monthly Review Press, 2008), 114.

arī sabiedriskās domas aptaujās, kas liecina, ka Krievijas pilsoņi uzskata Latviju par vienu no nedraudzīgākajām valstīm.¹⁶

2. Krievijas informācija un tās auditorija Latvijā

Latvijas mediju vidi 21. gs. otrajā desmitgadē raksturo daudzveidība, sīva konkurence par vienu un to pašu ekonomiski aktīvo iedzīvotāju grupu – pēc ģimenē lietotās valodas sadalīto auditoriju un par nedaudzu spēcīgu reklāmdevēju investīcijām. Ekonomiskā recesija no 2008. gada līdz 2013. gadam ekonomiski novājināja Latvijas medijus, gandrīz visos mediju segmentos notika īpašnieku maiņa. Lielākā daļa jauno mediju īpašnieku ienāca Latvijā pēc kaimiņu principa – no Igaunijas vai Krievijas.

Izvērtējot Latvijas mediju sistēmu pēc Daniela Hallina (*Daniel Hallin*) un Paolo Mančīni (*Paolo Mancini*) piedāvātā kritēriju saraksta¹⁷, var konstatēt, ka mediju tirgus ir fragmentēts, mediju regulācija ir liberāla, valsts iespējas iejaukties mediju darbā ir ierobežotas. Toties vērojams izteikts politiskais paralēlisms. Tas izpaužas kā politiķu vai ar politiskajām partijām saistītu cilvēku atrašanās mediju īpašnieku vai vadītāju lomās, arī kā mediju centieni iegūt līdzekļus pastāvēšanai, apkalpojot noteiktas politiskas intereses. Plašsaziņas līdzekļu dibinātāju galvenais mērķis ir vēlme gūt peļņu,¹⁸ šī mērķa vārdā tiek slēgtas pastāvīgas vai īslaicīgas vienošanās ar politiķiem. Tādējādi neatkarīgu mediju būtība daļēji tiek imitēta: daļa mediju izliekas neatkarīgi, patiesībā darbojoties politisku un bieži arī biznesa interešu vārdā. Šī situācija ir izkropļojusi arī žurnālistikas kvalitāti, liekot mediju profesionāļiem savā darbā kombinēt neatkarīgu, neitrāli un sabalansēti pasniegtu informāciju ar saturu, kas radīts, apkalpojot īpašnieku aktuālās intereses un projektus. Dažādos pētījumos tiek uzsvērts klientisms attiecībās starp žurnālistiem un viņu avotiem¹⁹ un problēmas ar mediju atbildību Latvijas mediju vidē. Sabiedriskie mediji, kas ilgstoši cietuši no politiķu centieniem iegūt ietekmi Latvijas Radio un Latvijas Televīzijā, nestabilā un nepietiekamā finansējuma dēļ tikai daļēji spēj kompensēt kvalitatīva satura trūkumu Latvijā. Šādos apstākļos daļa auditorijas, kurai piedāvā pārsvarā izklaidējošu saturu, ko sagatavo sabiedrisko attiecību profesionāļi savu klientu vajadzībām, neatpazīst kvalitatīvu žurnālistiku vai arī lieto citu valstu medijus.

¹⁶ BNS/INTERFAX, „Krievijas iedzīvotāji Latviju joprojām uzskata par ļoti nedraudzīgu valsti”, *Tvnet*, 05.06.2014., skatīts 27.06.2014., http://www.tvnet.lv/zinas/arvalstis/513213-krievijas_iedzivotaji_latviju_joprojam_uzskata_par_loti_nedraudzigu.

¹⁷ Daniel, Hallin and Paolo Mancini, *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*, (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2004).

¹⁸ Anda Rožukalne, *Kam pieder Latvijas mediji? Monogrāfija par Latvijas mediju sistēmu un ietekmīgākajiem mediju īpašniekiem* (Rīga: Turība, 2013).

¹⁹ Aukse Balcytiene, „Market-led reforms as Incentives for Media Change, Development and Diversification in the Baltic States”, *The International Communication Gazette*, 71(1–2) (2009): 39–49.

Latvijā īpaša situācija mediju jomā ir arī tāpēc, ka vairāk nekā trešdaļa tās iedzīvotāju – 37,2%²⁰ – runā krievu valodā. Latvijā ilgstoši nebija nacionālo mediju, kas spētu vienlīdz efektīvi uzrunāt latviešu un krievu valodā runājošos iedzīvotājus. Tas pēdējo gadu laikā daļēji izdodas lielākajiem interneta ziņu portāliem, piemēram, *delfi.lv*. Ekonomiskās recesijas laikā notika krievu laikrakstu koncentrācija, tie nonāca aiz ārzonas firmām paslēpušos Krievijas pilsoņu rokās²¹, bet to tirāžas un ietekme strauji krīt. Multimediju saturu latviski un krieviski cenšas piedāvāt mediju uzņēmums *Mix Media Group*. Daugavpilī iznāk vairāki ietekmīgi vietējie laikraksti, izveidoti TV kanāli un interneta portāli krievu valodā, kuri piedāvā daudzveidīgu informāciju latgaļu iedzīvotājiem. Sabiedriskā medija kanāls Latvijas Radio 4 krievu valodā ir populārākais krievvalodīgās auditorijas radio kanāls, bet Latvijas Televīzijai nav izdevies efektīvi attīstīt cittautiešiem adresētu saturu, jo tā nav bijusi LTV prioritāte.

Latvijā strādājošos komercmedijos pieejami populārākie Krievijā veidoti seriāli un filmas, tomēr var uzskatīt, ka Krievijas kanālu saturs ilgstoši aizpilda tukšu vietu, kas nav bijusi nozīmīga ne Latvijas mediju politikā, ne mediju biznesā. Tirgus loģikai sekojošie krievu mediju veidotāji (galvenokārt laikraksti) lielākoties centās uzrunāt to krieviski runājošo auditorijas daļu, kas ilgstoši nespēja tikt galā ar statusa maiņu pēc Latvijas neatkarības atgūšanas un kultivēja krievvalodīgo kā upuru²² izjūtu, izceļot trūkumus Latvijas politikā, prasot sociālās politikas labumus un sūrojoties par lielo nepilsoņu skaitu.

21. gadsimtā šis saturs izrādījās vecmodīgs un mazsvarīgs. Krievu avīzes kļuva marginālas, bet citi mediji nevēlējās uzrunāt mūsdienu, aktīvo un izglīto krievvalodīgo iedzīvotāju daļu, cerot, ka šie cilvēki automātiski pievienosies Latvijas mediju auditorijām. Tā nenotika, jo vienlaikus attīstījās sociālie portāli, citas mediju tehnoloģijas, izmainot arī krievvalodīgās auditorijas mediju patēriņa paradumus. Vietējā informācija par Latvijas notikumiem un nacionālo mediju vide šai auditorijai kļuvusi arvien maznozīmīgāka. Toties savu vietu un auditoriju nav zaudējuši Krievijas TV kanāli. Saasinoties starptautiskajai situācijai, attīstoties konfliktam Ukrainā, Krievijas kanālu ietekme Latvijā tika ieraudzīta pavisam citām acīm – atpazīstamā kultūras un valodas vide, ko piedāvā Latvijā retranslētie Krievijas kanāli, pateicoties ilgstošai melīgas informācijas plūsmai, kļuvusi par eventuālu draudu lielas daļas Latvijas iedzīvotāju adekvātai izpratnei par notikumiem kaimiņvalstīs.

²⁰ „Etniskais sastāvs un mazākumtautību kultūras identitātes veicināšana”, skatīts 02.07.2014., <http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/integracija/integrācijas-politika/kultura/>.

²¹ Anda Rožukalne. *Kam pieder Latvijas mediji? Monogrāfija par Latvijas mediju sistēmu un ietekmīgākajiem mediju īpašniekiem* (Rīga: Turība, 2013).

²² Anda Rožukalne, „The Construction of Ethnic Political Identity and the Mechanisms of Exclusion in the Latvian – Language Media” in *Shrinking Citizenship. Discursive Practices that Limit Democratic Participation in Latvian Politics*, ed. by M. Golubeva and R. Gould (Amsterdam: Editions Rodopi, 2010).

Starptautiski pieejami valdību kontrolēti vai privātās rokās esoši mediji, galvenokārt TV kanāli, ir ļoti efektīvs publiskās diplomātijas rīks²³. Krievijas kanālu iedarbību iespējams analizēt līdzīgi kā CNN efektu, jo Krievijas valdībai piederošie TV kanāli pieejami kaimiņvalstīs, kuru iedzīvotājiem, sevišķi krievvalodīgo grupām, samērā vienkāršā veidā iespējams piedāvāt Krievijas interesēm izdevīgu ziņu saturu, Krievijā veidotas filmas, seriālus, izklaidējošus šovus. Ilgstoši saņemta vienveidīga informācija rada kultivācijas efektu²⁴, kas izpaužas kā ticība piedāvātajam saturam. Par iespējamu ilgstošu Krievijas TV kanālu iedarbību uz noteiktām Latvijas iedzīvotāju grupām liecina Krievijas kanālu stabilā popularitāte Latvijā.

Latvijā pieejami vairāki desmiti dažādu Krievijas TV kanālu: interneta vidē, kabeļtelevīzijas un satelīttelevīzijas pakalpojumu piedāvājumos. Tomēr auditorija tiek mērīta tikai nelielai šo kanālu daļai, kanāliem, kas vēlas piesaistīt Latvijas vietējo reklāmdevēju investīcijas. Šo TV kanālu pieejamību nodrošina Latvijā vai citās ES valstīs reģistrēti komersanti, kas ar kanālu īpašniekiem par noteiktu samaksu vienojušies tos retranslēt un saņēmuši retranslācijas atļaujas Latvijā.

Krievijā veidotos TV kanālus pēc satura varētu sadalīt trīs grupās: vispārējo interešu TV kanāli adresēti plašai auditorijai un piedāvā daudzveidīgu programmu (*PBK*, *NTV Mir Latvia*, *REN Baltija*, *RTR Planeta Baltija*), filmu kanāli (*CTC Baltija*, *CTC International* versija) vai mūzikas kanāli (*TVOE*). *PBK* (*Pervij Baltijskij Kanal*), kas piedāvā Krievijas *Pervij kanal* saturu, Latvijā sagatavo arī ziņu raidījumu un citus oriģinālformātus. Savukārt TV kanāls *Planeta RTR* ietilpst Krievijas valdības kompānijā – „Viskrievijas valsts televīzijas un radioaprāides kompānija” (*Vserosiiskaja gosudarstvennaja televizionnaja i radioveshchatel'naja kompania* – krievu val.).

Šī raksta mērķu kontekstā nozīmīgākie ir vispārējo interešu TV kanāli un to auditorija. Kā liecina *TNS Latvia* dati²⁵, pēc skatīšanās laika daļas Latvijā populārākie Krievijas TV kanāli ir *PBK* (10%, skatīšanās laika daļa 2014. g. jūnijā), *NTV Mir Baltija* (9%) un *REN Baltija* (4%), ko piedāvā a/s *Baltic Media Alliance*. Savukārt kanālu *RTR Rossija* un pēc satura gandrīz identisko kanālu ar citu nosaukumu *RTR Planeta Baltija* (0,4% no skatīšanās laika daļas) pilnvarotais pārstāvis ir SIA *Baltic Media Union*.

TV kanālu skatīšanās nenozīmē piekrišanu sniegtajai informācijai, uzticēšanos vai ticēšanu sniegtajiem vēstījumiem. Tomēr *PBK* auditorijas analīze ilgākā laika posmā rāda, ka kanālam ir uzticīga, stabila auditorija. Apkopojot *TNS Latvia* datus par *PBK* skatīšanās laika daļu desmit gados no 2004. gada līdz 2014. gadam, var secināt, ka tā svārstās no 9 līdz 11%, padarot *PBK* par vienu no populārākajiem TV

²³ Tal Samuel-Azran, „Al-Jazeera, Qatar, and New Tactics in State-Sponsored Media Diplomacy”, *American Behavioral Scientist* 57 (2013): 1293, doi: 10.1177/0002764213487736.

²⁴ George Gerbner, *Against the Mainstream: The Selected Works of George Gerbner (Media and Culture)* (Peter Lang Publishing Inc, 2002), 16–20.

²⁵ „TV kanālu auditorijas 2014. gada jūnijā”, skatīts 22.07.2014., <http://www.tns.lv/?lang=lv&fullarticle=true&category=showuid&id=4586&mark=TV|auditorija|j%C5%ABnija%C4%81>.

kanāliem Latvijā. 2014. gada aprīlī Latvijas TV skatītāji *PBK* bija veltījuši visvairāk laika, salīdzinot ar citiem TV kanāliem, ar 11,6% no skatīšanās laika pirmo reizi kanāla pastāvēšanas vēsturē pēc skatīšanās laika daļas ierindojošot to Latvijas TV kanālu topa pirmajā vietā. 2014. gada aprīlī pārējo populārāko kanālu skatīšanās laika daļa bija šāda: *TV3* – 10,8%, *LNT* un *NTV Mir Latvija* – 9,3, *LTV1* – 8,1%.

Desmit gadu laikā mediju tehnoloģiju attīstības, auditorijas mediju patēriņa paradumu, augošās konkurences un citu apstākļu dēļ visi pārējie Latvijas skatītājiem pieejamie TV kanāli ir pakāpeniski zaudējuši skatīšanās laika daļu (daži pat ap 50%), bet tā nav noticis ar *PBK*. Tas nozīmē, ka *PBK* auditorijai ir stabili šī kanāla lietojuma paradumi, tā kopumā ir apmierināta ar piedāvāto saturu, žurnālistikas kvalitāti un sarunas intonāciju. Zīmīgi, ka trīs Baltijas valstu vidū *PBK* ir vislielākā auditorija: atkarībā no laika posma Latvijā to skatās no 70 000 līdz 130 000, Igaunijā – no 40 000 līdz 72 000, Lietuvā – no 17 000 līdz 40 000 cilvēku.

Krievijas valdības informācija visblīvākajā veidā nonāk pie Baltijas valstu skatītājiem ar *PBK* informatīvās programmas „Laiks” palīdzību. Latvijā atrodas *PBK* ziņu redakcija, kas gatavo vietējās ziņu programmas Latvijas iedzīvotājiem „Latvijas laiks”. Identiskas ziņu programmas Lietuvas un Igaunijas krievvalodīgajiem iedzīvotājiem tiek gatavotas Viļņā vai Tallinā un pārraidītas no Rīgas.

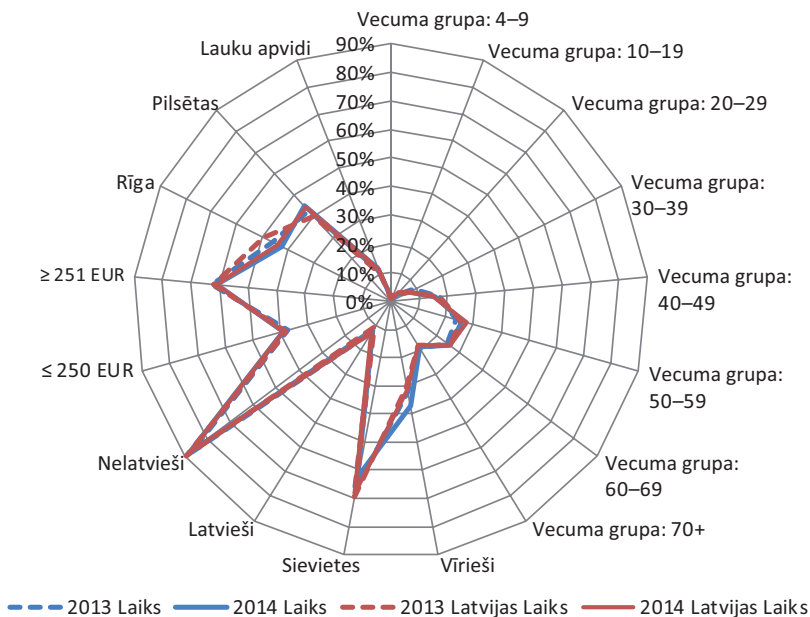
„Laiks” piedāvā Krievijā veidotas ziņas, savukārt „Latvijas laiks” – vietējo ziņu programmu. Abu ziņu raidījumu auditorija gandrīz pilnībā pārklājas un pēc struktūras ir ļoti līdzīga. 2014. gadā pieaudzis ziņu raidījumu skatītāju skaits. Tas ir raksturīgi, ka militāru konfliktu vai citu sabiedrības drošību apdraudošu notikumu laikā pieaug iedzīvotāju interese par ziņām, jo tā auditorija ar informācijas palīdzību var iegūt drošības izjūtu²⁶.

Darbdienų vakaros Latvijā dzīvojošie *PBK* skatītāji noskatās gan Krievijā veidotās, gan Latvijas redakcijas gatavotās ziņas krievu valodā (1. attēls). Salīdzinot datus par 2014. gadu un 2013. gadu, redzams, ka abu ziņu raidījumu auditorija nav mainījusies. *PBK* ziņas galvenokārt interesē krievvalodīgos iedzīvotājus (apmēram 95% skatītāju), kuru lielākā daļa ir sievietes. Jauni cilvēki maz skatās *PBK* ziņas, to auditoriju līdzīgās proporcijās veido skatītāji vecumā no 40 līdz 70 un vairāk gadiem, taču lielākā skatītāju grupa ir vecumā no 50 līdz 59 gadiem. *PBK* ziņas tikpat kā neskatās lauku iedzīvotāji, lielākā daļa šo ziņu auditorijas dzīvo Latvijas pilsētās un Rīgā.

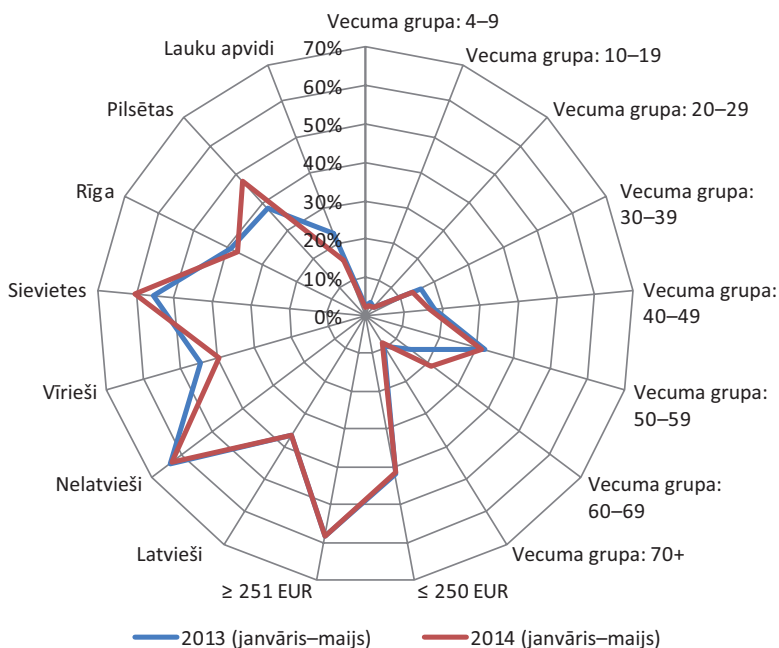
Atbilstoši BMA datiem par populārākajām *PBK* programmām 2014. gadā minēti ziņu raidījumi „Latvijas laiks” un „Latvijas laiks. Vakara intervijs”, kā arī Latvijā veidotais komentāru raidījums „Aiz kadra” ir visvairāk skatīto raidījumu vidū (tie vidēji sasniedz 107 000 līdz 98 000 skatītāju). Nedaudz mazāk skatītāju (līdz 85 000) skatās Krievijas ziņu raidījumu „Laiks”.

²⁶ Denis McQuail, *Mass Communication Theory*, 5th ed. (London: Sage Publications, 2005).

1. attēls. PBK ziņu programmu „Laiks” un „Latvijas laiks” auditorijas salīdzinājums 2013. un 2014. gadā (dati: *Baltic Media Alliance*)

2. attēls. TV kanāla *REN Baltija* auditorijas struktūra

Otrs BMA piedāvātais TV kanāls *REN Baltija* (atsevišķos avotos arī *Ren TV Baltic*) pārraida galvenokārt izklaidējošus formātus. Tā auditorijas struktūra gandrīz pilnībā sakrīt ar *PBK* ziņu raidījumu auditoriju (2. attēls).

2014. gadā *REN Baltija* skatītāju skaits ir nedaudz pieaudzis. Palielinājusies šī kanāla skatīšanās vecuma grupā no 60 līdz 69 gadiem, *REN Baltija* skatītāju vidū sarucis vīriešu, bet pieaudzis sieviešu skaits. *REN Baltija*, salīdzinot ar *PBK*, proporcionāli skatās vairāk latviešu un lauku novadu iedzīvotāju. Var secināt, ka, tāpat kā *NTV Mir*, *TV5*, *PBK*, arī *REN Baltija* piesaista lielu daļu no pusemāra un vecāka gadagājuma krievvalodīgajiem skatītājiem, kas dzīvo dažādās Latvijas pilsētās.

Ilgstoša vienpusīgas informācijas sniegšana, tikai vienas iesaistītās puses uzskatu daudzkārtēja atkārtošana, notikumu atlase un to interpretācija tikai vienas ieinteresētās puses interesēs ierobežo plurālismu un darbojas pretēji BMA vadītāja mērķim – saliedēt sabiedrību. Ja auditorijai ilgstoši tiek piedāvāti vai atsevišķas tās grupas izvēlas vienpusīgu saturu, neuzzinot par atšķirīgu viedokļu pastāvēšanu un neizprotot atšķirīgus uzskatus, sabiedrībā pieaug radikālisma tendences²⁷.

Ziņu raidījums „Latvijas laiks” gatavo ziņas tikai par lokāliem jaunumiem, ignorējot starptautiskos notikumus. Šo ziņu raidījumu skatītājiem vismaz televīzijā nav pieejams atšķirīgs skatījums uz notikumiem Krievijā vai citās valstīs. Arī 2014. gada pavasara mēnešos, kad Krievijas ziņu raidījums „Laiks” tika ievērojami pagarināts un daudzkārt veltīts tikai un vienīgi Krievijai izdevīgas informācijas atspoguļošanai par notikumiem Ukrainā, „Latvijas laiks” nepieminēja šos notikumus. Var secināt, ka raidījuma „Latvijas laiks” redakcionālā politika liecina par tādu ziņu atlasīšanu, kas nevar nodrošināt daudzveidīgu, sabalansētu un plurālistisku, kā arī citiem profesionālas žurnālistikas principiem atbilstošu saturu.

2.3. Ar Krievijas TV kanāliem saistītie Latvijas mediju īpašnieki

Krievijas TV un radio kanāli ir mediji, kuru piedāvātājus daļēji iespējams uzraudzīt atbilstoši Latvijas normatīvajiem aktiem. Krievijas TV kanālu translāciju nodrošina Krievijas TV kompāniju pilnvarotie pārstāvji. Tie ir Krievijas un Latvijas uzņēmēji, kuri sadarbojas ar Krievijas kanāliem, saņemot dažādu kanālu retranslācijas atļaujas un piesaistot Latvijas reklāmdevēju investīcijas. Šī raksta kontekstā būtiskākās ir divas firmas: *SIA Baltic Media Alliance* un *SIA Baltic Media Union*. Tās darbojas visās Baltijas valstīs, abi uzņēmumi nodrošina Krievijas TV kanālu translāciju un piesaista reklāmu, aizpildot reklāmas pauzes ar Latvijas auditorijai adresētiem vēstījumiem.

SIA Baltic Media Alliance 2003. gadā ir dibinājis Latvijas pilsonis Oļegs Solodovs, kurš arī pašlaik ir uzņēmuma valdes priekšsēdētājs un 50% daļu īpašnieks.

²⁷ To rāda RSU Komunikācijas katedrā pašlaik notiekošā pētījuma „Interneta agresivitātes indekss” dati un pētījuma vajadzībām SKDS veiktās LR iedzīvotāju mediju lietojuma paradumu un mediju vērtējuma aptaujas dati.

2007. gadā 50% no uzņēmuma daļām iegādājās Krievijas pilsonis Aleksejs Pļasunovs. Uzņēmumā ietilpst arī SIA „Pirmais Baltijas kanāls” un SIA „Pirmais Baltijas muzikālais kanāls”, tas retranslē TV kanālus *PBK*, *NTV Mir Baltic*, *REN Baltija*, mediju koncernā ietilpst nedēļas laikraksti „MK – Latvija”, *MK – Estonia*. BMA priekštecis reklāmas firma *Tem-Art Group* O. Solodova vadībā 1995. gadā vienojās ar *Krievijas ORT* par šī kanāla retranslāciju. Iespējas Latvijā skatīties šo kanālu bija ierobežotas, tas bija redzams tikai ar satelīta palīdzību. O. Solodovs: „Es sapratu, ka šis kanāls agri vai vēlū būs katrā mājā, jo interese par tā saturu bija ļoti liela. Tobrīd ORT bija vienīgais Krievijas kanāls, tas bija ārpus konkurences, reitingi bija milzīgi. Es devos uz Ostankino telekompāniju un noslēdzu līgumu par kanāla distribūciju. Tolaik sāka augt kabeļtelevīzijas piedāvātāji, visiem bija interese piedāvāt šo kanālu. Kad kanāla pārklājums Latvijā bija 50%, mēs sākām izvietot tajā reklāmu.”²⁸

SIA *Baltic Media Union*, pēc *Lursoft* datiem, darbojas Igaunijā; Latvijā uzņēmums reģistrēts 2011. gadā, tas nodrošina šādu kanālu retranslācijas Latvijā un Igaunijā: *RTR Rossija*, *RTR Planeta*, *CTC Baltic*, sporta kanāls *KHL*, izklaidējošs kanāls *TDK*²⁹. Uzņēmums uz pusēm pieder Krievijas pilsoņiem Ļubovai Domaņinai un Oļegam Domaņinam.

BMA, līdzīgi kā citas mediju organizācijas Latvijā, kombinē kanālu retranslāciju, reklāmas piesaisti un satura veidošanu. Kopš 2004. gada tas attīsta ziņu dienestu, izveidotas ziņu redakcijas arī Lietuvā un Igaunijā.

O. Solodovs, īpašnieks, BMA valdes priekšsēdētājs: „Mūsu kopīgais mērķis ir sniegt sabiedrībai vispusīgu informāciju par sociāliem, politiskiem un ekonomiskiem procesiem. Mediju organizācijas galvenā misija ir konsolidēt sabiedrību. Vispirms konsolidēt krievvalodīgos iedzīvotājus, un nākamais uzdevums – visu sabiedrību.”³⁰ No vienas puses, BMA darbojas kā tipiska komerciālo mediju organizācija, no otras – uzņēmumam ir ar saturu saistīti mērķi, redakcionālā politika. 2012. gadā Latvijā notika referendums par valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai. Pirms referenduma BMA izgatavoja un demonstrēja īpašus reklāmas klipus, kas aicināja doties uz referendumu un balsot par krievu valodas statusu. Tā bija Latvijas sabiedrībai nedraudzīga rīcība, vērsta uz valsts iedzīvotāju šķelšanu. Tolaik O. Solodovs to skaidroja kā „pateicību savai auditorijai par uzticību”³¹, kā vēl vienu skatītāju pieprasījumu. Sarunā 2014. gada jūlijā viņš to sauc par „provokāciju”: „Referendums bija provokācija, tā rīkotāji bija provokatori. Diemžēl mēs reaģējam uz provokāciju.”³²

²⁸ No intervijas ar Oļegu Solodovu Rīgā 2014. gada 11. jūlijā.

²⁹ „Retranslācijas atļaujas Nr. RR-33 pielikums Nr. 1”, skatīts 12.07.2014., http://www.neplpadome.lv/lv/assets/documents/Licences/Kabeli/ARTS_pielikums.pdf.

³⁰ No intervijas ar Oļegu Solodovu Rīgā 2014. gada 11. jūlijā.

³¹ Aigars Lazdiņš, „PBK īpašnieks Solodovs: Aicināt balsot par krievu valodu mums lika skatītājs”, *Diena*, 29.05.2012., skatīts 15.07.2014., *Diena*, <http://www.diena.lv/ekonomika/finanses/pbk-ipasnieks-solodovs-acinat-balsot-par-krievu-valodu-mums-lika-skatitajs-13949189>.

³² No intervijas ar Oļegu Solodovu Rīgā 2014. gada 11. jūlijā.

Atbildot uz NEPLP centieniem pievērst pastiprinātu uzmanību *PBK* saturam, uz aso reakciju sabiedrībā (par propagandu un melīgo saturu par Ukrainas notikumiem Krievijas ziņu raidījumos, kā arī ziņu raidījuma „Latvijas laiks” labvēlīgo attieksmi pret vienu politisko spēku, proti, partiju „Saskaņas centrs”), BMA modificēja *PBK* saturu. Kopš 2014. gada jūnija *PBK* vēlās vakara stundās piedāvā kanāla *EuroNews* ziņas.

BMA vadītāja O. Solodova izpratne par redakcionālo neatkarību ir saistīta ar vēlmi piedāvāt sabalansētu informāciju par politiskiem notikumiem, viņam interesē tikai ar politiku saistītais saturs, un viņš to cenšas kontrolēt: „Redakcionālā neatkarība nozīmē, ka es lieku monitorēt politisko partiju pārstāvju skaitu. Nekas cits mani neinteresē. Vēl mēs cenšamies izvairīties no ekstrēmistu viedokļu parādīšanas, jo, lai kādās pozīcijās būtu šie cilvēki, viņi visi ir ekstrēmisti. Tagad es varu atbildēt uz pārmetumiem par to, ka pie mums ir pārsvarā „Saskaņas centra” politiķi. Tā nav taisnība, monitoringa dati rāda, ka visvairāk rādām „Vienotības” politiķus.” BMA plāno attīstīt Latvijā radītu oriģinālsaturu, taču ieceres ierobežo mediju organizācijas darbības modelis. „Mēs jau maksājam par *PBK* un citu kanālu satura radīšanu, mums nav izdevīgi maksāt, to daļēji nerādīt un investēt pašu ražotajā saturā.”³³

BMA darbojas atbilstoši tipiska komerciāli orientēta medija pieejai, vērtējot katras darbības izdevīgumu un popularitāti. Galvenais darbības kritērijs ir pieprasījums. Vienlaikus kompānijas vadītājs apzinās darbības kontekstu: lai arī BMA ir retranslētājs, Krievijas kanāla saturs ietekmē kompānijas reputāciju. O. Solodovs: „Ļoti uzmanīgi skatāmies, kāda ir sabiedrības temperatūra, katru mēnesi izvērtējam socioloģiskos pētījumus, sabiedriskās domas aptaujas. Dodam saviem skatītājiem to, ko viņi vēlas, mēs negribam cilvēkus virzīt kādā mūsu iedomātā virzienā. Mēs sekojam auditorijai.”³⁴

BMA vadītāja attieksme pret regulāciju arī ir pakļauta peļņas mērķiem. Kritizējot NEPLP darbību kā „neprofesionālu, jo regulatoram jāatbalsta mediju darbība” un komentējot TV kanāla *RTR Rossija* ierobežošanu Latvijā, O. Solodovs pamato izmaiņas sava holdinga darbā. Šī prakse ir ļoti līdzīga daudzu citu latviešu un krievu valodā iznākošu mediju darbībai Latvijā, kurā tiek uzsvērtas auditorijas loma un auditorijas izvēle, atstājot mediju organizācijas mērķus otrajā plānā un padarot mediju profesionāļus mazāk nozīmīgus. Tādējādi krievu mediji atbildību par saturu un sociālās atbildības principu attiecina uz auditorijas pieprasījumu, nevis uz savām interesēm, radot iespaidu, ka krievvalodīgā sabiedrības daļa it kā piespiež medijus piedāvāt vienpusīgu, politiski ietekmētu, tikai nelielas auditorijas grupas interesēm atbilstošu saturu. Ar auditorijas interesēm tiek saprasti viedokļi, kam skatītāji, lasītāji vai klausītāji piekrist, izslēdzot atšķirīgu skatījumu vai to apkarojot.

³³ No intervijas ar Oļegu Solodovu Rīgā 2014. gada 11. jūlijā.

³⁴ Turpat.

Izvērtējot BMA darbību pēc *Croteau & Hoynes*³⁵ mediju darbības modeļiem, redzams, ka uzņēmumam peļņa ir svarīgākais darbības motivators, ka tas cenšas apmierināt savu skatītāju vēlmes pēc populāra satura, bet, ieviešot inovācijas, meklē jaunas peļņas iespējas, regulāciju redz kā ierobežojumu tirgus loģikas diktētai attīstībai. Vienlaikus alternatīvas ziņu programmas un eiro ieviešanai veltītas diskusijas, kā arī priekšvēlēšanu diskusiju programmu veidošana parāda šīs mediju kompānijas centienus darboties atbilstoši sociālās atbildības pamatprincipiem.

Krievijas kanālu ietekmes faktoros Latvijā plašāk var skaidrot, izvērtējot galvenos mediju politikas un mediju regulācijas jautājumus.

4. Mediju regulācija un Krievijas mediju ietekme Latvijā

Pretēji globālajām mediju deregulācijas tendencēm Krievijas TV kanālu piedāvātais saturs par Ukrainas notikumiem un bažas par tā ietekmi uz sabiedrību raisīja debates par šo kanālu stingrākas regulācijas iespējām Latvijā.

Jebkuri priekšlikumi vai tikai viedokļi, kas attiecas uz mediju darbības ierobežojumiem, ietver būtiskas pretrunas. Kā raksta M. Feintuhs (*Mike Feintuch*) un M. Vernejs (*Mike Varney*) par mediju regulāciju, „kārtība ir pretrunā ar brīvību, valdošās kultūras vērtības – ar minoritāšu kultūrām, esošo vērtību saglabāšanas ideja var būt pretrunā ar sabiedrības attīstības vajadzībām lauzt esošās tradīcijas un kārtību”³⁶. Tāpēc būtiska ir katras valsts mediju politika, kas risina problēmas starp „sabiedrības un privātām interesēm; ekonomiskām un kultūras interesēm, starptautiskajām un nacionālajām interesēm”³⁷. Komunikācijas politikas veidošana seko dažādām loģikām. Loģika šajā kontekstā nozīmē „situācijas uztveri un mērķu un līdzekļu struktūru”³⁸. Regulācija skar mediju struktūru, vadību un saturu. Ierobežojumi parasti attiecas uz mediju īpašniekiem un iespējām darboties starpmediju jomā, tie skar reklāmas apjomu raidošajos medijos vai prasības iegūt raidīšanas licences.

Ukrainas notikumu atspoguļojuma Krievijas kanālos kontekstā nevar runāt tikai par vienu mediju regulācijas aspektu, jo šī situācija attiecas uz vairākiem problēmjautājumiem – satura kvalitāti un auditorijas interesēm, mediju tirgus

³⁵ Croteau, David and William Hoynes, *The Business of Media: Corporate Media and the Public Interest*. 2nd ed. (London: SAGE Publications, 2006).

³⁶ Mike Feintuch and Mike Varney, *Media regulation, Public Interest and the Law*, 2nd ed. (Edinburgh University Press, 2006) 39, accessed 10 July, 2014, http://books.google.lv/books?hl=lv&lr=&id=kJB4oGtgssEC&oi=fnd&pg=PA135&dq=public+media+regulation&ots=Bi2MpK-3ax&sig=i_qjA_vjlj8N1Cjd1VsbkYUyFD8&redir_esc=y#v=onepage&q=public%20media%20regulation&f=false.

³⁷ Turpat.

³⁸ Denis McQuail D. and K. Siune, *New Media Politics: Comparative Perspectives in Western Europe* (London: SAGE Publications, 1986), 45.

faktoriem, starptautisko mediju ietekmi. Ukrainas notikumu gaismā diskusiju par Latvijas mediju politiku ietekmēja arī sabiedriskā doma.

Līdzās mediju neatkarības, dažādības un viedokļu daudzveidības principam Ukrainas notikumu atspoguļojums dažādos medijos lika no regulācijas viedokļa izvērtēt informācijas kvalitātes nozīmi, ar to saprotot, ka ziņām un informācijai, ko saņem sabiedrība, jāatbilst augstākajiem profesionālās kvalitātes standartiem, tāpēc uzticamība, precizitāte, sabalansētība ir ļoti svarīgas. Ar šiem jautājumiem bija saistīts vēl viens būtisks, citos apstākļos daudz mazsvarīgāks aspekts – mediju pienākums rūpēties par sociālo kārtību,³⁹ jo sabiedrība sagaida, ka mediji neapdraudēs tās pastāvēšanai būtiskas normas (piemēram, neatbalstīs noziegumus vai karu) un ka tiem būs svarīga nozīme kultūras un nacionālo valodu saglabāšanā.

Latvijā par mediju politikas veidošanu vēl tikai diskutē, tā kopumā bijusi haotiska un situatīva, bet elektroniskos medijus uzrauga un to darbību kontrolē Nacionālā elektronisko plašsaziņas līdzekļu padome (NEPLP). NEPLP darbībā 2013. un 2014. gada Ukrainas notikumu kontekstā var izšķirt divus virzienus: reakcija uz Krievijas TV kanālu saturu un priekšlikumi izmaiņām pašreizējā ārvalstu mediju regulējumā. „Regulācija vienmēr nozīmē potenciālu *intervenci* mediju aktivitātēs,” raksta M. Feintuhs un M. Vernejs, uzsverot, ka valdības mērķis parasti attiecas uz sabiedrības interesēm, tirgus faktoriem un mediju darbības tehniskajiem nosacījumiem.

Par iejaukšanos var uzskatīt NEPLP lēmumu uz laiku apturēt kanāla *RTR Rossija* retranslāciju Latvijā, jo šajā kanālā „NEPLP, vērtējot sižetus gan kontekstā, gan arī atsevišķus individuālus izteikumus, ir konstatējusi gan nepārprotamus aicinājumus uz karu vai militāra konflikta izraisīšanu, gan naida kurināšanu etniskās un valstspiederības dēļ. NEPLP secina, ka programmas „Rossija RTR” ziņu u. c. raidījumos atspoguļotā informācija nepārprotami un būtiski pārkāpj EPLL (Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma – aut. piez.) 26. panta 3. un 4. punktu”⁴⁰. Vienlaikus NEPLP ierosināja vairākus grozījumus tagadējā normatīvajā regulējumā, jo konstatēja, ka, pirmkārt, satelītkanālu operators *Viasat* nepildīja lēmumu par

³⁹ Mike Feintuch and Mike Varney, *Media regulation, Public Interest and the Law*, 2nd ed. (Edinburgh University Press, 2006) 39, accessed 10 July, 2014, http://books.google.lv/books?hl=lv&lr=&id=kJB4oGtgssEC&oi=fnd&pg=PA135&dq=public+media+regulation&ots=Bi2MpK-3ax&sig=i_qjA_vjlj8N1Cjd1VsbKYUyFD8&redir_esc=y#v=onepage&q=public%20media%20regulation&f=false.

⁴⁰ „NEPLP nolemj ierobežot programmas „Rossija RTR” retranslāciju Latvijā”, skatīts 10.07.2014., <http://www.neplpadome.lv/lv/sakums/padome/padomes-sedes/sedes-sadalas/neplp-nolemj-ierobežot-programmas-rossija-rtr-retranslāciju-latvija.html>.

Rossija RTR retranslācijas ierobežošanu⁴¹, otrkārt, tāpēc ir nepieciešams grozīt Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumu TV retranslācijas jomā⁴².

Lai izprastu šos priekšlikumus, būtiski sniegt īsu ieskatu mediju regulācijā.

4.1. Mediju regulācijas būtība

Regulāciju nosaka mediju neparastā vieta un uzdevumi sabiedrībā. Tie pārstāv visas sabiedrības intereses, bet vienlaikus atrodas politikas, ekonomikas un sociālo spēku ietekmes krustpunktā, kā arī darbojas mediju tirgū. Latvijas situācijā visbūtiskākā ir ārējā politiskā ietekme un sabiedriskā doma, otrkārt, neapšaubāmi dominē ekonomiskie spēki, kurus pārstāv mediju īpašnieki un reklāmdevēji.⁴³

Mūsdienu mediju izplatīšanas kanālu multiplikācija padara regulāciju arvien sarežģītāku un arī mazāk nepieciešamu tiktāl, ciktāl regulācijas mērķis ir padarīt noteikumus universālākus, aizsargāt daudzveidību un mediju pieejamību, samazinot monopoli attīstību. Brīvā tirgus advokāti uzstāj, ka tirgus var atrisināt sabiedrības interešu problēmas bez regulācijas. Šis uzskats tiek kritizēts, jo tas atbalsta mediju komercializāciju un homogenizāciju, kas var radīt informācijas un to nesēju pieejamības ierobežojumus, koncentrējot informācijas ietekmi tādu korporāciju rokās, kas saistītas ar politisko eliti.

Daudzu alternatīvu mediju pastāvēšana interneta vidē mazina bažas par informācijas daudzveidības samazināšanos, tirgus brīvību vai mediju produktu inovācijām. Visas pazīmes rāda, ka vājinās iespējas regulēt mediju darbību un sevišķi to saturu. Vienlaikus ir pietiekami aktuāli jautājumi, kas attiecas uz cilvēktiesībām un mediju darbību, tomēr lielākā daļa risinājumu tiek gaidīta no pašregulācijas un mediju labprātīga atbildīguma.

Ņemot vērā M. Feintuha un M. Verneja minētos sešu mediju regulācijas iemeslus (lielākā daļa no tiem uzsver mediju pieejamības ekonomiskos un tehniskos aspektus vai specifisku grupu, piemēram, bērnu interešu aizsardzību), šī pētījuma mērķu kontekstā jāuzsver mediju regulācija, lai aizsargātu sabiedrisko kārtību un atbalstītu valdību un tiesiskumu. Mediju regulācija vienmēr ir saistīta ar sabiedrības

⁴¹ „NEPLP prasa „Viasat” pārtraukt „Rossija RTR” retranslāciju Latvijā”, skatīts 10.07.2014., <http://www.neplpadome.lv/lv/sakums/padome/padomes-sedes/sedes-sadalas/neplp-prasa-viasat-partraukt-rossija-rtr-retranslaciju-latvija.html>.

⁴² „NEPLP lūdz Saeimu grozīt likumu TV retranslācijas jomā”, skatīts 10.07.2014., <http://www.neplpadome.lv/lv/sakums/padome/padomes-sedes/sedes-sadalas/neplp-ludz-saeimu-grozitlikumu-tv-retranslacijas-joma.html>.

⁴³ Denis McQuail, *Mass Communication Theory*, 5th ed. (London: Sage Publications, 2005), 235.

interesēm, kuras arī mediju jomā tiek skaidrotas ar nepieciešamību nodrošināt vispārēju labumu⁴⁴.

Mūsdienu masu mediji pievienoja jaunu skatījumu uz komunikācijas servisu, radot kompleksu sabiedrības interešu izpratni, kā arī uzsver mediju atbildīguma svarīgumu. Šie jautājumi ir ietverami plašākā mediju politikas un mediju regulācijas modelī, kādu piedāvā Deniss Makveils (*Denis McQuail*) un Jans van Kuilenburgs (*Jan Van Kuilenburg*), izceļot jaunās komunikācijas politikas paradigmu, ko nosaka internacionalizācija, digitalizācija un konverģence⁴⁵. Tas ir trešais mediju politikas periods, kurā inovācijas, izaugsme un konkurence notiek globālā līmenī, turklāt ekonomiskie mērķi dominē pār politiskiem un sociāliem mērķiem.

Lielākā daļa mediju joprojām ir nacionālās robežās pastāvošas institūcijas. Tomēr ir vairākas starptautiskas vienošanās, kuras skar arī mediju un komunikācijas jomu. Pēc Otrā pasaules kara Apvienoto Nāciju Organizācijas Hartā tika noteikts izteiksmes brīvības princips, 1978. gadā nāca klajā UNESCO Mediju deklarācija, kurā diskutēts par iespēju noteikt vairākus starptautiskus mediju darbības principus, kas lielākoties attiecās uz propagandu un kara darbības situācijām.⁴⁶

4.2. Mediju regulācija Latvijā

Mediju regulācija Latvijā pārsvarā attiecas uz raidošo mediju, sevišķi sabiedrisko mediju, finansēšanu, uzraudzību un pārvaldību. Prese ir vāji regulēta, nav izstrādāti normatīvie akti interneta mediju regulācijai.

Latvijas mediju regulējuma pamatā ir novecojis normatīvais akts – 1990. gada 20. decembrī pieņemtais likums „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”⁴⁷, Reklāmas likums⁴⁸ un 2011. gadā pieņemtais Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums (EPLL)⁴⁹. EPLL pieņemšanas galvenais virzītājspēks bija Latvijas kavēšanās izpildīt Eiropas Savienības un Padomes direktīvu 2010/13/ES (Audiovizuālo mediju

⁴⁴ Mike Feintuch and Mike Varney, *Media regulation, Public Interest and the Law*, 2nd ed. (Edinburgh University Press, 2006) 39, accessed 10 July, 2014, http://books.google.lv/books?hl=lv&lr=&id=kJB4oGtgssEC&oi=fnd&pg=PA135&dq=public+media+regulation&ots=Bi2MpK-3ax&sig=i_qjA_vjlj8N1Cjd1VsbKYUyFD8&redir_esc=y#v=onepage&q=public%20media%20regulation&f=false.

⁴⁵ Denis McQuail, *Mass Communication Theory*, 5th ed. (London: Sage Publications, 2005), 218.

⁴⁶ „Declaration on Fundamental Principles concerning the Contribution of the Mass Media to Strengthening Peace and International Understanding, to the Promotion of Human Rights and to Countering Racism, apartheid and incitement to war”, accessed 10 July, 2014, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13176&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

⁴⁷ „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem (1990)”, skatīts 01.07.2014., <http://www.likumi.lv/doc.php?id=64879>.

⁴⁸ „Reklāmas likums (2000)”, skatīts 10.07.2014., <http://www.likumi.lv/doc.php?id=163>.

⁴⁹ „Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums (2011)”, skatīts 10.06.2014., <http://www.likumi.lv/doc.php?id=214039>, skatīts 05.01.2013.

pakalpojumu direktīva)⁵⁰, kas koordinē audiovizuālo pakalpojumu sniegšanu ES valstīs.

EPLL skar mediju tehnoloģiju attīstību, regulē sabiedrisko mediju darbības pamatus un mediju īpašnieku caurskatāmības problēmu Latvijas mediju vidē. Šis likums definē nacionālo, reģionālo, lokālo un pārrobežu raidošo mediju darbību pēc pārejas uz digitālo apraidi; nosaka valodas lietojumu, precizējot nepieciešamību tulkot, subtitrēt un dublēt dažādus raidošo mediju formātus un aizsargāt Latvijas auditorijas tiesības saņemt informāciju latviešu valodā.

Nozīmīgas mediju darbību regulējuma izmaiņas attiecas uz mediju īpašnieku caurskatāmību. 2010. gadā izstrādātie grozījumi likumā „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” paredzēja pienākumu medijiem regulāri sniegt informāciju par īpašniekiem un patiesā labuma guvējiem, bet netika apstiprināti, jo 2011. gadā spēkā stājās Komerclikuma⁵¹ grozījumi. Likumā „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 10. panta 2. punktā ierakstīja prasību visiem uzņēmumiem atklāt tā īpašnieku: „Masu informācijas līdzekļu dibinātājiem un īpašniekiem, kuri ir kapitālsabiedrības, ir pienākums Komerclikumā noteiktajos gadījumos un kārtībā informēt komercreģistra iestādi par to patiesajiem labuma guvējiem.” Tādējādi pašlaik Latvijā mediju īpašnieku statusu regulē Komerclikuma norma, kas paredz, ka jāpaziņo LR Uzņēmuma reģistram, ja iegūti vismaz 25% no kapitālsabiedrības daļu īpašuma tiesībām (Komerclikuma 17.1. pants. Atklāšanas pienākums).

Rūpējoties par nepieciešamību uzsvērt redakcionālās neatkarības principu, 2011. gada vidū likuma „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 16. pants tika papildināts ar šādu normu: „Redaktors (galvenais redaktors), veicot savus pienākumus, ir redakcionāli neatkarīgs.” Šī ir deklaratīva norma, jo nav paredzēta procedūra, ar kuras palīdzību to būtu iespējams ievērot reālajās attiecībās starp redakciju, mediju vadītājiem un īpašniekiem.

4.3. Aktuālie mediju regulācijas jautājumi Latvijā

Aktivizējoties diskusijai par Krievijas televīzijas kanālu ietekmi, uzmanības centrā bija būtiskākie mediju regulācijas jautājumi: cik lielā mērā valsts institūcijas var iejaukties privāto komersantu darbā un ierobežot konkrētu kanālu pieejamību. Ukrainas konfliktu fonā arī Latvijā bija novērojama situācija, kad sabiedrība savas drošības interesēs pieprasa lielāku uzraudzību no ārvalstīm, sevišķi Krievijas saņemtās informācijas uzraudzību, kā arī piekrist lielākas sabiedrības līdzekļu daļas ieguldīšanai drošības palielināšanā.⁵²

⁵⁰ „Eiropas parlamenta un padomes direktīva 2010/13/ES (2010)”, skatīts 10.09.2012., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:095:0001:0024:LV:PDF>.

⁵¹ „Komerclikums (2000)”, skatīts 10.01.2013., <http://www.likumi.lv/doc.php?id=5490>.

⁵² Denis McQuail, *Mass Communication Theory*, 5th ed. (London: Sage Publications, 2005), 218.

Šī raksta mērķu kontekstā Latvijā aktuāli šādi mediju regulācijas jautājumi: pirmkārt, iespējas noteikt ārvalstu mediju satura izplatīšanas reģistrācijas valsti, otrkārt, ietekmēt citas valsts kanāla satura atbilstību Latvijas normatīvajiem aktiem, treškārt, precizēt ārvalstu mediju retranslācijas kārtību, jo pašlaik Latvijā pārsvarā komercradio kanālos iespējama slēptā retranslācija.

Diskusijā par ārvalstu raidorganizāciju darbību, to satura kvalitāti un retranslācijas nosacījumiem nozīmīga ir ES Audiovizuālo pakalpojumu direktīva⁵³ (turpmāk APD vai Direktīva). Tā nosaka audiovizuālo mediju pakalpojumu sniegšanu pāri robežām, paredzot nodrošināt „pāreju no valstu tirgiem uz raidījumu veidošanas un izplatīšanas kopēju tirgu, kā arī nodrošināt apstākļus godīgai konkurencei, netraucējot audiovizuālajiem medijiem kalpot sabiedrības interesēm”. Izvērtējot iespējas regulēt ārvalstu kanālu satura izplatītājus Latvijā, izrādījies, ka Direktīva „nav piemērota ārkārtas situācijām”, uzskata NEPLP locekle Aija Dulevska⁵⁴.

Direktīvā uzsvērts, ka audiovizuālie pakalpojumi ir vienlaikus kultūras un ekonomikas pakalpojumi, kas „nodrošina informācijas brīvību, viedokļu dažādību un mediju plurālismu”. Direktīvas 8. un 10. pantā teikts, cik svarīgi novērst ekonomiskos ierobežojumus audiovizuālo pakalpojumu daudzveidības pieejamībai un panākt mazākus šķēršļus ienākšanai tirgū. APD 16. pants nostiprina ES Pamatiesību hartā⁵⁵ minēto, un „nekādā veidā nedrīkstētu liegt dalībvalstīm piemērot savus konstitucionālos noteikumus par preses brīvību un vārda brīvību plašsaziņas līdzekļos. Tomēr jāatzīst, ka būtiskāki par vispārīgu mediju darbības principu vai tiesību normu ir mērķi, ar kādu darbojas trešo valstu pakalpojumu sniedzēji”.

Uzņēmumi, kas piedāvā Krievijas TV kanālus Latvijā, reģistrējas citās ES valstīs, tāpēc uz viņiem ir grūti attiecināt direktīvas principus un katrā valstī esošo regulējumu.

Kā uzsver NEPLP locekle A. Dulevska, „Audiovizuālo pakalpojumu direktīva ļauj reģistrēt mediju jebkurā ES valstī, ja vien kāds no uzņēmuma valdes locekļiem dzīvo kādā no šīm valstīm. Tas apgrūtina konkrēto organizāciju regulāciju vienas valsts ietvaros, jo mediji tiek regulēti atbilstoši reģistrācijas valsts normatīvajiem aktiem. Tas nozīmē, ka kanāli un mediju firmas, kas reģistrētas ārpus Latvijas, lai gan to saturs pieejams Latvijas auditorijai, var būt nesasniedzamas Latvijas regulatoram”⁵⁶. Piešķirot retranslācijas atļaujas vai atļaujot ārvalstu mediju darbību, NEPLP pieprasa ziņas par katras mediju firmas īpašniekiem un patiesajiem labuma guvējiem – fiziskajām personām, kā arī informāciju no Drošības policijas.

Šajā kontekstā pretrunīgs ir ES Audiovizuālo pakalpojumu direktīvas 19. pantā teiktais, ka „šī direktīva neietekmē dalībvalstu un to iestāžu atbildību par

⁵³ „Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva, 2010/13/ES (2010)”, skatīts 05.07.2014., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:095:0001:0024:LV:PDF>.

⁵⁴ No intervijas ar Aiju Dulevsku Rīgā 2014. gada 17. jūnijā.

⁵⁵ „Eiropas Savienības Pamattiesību harta (2010/C 83/02)”, skatīts 01.07.2014., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:lv:PDF>.

⁵⁶ No intervijas ar Aiju Dulevsku Rīgā 2014. gada 17. jūnijā.

organizatoriskiem pasākumiem”. Šo punktu varētu interpretēt kā iespēju katrai dalībvalstij, atbilstoši savām vajadzībām un ievērojot Direktīvas nosacījumus, pielāgot reģistrācijas, licencēšanas un citas procedūras audiovizuālo pakalpojumu sniedzējiem. Turklāt direktīva (25. pantā) paredz nozīmīgo redakcionālās atbildības jēdzienu un sasaista to ar katras dalībvalsts iespējām precizēt šī jēdziena definīcijas, „jo īpaši jēdzienu „efektīva kontrole””, tādējādi uzsverot mediju pienākumus pret sabiedrību un katras valsts iespējas kontrolēt tās iedzīvotājiem piedāvāto audiovizuālo mediju saturu. Vienlaikus direktīva (36. pantā) paredz izņēmuma gadījumā pārtraukt televīzijas apraides retranslāciju.

Situācijā, kad Krievijas televīzijas kanālu saturu piedāvā Latvijā vai citās ES valstīs reģistrēti komersanti, svarīgs ir Direktīvas nosacījums (40. pants) par tiesībām brīvi veikt uzņēmējdarbību (atsaucoties uz Līguma par ES darbību 49. un 55. pantu). Tomēr atbilstoši 41. pantam dalībvalstīm „jāspēj piemērot sikāk izstrādātus un stingrākus noteikumus šīs direktīvas koordinētajās jomās attiecībā uz to jurisdikcijā esošiem mediju pakalpojumu sniedzējiem”. 45. pants uzsver komersantu atbildību, jo, „ņemot vērā audiovizuālo pakalpojumu īpašo būtību, jo īpaši šo pakalpojumu ietekmi uz personu uzskatu veidošanu, lietotājiem ir būtiski zināt, kurš ir atbildīgs par šo pakalpojumu saturu”. Direktīvas 54. pants dod katrai ES dalībvalstij lielāku rīcības brīvību tieši attiecībā uz trešo valstu audiovizuālajiem pakalpojumiem, jo „dalībvalstis var brīvi veikt pasākumus, ko tās uzskata par piemērotiem attiecībā uz audiovizuālo mediju pakalpojumiem, kurus raida no trešām valstīm un kuri neatbilst 2. pantā paredzētajiem nosacījumiem”.

Komentējot NEPLP iespējas ierobežot trešo valstu kanālus, A. Dulevska uzsver: „Pašlaik tieši ES regulējums traucē piekļūt kanāliem, kas nav reģistrēti Latvijā. Pašreizējais likums nosaka, ka mēs nevaram slēgt retranslāciju, izņemot gadījumus, ja tiek pārraidīta kara propaganda. Tagad redzam šīs Direktīvas vājas puses.”⁵⁷

NEPLP darbu apgrūtinā daudzie mediju regulācijas principi katrā valstī. A. Dulevska akcentē, ka ir sarežģīti saņemt informāciju no britu mediju regulatora OFCOM par komersantiem, kas piedāvā saturu Latvijā, bet kā juridiskās personas ir reģistrējušies Lielbritānijā. Savukārt Zviedrijas regulators vispār neuzrauga saturu, sadalot tikai raidīšanas frekvences.

Krievijas kanālu intensīvā propagandas plūsma radīja situāciju, kurā dažu mēnešu laikā 2014. gada sākumā nācās pārvērtēt, cik efektīvs ir EPLL un citi normatīvie akti. Pirmkārt, pēc kanāla *Rossija RTR* retranslācijas Latvijā ierobežošanas, satelīttelevīzijas operators *Viasat* ignorēja NEPLP lēmumu un turpināja translēt minēto kanālu saviem klientiem Latvijā, NEPLP lēmumu nepildīja arī atsevišķi

⁵⁷ No intervijas ar Aiju Dulevsku Rīgā 2014. gada 17. jūnijā.

kabeļtelevīzijas operatori⁵⁸. Otrkārt, trešo valstu kanālu satura vērtējumam bija jāpiemēro EPLL 24. panta 4. punktā minētā norma, kas attiecas uz saturu un žurnālistikas kvalitāti. Tā nosaka, lai fakti un notikumi raidījumos tiktu atspoguļoti godīgi, objektīvi, veicinot viedokļu apmaiņu, un atbilstu vispārpieņemtajiem žurnālistikas un ētikas principiem.⁵⁹ Treškārt, būtiska citās valstīs sagatavota satura problēma ir „slēptā retranslācija” komercradio saturā. Šis apzīmējums ilustrē situāciju, kad komersants, kas reģistrēts un ieguvis apraides atļauju Latvijā, nevis piedāvā koncepcijai atbilstošu informāciju, bet gandrīz pilnībā retranslē kāda ārvalstīs veidota, galvenokārt Krievijas radio, kanāla saturu, tam pa vidu ievietojot Latvijas auditorijai adresētus reklāmas paziņojumus.

NEPLP jau izstrādājusi un iesniegusi LR Saeimā vairākus priekšlikumus, kas attiecas uz pārrobežu radio kanālu translāciju. Priekšlikumi precīzē valodas lietojumu šajos kanālos, aizliedz citas Latvijā vai ārvalstīs izplatītas radio programmas, šādas programmas raidījuma vai raidījuma fragmentu iekļaušanu elektroniskā plašsaziņas līdzekļa, kas veido radio programmu, programmā, ja vien šāda programmas vai atsevišķa raidījuma iekļaušana programmā netiek veikta retranslācijas kārtībā un paredz, ka „Elektroniskā plašsaziņas līdzekļa, kas veido radio programmu, paša veidotajiem raidījumiem ir jāveido ne mazāk kā 80 procentu liela daļa no visu raidījumu un raidlaika kopapjoma nedēļas laikā [...]”⁶⁰

Apkopojot normatīvo aktu un Latvijas mediju regulatora pārstāvja nostāju, var secināt, ka Latvijas mediju vidē nepieciešams uzlabot ar mediju darbību saistītos normatīvos aktus un mediju regulācijas praksi vairākos virzienos:

- Precizēt pārrobežu kanāla statusu un to piedāvātāja atbildību par retranslēto kanālu saturu un tā koncepciju. Piemēram, SIA *Baltic Media Union* piedāvātie kanāli *Planeta RTR* un *Rossija RTR* pēc satura ir gandrīz identiski.
- Sakārtot trešo valstu kanālu reģistrācijas prasības, panākot, ka tie reģistrējas tajā valstī, kurā piedāvā saturu, un ievēro katras konkrētās valsts regulācijas prasības pat tad, ja saturs tiek retranslēts vairākās ES valstīs.
- Diskutēt par ES valstu raidorganizāciju regulatoru informācijas apmaiņas, sadarbības un problēmu risināšanas modeļiem, lai šos procesus noteiktu

⁵⁸ „NEPLP prasa „Viasat” pārtraukt „Rossija RTR” retranslāciju Latvijā”, skatīts 25.06.2014., <http://www.neplpadome.lv/lv/sakums/padome/padomes-sedes/sedes-sadalas/neplp-prasa-viasat-partraukt-rossija-rtr-retranslaciju-latvija.html>; „NEPLP izsaka brīdinājumu par TV kanāla translāciju bez retranslācijas atļaujas”, skatīts 03.07.2014., <http://www.neplpadome.lv/lv/sakums/padome/padomes-sedes/sedes-sadalas/neplp-izsaka-bridinajumu-par-tv-kanala-translaciju-bez-retranslācijas-atļaujas.html>; „NEPLP piemēro sodu PBK par vienpusējas informācijas izplatīšanu un apraides atļaujas pārkāpumiem”, skatīts 10.07.2014., <http://www.neplpadome.lv/lv/sakums/padome/padomes-sedes/sedes-sadalas/neplp-piemero-sodu-pbk-par-vienpusējas-informācijas-izplatīšanu-un-apraides-atļaujas-parkāpumiem.html>.

⁵⁹ „Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums”, skatīts 01.06.2014., [http://www.neplpadome.lv/lv/assets/documents/EPLL_28_05_2014_\[1\].pdf](http://www.neplpadome.lv/lv/assets/documents/EPLL_28_05_2014_[1].pdf).

⁶⁰ No A. Dulevskas piedāvātā NEPLP dokumenta par sagatavotajiem grozījumiem EPLL.

visām valstīm līdzīgi pamatprincipi un līdzīgas iespējas reaģēt uz aktuālām situācijām.

- Apzināties regulācijas ierobežojumus, kas saistīti ar mediju biznesa modeļu hibriditāti, auditorijas nestabilajiem mediju lietojuma paradumiem, veicinot mediju pašregulāciju.
- Aktualizēt tos projektus Latvijā, kas saistīti ar mediju izglītības nepieciešamību un kas mediatizētā un mediju piesātinātā realitātē kļūst par vienu no svarīgākajām prasmēm jebkuras paaudzes Latvijas iedzīvotājiem.

Analizējot mediju regulācijas vēsturi, M. Feintuhs un M. Vernejs uzsver mediju kontroles pretrunīgo dabu, jo regulācija nozīmē ierobežot jomu, kas pastāv tāpēc, lai nodrošinātu izteiksmes brīvību un neierobežotu informācijas pieejamību. Jābūt ļoti skaidriem regulācijas iemesliem, un viens no svarīgākajiem – „iespējams attaisnot regulāciju, ja tā palīdz ievērot brīvības un demokrātijas principus, bet vienlaikus nav iespējams izvairīties no „spriedzes”, kas saistīta ar tikko minētajām pretrunām”⁶¹. Abi autori atzīmē, ka nereti mediju regulācijas plāni un tās realizācija slēpj valdību vēlmi ierobežot mediju brīvību. Šīs pretrunas ir raksturīgas arī aktuālajai mediju regulācijas situācijai Latvijā un novērojamas centienos ierobežot Krievijas TV kanālu saturu: no vienas puses, NEPLP aktivitātes atbilst pašreiz spēkā esošajam regulējumam, un tās, no otras puses, liedz daļai Latvijas iedzīvotāju uzzināt šajos kanālos izplatīto informāciju, aktivizējot diskusiju par mediju brīvības un atbildības aktuālajām problēmām.

Diskusija un secinājumi

Latvijas daudzveidīgajai un sadrumstalotajai mediju sistēmai ir raksturīga oligopolitiskā konkurence. Pastāvot lielam spēlētāju skaitam, katrā mediju segmentā dominē daži uzņēmumi, kas sadala lielāko auditorijas un reklāmas investīciju daļu. Tāpēc arī saturiski salīdzinoši liela ietekme ir no tirgus pozīciju viedokļa spēcīgākajām mediju firmām.

Krievijas TV kanāli ir ietekmīgākie Krievijas mediji Latvijā. Nozīmīgs Krievijas mediju ietekmes faktors meklējams Latvijas mediju sistēmā – Latvijā dibinātās mediju organizācijas ir sadalītas pēc to auditorijas valodas, sabiedriskie mediji vairāk nekā 20 gadus nav pievērsuši pietiekamu uzmanību saturam, kas paredzēts krievvalodīgo iedzīvotāju daļai. Sekošana mediju tirgus diktētajām tendencēm un pārliecībai, ka Latvijas iedzīvotāji automātiski pievienosies Latvijā veidoto mediju auditorijai, radījusi situāciju, kad daļu sabiedrības ierobežotā apjomā sasniedz vai

⁶¹ Mike Feintuch and Mike Varney, *Media regulation, Public Interest and the Law*, 2nd ed. (Edinburgh University Press, 2006) 39, accessed 10 July, 2014, http://books.google.lv/books?hl=lv&lr=&id=kJB4oGtgssEC&oi=fnd&pg=PA135&dq=public+media+regulation&ots=Bi2MpK-3ax&sig=i_qjA_vlj8N1Cjd1VsbKYUyFD8&redir_esc=y#v=onepage&q=public%20media%20regulation&f=false.

vispār nesasniedz informācija, kas saistīta ar Latvijas notikumiem. Visasāk šī situācija izpaužas pēc TV digitalizācijas un ekonomiskās recesijas.

Krievijas TV kanālu izplatītāju darbības viens no galvenajiem virzītājspēkiem Latvijā ir vēlme gūt peļņu, jo Krievijas TV un radio kanālu piedāvātā informācija dod pieeju specifiskai auditorijai, kas nav sasniedzama ar citu mediju palīdzību. Šī stabilā un uzticamā auditorija veidojusies vēsturiski, tā saistīta ar Latvijas etnisko struktūru un kultūras tradīcijām. Liela daļa Latvijas iedzīvotāju saprot krievu valodu un interesējas arī par Krievijas mediju izklaides produktiem. Krievijas TV kanāli piedāvā saturu, kas ļauj šai skatītāju grupai justies komfortabli, tie palīdz veidot saikni ar Krieviju un attīsta piederības izjūtu tās kultūrai un aktualitātēm.

Atbilstoši kultivācijas teorijas mediju satura efektu skaidrojumam satura iedarbība ir netieša, kumulatīva, neapzināta, tā notiek ilgākā laika posmā. Augstāka kultivācijas pakāpe attiecas uz auditorijas pārstāvjiem, kuri ilgstoši un lielā apjomā, galvenokārt pasīvi un nekritiski izmanto noteiktus medijus. Var pieņemt, ka Krievijas TV kanālu regulāros skatītājus, kuri tic sniegtajai informācijai un skatās ziņu programmas tāpēc, ka uzticas to saturam, varētu spēcīgi iespaidot Krievijas TV sniegtā informācija. Ietekme būtu vēl spēcīgāka, ja nebūtu pieejami citi mediju avoti un alternatīva informācija. Tomēr attiecībā uz daļu auditorijas citiem kanāliem ir maza ietekme, tie spēj piesaistīt nelielas auditorijas grupas.

Latvijas mediju vidē pietrūkst krievvalodīgajiem iedzīvotājiem adresēta daudzpusīga, no žurnālistikas kvalitātes viedokļa profesionāli veidota satura, kas spētu uzrunāt lielas nelatviešu auditorijas grupas. Finansējuma piesaistīšana šāda satura radīšanai ir Latvijas politisko partiju uzdevums, pašreizējā situācija liecina par politiķu neizdarību un vieglprātību, par mediju politikas neesamību Latvijā.

Krievijas mediju ietekmi Latvijā pastiprina daudzu krievu mediju, galvenokārt laikrakstu, redakcionālā politika (piemēram, nacionālā avīze *Vesti Sevodnja* vai vietējos politiķu atbalstošās krievu avīzes Daugavpilī *Nasha Gazeta*, *Million*, *Dinaburg Vesti* un citas, kuru dibinātāju vidū var ieraudzīt vairāku partiju ziedotāju Oļegu Guščinu, Eiropas Parlamenta deputātu Aleksandru Mirski, Rīgas mēra padomnieku Ēriku Teilānu⁶²). Šie laikraksti, izceļot noteiktas personības un to viedokļus, atbalsta Krievijas nostāju, atkārtojot Krievijas politiskās propagandas klišejas un interpretējot šādu rīcību kā auditorijas pieprasījumu. Tāpēc, lai gan mediju kanālu daudzveidība ir pietiekama, daļa Latvijas iedzīvotāju, kas patērē tikai atsevišķus medijus krievu valodā, nesaskaras ar faktiem un viedokļiem, kas liktu šaubīties par Krievijas politikas un mediju satura atbilstību Latvijas sabiedrības un valsts drošības interesēm, kā arī mūsdienīgas demokrātijas tradīcijām.

Auditorija nav monolīta, to veido pēc mediju lietojuma un satura uztveres atšķirīgas grupas. Aktuālas ir fragmentācijas tendences. Informācijas pārpilnības apstākļos un situācijā, kad mediju tehnoloģijas ļauj ļoti mērķtiecīgi izvēlēties informāciju, daļa auditorijas lieto tikai saturu, kas šķiet pievilcīgs, atbilst gaumei, ir

⁶² Anda Rožukalne, *Kam pieder Latvijas mediji? Monogrāfija par Latvijas mediju sistēmu un ietekmīgākajiem mediju īpašniekiem* (Rīga: Turība, 2013).

atraktīvs un izklaidējošs. Daļa auditorijas novēršas no ziņām, kas var slikti ietekmēt garastāvokli, vai neuzticas informācijai, kurai nepiekrīt. Patērētāju ideoloģijas virzīta attieksme pret mediju saturu un mediju izglītības neesamība Latvijā ir nopietna problēma situācijā, kad sabiedrībai, līdzīgi kā citās Rietumeiropas valstīs, par svarīgiem vajadzētu uzskatīt stabilus un apzinātus daudzveidīgu mediju lietojuma paradumus, kas ļautu veidot kritisku attieksmi pret piedāvāto informāciju.

Jebkura medija auditorijā var identificēt grupas, kuras, salīdzinot ar citām, iracionāli tic sniegtajai informācijai un arī ārpus medija lietojuma izmanto to komunikācijā, lēmumu pieņemšanā, identitātes veidošanā. Daudzi Latvijas iedzīvotāji lielu daļu ikdienas informācijas saņem sociālajos portālos. Šajā vidē cirkulē dažādu mediju saturs un iespējams uzzināt atšķirīgu skatījumu uz aktuālajiem notikumiem, tomēr šie kanāli nav neitrāli, jo atbilstoši algoritmiem piedāvā lietotājiem tādu informāciju, par kuru viņi iepriekš jau interesējušies. Sociālo tīklu komunikācijas rezultātā, par spīti tās demokrātiskumam un saturiskajai daudzveidībai, veidojas šaurā tematu lokā ieslēgtas auditorijas grupas, kurām nav pieejama informācija vai kuras nevēlas iegūt tādu informāciju, kas ļautu izprast aktuālo notikumu daudzpusību un sarežģītību.

Būtiska ir ne vien mediju daudzveidība, bet arī žurnālistikas kvalitāte. Latvijā salīdzinoši neliels mediju skaits var piedāvāt analītisku un uz drošiem avotiem balstītu informāciju par notikumiem Ukrainā kaut vai tāpēc, ka nespēj atļauties sūtīt korespondentu uz konfliktu pārņemtajām teritorijām šajā valstī. Savukārt uz peļņu orientētie mediji izmanto lētu, viegli pieejamu informāciju, ar kuras palīdzību cer piesaistīt iespējami plašu auditoriju, neinvestējot žurnālistikā. Informācija par Ukrainas notikumiem un tās eventuālie efekti parāda kvalitatīva mediju satura un ētiskas žurnālistikas nozīmi.

Tāpēc Krievijas ietekmīgo kanālu vēstījumi ir pietiekami nozīmīgi to stabilākās auditorijas dienas kārtībā, ietekmējot pseidosabiedriskās domas⁶³ veidošanos, kuras pamatā ir nevis informēta diskusija, bet dažu mediju saturs, tā veidotās klišejas un vienpusīgi skaidrojumi, kas kļūst par pseidosabiedriskās domas nesēju pārliecību. Par Krievijas mediju ietekmes īpatsvaru varētu liecināt divu dažādu sabiedriskās domas aptauju dati. Viena no tām liecināja, ka 2014. gada martā 21% Latvijas iedzīvotāju pilnībā vai daļēji atbalsta Krievijas rīcību saistībā ar notikumiem Ukrainā, bet krievvalodīgo iedzīvotāju atbalsts ir daudz lielāks – 41%, turklāt vidējās paaudzes krievvalodīgo Latvijas iedzīvotāju atbalsts ir vēl augstāks – 49%⁶⁴. Otra aptauja⁶⁵ parāda līdzīgas tendences: trešdaļa Latvijas iedzīvotāju saskata pamatu Krievijas

⁶³ Elizabeth Perse, *Media Effects and Society* (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2001).

⁶⁴ „Aptauja: Krievijas rīcību Ukrainā atbalsta 21% Latvijas iedzīvotāju”, *Focus*, 01.04.2014., skatīts 11.07.2014., <http://www.focus.lv/pasaule/krievija-un-nvs/aptauja-krievijas-ricibu-ukraina-atbalsta-21-latvijas-iedzivotaju>.

⁶⁵ „Aptauja: Trešdaļa Latvijas iedzīvotāju ir par Krievijas karaspēku Ukrainā”, *Ir*, 11.03.2014., skatīts 11.07.2014., <http://www.ir.lv/2014/3/11/aptauja-tresdala-latvijas-iedzivotaju-par-krievijas-karaspeku-ukraina>.

karaspēka ievēšanai Ukrainā, bet cittautiešu atbalsts šādam solim ir divkārt lielāks. Tādējādi var uzskatīt, ka ar TV kanālu starpniecību realizētās Krievijas publiskās diplomātijas mērķi Latvijā tiek īstenoti, tos atbalsta arī daļa Latvijas mediju. Šo ietekmi tikai daļēji spēj kompensēt citu Latvijā pieejamo mediju saturs un neierobežo mediju regulācija Latvijā un ES kopumā.

Latvijas mediju regulācija ir orientēta uz brīvas darbības nodrošināšanu, prasot mediju organizācijām piedāvāt atbildīgu, profesionālās ētikas normām atbilstošu saturu. Šo prasību ne vienmēr ievēro mediju organizācijas, arī tās, kas dibinātas citās valstīs. Attiecībā uz elektronisko mediju darbību ES Audiovizuālo pakalpojumu direktīva sniedz kopīgu tiesisko ietvaru, radot līdzīgus noteikumus jebkurā ES valstī reģistrētām mediju organizācijām, bet tā nepiedāvā iespējas reaģēt uz mediju vides izmaiņām karadarbības vai citu konfliktu gadījumos, kad konkrētu valstu valdības izmanto mediju brīvību melīgas informācijas izplatīšanai, vardarbības popularizēšanai vai aicināšanai uz agresiju citas valsts teritorijā. Šie uzdevumi, pārsvarā iespēja darboties reaktīvi, paliek katras valsts mediju regulatora ziņā. Vietējie regulatori nevar operatīvi ietekmēt citās valstīs reģistrētu mediju darbu, ja mediju organizācijas neievēro konkrētās valsts nosacījumus. Tas liek pārskatīt atsevišķus Latvijas mediju regulācijas aspektus. Bet jau pašreizējā periodā var secināt, ka NEPLP prasība ievērot Latvijas normatīvajos aktos noteikto ietekmē Krievijas TV kanālu pārstāvju uzskatus par sava satura kvalitāti un rīcību tirgū. Baidoties par gaidāmās peļņas ierobežošanu, Krievijas TV kanālu retranslācijas tiesību pārstāvjiem nākas izvērtēt piedāvātā satura atbilstību Latvijas mediju regulācijas pamatnosacījumiem.

KRIEVIJAS TAUTIEŠU POLITIKA – IDEJAS, ĪSTENOTĀJI UN IETVARŠ

Rinalds Gulbis

Ievads

Laikā pēc Aukstā kara un PSRS sabrukuma, 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā, diplomātija ir piedzīvojusi radikālas pārmaiņas, tā kļuvusi daudzšķautņaina. Klasiskās diplomātijas modelis, kas paredz tikai savstarpēju valstu mijiedarbību, kļūst tikai par vienu no mūsdienu diplomātiskās darbības aspektiem. Īpaša nozīme jaunajā diplomātijas modelī ir publiskai diplomātijai kā maigās varas neatņemamam elementam.¹

Krievijas ārpolitiskajā leksikonā tiek lietoti divi termini – publiskā un sabiedriskā diplomātija. Sabiedriskā diplomātija citās valodās tulkojama kā sociālā, civilā, tautas diplomātija.² Ar to tiek saprasta visa tā diplomātija, kuru īsteno nevalstiskās organizācijas (NVO). Savukārt publiskā diplomātija ir cieši saistīta ar „publisko politiku” – politikas virzienu, kur darbojas politiķi, kultūras darbinieki, zinātnieki un izglītības nozarē strādājošie, plašsaziņas līdzekļi, NVO, sociālo tīklu lietotāji.³ Šo terminu savstarpējais nošķirums ir šaurs, jo gan sabiedriskajā, gan publiskajā diplomātijā darbojas galvenokārt NVO sektors. Atšķirība ir tā, ka Krievijā NVO, kas īsteno sabiedrisko diplomātiju, ir cieši saistītas ar valsts pārvaldi un, darbojoties citviet pasaulē, izplata Krievijas varai raksturīgos politiskās ideoloģijas vēstījumus. Turpretī NVO, kas darbojas publiskās diplomātijas laukā, tik tiešām pārstāv nevalstisko sektoru un veic publiskajai diplomātijai raksturīgas darbības, taču tās nenosaka konkrēta valsts. Šāds divu diplomātiju nošķirums faktiski Krievijā eksistē jau no PSRS laikiem, kad NVO, kas veica kādas starptautiskas darbības, realitātē darbojās saskaņā ar vienotu valsts ideoloģiju.

Kā norāda Maskavas Valsts starptautisko attiecību institūta profesore Tatjana Zonova, tad, atšķirībā no NVO, profesionāliem diplomātiem uzticības iekarošana nav viegli paveicams uzdevums, jo tie ir ierobežoti ar savas pārstāvētās institūcijas

¹ „Publichnaia diplomatiia i ee aktori”, *Diplomatika*, skatīts 22.06.2014., <http://diplomatica.ru/?pl=page&id=203&Ing=ru>.

² Turpat.

³ Turpat.

instrukcijām.⁴ NVO aktori turpreti ir daudz izdevīgākās pozīcijās, tie var atvērtāk komunicēt ar sabiedrību, izmantojot visplašākā spektra saziņas veidus un formas, kā arī tie nav ierobežoti savā izteiksmē un sarunas stilā.

Raugoties uz Krievijas tautiešu politiku kā publiskās diplomātijas sastāvdaļu, jāatceras Krievijas ārlietu ministra Sergeja Lavrova teiktais, ka, pieaugot pilsoniskās sabiedrības nozīmei sabiedrības darba kārtības veidošanā, jāveicina arī Krievijas nevalstisko aktoru dalība tās izstrādē – galvenokārt jau tāpēc, lai aizstāvētu Krievijas nacionālās intereses. „Pagaidām mūsu speciālistu un organizāciju klātbūtnes blīvums starptautiskajā arēnā dažādu iemeslu dēļ neatbilst tam, kādu lomu spēlē Krievija kā viena no vadošajām pasaules valstīm.”⁵

Krievija tieši pēdējā desmitgadē sākusi aktīvāk attīstīt publisko diplomātiju, kur pirmajā tās attīstības stadijā tā galvenokārt centusies radīt instrumentus, kuri pierādījuši savu efektivitāti jau Aukstā kara apstākļos. Taču jauni draudi, kas nāca no nevalstiskiem aktoriem, pieprasīja jaunu reakciju, it īpaši informācijas, komunikācijas, kultūras un citu publiskās diplomātijas mehānismu izstrādē.

1. Tautieši vs diaspora: kas ir „ārvalstīs dzīvojošais Krievijas tautietis”?

Lai runātu par tautiešiem kā Krievijas publiskās diplomātijas sastāvdaļu, vispirms pareizi jāizprot Krievijā lietotā terminoloģija šajos jautājumos, kā arī jānovērs neskaidrība par tautiešu un diasporas jēdzienisko iedalījumu. Kā norāda pētniece Marlēna Laruela (*Marlene Laruelle*), tad pastāv nopietnas problēmas, lietojot jēdzienus „diaspora” un „tautieši” tādā kontekstā, kā tas tiek izprasts Krievijā.⁶ Tā, piemēram, klasiskā izpratnē diaspora ir kopiena, kas dzīvo tai vēsturiski nepiederušā teritorijā. Turklāt iedzīvotāji nav izkaisīti, bet gan ir sarucis valsts izmērs. Mūsdienā Krievijā tiek runāts gan par Krievijas impērijas laika teritorijām, kuru robežas saruka līdz ar 1917. gada revolūciju, gan arī par PSRS teritorijām, kas tieši it kā ietekmējušas pašas Krievijas teritorijas samazināšanos līdz ar Baltijas valstu, Ukrainas, Gruzijas un citu bijušo PSRS okupēto teritoriju neatkarības atgūšanu.

Pēc Krimas okupācijas 2014. gada 18. martā savā uzrunā Krievijas Federācijas sapulcē V. Putins teica: „Miljoniem krievu aizgāja gulēt vienā valstī, bet pamodās jau otrpus robežai. Vienā mirklī viņi kļuva par nacionālajām minoritātēm bijušās padomju republikās, bet krievu tauta – par vienu no lielākajām, ja ne pašu lielāko sašķelto tautu visā pasaulē.”⁷ Saskaņā ar šo V. Putina izteikumu krievus, kuri dzīvo

⁴ „Publichnaia diplomatiia i ee aktori”, *Diplomatika*, skatīts 22.06.2014., <http://diplomatica.ru/?pl=page&id=203&Ing=ru>.

⁵ „Glava MIDa rasskazal o rabote NPO”, *Rossiskaia Gazeta*, skatīts 26.06.2014., <http://www.rg.ru/2012/05/25/problema-site.html>.

⁶ „Russkaia diaspora i rossiiskie sootchestvenniki”, *Polit.ru*, skatīts 08.07.2014., <http://polit.ru/article/2006/09/08/diaspora/>.

⁷ „Obrashenie prezidenta Rossiiskoi Federatsii”, skatīts 21.06.2014., <http://kremlin.ru/transcripts/20603>.

ārpus Krievijas teritorijas, ir grūti nosaukt par diasporu, jo šajā gadījumā Putins runā par sašķeltu tautu, kura tikai kādu noteiktu vēstures procesu rezultātā ir sašķelta. Viens no šādiem krievu tautas „sašķelšanas” piemēriem ir bijis PSRS sabrukums, uz ko Putins atsaucās arī savā 18. marta runā Krievijas Federālajā sapulcē, ar nožēlu sakot: „Tas, kas šķita neticams, diemžēl kļuva par realitāti. PSRS sabruka.” Jāatceras, ka ar līdzīgu retoriku V. Putins nāca klajā 2005. gadā, uzrunājot Krievijas Federālo sapulci un sakot, ka PSRS sabrukums ir 20. gadsimta lielākā ģeopolitiskā katastrofa. „Desmitiem miljonu tautiešu palika ārpus valsts robežām, tā krievu tautai kļuva par īstu drāmu.”⁸

Pēc Padomju Savienības sabrukuma Krievijas varas elites uzmanības lokā nonāca jautājums par krievvalodīgajiem, kuri mīt ārpus Krievijas Federācijas robežām. Saskaņā ar dažādām aplēsēm pēc PSRS sabrukuma ārpus Krievijas palika ap 60 miljonu krievu.⁹ Jautājums par krieviem, kas palikuši ārpus Krievijas, varas uzmanības lokā nonāca 1993. gadā, kad ārzemēs dzīvojošo krievu jautājums tika risināts, ieviešot dubltpilsonības institūtu, un kad tika nolemts piešķirt KF pasēs ne tikai etniskajiem krieviem, bet arī citām etniskajām grupām, kurām ir bijusi vēsturiska saikne ar Krievijas teritoriju.¹⁰ Taču šāda pieeja neveicināja krievu kopienu konsolidāciju ap Krieviju kā dzimteni un ciešāku saišu nostiprināšanu vispirmām kārtām jau tāpēc, ka daudzas valstis, arī no Neatkarīgo Valstu Sadraudzības bloka, iestājās pret šāda institūta veidošanu.

Par jēdzienu „tautieši” sākotnēji vienojās Krievu kopienu kongress 1994. gada 30. janvārī. Veidojot šo jēdzienu, ar to tika saprasts, ka tautieši sevī ietver, pirmkārt, katru cilvēku, kas mitis PSRS teritorijā un bijis PSRS pilsonis, kā arī, ja viņš par savu dzimto valodu uzskata krievu valodu; otrkārt, katru, kurš dzīvojis PSRS teritorijā, bijis tās pilsonis un brīvprātīgi nav atteicies no pilsonības; treškārt, ar to tika saprasts, ka tautietis ir iepriekš norādīto personu pēctecis.

Saskaņā ar 2010. gada 9. jūlijā veiktajām izmaiņām likumā „Par Krievijas Federācijas valsts politiku attiecībā pret tautiešiem ārzemēs” tika izslēgta sadaļa, kas paredzēja automātiski pieskaitīt tautiešu kategorijai visus tos, kas dzīvo bijušajās PSRS republikās.¹¹ Vienlaikus ar šiem likuma grozījumiem tika precizēta kārtība par to, kas ir uzskatāmi par tautiešiem, par galveno kritēriju pieņemot personas pašidentifikāciju. Turklāt no 2010. gada par Krievijas tautiešiem ir uzskatāmas tās personas, kuras ir Krievijas Federācijas pilsoņi un pastāvīgi dzīvo ārpus valsts

⁸ „Raspad SSSR – krupneishaia geopoliticheskaia katastrofa veka”, *REGNUM*, skatīts 15.06.2014., <http://www.regnum.ru/news/polit/444083.html>.

⁹ „Rossiiskaia diaspora za rubezhom: politika Rossii i problemi sotrudnichestva”, CIS Development Foundation, skatīts 21.06.2014., <http://www.cisdf.org/TRM/Ionzev/book-4.3.3.html>.

¹⁰ „Rossiia v globalnoi politike”, *Global Affairs*, skatīts 10.06.2014., http://www.globalaffairs.ru/number/n_10265.

¹¹ „Vneseni izmeneniia v zakon o gosudarstvennoi politike v otnoshenii sootchestvennikov za rubezhom”, Prezident Rossii, skatīts 28.06.2014., <http://www.kremlin.ru/news/8429>.

robežām.¹² Tai pašā laikā tiek noteikts, ka par tautiešiem atzīstamas arī tās personas, kas pieder pie tautām, kuras vēsturiski dzīvojušas Krievijas Federācijā, to radnieki, tai skaitā arī personas, kas dzīvojušas republikās, kuras atradās PSRS sastāvā un kuras pēc tās sabrukuma ir ieguvušas šo valstu pilsonību vai arī kļuvušas par personām bez pilsonības. Šī likuma 2010. gada redakcijā vislielākās izmaiņas vērojamas, tieši definējot jēdzienu „tautieši ārvalstīs”.

Kā ir redzams tabulā, KF likumdevējs ir noteicis tautieša statusa iegūšanai nepieciešamās kvalifikācijas prasības. No tām izriet, ka KF tautieši ir vairāk etnopolitisks, nevis sociālpolitisks statuss, kuru piešķir, pamatojoties galvenokārt uz personai raksturīgiem etniskiem principiem, vai arī pēc noteiktu etnisku un nacionālu principu atzīšanas, paredzot personai arī iespējamu savdabīgu etnisku konvertāciju.

Svarīgi atzīmēt, ka spēkā esošajā likuma redakcijā KF likumdevējs ir sašaurinājis tautieša statusam atbilstošās kvalifikācijas prasības, nosakot, ka ne visi PSRS teritorijā kādreiz dzīvojušie indivīdi un viņu pēcteči ir uzskatāmi par tautiešiem.¹³ 2010. gada likuma redakcijā tiek precizēts, ka par tautieti ir uzskatāma persona, kas atzīst noteiktus vērtību principus, taču tas ir tikai personas brīvs pašidentifikācijas akts bez KF tiesiska apliecinājuma.¹⁴ Vienlaikus gan likumdevējs norāda, ka pēc tam, kad persona ir atzinusi sevi par tautieti un piekrīt konkrētiem vērtību principiem, kurus atzīst tie, kas ir piederīgie Krievijai, KF ir tiesības personu uzskatīt par tautieti un aizsargāt atbilstoši spēkā esošajiem tiesību aktiem.

¹² „Vneseni izmeneniia v zakon o gosudarstvennoi politike v otnoshenii sootchestvennikov za rubezhom”, Prezident Rossii, skatīts 28.06.2014., <http://www.kremlin.ru/news/8429>.

¹³ „Federalnyi zakon ot 24 maia 1999 g. N 99-F3”, Predstavitelstvo MID Rossii v Yoshkar-Ole, skatīts 12.06.2014., http://www.mari-el.mid.ru/pravo_15.html.

¹⁴ Turpat.

Federālā likuma „Par Krievijas Federācijas valstisko politiku attiecībā pret tautiešiem ārzemēs” 1. pants

1999. gada redakcija	2010. gada redakcija
<p>„Ar jēdzienu „tautieši ārzemēs” tiek saprasti</p> <p>Krievijas Federācijas (KF) pilsoņi, kuri pastāvīgi dzīvo ārpus KF;</p> <p>personas, kuras ir bijušas PSRS pilsoņi, kas dzīvojuši PSRS sastāvā ietilpstošajās valstīs un kas ir ieguvuši šo valstu pilsonību vai kļuvuši par personām bez pilsonības;</p> <p>izceļotāji (emigranti) no Krievijas Valsts, Krievijas Republikas, KPFSR, PSRS, kuriem ir bijusi konkrēta pilsoniskā piederība un kuri ir kļuvuši par kādas ārvalsts pilsoņiem, vai kuriem ir uzturēšanās atļauja, vai kuri ir kļuvuši par personām bez pilsonības;</p> <p>iepriekš norādīto personu grupu pēcteči, izņemot to personu pēctečus, kuri pieder ārvalstu titulnācijām.”</p>	<p>„Par tautiešiem arī tiek atzītas</p> <p>personas un viņu pēcteči, kuri dzīvo ārpus Krievijas Federācijas (KF) un kuriem ir saikne ar KF teritorijā dzīvojošajām tautām, kā arī tie, kas izdarījuši brīvu izvēli par labu garīgai, kultūras un tiesību saiknei ar KF;</p> <p>personas, kuru radinieki pa tiešu augšupejošu līniju agrāk dzīvojuši KF teritorijā, tai skaitā personas, kuras bijušas PSRS pilsoņi, kuri dzīvojuši PSRS sastāvā ietilpstošajās valstīs un kuri ir ieguvuši šo valstu pilsonību vai kļuvuši par personām bez pilsonības;</p> <p>emigranti no Krievijas valsts, Krievijas Republikas, KPFSR, PSRS un KF, kuriem ir bijusi atbilstoša pilsoniskā piederība un kuri ir kļuvuši par ārvalsts pilsoņiem vai personām bez pilsonības.”</p>

Šis pats likums arī nosaka attiecību modeli starp tautiešiem ārvalstīs un Krieviju, norādot, kādā veidā un kurās jomās īstenojama tautiešu atbalsta politika un kādu instrumentāriju lietot. Likums principāli reglamentē tās darbības jomas, kurās veicamā darbība sniegtu vislielāko vēlamu rezultātu, konkrēti, atbalsta un lojalitātes līmeņa pieaugumu pret Krieviju kā tautiešu dzimteni.

Tautiešiem ir tiesības rēķināties ar KF atbalstu:

- lai nodrošinātu savas pamattiesības, civiltiesības, politiskas, ekonomiskas, sociālas, kultūras un citas tiesības, kuras paredz starptautiski pakti par cilvēktiesībām;
- savās darbībās, kas vērstas pret diskriminācijas gadījumiem pēc rases pazīmēm, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskas vai citas pārliecības, nacionālas vai sociālas izcelsmes, piederības tautiešiem, mantiskā stāvokļa vai jebkādiem citiem apstākļiem;
- lai nodrošinātu tiesības uz vienlīdzību likuma priekšā.

¹⁵ „O gosudarstvennoi politike v otnoshenii sootchestvennikov za rubezhom”, Konsultant Plus, skatīts 12.06.2014., http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_150465/.

2. Tautiešu politika Krievijas ārpolitikas konceptuālajos dokumentos

Krievijas Federācijas ārpolitikas koncepcijas

Lai izprastu šī brīža Krievijas ārpolitikas nostādnes tautiešu jautājumos un pēdējās desmitgades tendences, nepieciešams sīkāk aplūkot galvenos šo procesu virzītāju pamatdokumentus. Krievijas principiālie mērķi tautiešu jautājumos meklējami galvenokārt tās ārpolitikas koncepcijās, kur izvērsti tiek formulēti Krievijas ārpolitikas prioritārie virzieni, ietekmes instrumenti un sasniedzamie mērķi.

Pēdējās trīs KF ārpolitikas koncepcijas tika pieņemtas 2000., 2008., un 2013. gadā, to pieņemšanas laiki sakrīt ar kārtējā Krievijas prezidenta pilnvaru termiņa sākšanos. 2000. gadā sākās V. Putina pirmais prezidenta pilnvaru termiņš, 2008. gadā par prezidentu kļuva D. Medvedevs, bet 2013. gadā sākās V. Putina trešais prezidenta pilnvaru laiks. Ārpolitikas koncepcija ir nozīmīgs ārpolitikas prioritāšu dokuments. Zīmīgi, ka V. Putins parakstīja rīkojumu par jaunākās ārpolitikas koncepcijas izstrādi tieši savas inaugurācijas dienā. KF konstitūcijā definēts, ka KF prezidents nosaka galvenos ārpolitikas pamatvirzienus, kā arī īsteno ārpolitikas procesu vadību.

2000. gadā pieņemtā KF ārpolitikas koncepcija noteica, ka par ārpolitikas prioritātēm atzīstama valsts, sabiedrības un indivīda aizsardzība.¹⁶ Dokumentā tiek speciāli uzsvērtā Krievijas īpašā varenība, kuru veido tās intelektuālās, informatīvās un komunikācijas iespējas. 2000. gadā, kad V. Putins pirmo reizi nāk pie varas, par būtiskāko draudu Krievijas drošībai tiek uzskatīta vienpolāras pasaules modeļa nostiprināšanās, kurā ASV dominē ekonomiskajā, politiskajā un militārajā jomā. Tāpat koncepcijā tiek uzsvērtā ANO īpašā loma konfliktu noregulēšanā un aicinājums izvairīties no „humanitāras intervences” misijām.¹⁷ Šī koncepcija ir viens no pirmajiem dokumentiem, kur V. Putins izvirza mērķi nostiprināt KF pozīcijas ārvalstu sabiedriskās domas apmaiņā, kā arī paredz izstrādāt konkrētus un iedarbīgus informatīvās ietekmes līdzekļus.

Turpretī 2008. gada vasarā jau prezidenta D. Medvedeva parakstītajā ārpolitikas koncepcijā galvenais uzsvars tiek likts uz publiskās diplomātijas lomas pieaugumu. Īpaša uzmanība tiek veltīta indivīda intelektuālajai un garīgajai audzināšanai, labklājībai, kopumā investīcijām cilvēkā. Globālās konkurences apstākļos, kad pastāv demokrātiski principi un tirgus ekonomika, notiek cīņa par atšķirīgiem vērtību orientieriem un valsts attīstības modeļiem. Par nozīmīgākajiem ietekmes faktoriem starptautiskajā politikā līdz ar militāro dominanci kļūst arī ekonomika, sasniegumi zinātnē, vides aizsardzībā un informācijas tehnoloģiju attīstībā. Koncepcijā uzsvērts, ka Krievija ir gatava iesaistīties globālos procesos, savas starptautiskās nozīmes un ietekmes palielināšanā, veiksmīgāk realizējot ārējās ekonomiskās intereses,

¹⁶ „Konceptiia vneshnei politiki Rossiskoi Federeatsii”, MID, skatīts 11.07.2014., <http://www.mid.ru/Bl.nsf/arh/19DCF61BEFED61134325699C003B5FA3>.

¹⁷ Turpat.

izmantojot politiskās, informatīvās un kultūras sviras.¹⁸ Arī 2008. gadā pieņemtajā koncepcijā, tāpat kā 2000. gada koncepcijā, ko parakstījis V. Putins, ir lietots tobrīd vēl strīdīgais jēdziens „tautieši ārvalstīs”, kurš neapmierina daudzus tiesību zinātņu speciālistus pašā Krievijā un kurš arī ārvalstu speciālistos radīja neizpratni par šī jēdziena adekvātu lietojumu. Dokumentā tiek norādīts, ka oficiālajām valsts struktūrām ir jāpiedalās pozitīva Krievija tēla un darba kārtības veidošanā, vienlaikus ietekmējot sabiedrisko domu.¹⁹

Jāņem vērā, ka Krievijas iniciatīva īstenot kultūras un krievu valodas atbalsta programmas ir sabiedrības ietekmēšanas veids, kas tiek realizēts saskaņā ar KF valsts ārpolitikas un nacionālās drošības interesēm. Šādi Krievijas Federācija publiskajā diplomācijā cenšas panākt, lai visā pasaulē tās tēls tiktu uztverts pozitīvi un attīstītie masu saziņas līdzekļi ietekmētu sabiedrisko domu ārvalstīs, atbalstot tieši Krievijas masu plašsaziņas līdzekļus. KF ierosina sadarboties ar Baltijas valstīm labu kaimiņattiecību garā, balstoties uz abpusēju interešu ievērošanu. Taču realitātē nereti aiz diplomātiskām frāzēm un retorikas par cilvēktiesību aizstāvību Baltijas valstīs slēpjas gluži pretēji nodomi un KF izmanto tautiešus kā ieroci cīņā par ģeopolitiskas darba kārtības diktēšanu reģionā.

Krievijas Federācijas 2007. gada ārpolitikas apskats

Krievijas Federācijas Ārlietu ministrijas sagatavotais 2007. gada ārpolitikas apskats ir ievēribas cienīgs tāpēc, ka tajā tiek precīzi norādīts uz publiskās diplomātijas lomu attiecībās ar ārvalstīm. Apskatā ir sevišķi uzvērta ārpolitikas humanitārā dimensija, kuras izpausmes ir meklējamas tieši valsts kultūras diplomācijā, tādējādi kultūras resursam tiek ierādīta nozīmīga loma Krievijas ārpolitikā.²⁰ Vēsturiski Krievijas valsts vieta un autoritāte pasaulē tika noteikta, ne tikai balstoties uz tās politisko un ekonomisko varenību, bet arī uz Krievijas Federācijas tautu kultūras mantojumu, kā arī garīgo un intelektuālo potenciālu. Tā, piemēram, KF Ārpolitikas apskatā tiek minēti arī citi saistoši viedokļi par savas ārpolitiskās ietekmes vairošanu, norādot uz maigās varas lietošanas nepieciešamību savās ārpolitiskajās darbībās.

Tautiešu politikas kontekstā dokumentā tiek rekomendēts, ka „jāturpina radīt dziļas demokrātijas tēls krievu sabiedrībā, jāizstrādā mehānismi un tie jāuzlabo, tas attiecas uz pilsoņu tiesībām, turklāt izmantojot arī starptautiskus mehānismus, atvērtību monitoringam, [...] visbeidzot jāpilnveido iekšējo tiesību aizsargājošās normas un jāspodrina Krievijas pievilcības tēls visā pasaulē”.²¹ Līdz ar to ir jāaktualizē

¹⁸ „Konceptiia vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii”, MID, skatīts 11.07.2014., <http://www.mid.ru/Bl.nsf/arh/19DCF61BEFED61134325699C003B5FA3>.

¹⁹ Turpat.

²⁰ „Obzor vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii”, MID, skatīts 09.06.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/3647DA97748A106BC32572AB002AC4DD.

²¹ Turpat.

cīņa par tautiešu tiesību aizsardzību, cīņa ar *neofašistiem* atsevišķās Eiropas valstīs, kā arī mērķtiecīgi jāpalielina personīgā aktivitāte, aizsargājot starptautiskās tiesības. Tautiešu konsolidācijas kontekstā dokumentā tiek minēts, ka jaunajai Krievijai PSRS sabrukuma dēļ ārvalstīs ir palikuši desmitiem miljonu Krievijas cilvēku, tādēļ tautiešu interešu aizstāvība ir dabiska prioritāte ārpolitikā. Būtiska ir pastāvīga darbība, lai uzturētu tautiešu sakarus ar vēsturisko dzimteni, „krievu pasaules” veidošana, kas būtu unikāls elements civilizācijas vēsturē, stratēģisks mērķis, lai tautieši varētu būt intelektuālās, garīgās, ekonomiskās un kultūras jomas Krievijas partneris ārpolitikas mērķu sasniegšanā.²²

Vēl viens aspekts, kas apskatā tiek minēts, ir sadarbība kultūras un zinātnes jomā. Kā pausts dokumentā, kultūrai jākļūst par darboties spējīgu instrumentu, kas palīdz īstenot KF ārpolitiskās un ekonomiskās intereses, veidojot tās pozitīvo tēlu visā pasaulē. Par to liecina vadošo pasaules valstu pieredze. Šīs valstis uzskata šo virzienu kā vienu no publiskās diplomātijas elementiem, lai sasniegtu savus mērķus, optimizētu zināmus cilvēku, finanšu un informācijas resursus.

KF Ārpolitikas apskatā precīzi tiek formulēts arī instrumentārijs, kādā veidā galvenās tautiešu konsolidācijas un kultūras idejas tiks īstenotas visā pasaulē. Kā viena no būtiskākajām tiek norādīta nepieciešamība sadarboties ar NVO. Krievijas publiskās diplomātijas ietvaros *Rossotrudņičestvo* dibina jaunus starptautiskos partnerības sakarus, veidojot jaunus kultūras un zinātnes centrus ārzemēs. Kas attiecas uz NVO, tad tieši šajā KF Ārpolitikas apskata dokumentā tiek pausts, ka to izveide ir neatņemama ārpolitikas sastāvdaļa, kas ir svarīga, attīstot pilsoniskās sabiedrības institūtus. Svarīga nozīme mūsdienu diplomātijā ir faktoriem, kuri bieži tiek aprakstīti ar publiskās diplomātijas un maigās varas kategoriju palīdzību, izmantojot iespēju ietekmēt citu valstu uzvedību ar kultūras, zinātnes, iekšpolitikas pievilcības palīdzību, kā arī ar tīklveida publiskās diplomātijas sistēmas palīdzību, kura attīstās visdinamiskāk un ir kļuvusi par vienu no ietekmīgākajām jomām globālajā politikā.

Dokumentā pausts, ka NVO starptautiskajā vidē ir jānostiprina Krievijas intereses, kas izpaužas kā tās prioritārie mērķi – humanitārie, izglītības mērķi, starpreģionālā sadarbība, krievu valodas statusa nostiprināšana, krievu kultūras izplatība un tautiešu tiesību aizstāvība ārvalstīs.²³ Kā vēl viens būtisks instrumentārijs tiek nosaukta informatīvā atbalsta sniegšana ārpolitikas jautājumu risināšanā. Krievija definē informatīvā atbalsta sniegšanu ārpolitikas īstenošanai kā ārvalstu iedzīvotāju informēšanu par Krievijas pozīciju starptautisko problēmu risināšanā un objektīvas informācijas par Krieviju izplatīšanu.

Krievijas varas elite uzskata, ka ārpolitikas mērķu sasniegšanai nepieciešams veidot Krievijas ārpolitikai labvēlīgu informācijas fonu, izmantojot politologu komentārus, ekspertu uzstāšanos un publicējot rakstus. Krievijas 2007. gada

²² „Obzor vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii”, MID, skatīts 09.06.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/3647DA97748A106BC32572AB002AC4DD.

²³ Turpat.

ārpolitikas apskatā ir teikts, ka viens no ārpolitikas uzdevumiem ir īstenot efektīvas informācijas kampaņas visur, kur tiek apgrūtināta Krievijas interešu aizstāvēšana.

Krievijas Federācijas Nacionālās drošības stratēģija līdz 2020. gadam

Tautiešu politikas un publiskās diplomācijas tematika parādās arī nacionālās drošības konceptuālajos dokumentos. Izņēmums nav arī KF Nacionālā drošības stratēģija, kas tika pieņemta 2009. gada 13. maijā. Dokumentā norādīts, ka atdzimst krievu ideāli, garīgums, cienīga attieksme pret vēsturisko atmiņu. Stratēģija nosaka pamatu konstruktīvai mijiedarbībai starp valsts varas iestādēm, organizācijām un sabiedriskajām apvienībām, lai aizsargātu Krievijas Federācijas intereses un garantētu personības, sabiedrības un valsts drošību. Tiek norādīts, ka tieši vērtības un attīstības modeļi ir kļuvuši par globālās attīstības konkurences pamatkomponentiem savas drošības nodrošināšanai. Stratēģija noteic, ka Krievijas mērķi tiks sasniegti ar zinātnes, tehnoloģiju, izglītības, veselības aizsardzības un kultūras palīdzību, aktīvi izmantojot publiskās diplomācijas līdzekļus. Šajā dokumentā sevišķi būtiska ir sadaļa „Kultūra”, kurā noteikti galvenie stratēģiskie mērķi, kas jāsasniedz, lai garantētu nacionālo drošību kultūras jomā.

KF Nacionālās drošības stratēģijā minētie uzdevumi kultūras jomā:

- Panākt plašu pieeju informācijai par Tēvijas un ārzemju kultūru un mākslu, izveidojot informāciju fondus;
- radīt priekšnoteikumus, lai stimulētu sabiedrību radošajai pašrealizācijai, pilnveidojot kulturāli izglītojošas sistēmas;
- attīstīt kultūras potenciālu reģionos.

Kā viens no galvenajiem Krievijas kultūras jomas apdraudējumiem šajā stratēģijā ir minēti ārvalstu mēģinājumi mainīt skatu uz Krievijas vēsturi, tās vietu un lomu pasaules vēsturē.²⁴ Kā daži no pretdarbības veidiem ir minētas Krievijas pilsoņu garīgo vērtību attīstīšana un kultūras potenciāla izmantošana daudzpusējā starptautiskajā sadarbībā. Krievijas Nacionālās drošības stratēģija noteic, ka apdraudējuma novēršanai kultūras jomā drošības institūcijām ir jāsadarbojas ar pilsoniskās sabiedrības pārstāvjiem. Kā cits draudu novēršanas veids ir minēta vienotas informācijas telpas izveide NVS un Krievijas kaimiņu reģionos.

Vēstures notikumu interpretācijas, tradicionālo vērtību un garīguma jautājumu iekļaušana Nacionālās drošības stratēģijā liek arī Krievijas tautiešu politiku skatīt no drošības politikas redzes leņķa. Vēsture, kultūra un reliģija Krievijas tautiešu

²⁴ „Startegiiia nacionalnoi bezopasnosti Rossiiskoi Federatsii do 2020 goda”, skatīts 10.07.2014., <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2009/05/216229.shtml>.

politikā ir saistītas ar noteiktu vērtību izplatīšanu ārvalstīs. Tādējādi, tas ko Krievija skata kā aizsardzību, tās kaimiņvalstīs tiek uztverts kā virtuāls uzbrukums.

3. Krievijas tautiešu politika un „krievu pasaules” konstruēšana

„Krievu pasaules” idejas pamatā ir krievu īpašās misijas nostādnes, kas izpaužas kā inovatīvs, transnacionāls projekts, kam pamatā ir krievu valoda, kultūra un pareizticība. Ideja par „krievu pasauli” ir radusies laika posmā no 1993. līdz 1997. gadam, bet pilnīgas aprises tā ieguva ap 1998. gadu, kad tika pilnībā formulēti Krievijas ārpolitikas mērķi attiecībās ar pārējām Neatkarīgo Valstu Sadraudzības locekļēm. Projekta „krievu pasaule” konceptuālo daļu veidoja, no vienas puses, rakstu krājuma „Cits” autoru kolektīvs, no otras puses, Pjotrs Ščedrovickis un Jefims Ostrovskis (P. Ščedrovickis pārstāv Kultūras politikas skolu, bet J. Ostrovskis izveidojis savu līdzgaitnieku grupu). Krājuma „Citi” autoru kolektīva aktīvākie dalībnieki ir Gļebs Pavlovskis un Sergejs Čerņiševs, kas saistīti arī ar tādiem projektiem kā „Krievu žurnāls” un „Krievu institūts”.

Tā kā „krievu pasaules” galvenā pazīme ir piederība kultūrlingvistiskajai grupai, tad tās robežas nav strikti iezīmētas. Krievijas oficiālajai varai tas ļauj attiecināt savu tautiešu „interesu aizstāvības” politiku uz plašu ārvalstu iedzīvotāju loku, kā nu konkrētajā situācijā ir nepieciešams. Minēto apstiprina arī V. Putina teiktās 2001. gada oktobrī ārvalstīs dzīvojošo tautiešu kongresā: „Bet tautietis noteikti ir ne tikai juridiska kategorija. [...] Jo jēdziens „krievu pasaule” jau no laika gala ir gājis tālāk par Krievijas ģeogrāfiskajām robežām un pat pāri krievu etnosa robežām.”²⁵

Krievu pareizticīgā baznīca (KPB) akcentē, ka „krievu pasaule” ir garīguma glabātāja un izplatītāja. Viena no KPB priekšrocībām darbā ar tautiešiem ir savu mērķu nepolitizēšana. Protams, tas netiek darīts atklāti. Ir jāņem vērā tradicionāli tuvās attiecības starp baznīcas līderiem un Krievijas valsts vadību. Izmantojot Krievu pareizticīgo baznīcu kā „krievu pasaules” konsolidētāju, Krievijas vara samazina iespējamo kritiku par savu rīcību tautiešu politikā ārvalstīs. Rietumos respektētā reliģijas brīvība nodrošina zināmu leģitimitāti KPB aktivitātēm ārvalstīs. Turklāt baznīcai ir reāls sakaru tīkls visā pasaulē, kur vien ir Maskavas patriarhātam pakļautībā esošās vietējās baznīcas.²⁶ Tomēr pēdējos gados KPB aktīvi pauž arī savu nostāju ārpolitikas jautājumos. Tā, piemēram, Vsevolods Čaplins, kurš KPB atbild par baznīcas sakariem ar sabiedrību, norādījis, ka „jau 1995. gadā Pasaules krievu tautas sapulce paziņoja, ka krievu tauta ir sadalīta nācija savā vēsturiskajā teritorijā un krievu tautai ir tiesības uz atkalapvienošanos vienotā valsts ķermenī, šādas

²⁵ Andis Kudors, „Krievu pasaule”, *Politika*, skatīts 21.06.2014., <http://politika.lv/article/krievu-pasaule>.

²⁶ Turpat.

tiesības ir vispārpieņemta starptautiskās politikas norma”.²⁷ Šos vārdus V. Čaplins teica, aicinot 2014. gada marta sākumā Ukrainas karavīrus nepretoties Krievijas it kā tautiešu aizstāvības misijai Krimā.

Tagadējais KPB galva Kirils iepriekšējos gados pārstāvēja baznīcu sakaros ar ārvalstīm. Viņš aktīvi iesaistījās Krievu aizrobežu pareizticīgās baznīcas apvienošanā ar Maskavas patriarhātu. Arī tālaika Krievijas prezidents V. Putins atbalstīja abu sašķelto pareizticīgo organizāciju apvienošanu 2007. gada maijā. Šis notikums ir viens no „krievu pasaules” konsolidācijas aktivitāšu piemēriem. Pēdējo gadu prakse rāda, ka KPB ir aktīvi iesaistījies tautiešu politikā. Tā aktīvi piedalījās Eiropas krievu alianses izveidē. Alianse apvieno sabiedriskās organizācijas, politiķus, žurnālistus, citus aktīvistus no Eiropas Savienības valstīm. Minētajā organizācijā darbojas arī Eiropas Parlamenta deputāte no Latvijas Tatjana Ždanoka.

2001. gadā Krievijas prezidents V. Putins publiski paziņoja par projekta „krievu pasaule” esamību un uzsvēra tā nozīmi Krievijā. Kopš tā laika šis nosaukums kā koncepts sāka arvien biežāk parādīties Krievijas oficiālajos dokumentos un nostādnēs. Koncepta autori uzsver, ka „krievu pasaule” ir politisks projekts, kaut arī to paredzēts realizēt sociokultūras formātā. „Krievu pasaule” ir krievu valodā domājošu un runājošu, lielu un mazu kopienu tīkveida struktūra.²⁸

„Krievu pasaules” koncepta negatīvā tendence iezīmējas samērā skaidri – veicināt valodas, kultūras un ticības politizāciju un separātismu, kas ar laiku pat radikalizētu krievu etnisko minoritāti tās mītnes zemē.

Galvenie Latvijas riski ir saistīti ar „krievu pasaules” ideju neatbilstību saliedētas sabiedrības attīstībai Latvijā. Krievija izplata „krievu pasaules” vērtības kā idejisko pamatu pārnacionālam veidojumam, kas rūpējas par Krievijas ārpolitikas mērķu sasniegšanu. Diemžēl 2014. gadā Krievijas īstenotā agresija pret Ukrainu rāda, ka Krievijas reģionālie mērķi nav savienojami ar NVS valstu politisko un ekonomisko brīvību. „Krievu pasaule” tiek attiecināta arī uz valstīm, kas nav NVS dalībnieces. Svarīgākais kritērijs ir, lai valstī būtu nozīmīgs skaits krievvalodīgo iedzīvotāju, kuri varētu uzlūkot Krieviju kā savu tēvzemi un kultūras centru. Ilgtermiņā „krievu pasaules” pievilcīgumam ir jānodrošina politiskā lojalitāte Krievijai. Lai arī „krievu pasaules” mērķi sākotnēji ir vērsti uz kultūras autonomijas veidošanu un nostiprināšanu, galējā variantā tie var izpausties kā anklāvu politika, kur kultūras autonomijas transformējas teritoriālās autonomijās. 2014. gada 18. martā, uzstājoties Valsts domes un Federācijas padomes deputātu priekšā (pasākumā par godu t. s. Krimas referendumam), V. Putins norādīja, ka viņš cer uz Vācijas sapratni jautājumā par Krimas un Krievijas apvienošanu, jo Krievija esot atbalstījusi Vācijas apvienošanu pēc Berlīnes sienas krišanas. Zīmīgi, ka V. Putins par Krimas aneksiju runāja kā par

²⁷ „Protoierei Vsevolod Chaplin rassmatrivaet missiu Rossii na Ukraine kak mirotvorcheskuii”, 01.03.2014., *INTERFAX*, skatīts 11.08.2014., <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=54620>.

²⁸ Russkij mir, kak ob'ekt geokulturnogo proektirovaniia, skatīts 21.06.2014., http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/histori2003/gradirovsky-russmir/.

vēsturiskās Krievijas un „krievu pasaules” vienotības atjaunošanu.²⁹ Šāda „krievu pasaules” jēdziena izmantošana ir jauns pavērsiens „krievu pasaules” koncepta ideju attīstībā. Sākotnēji tas tika attiecināts tikai uz krievu un dažādu valstu krievvalodīgo iedzīvotāju apvienošanas virtuālā – pārnacionālā veidojumā, bet kopš V. Putina 18. marta runas „krievu pasaule” pamato arī fizisku agrāko Krievijas teritoriju apvienošanu ar mūsdienu Krieviju. Minētais var kalpot par pamatu Krievijas kaimiņvalstu attieksmes maiņai pret „krievu pasaules” koncepciju un Krievijas tautiešu politiku kopumā.

4. Tautiešu atbalsta politikas institucionālais ietvars

Līdz ar publiskās diplomātijas un maigās varas nozīmības pieaugumu 21. gadsimta sākumā, it īpaši pēdējā desmitgadē, arī Krievija šajā laika posmā īpašu uzmanību sāka pievērst tādu publiskās diplomātijas aktoru izveidei, kuri ir saistīti ar valsts varu. To sākotnējais mērķis galvenokārt bija iekšpolitiska darbība, kur primārais uzdevums bija atbalstīt varu publiskās akcijās un globālā tīmekļa vidē. Šādi NVO aktori galvenokārt ir saistīti ar konkrētām varas struktūrām, piemēram, varas jauniešu organizācija *Nashi*, kura savulaik veica provokatīvas akcijas Maskavā un Sanktpēterburgā un kuras galvenais vadmotīvs bija veidot Krievijas jauniešu sabiedrisko domu. Tomēr vēlāk, nostiprinot centrālās varas kontroli pār masu medijiem, Krievijā sāka veidot tādas NVO, kuru primārais darbības lauks ir ārvalstīs un tajās dzīvojošie Krievijas tautieši.

Tautiešu atbalsta politikā iesaistītās valsts institūcijas sadarbojas gan ar ārvalstu krievu tautiešu organizācijām, gan Krievijas fondiem, nevalstiskajām organizācijām un institūtiem, kuri sevi pozicionē kā neatkarīgus institūtus, bet praksē ir valsts dibinātas organizācijas un kuri saņem tās tiešu finansējumu vai finansiālu atbalstu.

Saskaņā ar Krievijas Federācijas konstitūciju valsts ārpolitiku primāri nosaka tās prezidents. V. Putina pirmās prezidentūras stratēģisko mērķu prioritātes tika prezentētas Krievijas tautiešu kongresā Sanktpēterburgā 2006. gadā.³⁰ Šajā kongresā paustais joprojām nav zaudējis savu aktualitāti. Krievijas tautiešu jautājums tiek definēts kā valsts nacionālā prioritāte, kas kopā ar valodas un izglītības programmām tiek skatīta ciešā kontekstā ar valsts interešu realizāciju. Šajā kongresā Putins savā uzrunā īpašu nozīmi piešķīra tam, lai eksportējamās izglītības programmas būtu saskaņotas ar Krievijas izglītības sistēmu (lai tās izraisītu tautiešu interesi un lai viņi tās apgūtu Krievijas mācību iestādēs). Tāpat Putins šajā runā iestājās par biznesa un pareizticības iesaisti krievvalodīgo kultūras un izglītības programmu un preses

²⁹ „Obrashchenie Prezidenta Rossiiskoi Federatsii”, 18.03.2014., Kremlī, skatīts 11.08.2014., <http://www.kremlin.ru/news/20603>.

³⁰ „Vistuplenie Prezidenta Rossiiskoi Federacii V. V. Putina na Vsemirnom kongresse sootchestvennikov, prozhivajushim za rubezhom”, Sanktpeterburg, 24.10.2006., skatīts 19.06.2014., www.mosds.ru/Meria_merop_Kong2Put.shtml.

atbalstam, apliecinot, ka Prezidenta administrācijas finanses šiem nosauktajiem projektiem tiks garantētas pietiekamā apmērā.

Krievijas rezidents V. Putins ir izrādījis lielu uzmanību tautiešu politikai. To apliecina gan V. Putina dalība vairākos tautiešu pasākumos, gan viņa publiskie izteikumi. Tā, piemēram, jau 2001. gadā Krievijā rīkotā tautiešu kongresā savā runā V. Putins skaidroja „tautiešu” un „krievu pasaules” jēdziena būtību. Komentējot 2006. gadā pieņemto programmu „Ārvalstīs dzīvojošo tautiešu labprātīga pārcelšanās”, V. Putins norādīja, ka „jaunajā valsts attīstības posmā mums nepieciešams izstrādāt krietni darbspējīgāku un apjomīgāku līdzekļu kopumu to cilvēku atbalstam, kuri vēlas atgriezties savā vēsturiskajā dzimtenē”.³¹ Viens no pēdējiem V. Putina izteikumiem par ārvalstīs dzīvojošo tautiešu tematiku izskanēja viņa runā Kremli 2014. gada 18. martā par godu Krimas aneksijai. V. Putins norādīja, ka „krievu tauta ir kļuvusi par vienu no pašām lielākajām tautām, ja ne vislielāko tautu sadalīto tautu pasaulē”.³² Sadalītās tautas koncepts nozīmē, ka krievi ir palikuši ārpus savas dzimtenes piespiedu kārtā – sabrūkot Padomju Savienībai. Krievu kā mākslīgi dalītas tautas ideju 90. gados atbalstīja Krievijas nacionālisti, 2014. gadā V. Putins būtiski palielināja šī koncepta nozīmīgumu tautiešu politikā.

Krievijas Federācijas valdība

Koordināciju ar tautiešiem nodrošina KF valdības komisija darbam ar tautiešiem ārzemēs, tās vadītājs ir ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs. Komisija veic kopējo uzraudzības un vadības funkciju, nosaka Krievijas izpildvaras un federālo struktūru kopējos darbības virzienus. Kopš 2006. gada Krievija īsteno ārvalstīs dzīvojošo tautiešu atbalsta trīs gadu programmas. 2014. gadā ir spēkā „Programma darbam ar ārvalstīs dzīvojošajiem tautiešiem 2012.–2014. gadam”,³³ kuru īsteno Krievijas oficiālās varas struktūras. Tajā ir paredzēti vairāk nekā 30 tautiešu atbalsta virzieni – mācību, metodiskās un izziņas literatūras piegāde, pasākumi valodas un kultūras atbalstam, semināru un diskusiju organizēšana pasniedzējiem, atbalsts dalībai Krievijas festivālos, konkursos un citās mērķprogrammās u. c.³⁴ Tāpat programma paredz izvērst sadarbību ar tautiešu NVO, īstenojot izglītības, kultūras, valodas projektus.

³¹ „Gosudarstvennaia programma po okazaniu sodeistviiia dobrovolnomu pereseleniiu v Rossiiskuiu Federaciiu sootchestvennikov prozhivaiuschih za rubezhom”, Federalnaia Migracionaia Sluzhba, skatīts 03.06.2014., <http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/>.

³² „Obrashchenie Prezidenta Rossiiskoi Federatsii”, 18.03.2014., Kremļi, skatīts 11.08.2014., <http://www.kremlin.ru/news/20603>.

³³ „Programma darbam ar ārvalstīs dzīvojošajiem tautiešiem 2012.–2014. gadam”, skatīts 11.08.2014., <http://www.ruvek.ru/?module=docs&action=view&id=452>.

³⁴ Gosudarstvennaia programma po okazaniiu sodeistviiia dobrovolnomu pereseleniiu v Rossiiskuiu Federaciiu sootchestvennikov, prozhivajuschih za rubezhom, skatīts 16.06.2014., <http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/>.

Krievijas Ārlietu ministrijas pakļautībā darbojas Valdības komisija ārvalstīs dzīvojošo tautiešu lietās, tās priekšsēdētājs ir ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs, bet viens no vietniekiem – Konstantīns Kosačovs, kurš vada arī valdības aģentūru *Rosotrudņičestvo*. Komisijas darbības mērķis ir koordinēt Krievijas tautiešu politiku, piešķiramais finanšu resursus un attīstības virzienus. 2014. gada jūnijā savā sanāksmē komisija norāda, ka sakarā ar notikumiem Ukrainā, kur tiek aizskartas Krievijas tautiešu intereses, vēl vairāk jāaktivizē tādas organizācijas kā Vispasaules Krievijas tautiešu koordinācijas padome un reģionālās un nacionālās tautiešu organizācijas, kuras jau tā enerģiski darbojas un arvien aktīvāk atbalsta Krievijas politiku Krievijas un Ukrainas krīzes risināšanā.³⁵ Tāpat šajā laikā komisija skatījusi programmas „Darbs ar tautiešiem ārvalstīs 2015.–2017. gadā” projektu, kuru plānots pieņemt 2014. gadā Krievijas Federācijas valdībā.

Krievijas Federācijas Valsts dome

Nozīmīgākais Krievijas Federācijas Valsts domes uzdevums ir tautiešu atbalsta programmu budžetu un finansējuma apstiprināšana un piešķiršana. Domes reālā loma gan ir simboliskāka par tās praktisko darbību, jo faktiski parlamenta apakšpalāta apstiprina prezidenta un valdības iniciatīvas. Tā kā Valsts domē vairākumu nodrošina V. Putinu atbalstošā partija „Vienotā Krievija” un opozīcija drīzāk ir simulakrs, tad apakšpalāta pieņem lēmumus un piešķir līdzekļus tautiešu atbalsta programmām pēc valdības vai prezidenta norādījumiem. Valsts domes deputāti pilnībā arī lobīja funkcijas, ietekmējot V. Putinu un viņa tuvāko aprindu amatpersonas, lai panāktu savas partijas, interešu vai ietekmes grupas nostādņu realizāciju tautiešu jautājumos. Galvenokārt tas tiek darīts, lai pārdalītu iepriekš piešķirtos finanšu līdzekļus par labu NVO, kas saistītas ar noteiktām interešu grupām, pētniecības struktūrām un tautiešu organizācijām ārvalstīs.

Maskavas valdība

Maskavas valdība visaktīvāk tautiešu politikā darbojās tās mēra Jurija Lužkova darbības laikā. J. Lužkovs un viņa vadītā Maskavas valdība, kā vieni no pirmajiem uzsāka praktiskas t. s. tautiešu politikas aktivitātes kaimiņvalstīs, t. sk. Latvijā. 1999. gadā Maskavas pilsētas padome diasporas studentiem nodibināja stipendijas, kas tautā ieguva nosaukumu „Lužkova stipendijas”.³⁶

³⁵ О заседании Правительственной комиссии по делам соотечественников за рубежом, скатīts 17.06.2014., <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dgpch.nsf/8911619081396ffe43256da40037a560/44257b100055de8444257d0900445f9d!OpenDocument>.

³⁶ A. Lerhis, A. Kudors., I. Indāns, *Ārvalstu ietekme uz etniskās integrācijas procesu Latvijā* (Rīga: APPC, 2007), 37.

Ar Maskavas ārējiem sakariem nodarbojas Maskavas Ekonomisko un starptautisko sakaru departaments (turpmāk – Departaments). Tā nolikumā ir teikts, ka Departaments ir „Maskavas izpildvaras funkcionāla institūcija, kas izstrādā un īsteno Maskavas pilsētas ekonomisko un starptautisko attiecību politiku [...], kā arī politiku Maskavas sadarbībai ar ārvalstu pilsētām un reģioniem, starptautiskajām organizācijām, ārvalstu investīciju piesaistei; nodrošina dalību valsts politikas attiecībā uz tautiešiem ārvalstīs izpildē [...]”³⁷ Zīmīgi, ka Departamenta nolikums paredz Maskavas valdības iesaisti tautiešu politikā. Turklāt minētajā nolikumā ir teikts, ka Departamenta pārziņā atrodas Maskavas pārstāvniecības ārvalstīs – Maskavas nami.

Maskavas mērijas paspārnē tika nodibinātas arī vairākas institūcijas, piemēram, Jurijs Dolgorukija fonds, fonds *Rosijaņe*, NVS valstu institūts, Maskavas tautieša nams.³⁸ Minētās institūcijas ir piedalījušās finanšu līdzekļu pārdalē dažādu tautiešu atbalsta programmu finansēšanai. Taču līdzekļu apmērs un izmantošanas patiesie mērķi sabiedrībai nav zināmi. Maskavas nami, kas formāli ir Krievijas galvaspilsētas darījumu un kultūras centri ārvalstīs, aktīvi nodarbojas arī ar tautiešu jautājumiem. Tāpat kā J. Dolgorukija fonds, arī Maskavas nami piešķir finansējumu Otrā pasaules kara veterāniem medicīniskai palīdzībai, koordinē piemaksas pie pensijām, organizē krievu valodas un kultūras apmācības programmas jauniešiem ārvalstīs. Strādājot ar tautiešiem, minētās institūcijas priekšroku dod Otrā pasaules kara veterāniem un jauniešiem – psiholoģiski visjūtīgākai sabiedrības daļai, kuru visvieglāk pakļaut politiski ideoloģiskām manipulācijām.

Rossotrudņičestvo

Rossotrudņičestvo ir Krievijas valsts aģentūra, tā ir Krievijas Ārlietu ministrijas tiešās pakļautības iestāde, kuras viens no primārajiem mērķiem ir radīt pozitīvu Krieviju tēlu ārvalstīs. Kā teikts aģentūras mājaslapā, *Rossotrudņičestvo* realizē projektus, kuru mērķis ir stiprināt starptautiskos sakarus, cieši sadarboties humanitārā jomā un veidot pozitīvu Krievijas tēlu ārvalstīs.³⁹ Aģentūru kopš 2012. gada vada karjeras diplomāts un partijas „Vienotā Krievija” biedrs Konstantīns Kosačovs. K. Kosačovs ir bijušā Krievijas premjerministra un Ārējās izlūkošanas dienesta direktora Jevgēņija Primakova ciešs līdzgaitnieks.⁴⁰

Aģentūras *Rossotrudņičestvo* darbība tiek īstenota vairākās publiskās diplomātijas jomās. Kā viena no nozīmīgākajām ir tautiešu politika, kuras ietvaros aģentūra

³⁷ „Polozhenie o Departamente vneshneekonomicheskikh i mezhdunaridnih sviazei goroda Moskvi”, skatīts 11.08.2014., <http://www.moskvaimir.mos.ru/statute/>.

³⁸ „Moskovkii Dom Sootechestvennika”, skatīts 17.06.2014., <http://www.mosds.ru/about/contacts/>.

³⁹ „Rossotrudnichestvo”, skatīts 11.08.2014., <http://rs.gov.ru/about>.

⁴⁰ „Kosachev, Konstantin, glava Rossotrudnichestva i specpredstavitel' prezidenta po delam SNG”, *LENTA.RU*, skatīts 21.06.2014., <http://lenta.ru/lib/14179973/>.

nodrošina ārvalstu studentiem iespēju studēt Krievijā. Cita ar tautiešu politiku saistīta joma, kurā darbojas *Rossotrudņičestvo*, ir krievu valodas popularizēšana ārvalstīs ar federālās mērķprogrammas „Krievu valoda 2011–2015”⁴¹ palīdzību. Aģentūras *Rossotrudņičestvo* vadītājs K. Kosačovs norāda, ka Krievijas maigās varas potenciāls ir apslēpts „krievu pasaulē”.⁴² Tautiešu politikā „krievu pasaule” ir aptverošs jeb „jumta” koncepts, kas apvieno dažādu Krievijas emigrācijas viļņu pārstāvjus vienotai misijai – Krievijas varenības atjaunošanai. Tādējādi K. Kosačovs, runājot par „krievu pasaules” lomu maigās varas īstenošanā, parāda, ka arī tautiešu politika var tikt skatīta kā publiskās diplomātijas sastāvdaļa.

Fonds *Russkij mir*

Viens no piemēriem, kas atklāj ka tautiešu politika ir saistīta ar maigās varas jomu, ir fonda *Russkij mir* dibināšana 2007. gadā. Fonds tika izveidots ar toreizējā Krievijas prezidenta V. Putina dekrētu. Fonda dibināšana bija KF Prezidenta administrācijas, Izglītības un Ārlietu ministrijas kopdarbs. Par fonda izpilddirektoru 2007. gadā tika iecelts politologs, fonda „Politika” prezidents Vjačeslavs Ņikonovs, kas ir cieši saistīts ar Prezidenta administrāciju. Savukārt fonda padomi vada Sanktpēterburgas Valsts universitātes prezidente Ludmila Verbicka, kura bijusi Vladimira Putina pilnvarotā persona trīs KF prezidenta vēlēšanās. Fonda padomē darbojas KF ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs, aģentūras *Rossotrudņičestvo* direktors Konstantīns Kosačovs, Krievijas Radio un televīzijas pārraides kompānijas ģenerāldirektors Oļegs Dobrodejevs, Maskavas patriarhāta Ārējo sakaru nodaļas priekšsēdētājs Volokolamskas metropolīts Ilarions, KF kultūras ministrs Vladimirs Medinskis, fonda „Vēsturiskā perspektīva” direktore vēsturniece Natālija Naročņicka, u. c. Saskaņā ar fonda statūtiem padomes sastāvu iecel KF prezidents. Fonds tiek finansēts no Krievijas valsts budžeta līdzekļiem.⁴³

Fonda padomes locekle Natālija Naročņicka ir viena no tām personām, kura jau 90. gadu beigās formulēja ideju par „krievu pasauli” kā bijušās PSRS teritorijas konsolidējošu konceptu. Tāpat arī metropolīts Ilarions līdz ar patriarha Kirila iecelšanu par Maskavas patriarhāta patriarhu ir viens no tiem, kurš visaktīvāk iestājas par pareizticības vienojošo lomu tautiešu apvienošanā ārvalstīs un pareizticīgās baznīcas resursu un klātbūtnes iespēju izmantošanu šī mērķa sasniegšanā.

Kā viens no galvenajiem fonda mērķiem tiek izvirzīta krievu valodas un kultūras popularizēšana ārvalstīs. Fonds tiek salīdzināts ar līdzīgām citu valstu institūcijām – Britu padomi, Servantesa institūtu, Dantes institūtu, Konfūcija institūtu u. c. Viens no galvenajiem darbības veidiem ir „Krievu centru” atvēršana ārvalstu izglītības un kultūras iestādēs, lai ar drukātajiem, audio un video materiāliem nodrošinātu

⁴¹ „Rossotrudnichestvo”, skatīts 18.06.2014., <http://rs.gov.ru/about>.

⁴² Turpat.

⁴³ „Fond Russkij Mir”, skatīts 19.06.2014., <http://russkiymir.ru/fund/the-board-of-trustees/>.

rusistikas pētniekus un citus interesentus. Pašlaik visā pasaulē darbojas 99 Krievu centri 43 pasaules valstīs, galveno uzmanību vēršot uz postpadomju telpas valstīm t. s. tuvajās ārzemēs. Tāpat 73 pasaules valstīs darbojas pavisam 106 fonda veidoti kabineti, kuru galvenais mērķis ir krievu valodas un kultūras popularizēšana un informācijas sniegšana tautiešiem, kā arī personām, kas interesējas par Krieviju.⁴⁴

Fonda veidotajos projektos un pasākumos aktīvi piedalās arī Eiropas Parlamenta deputāte no Latvijas Tatjana Ždanoka (partija „Latvijas Krievu savienība”), kura uzstājas ar uzrunām fonda rīkotajos pasākumos, konferencēs un Krievijas tautiešu kongresos. 2014. gadā T. Ždanoka fonda *Russkij mir* ievēribu guvusi ar savām aktivitātēm Krimas „referenduma” laikā. Fonds savā ziņu lentē arī izteicis gandarījumu par partijas „Latvijas Krievu savienība” lēmumu startēt 2014. gada Latvijas Republikas Saeimas vēlēšanās.⁴⁵

5. Latvijai ierādītā loma Krievijas tautiešu politikā

Krievija savā ārpolitikas retorikā ne tikai pret Latviju, bet arī pret pārējām Baltijas valstīm vērš regulāru kampaņu, kuras principiālais mērķis ir šo valstu starptautiska nomelnošana un mēģinājumi diskreditēt to īstenoto valsts pārvaldes formu, ārpolitiku un attiecības ar starptautiskajiem sadarbības partneriem. 2014. gada janvārī Krievijas ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs paziņoja, ka Eiropas Savienība cenšas attaisnot Baltijas valstu attieksmi pret nepilsoņiem, ignorējot starptautisko organizāciju rekomendācijas (to sastāvā ietilpst Latvija un Igaunija). Latvija un Igaunija, kur vēsturiski no 1991. gada dzīvo liels nepilsoņu skaits, Krievijas uztverē ir ES un NATO Ahilleja papēdis. Krievija regulāri norāda uz cilvēktiesību problēmām gan ES, gan Ziemeļatlantijas blokā. S. Lavrovs savos paziņojumos vairākkārt uzsvēris, ka Krievija tikai rūpējas par savu tautiešu interesēm Latvijā, kura savukārt rupji pārkāpj starptautiskās vienošanās attiecībā uz mazākumtautību tiesību ievērošanu un diskriminācijas novēršanu. Tāda retorika, kur Latvijas tēls tiek mērķtiecīgi starptautiski diskreditēts, ir raksturīga ne tikai Krievijas ārlietu resoram un politiķiem, bet arī daudzām it kā neatkarīgām NVO, kā arī daļai nevalstiskā sektora aktoru Latvijā, kuri principiāli ir pārņēmuši Krievijas politiķu un mediju diskursu.

Krievijas Ārlietu ministrija savā 2011. gada ziņojumā „Par cilvēktiesību stāvokli virknē pasaules valstu” norāda, ka Latvijā pret krieviem tiek īstenots genocīds un, citējot politiķi V. Buzajevu, valsts īsteno diskriminējošu politiku pret krieviem. Ziņojumā Krievijas ārlietu ministrija citē V. Buzajeva izteikumu kā organizācijas „Latvijas Cilvēktiesību komiteja” pārstāvja teicienu, kaut gan Buzajevs pētījumu „Kā izdzīvo krievus”, uz kuru atsaucas ārlietu resors, izdevis ar Maskavas valdības tiešu atbalstu.

⁴⁴ „Fond Russkiy Mir”, skatīts 19.06.2014., <http://russkiymir.ru/fund/the-board-of-trustees/>.

⁴⁵ „Fond Russkiy Mir”, skatīts 19.06.2014., http://russkiymir.ru/news/144811/?sphrase_id=4060.

Krievijas tautiešu politikas īstenošanas prakse Latvijā liecina par Krievijas vēlmi izmantot Latvijā dzīvojošo krievu problemātiku Latvijas starptautiskai diskreditācijai. Lai gan Krievijas ārpolitikas īstenotāji runā par „krievu pasauli” kā maigās varas stiprinātāju, praksē tautiešu politika latviešu auditorijā drīzāk nevis vairo Krievijas pievilcīgumu, bet rada bažas par Krievijas patiesajiem mērķiem Baltijas valstīs. Krievijas tautiešu politikā izplatītā specifiskā Krievijas un Latvijas vēstures interpretācija kavē sabiedrības saliedētības procesu, jo popularizē tendenciozu skatījumu uz Latvijas vēsturi.

Secinājumi

Uzsākot īstenot tautiešu politiku, Krievija saskārās ar vērā ņemamām grūtībām tautiešu jautājuma definēšanā, kur lielākās problēmas sagādāja jēdziena „tautieši” definēšana neatkarīgi no tā, vai tas ietver visus krievu valodas pratējus bijušajā Padomju Savienībā vai arī tautieši tomēr ir etnolingvistiska kategorija. Precizēta „tautiešu” definīcija radās līdz ar federālā likuma „Par Krievijas Federācijas valstisko politiku attiecībā pret tautiešiem ārvalstīs” grozījumiem 2010. gadā. Likums paredz, ka par tautieti ir uzskatāma persona, kas veic zināmu pašidentifikācijas aktu un piekrīt konkrētām vērtībām.

Principiāli tautiešu politikas mērķi meklējami Krievijas ārpolitikas nostādņu dokumentos – ārpolitikas koncepcijās, apskatos, galveno ārpolitikas īstenotāju uzskatos par Krievijas mērķiem un lomu globālajā politikā. Publiskās diplomātijas loma strauji pieauga pēc prezidenta D. Medvedeva 2008. gadā parakstītās ārpolitikas koncepcijas pieņemšanas. Kopš ir sāka šo koncepciju īstenošana, krievu valodas un kultūras atbalsta projekti jāskata kā sabiedrības ietekmēšanas projekti, kas ietilpst tautiešu politikā un tiek realizēti saskaņā ar valsts ārpolitikas un Krievijas nacionālās drošības interesēm.

Savu ārpolitisko mērķu sasniegšanai Krievija izmanto ne tikai tradicionālās diplomātijas subjektus starpvalstu attiecībās, bet arī nevalstiskās organizācijas publiskās diplomātijas izpratnē. Šobrīd Krievijas ārpolitiku tautiešu jautājumā īsteno Ārlietu ministrija, KF Valsts dome, KF valdība, Maskavas valdība, valsts aģentūra *Rosstrudņičestvo*, kā arī daudzas pilnīgi vai daļēji ar valsts varu saistītas NVO, dažādi fondi, pētniecības institūti u. c. Šādi rīkojoties, Krievija cenšas pilnībā noklāt visu diplomātiskās darbības lauku, kur Krievijas finansētas NVO darbojas kā ietekmes aģenti trešajās valstīs, mēģinot iespaidot šo valstu lēmumus politikā, ekonomikā, finansēs un augstas pievienotās vērtības tautsaimniecības nozarēs.

Tautiešu politikas ideoloģiskais ietvars ir „krievu pasaules” koncepts, kas balstās uz ideju par krievu valodas, kultūras un pareizticības īpašo nozīmi un krievu etnosa unikalitāti. „Krievu pasaule” kā ideoloģisks koncepts attīstās kopš 90. gadu otrās puses, kad jau prezidenta Borisa Jeļcina laikā tika meklēta kāda noteikta ideoloģiska ietvarstruktūra krievu un Krievijas iedzīvotāju, tai skaitā arī emigrantu, apvienošanai. Galējā variantā „krievu pasaules” koncepts sevī iekļauj ideju par

anklāvu politiku, kas paredz veidot valodas, kultūras un ticības autonomijas trešo valstu teritorijās, tādējādi padarot šajās valstīs dzīvojošos krievus par ģeopolitisku instrumentu un ietekmes sviru starpvalstu attiecībās.

Krievijas tautiešu politika ir skatāma kā nozīmīgs Krievijas ārpolitikas virziens, kas īsteno projektus dažādās ārvalstu sabiedriskās dzīves jomās un izmanto gan tiesību aizstāvības, gan kultūras popularizēšanas instrumentus. Krievijas tautiešu politika ir skatāma arī kā publiskās diplomātijas sastāvdaļa. Oficiālā Krievija uzskata ārvalstīs dzīvojošos tautiešus gan par publiskās diplomātijas mērķauditoriju, gan par ārpolitikas instrumentu. Kā mērķauditorija tautieši tiek aicināti būt informētiem par Krievijas ārpolitikas mērķiem un aktīvi izmantot Krievijas piedāvātos kultūras sasniegumus, bet, pildot Krievijas ārpolitikas instrumenta lomu, tautiešiem ir jāizvirza politiskas prasības Latvijas valdībai saistībā ar valodas un pilsonības likumdošanas jautājumiem. Krievijas tautieši, popularizējot Krievijas kultūru Latvijā, tiešām var kalpot kā Krievijas maigās varas resurss, tomēr tautiešu iesaiste politiskās pretenzijās Latvijas valstij rada spriedzi sabiedrībā un būtiski samazina „krievu pasaules” kā maigās varas potenciālu.

TAUTIEŠU ORGANIZĀCIJAS KĀ KRIEVIJAS PUBLISKĀS DIPLOMĀTIJAS SASTĀVDAĻA

Artūrs Kvesko

Ievads

Pašlaik, runājot par publisko diplomātiju kā vienu no ārpolitikas izpausmēm, vairs nav iespējams izvairīties no nevalstisko organizāciju (NVO) pieminēšanas. Tās ir kļuvušas par pilntiesīgiem politikas aktoriem, kuri iedarbojas uz starptautiskajiem procesiem ar savu normu sistēmu (ekspertīze, vērtējumi, specifiskās zināšanas), ietekmējot un transformējot humanitāro politikas dimensiju.¹ NVO, līdzīgi kā valstis, izmanto publiskās diplomācijas līdzekļus, lai, uzrunājot ārvalstu sabiedrības un pārliecinot tās, sasniegtu savus mērķus un uzdevumus. Iepretim valstīm NVO ir vairākas būtiskas priekšrocības – tām piemīt šauras un specifiskas zināšanas, kā arī tās spēj ātri piekļūt nepieciešamajai informācijai, kas ļauj efektīvi uzrunāt noteiktas auditorijas. Savukārt valstīm, kas līdz šim tika uzskatītas par vienīgajiem publiskās diplomācijas veicējiem, nākas rēķināties ar NVO potenciālu un iesaistīt tās savās ārpolitiskajās aktivitātēs, ja tās vēlas būt efektīvas šajā jomā.

Valstu un NVO attiecības publiskajā diplomācijā īpašu aktualitāti iegūst Krievijas kontekstā, kura sevišķi uzsver NVO potenciālu publiskās diplomācijas veidošanā. Krievijā jau ilgstoši ir vērojami centieni reducēt publisko diplomātiju līdz sabiedriskajam līmenim (apzīmējot to kā sabiedrisko diplomātiju – *obščestvennaja diplomatija* – krievu val.) un mazināt priekšstatu par valsts ieinteresētību šīs diplomācijas prakses izmantošanai savā labā. Ar publiskās diplomācijas praktizēšanu Krievijā nodarbojas valsts veidotas, atbalstītas un finansētas aģentūras un fondi, kuri tieši un pastarpināti veicina Krievija ārpolitiskās intereses, sadarbojoties ar vietējām un ārvalstu NVO. Turklāt Krievijā aizvien pieaugoša tendence uzraudzīt un pastiprināti kontrolēt nevalstisko sektoru ļauj uzskatīt, ka Krievija skata NVO ne tikai kā atsevišķu publiskās diplomācijas aktoru un sadarbības partneri, bet arī kā būtisku mērķu sasniegšanas resursu.

¹ Sukharev Aleksandr Ivanovich, „Sektor NPO – problemy sub’ektnosti, kriteriev i klasifikatsii (zapadnaia metodologicheskaia model’), Informatsionno-Analiticheskii portal SocPolitika.ru, skatīts 03.07.2014., http://socpolitika.ru/rus/social_policy_research/analytics/document7685.shtml.

Par pēdējā laika spilgtāko apliecinājumu Krievijas instrumentālai pieejai NVO kļuva Ukrainas krīze un Krievijas īstenotā Krimas aneksija. Krievvalodīgo tiesību aizsardzību Krievija izmantoja kā vienu no pamatmotīviem,² lai starptautiski pamatotu savu iejaukšanos suverēnā valstī un atbalstītu antikonstitucionālo un starptautiskajām tiesību normām neatbilstošo referendumu. Atsauksšanās uz krievvalodīgo iedzīvotāju tiesībām nav sagādīšanās, jo Krievija jau ilgstoši Ukrainā atbalstīja vietējo krievvalodīgo NVO izveidi un darbību, kā arī iesaistīja tās savu interešu paušanā un sasniegšanā.³

Attiecīgi arī Latvijā kā valstī ar daudzskaitlīgām krievvalodīgo iedzīvotāju pārstāvētām NVO, kuras Krievijas ārpolitika klasiski uzskata par saviem sadarbības partneriem un mērķauditoriju, aktuāls ir jautājums par Krievijas publisko diplomātiju un NVO lomu tajā. Tāpēc ir būtiski izvērtēt gan to, kā Krievija raugās uz NVO publiskās diplomātijas īstenošanas procesā, gan to, kā Krievija mijiedarbojas ar krievvalodīgo iedzīvotāju pārstāvētajām NVO Latvijā. Tas ļaus gūt dziļāku priekšstatu par Krievijas publiskās diplomātijas klātbūtni Latvijā un atsevišķiem tās īstenošanas aspektiem.

1. Nevalstisko organizāciju loma publiskajā diplomātijā

Lai gan publiskā diplomātija ir mainīgs jēdziens arī pašlaik, ir nepārprotami, ka NVO tajā ieņem svarīgu vietu. Modernās publiskās diplomātijas jēdziena pamatlicējs Edmunds Gulions (*Edmund Gullion*) norāda, ka „ar publisko diplomātiju mēs saprotam līdzekļus, ar kuriem valdības, privātas grupas un indivīdi ietekmē citu cilvēku un valdību attieksmi un uzskatus tā, lai iespaidotu viņu ārpolitiskos lēmumus”.⁴ No tā izriet, ka NVO var būt publiskās diplomātijas veicēji, kā arī to rīcībā ir nepieciešamie resursi un prasmes, lai ietekmētu ārvalstu auditorijas un valdības par labu saviem mērķiem. NVO loma ir pieaugusi tiktāl, ka mūsdienās sekmīga publiskā diplomātija vairs nav iedomājama bez NVO kā būtiska šī diplomātijas paveida dalībnieka.⁵

NVO jauno lomu un ietekmi starptautiskajā vidē noteica vairāki faktori. Par nozīmīgu pavērsiena punktu kļuva globalizācija, kas paplašināja izpratni par valstu robežām, komunikācijas veidiem un būtiski atviegloja cilvēku un kapitāla kustību. Agrāk publiskās diplomātijas galvenais aktors bija valsts, kas zināja, kurš jāuzrunā, lai sasniegtu vēlamo mērķi, bet pašlaik tas vairs nav tik vienkārši. Ir nepieciešamas

² „Vladimir Putin: Rossia ostavliaet za soboi pravo zashchitit' prozhivaiushchee v Krymu russkoiazychnoe naselenie”, *Russia Today*, skatīts 05.07.2014, <http://russian.rt.com/article/23429>.

³ Gatis Pelnēns, ed., *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine and the Baltic States* (Rīga: Apgāds Mantojums, 2010), 260.

⁴ „Definitions of Public Diplomacy”, The Edward R. Murrow Center for Public Diplomacy, skatīts 03.07.2014., <http://fletcher.tufts.edu/Murrow/Diplomacy/Definitions>.

⁵ Katherine P. Avgerinos, „Russia’s Public Diplomacy Effort: What the Kremlin is Doing and why It’s Not Working?”, *Journal of Public & International Affairs* 20 (2009):118.

specifiskas zināšanas par citām valstīm, reģioniem, to sabiedrību, kultūru, lai efektīvi sasniegtu vēlamu rezultātu.

Arī izmaiņas komunikācijas līdzekļos palielināja NVO nozīmi. Tikšanās klātienē un sarunu vešana pie galda ne vienmēr ir efektīvākā dialoga metode. Informācijas tehnoloģiju revolūcija ļauj sazināties distancēti un dažādos veidos, kas paver jaunas iespējas sabiedrībai un indivīdiem piedalīties lēmumu pieņemšanā un ietekmēšanā. Tādēļ t. s. tradicionālās publiskās diplomātijas vietā, kad valdības uzrunāja citu valstu sabiedrības (*government to people communication* – angļu val.), rodas jauna izpratne, kurā sabiedrības un indivīdi var uzrunāt citas valstis un to sabiedrības tiešā veidā (*people to people communication* – angļu val.).⁶ Šajā kontekstā NVO ir ārkārtīgi būtiska loma, jo nereti tās daudz labāk un ātrāk par valstīm prot piemērot jaunus komunikācijas veidus savām vajadzībām, veidojot kontaktus, uzrunājot noteiktas mērķgrupas vai vienkārši izplatot informāciju. Valsts kā aktors šajā ziņā ir smagnējs un bieži neiet kopsolī ar tehnoloģiskajiem jauninājumiem.⁷

Par vēl vienu faktoru, kas sekmē NVO lomu publiskajā diplomātijā, ir uzskatāma ārvalstu sabiedrību uzticēšanās. NVO kā brīvprātīga apvienība, kuras pamatmērķis nav peļņas gūšana, bieži tiek uztverta pozitīvi un nekritiski. Valstu mērķi un nodomi nereti tiek uzlūkoti ar aizdomām, jo tās galvenokārt darbojas savu, nevis vispārēju interešu vadītās.⁸ Šajā ziņā NVO demonstrē labu piemēru ārvalstu auditoriju uzrunāšanai un nepieciešamā rezultāta panākšanai.⁹

Iepriekš minētie aspekti, kas runā par labu NVO kā atsevišķam publiskās diplomātijas aktoram, kurš spēj formulēt mērķus un panākt to sasniegšanu, ietekmējot ārvalstu auditorijas, vienlaikus rada daudz jautājumu un pretrunu. Viens no šādiem jautājumiem ir NVO leģitimitāte. Valstu leģitimitātes pamatā ir to demokrātiskās sabiedrības, kas ievēl valdības un deleģē pilnvaras rīkoties to vārdā.¹⁰ Tas ievieš skaidrību un sapratni, kādas intereses pārstāv valsts un kā labā tā rīkojas. Savukārt ar NVO tas rada zināmas konceptuālas un praktiskas grūtības.

Nepastāv skaidri kritēriji, kā noteikt NVO leģitimitāti, kā arī ne vienmēr NVO ir spējīga pārstāvēt konkrētas intereses. Ir atsevišķi mēģinājumi skaidrot NVO darbības leģitimitāti ar to darbības efektivitāti. Piemēram, NVO darbība var tikt

⁶ Nancy Snow, „Rethinking Public Diplomacy” in *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, ed. Nancy Snow and Philip M. Taylor (New York: Routledge, 2009), 6.

⁷ Teresa La Porte, „The Legitimacy and Effectiveness of Non-State Actors and the Public Diplomacy Concept” (paper presented at ISA Annual Convention, San Diego, April 1-4, 2012), skatīts 03.07.2014., <http://files.isanet.org/ConferenceArchive/58816b94a39845d9a5b618ae52e7c80c.pdf>.

⁸ Shaun Riordan, „Dialogue-based Public Diplomacy: A New Foreign Policy Paradigm?” in *The New Public Diplomacy: Soft Power In International Relations*, ed. Jan Melissen (New York: Palgrave Macmillan, 2005), 191.

⁹ Jan Melissen, „The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice” in *The New Public Diplomacy: Soft Power In International Relations*, ed. Jan Melissen (New York: Palgrave Macmillan, 2005), 12.

¹⁰ La Porte, „The Legitimacy and Effectiveness”.

klasificēta kā legītīma, ja tā sasniedz un aizsargā konkrētu grupu intereses.¹¹ Šajā sakarā NVO ir būtiskas ne tikai konkrētās pārstāvētās grupas, bet arī tās skaitliskais sastāvs. Ja atbalsts NVO ir mazskaitlīgs, tas dod pamatu apšaubīt tās profesionalitāti un kapacitāti.

Vēl viens kritisks aspekts NVO darbības kontekstā ir to finansējums un iespējamā atkarība no citiem aktoriem. Nereti NVO tiek pārņemts, ka to darbība piesedz citu interešu pārstāvēšanu. NVO kā bezpeļņas organizācijas nevar nodrošināt savu finansiālo neatkarību, tādēļ neizbēgami ir atkarīgas no ārējiem finanšu donoriem. Kas attiecas uz Rietumvalstu NVO, tad veiktie pētījumi parāda, ka nedaudz mazāk nekā pusi no visiem ienākumiem NVO gūst, sniedzot konkrētus pakalpojumus, savukārt otru pusi tām nodrošina valsts. Tikai maza daļa NVO kopējo līdzekļu ienāk ziedojumu un labdarības veidā.¹² Tas aktualizē jautājumu par NVO darbības un finanšu caurspīdīgumu un atklātumu. Ja tās vēlas saglabāt uzticama publiskās diplomātijas aktora tēlu, ir jārada skaidrība par to, kā interesēs vai par kādiem līdzekļiem tiek veikti konkrētie pasākumi. Sevišķi aktuāli tas ir valstīs, kur NVO finanšu caurskatāmība nav obligāta prasība. Tas nav mazsvarīgs jautājums arī Latvijā, kur NVO ir atļauts saņemt anonīmus ziedojumus, tāpēc nav zināms finanšu līdzekļu sniedzējs. Tas var nebūt kritiski visos gadījumos, taču, ja NVO iegūst spēcīgas pozīcijas sabiedrībā un rīkojas ar ievērojamiem finanšu resursiem, tai ir lielas iespējas ietekmēt sabiedrisko domu un uzskatus. Reizē tas rada arī jautājumu par to, vai NVO darbība ir labticīga un atbilst norādītajiem mērķiem.¹³

NVO atkarība no ārējiem finanšu resursiem iezīmē vēl vienu diskutablu jautājumu – cik liela ir NVO patstāvība un vai tās netiek izmantotas ļaunprātīgi. Runājot par Krievijas publisko diplomātiju, tas aizvien ir aktuāli, zinot tur izplatīto praksi izmantot pilsoniskās sabiedrības institūtus kā instrumentus valsts interešu aizstāvēšanai. NVO izmantošana valsts interesēs ir radījusi jaunu terminu – GONGO (*Government Organized Non-Governmental Organization* – angļu val.), kas ir valsts organizēta un atbalstīta NVO. Lai gan GONGO ir raksturīgas nedemokrātiskiem režīmiem, ne vienmēr to darbība vērtējama negatīvi – var būt jomas (cilvēktiesību, vienlīdzības stiprināšana), kurās valsts intervence ir nepieciešama, lai stimulētu procesu attīstību. Savukārt, ja GONGO vienīgais uzdevums ir valsts varas sarguņa lomas pildīšana un alternatīvu viedokļu un uzskatu diskreditācija pilsoniskās sabiedrības aizsegā, tad šādas organizācijas darbība vairs neatbilst demokrātiskas sabiedrības vajadzībām. Piemēram, Krievijā izteikta GONGO ir prokremliskā jauniešu kustību *Naši*¹⁴, ko finansē valdība un kas izceļas ar izteiktu atbalstu valsts politikai un jebkādu opozicionāru iniciatīvu noliegšanu.

¹¹ La Porte, „The Legitimacy and Effectiveness”.

¹² A. I. Sukharev, „Sektor NPO”.

¹³ Tatiana Zonova, „Sokhraniatsia li NPO v budushchem?”, Rosiiskii Sovet Po Mezhdunarodnym Delam, 05.11.2010., skatīts 03.07.2014., http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=2628#top.

¹⁴ Naim Moises, „What Is a GONGO?”, *Foreign Policy*, 18.04.2007., skatīts 03.07.2014., http://www.foreignpolicy.com/articles/2007/04/18/what_is_a_gongo.

NVO mūsdienās ir neatņemama publiskās diplomātijas sastāvdaļa un līdzās valstij praktizē šo diplomātijas veidu. Lai gan valsts joprojām ir galvenais publiskās diplomātijas aktors, tās sekmīga realizācija bez NVO ir neiespējama vai apgrūtināta. Vienlaikus NVO saskaras ar tādiem vairākiem izaicinājumiem kā, piemēram, leģitimitāte, finansējums un attiecības ar valsti raksturs. Lai gan NVO ir autonomas, tās nav pašpietiekamas un lielākoties (galvenokārt finansiāli) ir atkarīgas no valsts. Turklāt NVO nav tikai valstu partneri – kā lokāli savu mītnes valstu aktori tās ir arī mērķgrupas, kuras valstis cenšas uzrunāt publiskās diplomātijas procesā. Atsevišķu valstu prakse paredz ne tikai sadarbību ar tām, bet arī to izmantošanu savtīgām interesēm, ņemot vērā, ka NVO starptautiskajā sabiedrībā ir augstāka uzticības pakāpe nekā valstīm.

Manipulēšana ar NVO un pat to kontrole ir viens no jautājumiem, kas bieži parādās Krievijas retorikā, runājot par publisko diplomātiju, tādēļ šī raksta nākamās nodaļas uzdevums būs paraudzīties uz Krievijas pieeju publiskajai diplomātijai, uz attiecībām ar NVO un izmantotajiem resursiem.

2. Nevalstiskās organizācijas Krievijas publiskajā diplomātijā

Klasiskā izpratne par NVO lomu un funkcijām publiskajā diplomātijā nav automātiski attiecināma uz Krieviju gan tāpēc, ka Krievijas ārpolitikā tā ir salīdzinoši jauna parādība, gan tāpēc, ka Krievijā ir specifiska izpratne par pilsonisko sabiedrību, tās institūtiem un valsts attiecībām ar to. Par Krievijas attiecībām ar NVO liecina tas, kā Krievija raugās uz publisko diplomātiju un saprot to un tās uzdevumus.

Tiekoties ar NVO pārstāvjiem 2008. gadā, toreizējais Krievijas prezidents Dmitrijs Medvedevs uzsvēra, ka Krievija zaudē Rietumiem maigās varas un sabiedriskās diplomātijas mehānismu kvantitatīvā un kvalitatīvā izmantošanā. D. Medvedevs norādīja, ka „ir nepieciešams steidzami attīstīt mūsdienu tīklu ietekmes instrumentus, lai ietekmētu situāciju kaut vai svarīgākajās kaimiņvalstīs [...]”¹⁵ Tātad D. Medvedevs atklāti atzīst, ka publiskā diplomācija Krievijā tiek uzlūkota par cīņas līdzekli, kā arī resursu situācijas ietekmēšanai Krievijas ārpolitikai stratēģiskās vietās.

Arī pašreizējais KF prezidents Vladimirs Putins 2012. gadā savā rakstā „Krievija un mainīgā pasaule” ietur līdzīgu pozīciju kā priekštecis un raksturo maigo varu kā „instrumentu un metožu kompleksu ārpolitisko mērķu sasniegšanai bez ieročiem, izmantojot informatīvās un citas iedarbības sviras”¹⁶ Turklāt maigo varu viņš iedala vēl sīkāk un runā par tās normālo praksi, kā arī pretlikumīgajām izpausmēm. Atsaucoties uz konkrētiem piemēriem, V. Putins min „pseido NVO” aktivitātes,

¹⁵ „Stenograficheskie otchet o vstreche s predstaviteliami obshchestvennykh organizatsii”, Krievijas prezidenta mājaslapa, skatīts 04.07.2014., <http://www.kremlin.ru/transcripts/1467>.

¹⁶ Vladimir Putin, „Rossia i meniaushchiisia mir”, *Moskovskie Novosti*, skatīts 04.07.2014., <http://www.mn.ru/politics/20120227/312306749.html>.

kuras ar ārēju atbalstu cenšas destabilizēt iekšpolitisko situāciju.¹⁷ Turpat V. Putins arī atzīst, ka arī Krievijai ir šādi savi institūti, taču „Krievija neizmanto citu valstu NVO, kā arī nefinansē tās”¹⁸

Iepriekš minētie Krievijas augstāko vadītāju izteikumi labi raksturo tās pieeju publiskajai diplomācijai, kā arī atklāj dubultos standartus,¹⁹ ko Krievija izmanto pret citām valstīm. Retorika par publisko diplomātiju atklāj ne tikai Krievijas specifisko pieeju šim konceptam, bet arī to, kā šis koncepts tiek lietots. Pirmkārt, maigā vara un publiskā diplomātija tiek izmantoti kā savstarpēji aizvietojami jēdzieni. Otrkārt, Krievijā nav konsekvences jēdziena „publiskā diplomātija” lietojumā. Tā vienlaikus tiek dēvēta arī par sabiedrisko diplomātiju (*obščestvennaja diplomatija* – krievu val.) un retāk – par tautas diplomātiju (*narodnaja diplomatija* – krievu val.).

Krievijas publiskajā diplomācijā tiek ļoti akcentēts tās sabiedriskais raksturs, tāda aktivitāte, ko iniciē un virza sabiedrība (*grassroots* – angļu val.). Jēdzienu „sabiedriskā diplomātija” izmanto Krievijas ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs,²⁰ runājot par Krievijas diplomācijas līdzekļiem. Atsevišķi šī jautājuma pētnieki Krievijā uzsver tās sabiedrisko raksturu un darbības formas reducē tikai uz „piketiēm, mītiņiem, maršiem, rezolūcijām [...]”²¹ u. tml., kas ir tradicionāls NVO darbības lauks. Ir redzama izteikta vēlēšanās uzsvērt, ka to procesu, kas notiek publiskās diplomācijas laukā, iniciē nevis valsts, bet gan sabiedrība.

NVO Krievijas publiskajā diplomācijā tiek atvēlēta centrālā loma – tie ir galvenie publiskās diplomācijas īstenotāji. Krievijā diezgan izplatīts ir uzskats, ka NVO ir ne tikai publiskās diplomācijas mērķgrupa vai sadarbības partneris, bet arī konkrētu mērķu sasniegšanas līdzeklis.²² Tas nav nekas neparasts, un arī citas valstis mēdz šādi uzlūkot NVO, taču Krievijas retorikā par publisko diplomātiju ir izteikta orientēšanās uz NVO. Turklāt, tā kā V. Putins ir teicis, ka maigā vara ir ietekmes svira, tad attiecīgi arī NVO kā maigās varas resurss Krievijas izpratnē ir jāuzlūko tāpat.

¹⁷ Vladimir Putin, „Rossia i meniaiuschchiisia mir”, *Moskovskie Novosti*, skatīts 04.07.2014., <http://www.mn.ru/politics/20120227/312306749.html>.

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Patiesībai neatbilst V. Putina apgalvojums, ka Krievija neizmanto citu valstu NVO savām vajadzībām un nefinansē tās. Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centrs *Re:Baltica* 2012. gadā atklāja, ka Krievijas publiskās diplomācijas vajadzībām izveidotais fonds *Russkij mir* finansē vietējās NVO. Sk., „Kam piešķīra naudu Latvijā?”, Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centrs „Re:Baltica”, skatīts 04.07.2014., http://www.rebaltica.lv/lv/petijumi/krievijas_nauda_baltija/a/615/kam_pieskira_naudu_latvija.html.

²⁰ „Sergei Lavrov: Prodolzhim opirat'sia na obshchestvennuu diplomatii”, Fond podderzhki publichnoi diplomatii imeni A. M. Gorchakova, skatīts 04.07.2014., <http://gorchakovfund.ru/news/9855/>.

²¹ Shershnev Leonid Ivanovich, „Obshchestvennaia diplomatiia: strategicheskie resurs geopolitiki Rossii”, Tsentr Mirovoi Politiki i Obshchestvennoi Diplomatii, skatīts 04.07.2014., <http://cmpod.ru/index.php/shershnev-i-l-obshchestvennaya-diplomatiya-strategicheskij-resurs-geopolitiki-rossii>.

²² Aleksandr Lukin, „Publichnaia diplomatiia”, *Mezhdunarodnaia zhizn'*, 3 (2013): 69.

Tas, ka Krievijas uzskati par NVO neatbilst modernai publiskai diplomātijai, visticamāk, ir skaidrojams ar tradīciju pārņemšanu no Padomju Savienības, kur NVO veidoja un finansēja valsts, lai izvērstu propagandas un ideoloģisko cīņu starptautiskajā vidē. Acīmredzot Krievija arī pašlaik nevar pilnīgi atbrīvioties no uzskata par valsts patronāžu pār pilsonisko sabiedrību un NVO kā tās izpausmi. Ir jaušama vēlēšanās uzraudzīt, ierobežot sev nevēlamo un veicināt vēlamo NVO darbību. Krievu pētnieks Aleksandrs Lukins atzīmē, ka „[...] valsts darbībā ir novērojamas negatīvas tendences. Tās ir saistītas ar to, ka birokrātijai ir vieglāk strādāt ar viltus NVO, kuras tā pilnībā kontrolē, nekā ar neatkarīgiem pilsoniskās sabiedrības pārstāvjiem. Tieši tādēļ tā pašreiz cenšas atjaunot „dzensiksnu” sistēmu, veidojot NVO, kas pēc būtības tādas nav”.²³ Tas gan vienlaikus rada šaubas par Krievijas publiskās diplomātijas efektivitāti mērķu sasniegšanā, jo ārvalstu auditorijām lielākoties ir redzams šādu NVO valstiskais raksturs.²⁴ Visās valstīs to gan nevar uzskatīt par traucēkli. Piemēram, Latvijā daudzas krievvalodīgo iedzīvotāju pārstāvētas NVO pēc definētajiem mērķiem ir orientētas uz sadarbības veidošanu ar Krieviju, tāpēc pret Krievijas veidotām un uzturētām NVO nerodas automātiska negatīva attieksme.

Finansējums ir vēl viens būtisks apstākļis, kurš jāņem vērā, cenšoties saprast NVO lomu Krievijas publiskajā diplomātijā. Krievijas skatījumā NVO finansētājs arī nosaka tā darbību, ko apliecina Krievijas prezidenta V. Putina 2012. gadā sacītais, ka „[...] nozīme ir tam, vai viņi [NVO] saņēma naudu no ASV Valsts departamenta vai kādas mūsu Krievijas struktūras, jo tautas gudrība vēsta: kas maksā, tas pasūta mūziku. Tas ir fakts, saprotiet? Vienkārši tāpat ar naudu neviens nemētājas”.²⁵ Pārliecība par to, ka NVO kontrolē tie, kas tās finansē, apliecina ne tikai Krievijas prezidenta skepsi par demokrātiskajiem institūtiem, bet arī gatavību preventīvi ierobežot NVO finansēšanu no ārvalstīm.

Praktiska rīcība sekoja jau drīz pēc šī V. Putina izteikuma – 2012. gada jūlijā Krievijas Valsts dome apstiprināja izmaiņas likumā „Par nekomerciālajām organizācijām” (*O nekommerčeskich organizacijah* – krievu val.), kas paredzēja „ārvalstu aģenta” statusa ieviešanu. Par „ārvalstu aģentiem” automātiski kļuva tās Krievijā strādājošās NVO, kas nodarbojas ar politisko darbību un/vai saņem finansējumu no ārvalstīm.²⁶ Atsaukšanās uz citu valstu pieredzi šajā jautājumā, ko Krievija izmantoja, lai atspēkotu kritiku par demokrātijas ierobežošanu, nebija korekta. Kā piemēru Krievija minēja ASV un tajā esošo „ārvalstu aģentu reģistrācijas likumu” (*Foreign Agents Registration Act* – angļu val.).²⁷ Taču, atšķirībā no Krievijas, „ārvalstu aģentu”

²³ Aleksandr Lukin, „Publichnaia diplomatiia”, *Mezhdunarodnaia zhizn'*, 3 (2013): 81.

²⁴ Turpat, 82.

²⁵ „Vstrecha s Mikhailom Fedotovym, Vladimirom Lukinyim i Borisom Titovym”, Krievijas prezidenta mājaslapa, skatīts 07.07.2014., <http://news.kremlin.ru/news/15913/>.

²⁶ „Putin podpisal zakon ob NKO – innostrannykh agentakh”, skatīts 07.07.2014., <http://www.newsru.com/russia/21jul2012/nko.html>.

²⁷ „Foreign Agents Registration Act”, The Department of Justice, skatīts 07.07.2014., <http://www.fara.gov/>.

sarakstā ASV tiek iekļautas tikai tās NVO, kuras cenšas ietekmēt sabiedrisko domu, politiku un likumus, darbojoties ārvalsts jurisdikcijā esošu subjektu pakļautībā, turklāt tas vēl ir jāpierāda. Krievijā valda uzskats, ka NVO noteikti strādā tās valsts labā, no kuras saņem finansējumu.

Likumsakarīgi rodas jautājums – ja Krievija ārvalstu finansētas NVO uzskata par to interešu sasniegšanas līdzekli, kā arī par apdraudējumu valsts iekšējai stabilitātei, vai tā nerīkojas līdzīgi pret citām valstīm? 2014. gada jūnijā NATO ģenerālsekretārs Anders Fogs Rasmusens paziņoja, ka Krievija izmanto vides aizsardzības NVO savās informācijas un dezinformācijas operācijās, slepeni tās finansējot, lai saglabātu Eiropas valstu atkarību no Krievijas enerģētiskajiem resursiem.²⁸ Lai gan netika sniegti tieši pierādījumi šādai Krievijas darbībai, tas labi saskan ar Krievijas pašas izkopto redzējumu par NVO uzdevumiem valstu ārpolitikas sasniegšanā.

3. Krievijas publiskās diplomācijas īstenošanā iesaistītās institūcijas sadarbībai ar NVO

Cenšoties izprast procesu un veidu, kādā Krievija iesaista NVO publiskās diplomācijas īstenošanā, jāskatās, kas Krievijā ir atbildīgs par publiskās diplomācijas realizēšanu. Publiskās diplomācijas institucionālo tīklu Krievija ir attīstījusi pakāpeniski, piešķirot katram no tajā iesaistītajiem subjektiem noteiktus mērķus un uzdevumus.

- Fonds *Russkij mir* bija viena no pirmajām institūcijām, ko Krievija izveidoja sava tēla uzlabošanai ārvalstīs. Nodibināts 2007. gadā ar Krievijas prezidenta V. Putina rīkojumu, fonds sāka nodarboties ar krievu valodas un kultūras popularizēšanu. Viens no fonda definētajiem pamatuzdevumiem ir atbalsta sniegšana sabiedriskajām un nekomerciālajām organizācijām jautājumos, kas saistīti ar krievu valodas un literatūras mācīšanu, kā arī mūsdienu Krievijas un tās vēstures pētniecību.²⁹ Latvijā fonds *Russkij mir* savulaik bija ļoti aktīvs finansējuma sniedzējs krievvalodīgo iedzīvotāju pārstāvētām organizācijām.³⁰
- Federālā aģentūra NVS, ārvalstīs dzīvojošo tautiešu un starptautiskās humanitārās sadarbības jautājumos *Rossotrudničestvo* ir izveidota 2008. gadā un pēdējā laikā kļuvusi par vadošo Krievijas institūciju humanitārās sadarbības un sabiedriskās diplomācijas jomā.³¹ Līdzās Krievijas Ārlietu ministrijai (ĀM) tā ir uzskatāma par vadošo un koordinējošo

²⁸ Sam Jones, Guy Chazan and Christian Oliver, „NATO claims Moscow funding ant-fracking groups”, *Financial Times*, June 19, 2014, skatīts 07.07.2014., <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/20201c36-f7db-11e3-baf5-00144feabdc0.html#axzz37BWO3tD>.

²⁹ „O Fonde”, fonda *Russkij mir* mājaslapa, skatīts 05.07.2014., <http://russiymir.ru/fund/about.php>.

³⁰ „Kam piešķīra naudu Latvijā?”, Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centrs *Re:Baltica*.

³¹ „O Rossotrudnichestve”, *Rossotrudničestvo* mājaslapa, skatīts 08.07.2014., <http://rs.gov.ru/about>.

institūciju Krievijas publiskās diplomātijas veidošanā, kā arī maigās varas izmantošanas plānošanā.³² Ārvalstu NVO ir vieni no būtiskākajiem *Rossotrudničestvo* sadarbības partneriem publiskās diplomātijas īstenošanas procesā.

- Gorčakova vārdā nosauktais publiskās diplomātijas atbalsta fonds (Gorčakova fonds) tika izveidots 2010. gadā pēc toreizējā Krievijas prezidenta D. Medvedeva rīkojuma. Sadarbība ar NVO un to iesaistīšana Krievijas ārpolitisko uzdevumu sasniegšanā ir viens no tiešajiem Gorčakova fonda darbības uzdevumiem.³³ Baltijas valstīs Gorčakova fonda darbība vairāk zināma ar tā realizēto projektu „Baltijas dialogs”, kura mērķis ir pulcēt šo valstu jaunos ekspertus un līderus, lai pārrunātu Baltijas valstu un Krievijas attiecību jautājumus.³⁴
- Krievijas Federācijas Sabiedriskā palāta (Sabiedriskā palāta) ir izveidota 2005. gadā kā valsts institūcija, kurai jānodrošina saikne starp NVO sektoru un valsti. Viens no Sabiedriskās palātas pamatdarbības virzieniem ir NVO nodrošināšana ar finansējumu, organizējot grantu konkursus.³⁵ Sabiedriskās palātas darbība nepārprotami atspoguļo, kā Krievija cenšas ievirzīt NVO rīcību sev vēlamajā gultnē, piešķirot finansējumu konkrētiem jautājumiem.
- Krievijas reģioniem, sevišķi Maskavai un Sanktpēterburgai, arī ir svarīga nozīme kontaktu attīstīšanā ar ārvalstu NVO Krievijas īstenotās tautiešu politikas ietvaros. Maskavas mērija jau ilgstoši sadarbojas ar ārvalstīs dzīvojošiem tautiešiem.³⁶ Līdzīgs sadarbības veids ir arī Sanktpēterburgas valdībai, kas ir iesaistījusies Krievijas federālajā politikā, lai sadarbotos ar ārvalstīs dzīvojošajiem tautiešiem.³⁷

³² Elena Chernenko, „Obraz Rossii poluchit gumanitarnuiu pomoshch”, *Gazeta Kommersant*, skatīts 05.07.2014., <http://kommersant.ru/doc/2520474>.

³³ „Missiia i zadachi”, Gorčakova fonda mājaslapa, skatīts 05.07.2014., <http://gorchakovfund.ru/about/mission/>.

³⁴ „O proekte”, Gorčakova fonda mājaslapa, skatīts 07.07.2014., <http://gorchakovfund.ru/project/10669/>.

³⁵ „Portal grantov”, Sabiedriskās palātas mājaslapa, skatīts 07.07.2014., <http://grants.oprf.ru/>.

³⁶ „Podderzhka sootchestvennikov”, Maskavas pilsētas ārējo ekonomisko un starptautisko sakaru departaments, skatīts 06.07.2014., http://dvms.mos.ru/napravleniya_deyatelnosti/833552/.

³⁷ Sk., piemēram, Sanktpēterburgas valdības programmu darbam ar ārvalstīs dzīvojošajiem tautiešiem no 2011. līdz 2013. gadam, skatīts 07.07.2014., <http://gov.spb.ru/law?d&nd=891838554&prevDoc=822402960>.

4. Tautiešu NVO un Krievijas publiskā diplomātija Latvijā

Krievija savā ārpolitikā lielākoties balstās uz ārvalstīs dzīvojošajiem tautiešiem. Ar tautiešiem Krievija saprot plašu personu loku – tie ir a) Krievijas ārvalstīs dzīvojošie pilsoņi; b) tādas personas ārpus Krievijas, kas izjūt garīgo, kultūras un tiesisko saikni ar Krieviju; c) personas, kuru tiešās līnijas radinieki dzīvoja Krievijas teritorijā (tostarp Padomju Savienības pilsoņi).³⁸

Šāds Krievijas solis ir saistīts ar vēlmi mākslīgi paplašināt to personu loku, uz kuriem Krievija savā ārpolitikā var atsaukties, lai leģitimizētu savas intereses un darbību. Pēc šiem kritērijiem par Krievijas tautieti var kļūt gandrīz ikviens Latvijas iedzīvotājs, turklāt krieviski runājošos Latvijas iedzīvotājus Krievija automātiski pieskaita savu tautiešu lokam. No tā izriet, ka Latvijas krievvalodīgo iedzīvotāju veidotās un pārstāvētās organizācijas Krievija uzskata par tautiešu NVO.³⁹

Ja Krievijas tautieši ir būtisks tās resurss, kā arī to veidotās NVO ir Krievijas publiskās diplomātijas mērķgrupa un reizē arī līdzeklis, tad būtisks ir jautājums – kā tautiešu NVO darbība Latvijā iekļaujas Krievijas publiskajā diplomātijā? Atbilde uz to ir iegūstama, analizējot, kādas ir tautiešu NVO aktivitātes Krievijas ārpolitikas īstenošanā Latvijā. Šādai analīzei svarīgi ir divi nosacījumi – 1) *finansējums*, 2) *veiktās aktivitātes un aktualizētie jautājumi*. Pirmkārt, tautiešu NVO ir vērtējamas Krievijas publiskās diplomātijas kontekstā, ja saņem finansējumu no Krievijas vai sadarbojas ar tās publiskās diplomātijas institūcijām. Otrkārt, tās ir saistāmas ar Krievijas publisko diplomātiju, ja to aktivitātes un aktualizētie jautājumi iederas Krievijas ārpolitikas darba kārtībā Latvijā vai sakrīt ar to, vai sekmē tās retoriku pret Latviju. Noteikt, cik liela ir Krievijas ietekme uz tautiešu NVO darbību Latvijā, precīzi nav iespējams, taču var saskatīt izpausmes, kur to veikta darbība saskan ar Krievijas publiskās diplomātijas darbību.

Metodoloģiskais ietvars, kas tiks izmantots tautiešu NVO darbības izpausmju aplūkošanai Krievijas publiskās diplomātijas kontekstā, ir aizgūts no Nikolasa Kalla (*Nicholas Cull*) piedāvātā publiskās diplomātijas prakšu iedalījuma. Viņš uzskata, ka publiskās diplomātijas galvenās komponentes ir klausīšanās (*listening* – angļu val.), noteiktu ideju un uzskatu aizstāvēšana un atbalstīšana (*advocacy* – angļu val.), kultūras diplomātija (*cultural diplomacy* – angļu val.), apmaiņas diplomātija (*exchange diplomacy* – angļu val.) un iedarbība uz ārvalstu auditorijām ar komunikācijas līdzekļiem (*international broadcasting* – angļu val.).⁴⁰ Attiecībā uz tautiešu NVO Latvijā aktuālas ir trīs komponentes – noteiktu uzskatu un ideju aizstāvēšana,

³⁸ „Federalnyi zakon o gosudarstvennoi politike Rossiiskoi Federatsii v otnoshenii sootchestvennikov za rubezhom”, Krievijas ĀM mājaslapa, skatīts 07.07.2014., http://mid.ru/bdomp/ns_dgpch.ns_f/215bdcc93123ae8343256da400379e66/efc22f59432c7795c3257776003a376c1OpenDocument.

³⁹ Šeit un turpmāk rakstā krievvalodīgās nevalstiskās organizācijas Latvijā tiks sauktas par „tautiešu NVO”, jo tas atbilst Krievijas izpratnei.

⁴⁰ Nicholas J. Cull, „Public Diplomacy: Taxonomies and Histories”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616 (2008): 31, doi:10.1177/0002716207311952.

kultūras diplomātija un apmaiņas diplomātija. Tās ir publiskās diplomātijas formas, kurās tautiešu NVO var nepastarpināti piedalīties ar sev pieejamiem resursiem.

Tautiešu politikas jomā galvenā Krievijas retorika pret Latviju ir saistīta ar tautiešu tiesību un brīvību it kā diskrimināciju (nepilsoņu, valodas un izglītības jautājumos), tādēļ tiks skatīts, kā tautiešu NVO aktualizē šo jautājumu ar savu darbību. Arī Krievijas kultūras diplomātijas darbība Latvijā nav skatāma bez tautiešu NVO līdzdalības, tāpēc tiks aplūkots, kādā veidā tās iesaistās krievu kultūras popularizēšanā un saglabāšanā. Arī apmaiņas diplomātijas praksē Krievija galvenokārt balstās uz tautiešu NVO līdzdalību un atbalstu.

4.1. Krievijas tautiešu NVO Latvijā

Krievijas tautiešu NVO Latvijā nav viendabīgas organizācijas ar līdzīgiem mērķiem un interesēm. Lai gan datu par to precīzu skaitu nav, pastāv uzskats, ka Latvijā varētu būt aptuveni 100 šādu organizāciju. Pamatojoties uz pašreiz Latvijā lielākās tautiešu NVO jumtorganizācijas (*umbrella organization* – angļu val.) – Latvijas Sabiedrisko organizāciju padomes (LSOP) – norādīto informāciju, šobrīd Latvijā ir 92 Krievijas tautiešu NVO.⁴¹ Šo organizāciju nosaukumi liecina, ka to darbība saistīta ar plašu jautājumu spektru – kultūru, kara veterāniem, militārajiem pensionāriem, uzņēmējdarbību, jauniešiem, vēstures izpēti utt. Tomēr būtu pārsteidzīgi uzskatīt, ka visas šīs organizācijas ir aktīvas un ir skatāmas Krievijas publiskās diplomātijas Latvijā ietvaros. Liela daļa no tām patiesi nodarbojas tikai ar jautājumiem, kas raksturīgi diasporas organizācijām – ar kultūras, valodas, tradīciju saglabāšanu, neizvirzot politiskas prasības, tādēļ publiskajā telpā tās nav pamanāmas.

Šķietami daudzskaitlīgo tautiešu NVO spektru Latvijā un uz to fona tikai nedaudzās aktīvās tautiešu NVO izceļ arī zviedru pētnieks Tomass Mālmlofs (*Tomas Malmlof*), kurš norāda, ka visticamāk tas saistīts ar salīdzinoši vieglo NVO reģistrāciju Latvijā un centieniem piekļūt Krievijas finansējumam, darbojoties šajā jomā.⁴² Vēl viena tendence, ko izceļ T. Mālmlofs, ir tautiešu NVO uzdevumu un mērķu pārklāšanās, kas arī rada maldīgu priekšstatu par lielu aktīvo organizāciju skaitu. Tautiešu NVO aktivitāšu empīriskie novērojumi liecina, ka pārklājas ne tikai to mērķi un uzdevumi, bet arī biedri, kad nereti dažādas organizācijas pārstāv vienas un tās pašas personas.

Vēl viena tautiešu NVO raksturojoša iezīme ir to centieni grupēties zem jumtorganizācijām, nevis darboties atsevišķi. Par pirmo šādu jumtorganizāciju Latvijā kļuva Vjačeslava Altuhova vadītā biedrība „Latvijas Krievu kopiena”, kas tika izveidota 1991. gadā un pulcēja pie sevis tālaika lielāko krievvalodīgo organizāciju

⁴¹ „Sovet obshchestvennyh organizatsii Latvii”, biedrības „Krievu sabiedrība Latvijā” mājaslapa, skatīts 07.07.2014., <http://www.russkie.org.lv/node/21>.

⁴² Tomas Malmlof, „Russian Population in Latvia – Puppets of Moscow?”, Stockholm: Swedish Defence Research Agency, 2006, 99, skatīts 07.07.2014., www.foi.se/ReportFiles/foir_1975.pdf.

līderus, taču iekšējo nesaskaņu dēļ daļa dalībnieku to atstāja.⁴³ Nākamais mēģinājums apvienot tautiešu NVO zem „viena jumta” bija 1998. gadā, kad tika izveidota neregistrēta struktūra „Sabiedrisko organizāciju koordinācijas padome”, kuru sākumā vadīja biedrības „Krievu sabiedrība Latvijā” priekšsēdētāja Tatjana Favorska. Pirmajā darbības gadā tajā bija 25 dalībnieki, bet jau 2013. gadā – 92. 2008. gadā šī jumtorganizācija mainīja nosaukumu un kļuva par Latvijas Sabiedrisko organizāciju padomi (LSOP).⁴⁴ No 2007. gada LSOP darbību koordinēja Latvijā pazīstams Krievijas tautiešu politikas aktivists Viktors Guščins, kurš vienlaikus vada arī Krievijas tautiešu organizāciju Latvijā koordinācijas padomi, kas ir izveidota Krievijas Federācijas vēstniecības Latvijā paspārnē.⁴⁵ 2004. gadā, sākoties protestu vilnim pret izglītības reformu, notika vēl viens mēģinājums apvienot tautiešu NVO zem vienas struktūras, izveidojot biedrību „Latvijas Krievu kopienu apvienotais kongress” (LKKAK). Par tās priekšsēdētāju kļuva Aleksandrs Gaponenko, kas Latvijā ir labi zināms Krievijas tautiešu vidē un kas par LKKAK uzdevumu pasludināja krievu nācijas veidošanu Latvijā.⁴⁶ Taču pašreiz par vienīgo aktīvo tautiešu NVO jumtorganizāciju Latvijā ir uzskatāma tikai LSOP, kas joprojām veic redzamu sabiedrisko darbību.

4.2. Tautiešu NVO darbība Krievijas publiskās diplomātijas kontekstā

Cilvēktiesību pārkāpumu jautājuma uzturēšana Latvijas un starptautiskajā darba kārtībā (advocacy – angļu val.)

Nepilsoņu jautājums

Nepilsoņi un krievu valodas statuss, kā arī izglītības pieejamība krievu valodā jau ilgstoši ir galvenie kritikas objekti, kurus izraudzījušies Krievija un kuri liecinot par tās tautiešu tiesību pārkāpumiem Latvijā. 2013. gadā notikušajā preses konferencē Krievijas prezidents V. Putins uzsvēra, ka „tur (Baltijas valstīs) joprojām pastāv tāds absolūti necivilizēts jēdziens kā nepilsonis [...] Mēs uzskatām, ka tas nav normāli, un turpināsim cīnīties par tiesību vienlīdzību”.⁴⁷ Tautiešu NVO Latvijā ir galvenais resurss, kas ar savu darbību sekmē šī jautājuma aktualizēšanu gan Latvijā, gan starptautiskajās organizācijās.

⁴³ Tomas Malmlof, „Russian Population”..., 101.

⁴⁴ Tatiana Favorska, „Kak mi ob'edinalis”, 30.

⁴⁵ „Viktor Gushchin”, portāls „Russkie Latvii”, skatīts 08.07.2014., <http://www.russkije.lv/ru/lib/read/v-gushchin.html?source=journalists>.

⁴⁶ „OKROL stroit russkuiu natsiiu v Latvii”, *DELFI*, skatīts 08.07.2014., <http://rus.delfi.lv/archive/okrol-stroit-russkuyu-naciyu-v-latvii.d?id=15003269>.

⁴⁷ „Rossia ne budet „mahat' shashkoi” na Ukraine, zaiavil Putin”, *RIA Novosti*, skatīts 08.07.2014., <http://ria.ru/world/20131219/985178544.html>.

Jau pieminētā LSOP, kas ir tautiešu NVO konsolidējošā struktūra Latvijā, veic ļoti aktīvu darbu, lai uzsvērtu krievvalodīgo iedzīvotāju diskrimināciju Latvijā pilsonības jautājumā. Tās koordinators V. Guščins LSOP sanāksmju un rikoto pasākumu darba kārtībā regulāri iekļauj jautājumus par nepilsoņu problemātiku. Vēstules par cilvēktiesību pārkāpumiem tiek sūtītas Eiropas Drošības un sadarbības organizācijai (EDSO), ANO Cilvēktiesību komitejai, Eiropas Padomei un citām starptautiskajām organizācijām, un tā ir nemainīga LSOP darbības prakse.⁴⁸

2013. gadā V. Guščins kā viens no tautiešu NVO delegātiem piedalījās EDSO Humānās dimensijas ieviešanas sanāksmē, kurā atkārtoti runāja par nepilsoņiem kā „kļiedzošu masveida cilvēktiesību pārkāpumu piemēru mūsdienu Eiropā”.⁴⁹ Būtiski atzīmēt, ka šādas tautiešu NVO pārstāvju došanās uz EDSO Humānās dimensijas ieviešanas sanāksmēm pēdējos gados notiek regulāri, turklāt ar Krievijas finansējumu. 2012. gadā Ārvalstis dzīvojošo Krievijas tautiešu tiesību atbalsta un aizstāvības fonds (ADTTAAF) piešķīra finansējumu tiesību institūtam *Conscentia* izmaksu segšanai braucienam uz šādu EDSO sanākumi.⁵⁰ Tiesību institūta *Conscentia* vadītāja Elizabete Krivcovu arī aktualizē nepilsoņu jautājumu ar neregistrētās sabiedriskās kustības „Nepilsoņu kongress” starpniecību.

Dažādas tendenciozas publikācijas par cilvēktiesību pārkāpumiem un nepilsoņiem Latvijā ir vēl viens veids, kā tautiešu NVO cenšas aktualizēt šo jautājumu gan iekšpolitiski, gan starptautiski. V. Guščins ar ADTTAAF finansējumu ir izdevis grāmatu „Pēcpadomju Latvija – pieviltā valsts” (*Postsovetskaja Latvija – obmanutaja strana* – krievu val.) angļu valodā.⁵¹ Šāda materiāla iznākšana angļu valodā ir īpaši pateicīga ārvalstu, sevišķi Rietumu auditorijas, uzrunāšanai un pārliecības radīšanai par cilvēktiesību pārkāpumiem Latvijā. Līdzīgi tapa rakstu krājums „Etniskie konflikti Baltijas valstīs pēcpadomju periodā” (*Etnicheskiye konflikti v stranah Baltiji v postsovetskij period* – krievu val.), kas izdots par ADTTAAF finanšu līdzekļiem Latvijā labi zināmā Krievijas tautiešu politikas aktīvista A. Gapoņenko redakcijā. Šādus darbus Krievijas plašsaziņas līdzekļi izmanto, lai argumentētu etnisko diskrimināciju Latvijā. Šis A. Gapoņenko izdevums vēlāk tika prezentēts arī Krievijā,

⁴⁸ „Ekspert: Defitsit demokratii Latvii porozhden neravnopraviem ee zhitelei”, *ROSBALT*, skatīts 08.07.2014., <http://www.rosbalt.ru/exussr/2013/08/16/1164999.html>.

⁴⁹ Viktor Gushchin, „Latviiskaia delegatsiia v OBSE: bezgrazhdanstvo neobhodimo likvidirovat' nezamedlitel'no”, Nepilsoņu kongresa mājaslapa, skatīts 08.07.2014., <http://www.kongress.lv/ru/material/422>.

⁵⁰ „Pravozashchitnyi Fond vydেলil na podderzhku sootechestvennikov ocherednye subsidii i granty”, ADTTAAF mājaslapa, skatīts 09.07.2014., <http://pravfond.ru/?module=news&action=view&id=283>.

⁵¹ „Fond vydелil sredstva na podderzhku tsentrov pravovoi zashchity sootechestvennikov v chetyrekh stranakh”, ADTTAAF mājaslapa, skatīts 09.07.2014., <http://pravfond.ru/?module=news&action=view&id=753>.

un prezentācijas pasākumā piedalījās Sabiedriskās palātas pārstāvis, kas ir atbildīgs par Krievijas publiskās diplomātijas īstenošanu.⁵²

Biedrība „Cilvēktiesību līgu starptautiskās federācijas Latvijas Cilvēktiesību komiteja” (LCK) ir vēl viena tautiešu NVO (norādīta LSOP dalībnieku sarakstā), kura jau ilgstoši dažādos veidos cenšas atspoguļot nepilsoņu problemātiku. LCK ir cieši saistīta ar partiju „Latvijas Krievu savienība” (partijas biedri Vladimirs Buzajevs un Natālija Jolkina ir LCK līdzpriekšsēdētāji).⁵³ Kopš 1994. gada LCK turpina papildināt Latvijas pilsoņu un nepilsoņu tiesību atšķirību sarakstu, kā arī piedalās EDSO Humānās dimensijas ieviešanas sanāksmēs (2005. un 2008. g.).⁵⁴ 2012. gadā notikušajā IV Pasaules Krievijas tautiešu kongresā Sanktpēterburgā ADTTAAF direktors Igors Paņevkins atzīmēja, ka ADTTAAF daļēji finansē LCK aktivitātes, kā arī nosauca LCK jau padarītos darbus – sniegts tiesiskais atbalsts 228 LCK apmeklētājiem, pēc LCK ierosinājuma uzsāktas trīs administratīvās lietas pirmās instances tiesā, kā arī LCK juristi rūpīgi un tiesiski analizē problēmas, kuras ietekmē Latvijā dzīvojošo Krievijas tautiešu diskrimināciju.⁵⁵ Papildus tam LCK par ADTTAAF līdzekļiem sarakstīja un izdeva grāmatu „Krievvalodīgās minoritātes tiesiskais stāvoklis Latvijā” (*Pravovoe položenije russkogovorjašego menšinstva v Latviji* – krievu val.), kura atspoguļo Krievijas tautiešu problēmas kultūras, valodas, izglītības un diskriminācijas jomā.⁵⁶

Zināmu rezonansi Latvijas sabiedrībā radīja kritiskie ziņojumi par cilvēktiesību pārkāpumiem Latvijā. Tie tika iesniegti 2014. gadā LCK, kā arī NK ANO Cilvēktiesību komitejai un ietekmēja gala ziņojumu par Latviju.⁵⁷ NK līdere E. Krivcova uzskatīja, ka minētais ANO Cilvēktiesību ziņojums ir iemesls izmaiņu veikšanai Ministru kabineta noteikumos.⁵⁸ Par tiešu Krievijas ieinteresētību šādos ANO ziņojumos izteicās Starptautisko pētījumu centra izpilddirektore Gunda Riere, norādot, ka „es aicinātu uz Latvijas–Krievijas attiecībām un šīm ANO rekomendācijām skatīties vēl plašākā

⁵² „Strany Baltii: postsovetskii period”, Sabiedriskās palātas mājaslapa, skatīts 08.07.2014., <http://www.oprf.ru/press/anno/newsitem/22636>.

⁵³ LCK mājaslapa, skatīts 08.07.2014., <http://www.lhrc.lv/index.php?lang=ru&mendes=men1#textbegin>.

⁵⁴ „Istoriia”, LCK mājaslapa, skatīts 09.07.2014., <http://www.lhrc.lv/index.php?lang=ru&mendes=men4#textbegin>.

⁵⁵ „Igor’ Panevkin: Rossiia tverdo vziala kurs na real’nuui podderzhku svoih sootchestvennikov”, ADTTAAF mājaslapa, skatīts 08.07.2014., <http://pravfond.ru/?module=articles&action=view&id=57>.

⁵⁶ „Fond prizvan obespechit’ sootchestvennikam vozmozhnost’ pol’zovaťsia pravami grazhdan stran ikh prozhivaniia”, ADTTAAF mājaslapa, skatīts 08.07.2014., <http://pravfond.ru/?module=articles&action=view&id=162>.

⁵⁷ „Latvijas krievvalodīgie steidz izmantot ANO pausto kritiku”, TVNET, skatīts 09.07.2014., http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/504719-latvijas_krievvalodigie_steidz_izmantot_ano_pausto_kritiku.

⁵⁸ „ANO Cilvēktiesību komitejas kritiskās rekomendācijas pret Latviju var izmantot Krievija”, Neatkarīgās Rīta Avīzes mājaslapa, skatīts 09.07.2014., <http://nra.lv/latvija/114798-ano-cilvektiesibu-komitejas-kritiskas-rekomendacijas-pret-latviju-var-izmantot-krievija.htm>.

kontekstā, jo no rekomendācijām redzams, ka ir izmantots tautiešu motīvs. Tas ir tas pats motīvs, ko Krievija izmantoja, lai ieietu Ukrainā”.⁵⁹

Iepriekš uzskaitītās tautiešu NVO aktivitātes gan Latvijā, gan ārvalstīs veido pamatu Krievijas kritiskās argumentācijas bāzei pret Latviju. 2014. gada februāra beigās Krievijas ĀM nāca klajā ar paziņojumu, ka Krievijas politikas cilvēktiesību jautājumos galvenais mērķis un uzdevums ir Krievijas pilsoņu un tautiešu likumīgo tiesību aizstāvība. Turpat arī uzsvērts, ka Krievija pretosies citu valstu centieniem izmantot cilvēktiesības savās interesēs.⁶⁰ Šie izteikumi ļoti labi raksturo jau konstatēto Krievijas dubulto standartu pieeju publiskajai diplomātijai – nosodīt tās prakses, kuras Krievija pati izmanto savā labā. Savukārt Krievijas tautiešu NVO aktivitātes Latvijā dod iespēju Krievijai atsaukties uz konkrētām organizācijām, indivīdiem un procesiem, lai radītu ārvalstīs maldīgu priekšstatu par cilvēktiesību situāciju Latvijā. Runājot par nepilsoņu diskrimināciju Latvijā, Krievija lieto to pašu retoriku, ko tautiešu NVO, vērstoties starptautiskajā organizācijās. 2012. gada beigās S. Lavrovs izteicās, ka „ir neskaitāmas Eiropas Padomes, EDSO un ANO Rasu diskriminācijas likvidēšanas komitejas rekomendācijas par nepieciešamību, kā minimums, ātrāk uzsākt vismaz automātisku pilsonības piešķiršanu nepilsoņu ģimeņu bērniem, kā arī vecāka gadagājuma cilvēkiem [...]”.⁶¹

Tautiešu NVO un to pārstāvji Latvijā nepilsoņu jautājumu aktualizē ar zināmu periodiskumu. 2012. gadā, neilgi pēc Latvijā notikušā referenduma par krievu kā otru valsts valodu Latvijā, tautiešu NVO aizsāka jaunu pieeju un centās gan aktualizēt nepilsoņu jautājumu, gan atrisināt to. 2012. gada sākumā tālaika politiskās partijas „Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā” (pašreiz – „Latvijas Krievu savienība”) pārstāvja Andreja Tolmačova vadībā tika izveidota neregistrēta sabiedriskā kustība „Par vienlīdzīgām tiesībām” (PVT), lai vāktu parakstus referenduma ierosināšanai par automātisku pilsonības piešķiršanu visiem Latvijas nepilsoņiem. Paralēli šai akcijai darbību uzsāka arī jauna biedrība „Par godīgumu un taisnīgumu” (PGT) ar A. Gapoņenko kā priekšsēdētāju, kurš solīja vērsties ar vēstulēm Eiropas organizācijās, lai uz Latviju tiktu izdarīts spiediens.⁶² A. Gapoņenko arī paziņoja, ka viņa vadītās biedrības darbība ir skatāma kā turpinājums Latvijā notikušajam referendumam par krievu valodu kā otru valsts valodu, kā arī viens no tās uzdevumiem ir Latvijas nepilsoņu aktivizācija.⁶³

Abas akcijas iezīmēja mēģinājumu panākt gan pašu nepilsoņu aktivizāciju iekšpolitikā, gan uzsākt šī jautājumu risināšanu ar politiskiem līdzekļiem – organizējot

⁵⁹ „ANO Cilvēktiesību komitejas kritiskās rekomendācijas”.

⁶⁰ „O zasedanii koleгии MID Rossii”, Krievijas ĀM mājaslapa, skatīts 08.07.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newline/C15BCF2C26EDA9D044257C8B0062FFA7.

⁶¹ „Lavrov virazil trevogu v sviazi s polozheniem negrazhdan v Estonii i Latvii”, *REGNUM*, skatīts 09.07.2014., <http://www.regnum.ru/news/polit/1607527.html>.

⁶² Ģirts Zvirbulis, „Guščins, Gapoņenko un Tolmačovs vienotā frontē”, *Latvijas Avīze*, 24.05.2012., skatīts 10.07.2014., <http://www.la.lv/guscins-gaponenko-un-tolmacovs-vienota-fronte>.

⁶³ „Prezentatsiia aktsii Aliens are coming!”, *MixTV*, skatīts 09.07.2014., <http://mixtv.mixnews.lv/mixtv/video/1562/>.

referendumu. Sabiedriskās kustības PVT parakstu vākšana nebija sekmīga, jo Centrālā vēlēšanu komisija 2012. gada beigās nolēma neizsludināt parakstu vākšanas otro kārtu, pasludinot iesniegto likumprojektu „Grozījumi Pilsonības likumā” par nepilnīgi izstrādātu. Šis lēmums tika pārsūdzēts Augstākajā tiesā, kura noraidīja prasību⁶⁴, līdz ar to centieniem likumdošanas ceļā mainīt pilsonības institūtu tobrīd tika pielikts punkts. Vienlaikus 2012. gada beigās notiek jauns mēģinājums apvienot tautiešu NVO zem viena jumta, izveidojot vēl vienu neregistrētu sabiedrisko kustību – „Nepilsoņu kongresu” (NK). Atsaucoties uz Centrālās vēlēšanu komisijas lēmumu neizsludināt parakstu vākšanas otro kārtu, NK paziņo, ka viņu mērķis ir „izveidot sabiedrisku organizāciju, kura, balstoties uz reprezentatīvu biedru skaitu, varēs pārstāvēt nepilsoņu intereses tiesiskajā, politiskajā un ekonomiskajā sfērā.”⁶⁵

Par NK galvenajiem darbības līdzekļiem kļūst alternatīvu valsts varas institūtu izveides centieni, kā arī aktīva vēršanās pie starptautiskajām organizācijām un nepilsoņu jautājuma aktualizēšana to darba kārtībā. 2013. gada vasarā NK izsludina sabiedrisku akciju – „nepārstāvēto parlamenta” vēlēšanas. Pēc analogijas ar īstajām vēlēšanām šai akcijai tika izvirzīti kandidāti ievēlēšanai, izveidoti „vēlēšanu iecirkņi”, noteikti vēlēšanu laiki u. tml. Piedalīties tajā tika aicināti gan pilsoņi, gan nepilsoņi, un balsošanā varēja piedalīties arī NK mājaslapā.⁶⁶ T. s. „nepārstāvēto parlamentā” tika ievēlēti 30 cilvēki, un lielākā daļa no tiem pārstāvēja kādu no tautiešu NVO Latvijā.⁶⁷ Izmantojot šo organizēto vēlēšanu procesu, NK publiski sāka dēvēt sevi par nepilsoņu interešu pārstāvjiem un uzņēmās runāt to vārdā. Taču NK organizēto vēlēšanu dati gan liedz apšaubīt šīs iniciatīvas leģitimitāti. Saskaņā ar paša NK datiem „nepārstāvēto parlamenta” ievēlēšanā piedalījās 15 134 cilvēki.⁶⁸ Šo cilvēku vidū varēja būt gan Latvijas pilsoņi, gan nepilsoņi, kā arī citu valstu piederīgie. Latvijas Republikas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes informācija, kas iegūta līdz 2013. gada 1. jūlijam, parāda, ka tolaik Latvijā bija 290 510⁶⁹ personas, kas ir nepilsoņi. Ja pieņem, ka no 15 134 balsojušajām personām visi bija nepilsoņi, tie ir 20% no tālaika kopējā nepilsoņu skaita, taču faktiskais nobalsojušo nepilsoņu skaits

⁶⁴ „AT noraida pieteikumu pa CVK lēmuma atcelšanu”, *TVNET*, skatīts 09.07.2014., http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/497355-at_noraida_pieteikumu_par_cvk_lemuma_atcelšanu.

⁶⁵ „Zaiavlenie initsiativnoi gruppy po podgotovke Kongressa negrazhdan Latvii”, Nepilsoņu kongresa mājaslapa, skatīts 09.07.2014., <http://kongress.lv/ru/material/10>.

⁶⁶ „V subbotu nachnutsia vybory v „Parlament nepredstavlennykh””, *DELFI*, skatīts 10.07.2014., <http://rus.delfi.lv/news/daily/politics/v-subbotu-nachnutsya-vybory-v-parlament-nepredstavlennyh.d?id=43335015>.

⁶⁷ „Deputaty Parlamenta nepredsavlennykh”, Nepilsoņu kongresa mājaslapa, skatīts 10.07.2014., <http://kongress.lv/ru/material/348>.

⁶⁸ „15 tysiach Latvijtsev izbrali Parlament nepredstavlennykh”, Nepilsoņu kongresa mājaslapa, skatīts 10.07.2014., <http://kongress.lv/ru/material/335>.

⁶⁹ „Iedzīvotāju reģistra statistika uz 01.07.2013.”, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes mājaslapa, skatīts 10.07.2014., http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/documents/statistika/IRD_01_07_2013/ISVP_Latvija_pec_VPD.pdf.

varēja būt arī mazāks. No NVO teorētiskajā daļā pieminētā legimititātes aspekta NK neguva pilnvarojumu pārstāvēt visus Latvijas nepilsoņus.

Pozicionējoties par nepilsoņu pārstāvjiem, NK centās pievērst šim jautājumam Eiropas un ārvalstu pārstāvniecību Latvijā uzmanību. NK pārstāvji rīkoja tikšanās ar ASV, Lielbritānijas, Krievijas, Vācijas un Nīderlandes vēstniecību Rīgā, informējot par masveida nepilsoņu skaitu Latvijā un stāstot par pasākumiem, lai to mainītu.⁷⁰ Līdzīgi kā kritiski ir vērtējama NK legimititāte, atsaucoties uz visu Latvijas nepilsoņu pārstāvēšanu, tāpat arī ir apšaubāmi šādu vizīšu panākumi, jo publiski no šīm vēstniecībām neizskanēja pārmetumi Latvijai. Tas ir arī saprotams, jo, saskaņā ar organizācijas *Freedom House* publicēto atskaiti par 2014. gadu, Latvija ir ierindojama to valstu vidū, kurās ir augsta politisko un pilsonisko tiesību brīvība.⁷¹ Krievijas vēstnieks Latvijā Aleksandrs Vešņakovs bija viena no retajām ārvalstu amatpersonām, kura publiski izteicās par šo jautājumu. Argumentējot nepilsoņu jautājumu, A. Vešņakovs 2013. gada martā atsaucās uz NK darbību, sakot, ka „Nepilsoņu kongresa” izveide ir Latvijas iekšējā lieta, un tas skaidri liecina par nepilsoņu jautājuma problemātiku valstī.⁷²

Paralēli jau minētajiem pasākumiem NK izvērta tautiešu NVO līdz šim neraksturīgu tiešu kontaktēšanos ar starptautiskajām organizācijām un Eiropas Savienības (ES) institūcijām. A. Gaponenko kā NK pārstāvis 2013. gada rudenī arī uzstājās jau pieminētajā EDSO Humānās dimensijas ieviešanas sanāksmē ar ziņojumu „Masu nepilsonība kā etniskās diskriminācijas forma Latvijā”. Atsaucoties uz savu grāmatu par etniskajiem konfliktiem Baltijas valstīs, viņš ziņoja, ka nepilsoņu jautājums veicina etniskos konfliktus Latvijā, līdz ar to cenšoties radīt pārspilēti saasinātu priekšstatu par valstī notiekošo.⁷³ Savukārt 2013. gada maijā NK pārstāvju delegācija devās uz Briseli, lai tiktos ar ES parlamenta deputātiem un izklāstītu redzējumu par iespējamām sadarbības formām.⁷⁴ 2013. gada beigās NK pārstāvji Valērijs Komarovs un Jeļena Bačinska atkārtoti devās uz Briseli, lai rīkotu informatīvu akciju pie Eiropas Parlamenta ēkas un izplatītu skrejlapas.⁷⁵ Šāda kontak-tēšanās ir daudz mūsdienīgāka un atšķiras no tām metodēm, kas tika izmantotas, lai nepilsoņu jautājums tiktu iekļauts starptautisko organizāciju darba kārtībā. NK

⁷⁰ „Posol'stvo Gollandii v gostiakh u KN”, Nepilsoņu kongresa mājaslapa, skatīts 10.07.2014., <http://kongress.lv/ru/material/483>.

⁷¹ „Freedom in the World 2014”, Freedom House, skatīts 10.07.2014., <http://freedomhouse.org/sites/default/files/FIW%202014%20Scores%20-%20Countries%20and%20Territories.pdf>.

⁷² „Posol: sozdanie Kongressa negrazhdan dokazyvaet aktual'nost' problemy”, *DELFI*, skatīts 10.07.2014., <http://rus.delfi.lv/news/daily/politics/posol-sozdanie-kongressa-negrazhdan-dokazyvaet-aktualnost-problemy.d?id=43181806>.

⁷³ „Vitse-spiker Parlamenta nepredstavlennykh vystupil na sessii OBSE”, Nepilsoņu kongresa mājaslapa, skatīts 09.07.2014., <http://kongress.lv/ru/material/421>.

⁷⁴ „Informatsiia o negrazhdanakh v ES vzyvaet shok”, Nepilsoņu kongresa mājaslapa, skatīts 09.07.2014., <http://kongress.lv/ru/material/353>.

⁷⁵ „Kongress negrazhdan ustanovil u vkhoda v Evroparlament informatsionnuii palatku”, Nepilsoņu kongresa mājaslapa, skatīts 09.07.2014., <http://kongress.lv/ru/material/460>.

nevairījās arī no vēstulju sūtīšanas augstām starptautisko institūciju amatpersonām. NK izmantoja ANO ģenerālsekretāra Bana Kimuna vizīti Rīgā 2013. gada beigās, lai nosūtītu viņam vēstuli ar aicinājumu risināt nepilsoņu jautājumu.⁷⁶

Ir redzams, ka nepilsoņu jautājums ir tautiešu NVO darba kārtības pastāvīga aktualitāte un tiek izmantotas daudzpusīgas metodes, lai izceltu tā problēm raksturu – sākot no aicinājumiem un beidzot ar tiešu starptautisko organizāciju uzrunāšanu. Ļoti pamanāms, ka vislielāko atsaucību šī jautājuma aktualizēšanā izrāda Krievija, kura atsevišķos gadījumos ir finansējusi konkrētus pasākumus, lai atbalstītu nepilsoņu jautājuma starptautisku izskanēšanu. Cenšoties saprast, cik efektīva ir tautiešu NVO darbība nepilsoņu jautājuma regulāras aktualizēšanas kontekstā, var redzēt, ka Rietumvalstis minimāli reaģē uz to aktivitātēm un visvairāk tautiešu NVO darbību atbalsta Krievija.

Izglītības jautājums

Krievijas publiskās diplomātijas un tautiešu politikas darba kārtībā viena no galvenajām prioritātēm ir krievu valodas pozīciju stiprināšana un veicināšana gan bijušajās Padomju Savienības valstīs, gan valstīs ar augstu krieviski runājošo iedzīvotāju īpatsvaru. Latvijā tautiešu NVO krievu valodas jautājumu vienmēr ir saistījušas ar valsts nodrošinātu izglītību krievu valodā. Minētais jautājums ir veicinājis tautiešu NVO veidošanās un konsolidācijas procesu. Savukārt Krievija izglītības nodrošināšanu latviešu valodā vienmēr traktējusi kā tautiešu tiesību pārkāpumu un diskriminācijas piemēru.

Iepriekš minētais savu spilgtāko izpausmi ieguva, sākot ar 2004. gadu, īsi pirms tam, kad spēkā stājās grozījumi Izglītības likumā, kuri paredzēja valsts un pašvaldību finansētās mazākumtautību izglītības iestādēs lielāko daļu apmācības procesa realizēt latviešu valodā.⁷⁷ 2003. gada aprīlī, lai pretotos minētajai izglītības reformai, Krievijas tautiešu jumborganizācijas – LSOP – sēdes laikā tika lemts par Krievu skolu aizstāvības štāba (KSAŠ) izveidi, tā uzdevums bija plānot protestus pret „asimilācijas reformu”.⁷⁸ Līdzīgi kā LSOP, arī KSAŠ darbojās, būdams neregistrēts, iekļaujot sevī gan tautiešu organizācijas, gan politiskās partijas. KSAŠ dalībnieku vidū bija partija „Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā”, LCK, LKKAK, Latvijas Krievu kopiena. Atbalstītāji bija krieviski iznākošie laikraksti, kā arī plašsaziņas līdzekļu darbinieki.⁷⁹ Kā norāda zviedru pētnieks T. Mālmlofs, LCK un partijas „Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā” dalība KSAŠ liecināja par tā politikācijas pakāpi.⁸⁰

⁷⁶ „Kongress negrazhdan predlozhl Pan Gi Munu stat' posrednikom”, Nepilsoņu kongresa mājaslapa, skatīts 10.07.2014., <http://kongress.lv/ru/material/453>.

⁷⁷ „Stājas spēkā milzu ažiotažu izraisījušie grozījumi Izglītības likumā”, *Apollo*, skatīts 10.07.2014., <http://apollo.tvnet.lv/zinas/stajas-speka-milzu-aziotazu-izraisijusie-grozijumi-izglitibas-likuma/276935>.

⁷⁸ Tatiana Favorskaia, „Kak mi ob'edinalis”.

⁷⁹ „O Shtabe”, KSAŠ mājaslapa, skatīts 10.07.2014., <http://www.shtab.lv/main.php?w2=about>.

⁸⁰ Tomas Malmlof, „Russian Population”, 104.

KSAŠ darbības kontekstā zīmīgs ir fakts, ka sākotnēji tajā piedalījās arī „Latvijas Krievu valodas un literatūras pasniedzēju asociācija”, taču vēlāk tā izstājās, parādot, ka jomas profesionāļi sevi nesaista ar šādām protesta metodēm.⁸¹

Pirmie KSAŠ rīktoie masveida protesti notika jau 2004. gadā, un drīz pēc tam sekoja Krievijas reakcija. 2004. gada februārī Krievijas Valsts dome nāca klajā ar aicinājumu Latvijai nepieņemt grozījumus Izglītības likumā, atsaucoties gan uz tautiešu interesēm, gan cilvēktiesību pārkāpumiem, kā arī uz Latvijas–Krievijas divpusējo attiecību pasliktināšanos.⁸² Nākamais Krievijas solis bija vēl asāka retorika, pat draudot ar ekonomiskām sankcijām pret Latviju un apgalvojot, ka izglītības reforma ir „rupja tautiešu diskriminācija”.⁸³ Arī šeit saskatāma ļoti skaidra Krievijas atsaukšanās uz saviem tautiešiem, kurus Latvijā reprezentēja tautiešu NVO protestu darbība.

To, vai Krievija ir atbildīga par tautiešu NVO organizēto protestu norisi, no šodienas skatu punkta var spriest tikai pēc tālaika atbildīgo Latvijas valsts amatpersonu izteikumiem. Šajā sakarā ļoti tieša bija toreizējā Latvijas Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga, kura preses konferencē Pekinā 2004. gadā paziņoja, ka notiekošie protesti pret izglītības reformu ir „Maskavas politiķu inspirēti un to var uzskatīt par iejaukšanos mūsu valsts iekšējās lietās”.⁸⁴ Šo V. Vīķes-Freibergas tēzi vēlāk netieši uzsvēra arī toreizējā Latvijas premjera Induļa Emša padomnieks nacionālās drošības jautājumos Andrejs Panteļejevs, kurš izteicās, ka „līdz ar Latvijas pievienošanos Eiropas Savienībai Krievijas ārpolitika sper pēdējos izmisīgos soļus, [...] lai nostiprinātu savas ārpolitiskās intereses kādā no jaunajām dalībvalstīm. Ar to ir saistīts arī tā sauktais krievu kopienas veidošanas nolūks, kura mērķis ir saorganizēt visus krievus vienā politiskā vienībā, kas tad pieprasītu otru, tas ir krievu, valsts valodu un suverēnas tiesības”.⁸⁵ No A. Panteļejeva sacītā var secināt, ka Krievija uzskata tautiešu NVO par līdzekli konkrētu mērķu sasniegšanai, kā arī izvirzītās pretenzijas par tautiešu tiesību pārkāpumiem ir iegansts plašāku uzdevumu sasniegšanai.

Krievijas līdzdalību notiekošajos protestos netieši apliecina toreizējā Krievijas Valsts domes priekšsēdētāja Dmitrija Rogozina palīga Aleksandra Kazakova (no partijas *Rodina*) darbošanās KSAŠ. 2004. gadā toreizējais iekšlietu ministrs Ēriks Jēkabsons pieņēma lēmumu iekļaut A. Kazakovu to ārzemnieku sarakstā, kuriem

⁸¹ Tomas Malmlof, „Russian Population”, 104.

⁸² „Krievija gatavo paziņojumu Latvijai par izglītības reformu”, *Apollo*, skatīts 10.07.2014., <http://apollo.tvnet.lv/zinas/krievija-gatavo-pazinojumu-latvijai-par-izglitibas-reformu/275132>.

⁸³ „Krievijas Valsts dome varētu spriest par sankcijām pret Latviju”, *Apollo*, skatīts 10.07.2014., <http://apollo.tvnet.lv/zinas/krievijas-valsts-dome-varetu-spriest-par-sankcijam-pret-latviju-papildinats/275806>.

⁸⁴ „Vīķe-Freiberga: protesti pret izglītības reformu ir Maskavas politiķu inspirēti”, DELFI, skatīts 10.07.2014., <http://www.delfi.lv/news/national/politics/vike-freiberga-protesti-pret-izglitibas-reformu-latvija-ir-maskavas-politiku-inspireti.d?id=7976397>.

⁸⁵ „Panteļejevs: krievu skolu aizstāvības štābā sākusies panika”, DELFI, skatīts 10.07.2014., <http://www.delfi.lv/news/national/politics/pantelejevs-krievu-skolu-aizstavibas-staba-sakusies-panika.d?id=8217633>.

ieceļošana Latvijā ir aizliegta, un viņš tika izraidīts no Latvijas.⁸⁶ Pats A. Kazakovs vēlāk noliedza, ka ir saņēmis atalgojumu no Krievijas Valsts domes, kā arī piebilda, ka par D. Rogozina palīgu kļuva jau pēc darbības uzsākšanas KSAŠ.⁸⁷ Lai arī KSAŠ darbībā tiešs Krievijas atbalsts nav konstatējams, ir redzams, ka tieši Krievijas paziņojumos izskanēja vislielākais atbalsts KSAŠ organizētajām aktivitātēm, kā arī Krievijas programmatiskie dokumenti paredz krievu valodas un izglītības stiprināšanu. Vienlaikus starp Krievijas paziņojumiem un sankciju draudiem, un KSAŠ rīkotajiem protestiem ir vērojama korelatīva saikne laika ziņā.

Tautiešu NVO kontekstā KSAŠ darbību nevar nenovērtēt, jo šī darbība ir uzskatāma par būtisku pavērsiena punktu gan jaunu tautiešu NVO rašanās procesā, gan jaunu tautiešu politikas aktīvistu attīstībā. Krievijas tautiešu Baltijā žurnāla *Baltijskij Mir* redaktors un dibinātājs Dmitrijs Kondrašovs atzīst, ka šajā ziņā krievu kopiena Latvijā ir sekmīgi sevi apliecinājusi un šeit notiek paudžu maiņa, jo „kopiena ne vien ir saglabājusi padomju intelektuālo mantojumu, bet arī izaudzīnājusi līderus, kuriem ir sabiedriskās darbības iemaņas Eiropas telpā. Par jauno kadru kalvi, protams, kļuva KSAŠ [..]”⁸⁸

To, ka krievu valodas aizstāvība arī pēc KSAŠ darbības 2004.–2005. gadā Latvijā turpinās, apliecināja vairāku krievvalodīgo jauniešu organizāciju dibināšana. Piemēram, 2011. gadā tika izveidota krievu jauniešu organizāciju apvienība *LatRusMol*, par kuras galvenajiem mērķiem kļuva „Latvijas krievu jaunatnes un jauniešu organizāciju tiesību aizstāvība, Latvijas krievu jaunatnes masveida konsolidācija, krievu valodas, kultūras un izglītības saglabāšana, kā arī krievu valodas kā otrās valsts valodas ieviešana Latvijā”. Par *LatRusMol* dibinātājiem kļuva biedrība *Perom*, jauniešu kustība „Vienota Latvija”, kā arī jauniešu organizācija *Baltijskij Vitjaz*.⁸⁹ Savu pasludināto mērķu īstenošanai jau 2011. gadā *LatRusMol* sāka sadarboties ar biedrību „Dzimtā valoda”, lai vāktu parakstus referendumā ierosināšanai par krievu valodu kā otru valsts valodu Latvijā.⁹⁰ Bijušie KSAŠ jaunie dalībnieki vēlāk arī iesaistījās aktivitātēs, kuras bija vērstas uz izglītības reformas kritizēšanu. Bijusī KSAŠ aktīviste Aleksandra Malašonoka izveidoja krievu kultūras, izglītības un zinātnes asociāciju „ARKONA”, lai pētītu izglītības reformas ietekmi uz centralizēto

⁸⁶ „Izraida Rogozina palīgu”, Apollo, skatīts 11.07.2014., <http://apollo.tvnet.lv/zinas/izraida-rogozina-paligu-kazakovu-papildinats/289494>.

⁸⁷ „Rogozins vēlmi izraidīt Kazakovu dēvē par raganu medībām”, Apollo, skatīts 10.07.2014., <http://apollo.tvnet.lv/zinas/rogozins-velmi-izraidit-kazakovu-nodeve-par-raganu-medibam/283774>.

⁸⁸ „Dmitrii Kondrashov: Podarit' budushchee russkomu miru Baltiiskogo moria”, *Baltija.Eu*, skatīts 12.07.2014., <http://baltija.eu/news/read/37365>.

⁸⁹ Daiga Kļānska, „Nodibināta krievu jauniešu organizāciju apvienība Latvijā „LatRusMol””, *LETA*, 05.04.2011., skatīts 10.07.2014., <http://www.leta.lv/archive/search/?patern=latrusmol&item=6EF47B6-B121-4714-9F78-325479B6DA94&date=0,1405026000&mode=stem>.

⁹⁰ „Pochti vse podpisi za russkii iazyk sobrany”, *TVNET*, skatīts 10.07.2014., http://rus.tvnet.lv/novosti/obschjestvo/164088-pochti_vsje_podpisi_za_russkiy_jazik_sobrani.

eksmenu rezultātiem,⁹¹ un secināja, ka krievvalodīgo skolēnu sekmes matemātikā pēc notikušajām izmaiņām izglītības politikā ir pasliktinājušās. Uz veiktās izpētes pamata A. Malašonoka no fonda *Russkij mir* saņēma grantu projekta „Matemātika krievu skolās” realizācijai.⁹²

Ieskats pirms desmit gadiem izvērstajos protestos pret notikušo izglītības reformu parāda, ka līdzās nepilsoņu jautājumam arī valoda un izglītība ir Krievijai būtiska ārpolitiskās retorikas tēma, kura ir izmantota Latvijā tautiešu NVO veidošanas un konsolidācijas procesā. Šīs tēmas aktualitāti pašlaik pierāda arī 2014. gada pavasarī rīkoti protesti pret Laimdotas Straujumas valdības rīcības plāna projektā iekļauto punktu par latviešu valodas īpatsvara palielināšanu valsts un pašvaldību finansētās mazākumtautību izglītības iestādēs. Piketetus pret to rīkoja NK, kas līdz šim ir pārstāvējis tikai nepilsoņu uzskatus,⁹³ kā arī uz šī pamata savu darbību centās atjaunot bijušie KSAŠ aktīvistu, kas organizēja daudz publisko protesta pasākumu.⁹⁴ Tas tikai vēlreiz apliecina, ka tautiešu NVO ir būtiska nozīme šādu jautājumu formulēšanai un to uzturēšanai sabiedriskajā darba kārtībā. Krievijas publiskās diplomātijas mērķu sasniegšanai (krievu valodas un izglītības telpas paplašināšanai) šāda tautiešu NVO aktivitāte ir izdevīga, jo ļauj pamatot savu darbību šajos jautājumos ar tautiešu tiesību aizstāvību un interešu nodrošināšanu.

Tautiešu NVO un Krievijas kultūras diplomātija (cultural diplomacy – angļu val.)

Ar kultūras diplomātiju tradicionāli tiek saprasta starptautisko attiecību aktora darbība, kas ir vērsta uz tā kultūras resursu un sasniegumu popularizēšanu un stiprināšanu ārvalstīs.⁹⁵ Krievijas publiskajā diplomātijā kultūrai ir atvēlēta stratēģiska loma, jo ar krievu kultūras klātbūtnes palielināšanu Krievija cenšas uzlabot savu tēlu, apliecināt savas kā vēsturiskas lielvaras statusu, kā arī veicināt piederības sajūtu Krievijai. Tautiešu NVO Latvijā ir gan Krievijas kultūras diplomātijas mērķgrupa, ar kuras palīdzību Krievija ir ieinteresēta saglabāt un attīstīt krievu kultūru, gan arī svarīgs resurss, kas tieši nodarbojas ar krievu kultūras popularizēšanu.

⁹¹ „Aleksandra Malashonok”, ARKONA mājaslapa, skatīts 12.07.2014., http://www.arkona2.eu/2007/01/blog-post_01.html.

⁹² Aleksandra Malashonok, „U kogo bol'she dvoek?”, *Vesti Segodnia*, 27.10.2008.

⁹³ „Nepilsoņu kongress”: „Tumsas ministrijā” gaišāk nav kļuvis, protestus turpināsim”, *LETA*, 20.03.2014., skatīts 12.07.2014., <http://www.leta.lv/archive/search/?patern=straujumas%20vald%C4%ABbas%20r%C4%ABc%C4%ABbas%20pl%C4%81ns&item=9211740E-8DDB-436C-870B-C167F02F10C4&date=0,1405112400&mode=stem>.

⁹⁴ „Ceturtdien trešo reizi piketēs pret latviešu valodas apjoma palielināšanu krievu skolās”, *DELFI*, skatīts 11.07.2014., <http://www.delfi.lv/news/national/politics/ceturtdien-treso-reizi-piketes-pret-latviesu-valodas-apjoma-palielinasanu-krievu-skolas.d?id=44310447>.

⁹⁵ Nicholas J. Cull, „Public Diplomacy”, 33.

Viens no būtiskākajiem Krievijas publiskās diplomātijas līdzekļiem krievu kultūras un valodas saglabāšanai un popularizēšanai ir fonds *Russkij mir*. Sācis darboties 2007. gadā, tas ir bijis aktīvs arī Latvijā, sniedzot grantus dažādām tautiešu NVO, finansējot atsevišķus projektus, kā arī darbojoties individuāli. 2012. gadā Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centrs *Re:Baltica* veica pētījumu, kurā apkopoja pieejamo informāciju par fonda *Russkij mir* sniegto finansējumu organizācijām Latvijā.⁹⁶ Daļa no tur norādītajām organizācijām ir tieši tautiešu NVO, piemēram, „Krievu sabiedrība Latvijā”, „Latvijas Krievu kultūras biedrība”, jauniešu organizācija *Perom* utt. Fonds *Russkij mir* ir piešķīris finansējumu kultūras un valodas projektiem, konferencēm, interneta portāliem, grāmatu un avižu izdošanai. Saskaņā ar pētījuma datiem vairākas organizācijas, kas saņēmušas finansējumu, to nav norādījušas savos gada pārskatos, citas savukārt nav minējušas arī izlietojuma mērķi, tāpēc nav pilnas skaidrības par to, kādi pasākumi un aktivitātes Latvijā tiek īstenoti par šī fonda līdzekļiem.

Atbalsts krievu valodas un kultūras stiprināšanai Latvijā līdz šim ir bijis viens no aktuālajiem fonda *Russkij mir* darbības virzieniem. Latvijas krievu mācībvalodas skolu pedagogi iesaistījās fonda *Russkij mir* finansētajā projektā „Krievu kultūra krievu skolā”, kura ietvaros tika izstrādāti mācību un metodiskie materiāli.⁹⁷ Ar fonda atbalstu tiek organizēti arī krievu valodas festivāli, uz kuriem dodas Latvijas skolēni, lai apliecinātu savu krievu valodas prasmi.⁹⁸ Arī Maskavas valdība kā viena no galvenajām institūcijām, kas īsteno Krievijas publisko diplomātiju, iesaistās krievu valodas popularizēšanas pasākumos Latvijā. Piemēram, Maskavas namā Rīgā tiek organizēti Krievu valodas dienas pasākumi,⁹⁹ savukārt pēc bijušā Maskavas mēra Jurija Lužkova iniciatīvas 2004. gadā tika ieviesta kņaza Jurija Dolgorukija vārdā nosauktā prēmija, kas tiek pasniegta radošās darbības krievu valodā veicināšanai.¹⁰⁰

Par vēl vienu Maskavas mērijas ieguldījumu krievu valodas stiprināšanai izglītības vidē uzskatāma t. s. Maskavas mēra stipendija. Tā ir ieviesta 1997. gadā, un tās uzdevums ir materiāli atbalstīt studentus, kuri mācās krievu valodā ārpus Krievijas. Arī studenti no Latvijas piesakās šādam materiālam atbalstam un saņem to no Maskavas mērijas.¹⁰¹ Kaut gan Latvijā ne visās fonda *Russkij mir*, kā arī citu Krievijas publiskās diplomātijas institūciju aktivitātēs galvenā mērķgrupa ir tautiešu

⁹⁶ „Kam piešķīra naudu Latvijā?”, Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centrs „*Re:Baltica*”.

⁹⁷ „Russkaia kul'tura v ruskoj shkole”, Latvijas krievu valodas un literatūras pasniedzēju asociācijas mājaslapa, skatīts 11.07.2014., <http://www.lapryal.org/ruskultura.php>.

⁹⁸ Elina Chuianova, „Kak eto budet po ruski?”, *Vesti Segodnia*, 29.09.2009.

⁹⁹ „Ah, kakoe naslazhdenie govorit' na russkom iazyke”, *Chas Daily*, 26.09.2008.

¹⁰⁰ „V Latvii prokhorit konkurs Mezhdunarodnoi literaturnoi premii imeni Iurii Dolgorukogo”, *TVNET*, skatīts 13.07.2014., http://rus.tvnet.lv/novosti/politika/5990-v_latvii_prohodit_konkurs_mjezhdunarodnoy_litjeraturnoy_prjemii_imjeni_jurija_dolgorukogo.

¹⁰¹ „Rizhskie studenty poluchaiut stipendiju mera Moskvyy”, skatīts 13.07.2014., http://rigaportal.lv/news/rizhskie_studenty_poluchajut_stipendiju_mehra_moskvy/2014-05-09-1121.

NVO, taču ir acīmredzams, ka bez viņu organizatoriskā atbalsta un informatīvās darbības šīs aktivitātes būtu mazāk sekmīgas.

Paralēli finansējuma piešķiršanai dažādiem projektiem un aktivitātēm fonds *Russkij mir* Latvijā ir veidojis arī savu pārstāvniecību tīklu. Latvijā pašreiz darbojas divi fonda *Russkij mir* veidoti Krievu centri, kas ir atvērti Latvijas augstskolās – viens no tiem darbojas „Baltijas Starptautiskajā akadēmijā” Rīgā, savukārt otrs – Daugavpils Universitātē.¹⁰² Krievu centrs vienlaikus ir konferenču zāle un bibliotēka, kurā pieejami mācību un metodiskie, kā arī audio un vizuālie materiāli par Krieviju, tās vēsturi, valodu, kultūru u. tml. Krievu centri veido attiecības ar tautiešu NVO, kā arī kopīgi plāno pasākumus krievu valodas un kultūras popularizēšanai Latvijā.¹⁰³ Krievu centros bieži notiek dažādi tautiešu NVO kultūras un mākslas pasākumi, kas arī parāda, ka tā ir viena no galvenajām šī centra mērķauditorijām, un centrs ir būtiska vietējās krievu kultūras dzīves sastāvdaļa.¹⁰⁴

Savu klātbūtni fonds *Russkij mir* cenšas izvērst ne tikai Latvijas augstskolās, bet arī vispārīzglītojošās iestādēs. Šim nolūkam ir radīts fonda *Russkij mir* projekts „Krievu pasaules kabinets”, kura ietvaros ārvalstu mācību iestādēs tiek atvērti krievu valodas metodiskie centri. Latvijā šāda metodiskā centra izveidi fonds *Russkij mir* ir finansējis Valmieras valsts ģimnāzijā 2012. gadā, un tā atklāšanā piedalījās arī Krievijas Federācijas vēstnieks Latvijā A. Vešņakovs.¹⁰⁵ Otrs šāds Krievu pasaules kabinets 2014. gada sākumā tika izveidots arī Rēzeknes 3. vidusskolā.¹⁰⁶

Līdzās Krievijas institūciju aktivitātēm Latvijā arī pašas tautiešu NVO rīko pasākumus krievu valodas un kultūras klātbūtnes palielināšanai. Tas notiek gan ar sabiedriskiem pasākumiem, gan publicistisko darbību. Piemēram, 2008. un 2009. gadā Latvijā T. Ždanoka vairākās pilsētās rīkoja fotoizstādi „Krievi Latvijā”. Izstādes organizatoru uzdevums bija parādīt, ka krievi šeit nav sveša tauta un līdzās latviešiem atrodas jau simtiem gadu.¹⁰⁷ Līdzīga tematiska ievirze ir arī Latvijā dzīvojoša vēsturnieka Oļega Puhļaka krājumam „100 krievu portreti Latvijā”, kurš izdots par fonda *Russkij mir* līdzekļiem. Šis bija viens no pirmajiem fonda *Russkij mir* atbalstītajiem projektiem Latvijā.¹⁰⁸ Vēlāk fonds *Russkij mir* sniedza finansiālu atbalstu vēl viena tautieša, šoreiz A. Gaponenko, aktivitātei – 2010. gadā tiek izdota

¹⁰² „Russkie tsentry i kabinety”, *Russkij mir* mājaslapa, skatīts 13.07.2014., <http://russkiymir.ru/rucenter/catalogue.php>.

¹⁰³ „Russkij tsentr v Baltiiskoi mezhdnarodnoi akademii”, *Russkij mir* mājaslapa, skatīts 13.07.2014., http://russkiymir.ru/catalogue/company_view.php?id=2935.

¹⁰⁴ „Russkii tsentr”, Baltijas Starptautiskās akadēmijas mājaslapa, skatīts 13.07.2014., http://www.bsa.edu.lv/biblioteka/ruscentr_news.html.

¹⁰⁵ „Vēstnieks Valmierā atklāj krievu valodas metodisko centru”, Valmieras pašvaldības portāls, skatīts 13.07.2014., <http://valmiera.lv/zina/pasvaldiba/vestnieks-valmiera-atklaj-krievu-valodas-metodisko-centru>.

¹⁰⁶ Andris Grīnbergs, „„Russkij mir” ienāk arī Rēzeknē”, *Latvijas Avīze*, 13.01.2014.

¹⁰⁷ Marina Blumental, „My zdes' ne chuzhie”, *Vesti Segodnia*, 28.05.2009.

¹⁰⁸ „100 Russkikh portretov”, portāls *Russkii Vek*, skatīts 13.07.2014., <http://www.ruvek.ru/?module=news&action=view&id=3/>.

grāmata „Baltijas krievi: vēstures kultūras pieminējums (1710–2010)”. Kā atzīmējis A. Gaponenko, grāmatā norādītie fakti liecina par „spēcīgu krievu klātbūtni Baltijā gadsimtu gaitā [...]”.¹⁰⁹ Vairāku šo aktivitāšu vienojošais motīvs ir centieni apliecināt, ka krievu kultūrai Latvijā ir būtiska ietekme jau vairāku gadsimtu garumā.

Pēdējos gados par vēl vienu nozīmīgu aktivitāti, ko rīkojusi tautiešu NVO krievu kultūras popularizēšanai Latvijā, ir kļuvis pasākumu cikls „Krievu kultūras dienas”, kas tiek organizēts kopš 2011. gada. Pasākums notiek gan Rīgā, gan Latvijas reģionos, un tā ietvaros norisinās izstādes, ekskursijas, tiek rīkoti pasākumi bērniem un pieaugušajiem u. tml. Tā rīkošanu Latvijā ir uzņēmusies organizācija „Kultūras attīstības fonds”.¹¹⁰ Kā norādījusi Krievu kultūras dienu Latvijā organizēšanas komitejas priekšsēdētāja Irina Koņajeva, šo pasākumu atbalsta gan Latvijas pašvaldības, gan Krievijas vēstniecība Latvijā, kā arī Maskavas un Sanktpēterburgas pašvaldība.¹¹¹ Krievu kultūras dienas Latvijā tiek vērtētas ne tikai kā kādreizējo tradīciju atjaunošanas un kultūras mantojuma saglabāšanas veids, bet arī kā iespēja krievvalodīgās kopienas apvienošanai.¹¹²

Pēdējos gados par svarīgu krievu kultūras popularizēšanas elementu ir kļuvusi arī t. s. Sv. Jura (Georga) lentītes akcija, kas ir izplatījusies ārpus Krievijas. Kultūras simboli Krievijā tiek skatīti kā nacionālā lepnuma un patriotisma vairošanas līdzeklis. Latvija šajā ziņā nav izņēmums, un arī šeit Sv. Jura lentītes tiek izmantotas kā noteikts kultūras un vēsturiskās atmiņas elements, it sevišķi 9. maijā. Šīs akcijas norisē jau kopš 2006. gada piedalās tautiešu NVO, kā arī politiskās partijas, kas šīs lentītes izplata.¹¹³ Tāpat arī 9. maija svinības Latvijā savu vērienu ir ieguvušas līdz ar tautiešu NVO iesaistišanos to rīkošanā un organizēšanā.

Aplūkotās Krievijas kultūras diplomātijas izpausmes parāda, ka tautiešu NVO šīs publiskās diplomātijas praksē ir svarīga nozīme. Arī tad, ja viņas darbojas pēc pašiniciatīvas, tiek meklēta iespēja saņemt gan materiālu, gan nemateriālu atbalstu no Krievijas. Pēdējos gados fonda *Russkij mir* aktivitātes vairs nav tik izteiktas, tas, iespējams, saistīts ar jaunajiem akcentiem Krievijas ārpolitikā. Tautiešu politikā lielāks uzsvars tiek likts uz tautiešu tiesību aizsardzību, to netieši apliecina izskanējušās ziņas, ka, iespējams, Krievijas valdība samazinājusi fonda *Russkij mir* finansējumu.¹¹⁴ Savukārt federālajai aģentūrai *Rossotrudničestvo*, kura ir viena no tautiešu tiesību aizsardzībai paredzētā fonda ADTTAAF dibinātājām, 2013. gadā tas ir palielināts līdz 9,5 miljardiem rubļu.¹¹⁵

¹⁰⁹ Igor' Vatolin, „Russkii sled v 224 pamiatnikakh”, *Chas Daily*, 19.07.2010.

¹¹⁰ „Proekty”, Kultūras attīstības fonda mājaslapa, skatīts 11.07.2014., <http://kaf.lv/complete/>.

¹¹¹ „Ekspert: Russkie v Latvii ne hotiat privilegii, a ravnopravia”, Gorčakova fonda mājaslapa, skatīts 11.07.2014., <http://gorchakovfund.ru/news/9919/>.

¹¹² Nataļ'ia Sevidova, „Russkii resurs”, *Vesti Segodnia*, 12.02.2011.

¹¹³ „S georgievskoi lentochkoi”, *Chas Daily*, 03.05.2012.

¹¹⁴ „Biudžet fonda „Russkii Mir” sokratili”, portāls *Obozrevatel*, skatīts 11.07.2014., <http://finance.obozrevatel.com/business-and-finance/byudžet-fonda-russkij-mir-sokratili.htm>.

¹¹⁵ „Putin uvelichil biudžet Rossotrudničestva do 9,5 mlrd rublei”, portāls *Grani*, skatīts 11.07.2014., <http://grani.ru/Politics/Russia/President/m.215342.html>.

Tautiešu NVO un Krievijas apmaiņas diplomātija (exchange diplomacy – angļu val.)

Ar apmaiņas diplomātiju tiek saprasti starptautisko attiecību aktora (parasti valsts) centieni ietekmēt ārvalstu auditorijas sabiedrisko domu un uzskatus ar savstarpējās mijiedarbības palīdzību. Tradicionāli apmaiņas diplomātija tiek skatīta kā vienas valsts iedzīvotāju došanās uz citām valstīm, lai personiskās kontaktēšanas rezultātā uzlabotu valsts tēlu un veicinātu tās interešu īstenošanu.¹¹⁶ Mūsdienās apmaiņas diplomātijai var būt daudzveidīgas formas un izpausmes visur tur, kur vien notiek dažādu sabiedrību iedzīvotāju mijiedarbība – izglītības programmās, nometnēs, semināros, konferencēs u. tml.

Krievijas publiskās diplomātijas kontekstā uzmanība pievēršama pasākumiem, ar kuru palīdzību Krievija var definēt noteiktu politisko darba kārtību ārvalstīs, kā arī tās ietvaros aktualizēt sev svarīgus jautājumus. Pie šādiem pasākumiem pieskaitāmas arī savstarpējās kontaktēšanās formas, kuras Krievija atbalsta, jo saturiski tās saskan ar Krievijas ārpolitikas mērķiem. Tautiešu NVO un to biedri ir vieni no apmaiņas diplomātijas procesa dalībniekiem, kā arī viena no iesaistītajām pusēm. Krievijas galvenās atbildīgās institūcijas šajā publiskās diplomātijas praksē ir federālā aģentūra *Rosstrudničestvo*, kura īsteno vairākas valsts līmeņa programmas Krievijas tēla uzlabošanai, kā arī Gorčakova fonds, kurš veido dažādas sadarbības platformas Krievijas ārpolitisko interešu veicināšanai ārvalstīs.

Viena no apmaiņas diplomātijas izpausmēm, kuru praktizē Krievija, ir tā, ka par federālā budžeta līdzekļiem tiek piedāvāts iegūt augstāko izglītību Krievijā. Latvijas skolēnu, sevišķi krievvalodīgo, vidū šis piedāvājums strauji kļūst populārs. 2001. gadā Krievija piedāvāja 15 budžeta vietas augstākās izglītības iegūšanai,¹¹⁷ bet 2014.–2015. mācību gadā tās jau bija 86 budžeta vietas.¹¹⁸ Viens no šīs programmas uzdevumiem ir Krievijas izglītības sistēmas popularizēšana, kā arī atbalsta izrādīšana tautiešiem ārvalstīs. Tautiešu NVO uzdevums ir sekot, kā šīs programmas tiek īstenotas Latvijā, un tas nav mazsvarīgs uzdevums. Pirmkārt, pretendentu sabiedriskā aktivitāte ir viens no kritērijiem, kuru var ņemt vērā, izskatot pieteikumu.¹¹⁹ Otrkārt, tautiešu NVO tieši iesaistās pretendentu apzināšanā un vēlāk arī atlasē. Piemēram, T. Favorskas vadītā organizācija „Krievu sabiedrība Latvijā” īsteno potenciālo Krievijas augstskolu reflektantu anketēšanu, lai apzinātu to intereses un vēlamos studiju virzienus. „Krievu sabiedrības Latvijā” paspārnē ir izveidots arī mācību centrs, kur potenciālie reflektanti var papildināt zināšanas atsevišķos

¹¹⁶ Nicholas J. Cull, „Public Diplomacy”, 33.

¹¹⁷ „Za znaniiami – na vostok”, *Telegraf*, 12.07.2009.

¹¹⁸ „Perechen’ spetsial’nostej, predstavliaemykh zhiteliam Latvii v 2014-2015 uchebnom godu”, Krievijas Federācijas vēstniecības Latvijā mājaslapa, skatīts 12.07.2014., <http://www.latvia.mid.ru/edu.html>.

¹¹⁹ Iulia Aleksandrova, „Hochesh’ v Rossiuu – zapolni anketu!”, *Vesti Segodnia*, skatīts 12.07.2014., <http://vesti.lv/society/theme/education/80515-hochesh-v-rossiju--zapolni-anketu.html>.

priekšmetos, pirms viņi dodas studēt uz Krieviju.¹²⁰ No 2014. gada šo izglītības iegūšanas programmu realizē Krievijas Federācijas Izglītības un zinātnes ministrija sadarbībā ar *Rosotrudničestvo*. Ņemot vērā, ka aģentūrai *Rosotrudničestvo* savas pārstāvniecības Latvijā nav, tautiešu NVO iesaistīšanās pretendentu apzināšanas procesā ir ievērojams ieguldījums šādas programmas sekmīgā īstenošanā.

Par vēl vienu apmaiņas diplomātijas formu uzskatāma federālā programma „Jaunā paaudze” (*Novoe pokolenie* – krievu val.), ko no 2011. gada realizē *Rosotrudničestvo* un kas izpaužas kā iepazīšanās vizīšu organizēšana Krievijā jauniešiem ārvalstu līderiem. Programmas mērķauditorija ir ārvalstu jaunieši, un ar šādu programmu tiek veicināti kontakti starp šo auditoriju un Krievijas valsts un nevalstisko sektoru, izglītības iestādēm un uzņēmējdarbības pārstāvjiem.¹²¹ Šādi Krievija var gan uzlabot savu tēlu potenciālo ārvalstu jauno līderu acīs, veidot ar viņiem noderīgus kontaktus, kā arī iekļaut darba kārtībā un aktualizēt sev nepieciešamos jautājumus. 2012. gadā šīs programmas ietvaros vizītē uz Krieviju devās arī jauno līderu delegācija no Latvijas.¹²²

Gorčakova fonds ir vēl viena Krievijas publiskās diplomātijas institūcija, kas strādā ar ārvalstu jauniešiem, lai sekmētu Krievijas ārpolitikas prioritāšu nostiprināšanos. Jau vairākus gadus viens no Gorčakova fonda projektiem ir „Baltijas dialogs” – viedokļu apmaiņas telpa, kur satiekas Baltijas valstu un Krievijas jaunie līderi.¹²³ Šo pasākumu laikā tiek pārrunāts plašs jautājumu loks, kā arī tiek organizētas tikšanās ar sabiedrībā un politikā pazīstamām personām. Arī platforma Baltijas valstu un Krievijas savstarpējai mijiedarbībai un viedokļu apmaiņai jāskata kā piensums Krievijas publiskajai diplomātijai.

Krievija atbalsta arī Baltijas krievvalodīgo jauniešu savstarpējo satikšanos un komunikāciju par jautājumiem, kas saistīti ar krievu valodas un kultūras saglabāšanu un attīstību Baltijas valstīs. 2013. gada septembrī Latvijas jauno tautiešu NVO *Perom* sadarbībā ar Krievijas Federācijas vēstniecību Latvijā organizēja Baltijas krievvalodīgo jauniešu konferenci.¹²⁴ Šīs konferences atbalstīšana rāda, ka apmaiņas diplomātijas kontekstā Krievija domā par atbalstu arī tādām komunikācijas platformām, kas var būt noderīgas tās interesēm arī bez Krievijas jauniešu tiešas līdzdalības.

Pēdējos gados viena no jauniešiem saistošākajām Krievijas apmaiņas diplomātijas iniciatīvām ir dažādu nometņu un atpūtas pasākumu rīkošana. Tas ir samērā

¹²⁰ „Nachalsia uchebnyi god v Russkom Obshchestve”, Krievu sabiedrības Latvijā mājaslapa, skatīts 12.07.2014., <http://www.russkie.org.lv/node/24>.

¹²¹ Programmas „Novoe pokolenie” apraksts, *Rosotrudničestvo* mājaslapa, skatīts 12.07.2014., <http://rs.gov.ru/node/359>.

¹²² „Problemy rossiisko-latviiskikh otnoshenii predstoit reshat' molodomu pokoleniu”, *Rosotrudničestvo* mājaslapa, skatīts 12.07.2014., <http://old.rs.gov.ru/node/34757>.

¹²³ „O proekte”, Gorčakova fonda mājaslapa, skatīts 13.07.2014., <http://gorchakovfund.ru/project/10669/>.

¹²⁴ „Pribaltiiskaia molodezhnaia konferentsiia”, *Perom* mājaslapa, skatīts 12.07.2014., <http://perom.eu/component/k2/item/258-pribaltiiskaya-molodezhnaya-konferentsiyu.html>.

atraktīvs veids, kā piesaistīt jauniešus Krievijai, piedāvājot tiem atpūtas, izglītības un savstarpējās komunikācijas iespējas. Viena no Krievijā lielākajām nometnēm, kurā piedalās arī pārstāvji no tautiešu NVO Latvijā, ir Krievijas jauniešu forums *Seliger*. Šis forums iemantojis popularitāti jauniešu vidū arī tāpēc, ka uz to mēdz ierasties Krievijas augstākās amatpersonas, piemēram, V. Putins.¹²⁵ Vēl viena Krievijas nometne, kurā piedalās jaunieši no Latvijas, ir nometne *Sojuz*, kas Latvijas publiskajā telpā ir radījusi sabiedrisko rezonansi ar saviem mērķiem. Viens no šīs nometnes mērķiem ir „jauniešu apvienošana pēc padomju cilvēka internacionālās draudzības piemēra”, kā arī Eirāzijas Savienības idejas propaganda un pozitīva Krievijas tēla radīšana tās kaimiņvalstīs. Latvijas jaunieši šajā nometnē ir piedalījušies gan 2012., gan 2013. gadā.¹²⁶

Par Krievijas apmaiņas diplomātijas pasākumiem var secināt, ka tie galvenokārt ir orientēti uz jauniešu auditoriju un tautiešu NVO tajos iesaistās pastarpināti. Var prognozēt, ka Krievijas apmaiņas diplomātijas ietvaros rīkoto pasākumu skaits aizvien pieaugs, ņemot vērā to, cik liela nozīme ir savstarpējiem kontaktiem un indivīdu personiskajiem uzskatiem noteiktu lēmumu pieņemšanā. Apmaiņas diplomātijā Krievija nedara neko tādu, ko var uzskatīt par jaunumu, jo citas valstis jau ilgstoši to izmanto, piedāvājot iepazīšanās vizītes un citas iespējas sevis popularizēšanai. Krievijas gadījumā gan ir jautājums par šo pasākumu atdevi un mērķiem, jo parasti apmaiņas diplomātijas aktivitātēs iesaistītā auditorija ir tautiešu NVO pārstāvji un krievvalodīgie jaunieši, bet mazāk citas Latvijas sabiedrības grupas.

Secinājumi

Krievijas augstāko amatpersonu izteikumi, kas veltīti NVO, kā arī tās publiskās diplomātijas prakse liecina, ka nevalstiskais sektors ir pietiekami cieši integrēts Krievijas ārpolitikā. Krievija uzlūko NVO kā būtisku resursu mērķu sasniegšanai, kas spēj veicināt tās politiskās intereses ārvalstīs. NVO pašas piedalās un tiek iesaistītas krievu valodas, kultūras, vēstures izpratnes stiprināšanas pasākumos, kā arī Krievija aktīvi izmanto to potenciālu sava tēla uzlabošanai un interešu popularizēšanai. Krievijas stratēģiskās ārpolitiskās intereses izriet no tās lielvaras ambīcijām un vēlmes kļūt par ietekmīgu valsti, un tās publiskā diplomācija ir vērsta uz labvēlīgas vides un nosacījumu radīšanu šī mērķu sasniegšanai. NVO sektoram Krievija atvēl nozīmīgu lomu kā publiskās diplomātijas dalībniekiem, kuri spēj formulēt un uzturēt noteiktus jautājumus un prioritātes, kas ir būtiskas Krievijas ārpolitikai.

NVO darbības finansēšana ir līdzeklis, ar kura palīdzību Krievija cenšas piesaistīt nevalstiskās organizācijas noteiktām tautiešu politikas jomām. Krievijā ir

¹²⁵ „U ozeza Seliger”, Latvijas Krievu savienības mājaslapa, skatīts 12.07.2014., http://www.pctvl.lv/?lang=ru&mode=rakurs&submode=happend&page_id=9316.

¹²⁶ „Deti iz Latvii opiat' posetili voennyi lager' v Rossii”, *TVNET*, skatīts 13.07.2014., http://rus.tvnet.lv/novosti/obschjestvo/242897-djeti_iz_latvii_opjat_posjetili_vojenniy_lagjer_v_rossii.

izveidotas un darbojas specializētas publiskās diplomātijas institūcijas un fondi, kas specializējas noteiktos jautājumos un jomās. Šie Krievijas publiskās diplomātijas subjekti (piemēram, fonds *Russkij mir*, aģentūra *Rossotrudņičestvo* u. tml.) sadarbojas ar tādām NVO, kas risina jautājumus, kuri interesē Krievijas institūcijas. Šāda NVO finansēšanas prakse norāda uz to, ka Krievija cenšas radīt šķietamību, ka tās publiskā diplomātija ir sabiedrības un tās dažādo grupu, nevis valsts iniciēta ārpolitiskā darbība.

Latvijā viena no lielākajām grupām, kuru Krievija skata kā savu publiskās diplomātijas mērķauditoriju un sadarbības partneri, ir tautiešu NVO. Lai gan Latvijā ir salīdzinoši augsts tautiešu NVO skaits, tomēr aktīvo tautiešu NVO skaits, kas darbojas Krievijas publiskajā diplomātijā, ir neliels. Jau iepriekš veiktie pētījumi par tautiešu NVO, kā arī šajā rakstā aplūkoti gadījumi parāda, ka finansējums, ko tautiešu NVO var iegūt savai darbībai, ir viens no svarīgākajiem stimuliem to aktivitātei un iesaistei noteiktos jautājumos. Krievijas publiskās diplomātijas īstenošanā iesaistītās institūcijas un fondi finansējumu galvenokārt piešķir tieši tautiešu NVO Latvijā. Aktīvo tautiešu NVO darba kārtība atsevišķās jomās (pilsonība, valoda, izglītība) pārklājas ar Krievijas ārpolitikas mērķiem un atbilst tiem.

Krievijas publiskās diplomātijas īstenošanā iesaistīto institūciju un fondu darbība Latvijā vairo tautiešu NVO aktivitātes un to iesaisti sabiedriskajos un politiskajos procesos. No pilsoniskās sabiedrības viedokļa tas ir vērtējams pozitīvi. Taču atsevišķas tautiešu NVO, kuru retorika un darbības virzieni saskan ar Krievijas publiskās diplomātijas mērķiem (piemēram, tās tendenciozi uzsver cilvēktiesību pārkāpumus Latvijā), izplata maldinošu un patiesajiem apstākļiem neatbilstošu informāciju par Latviju, kaitējot Latvijas tēlam un reputācijai. To nepārtrauktās prasības par krievu valodas statusu un lomu izglītības procesā, kā arī izmaiņām pilsonības institūtā negatīvi iedarbojas uz sabiedrības saliedētības procesu Latvijā, tāpēc noteiktām sabiedrības grupām var mazināties piederības sajūta Latvijas valstij.

Krievijas publiskās diplomātijas institūcijas un fondi pēdējā laikā aizvien biežāk cenšas radīt priekšstatu par ārvalstīs dzīvojošo Krievijas tautiešu tiesību pārkāpumiem un nepieciešamību tos aizsargāt. Tieši šie nepatiesie apgalvojumi tika izmantoti par ieganstu Krievijas intervencei Krimā, kur šos apgalvojumus pastāvīgā darba kārtībā uzturēja tur esošās tautiešu NVO. Arī Latvijā atsevišķas aktīvas tautiešu NVO un to dalībnieki ar publikācijām, izteikumiem un saņemto finansējumu kultīvē līdzīgu priekšstatu par Krievijas tautiešu tiesību aizskārumiem. Tas ir nopietns fakts, kurš Latvijā būtu jāņem vērā, gan veidojot politiku, gan vērtējot Krievijas publiskās diplomātijas kopējo iekšpolitisko ietekmi.

KRIEVIJAS KULTŪRAS DIPLOMĀTIJA LATVIJĀ

Aleksejs Grigorjevs

Ievads: kultūra kā ārpolitikas instruments

Pētījuma priekšmets, lai gan tas šķiet viegls, sagādā vairākas grūtības. Tās galvenokārt saistītas ar to, ka Krievijas politiskā režīma daba ir gan mainīga, gan maz izpētīta. Pastāv lielas atšķirības starp Krievijas „pārvaldītu demokrātiju” (*managed democracy* – angļu val.) jeb „ievēlēto diktatūru”, no vienas puses, un valsti ar strauji topošo totalitāro ideoloģiju un praksi, kāda Krievijā attīstās, sākot kaut vai ar Krievijas lēmumu vērsties pret Ukrainu 2013. gada beigās, no otras puses. Arī zināma pēctecība starp šiem diviem režīmiem ir acīmredzama.

Citu tautu kultūras iepazīšana un kultūras apmaiņa, vispārīgos jēdzienos runājot, sekmē tautu savstarpēju pazīšanu, draudzību un tuvināšanos. Demokrātiskajā pasaulē tās veicina tautu starpā esošo problēmu miermīlīgu atrisināšanu, kompromisu meklēšanu, veicina pārrunu un kompromisu kultūras izplatīšanos. Tā tas notiek demokrātiskās valstīs, piemēram, Eiropas Savienībā vai NATO. Tāda pieeja kultūras diplomātijai galvenokārt sakrīt ar šo valstu politikas stratēģiskajiem mērķiem, kas ir tuvi, ja ne gluži identiski. Šāda politika ir samērā labi izpētīta. Kultūras diplomātija pati par sevi varētu apzīmēt domu, informācijas, mākslas un citu kultūras aspektu apmaiņu starp valstīm un to tautām, lai veicinātu savstarpēju sapratni.

Situācija krasi mainās, ja politikas, arī kultūras diplomātijas, avots ir autoritārā, un it īpaši totalitārā, valsts. Visbiežāk šādu valstu valdītāji vēlas, lai viņus uztvertu kā demokrātus, kuri mācās un dažreiz kļūdās, vai kā demokrātus, kuriem valsts pamatvērtības atšķiras no rietumnieciskajām, tomēr tieši viņu vērtības ir īstās demokrātiskās vērtības, kamēr rietumnieciskās demokrātijas viņu uztverē ir perversas un liekulīgas. Līdz ar dažādu valstu politiskās iekārtas atšķirību (demokrātiska vai autoritāra iekārta) pilnīgi atšķirīgi ir to ārpolitikas mērķi un mērķu sasniegšanas instrumenti pat tajos gadījumos, kad tie ārēji līdzinās. Citiem vārdiem, autoritārajās, un it īpaši totalitārajās, valstīs notiek demokrātisko procesu imitācija (pastāv partijas, notiek vēlēšanas, noris debates parlamentā, tiek drukātas avīzes, notiek politiskas diskusijas televīzijā, pastāv „sabiedriskās” vai nevalstiskās organizācijas utt.). Visu iepriekš minēto institūtu būtība, neskatoties uz virspusēju demokrātijas simulāciju, nedemokrātiskajās valstīs ir melīga. To uzdevums ir veidot ilūziju, ka

starp vienām (demokrātiskām) un otrām (nedemokrātiskām) valstīm nav būtisku atšķirību.

Respektīvi, ASV politisko partiju būtība un uzdevums ir koordinēt, koncentrēt un pārstāvēt pilsoņu intereses, bet Krievijā partiju uzdevums un loma ir imitēt ASV partiju darbību, lai veidotu ilūziju, ka partijas Krievijā tāpat koordinē, koncentrē un pārstāv pilsoņu intereses. Par to personas, kas šādi darbojas, saņem no valsts saimniekiem dažādu atalgojumu naudas, prestiža un privilēģiju izteiksmē. Tieši tas pats attiecināms arī uz publisko diplomātiju.

Bieži vien šie cilvēki patiesi tic, ka arī Rietumeiropā un ASV partijas un citi institūti tikai izliekas par demokrātiskiem, atklātiem utt., bet īstenībā darbojas tieši tāpat kā Krievijā vai Azerbaidžānā. It sevišķi bijušajās komunistiskajās valstīs augsne ir lieliski sagatavota šādiem uzskatiem, jo tur jau bērnudārzā tika mācīts par buržuāziskās demokrātijas institūtu liekulību. Tāpēc, kad Vladimirs Putins runā ar ASV prezidentu Baraku Obamu, Krievijas prezidents uzskata, ka viņu tur par muļķi, ja Obama pilnā nopietnībā iestājas par demokrātiju Ukrainā. Pēc Putina uzskatiem, tas ir tāds kā pieklājības kods, kuru draugi un partneri varētu arī atņemt un sākt runāt par lietu, t. i., ekskluzīvu ietekmes sfēru dališanu. Pēc Putina domām, Obama, organizējot Ukrainas bijušā prezidenta Viktora Janukoviča gāšanu no varas (Maskavā tam tic), ir ielavījis Putina ekskluzīvajā zonā.

Līdzīgi ir ar kultūras diplomātiju, kura tiek uzlūkota kā viens no veidiem, kā politiski korekti (atbilstoši pieklājības kodiem) izmantot valsts netiešā pakļautībā esošas struktūras valsts mērķu sasniegšanai. Citiem vārdiem, tā ir mērķu sasniegšana ar „nevalstisko” organizāciju darbību. Tā ir kultūras, nevalstisko organizāciju un diplomātijas imitācija. Arī Krievijas pētnieki ir pamanījuši zināmu spriedzi starp to, kā publisko un kultūras diplomātiju saprot Krievijas un ASV valsts darbinieki un pētnieki. Tā, piemēram, Aleksandrs Lukins, apspriežot uzskatu dažādību par publisko demokrātiju, raksta: „Vieni saprot publisko diplomātiju kā aktīvāku un prasmīgāku nevalstisko organizāciju (NVO) izstrādāto moderno PR (sabiedrisko attiecību – *public relations*, angļu val.) paņēmieni un mehānismu izmantošanu, lai īstenotu un popularizētu valsts politikas mērķus. Citi uzskata, ka publiskajā diplomātijā iesaistīto NVO uzdevums ir nevis valsts apkalpošana, bet tiešo kontaktu uzturēšana ar citu zemju pilsonisko sabiedrību, lai padziļinātu tautu savstarpējo saprašanos.”¹ Faktiski tā ir atšķirība starp šā jēdziena demokrātisko izpratni un tā lietojumu autoritārajās valstīs.

Krievijā dominē tieši pirmā publiskās un kultūras diplomātijas izpratne. Tās apskatu var aplūkot N. Žuravļovas rakstā.² Raksturīgs ir N. Žuravļovas citētais A. Golubeva definējums: „A. V. Golubevs, raksturojot šo Krievijas vēstures periodu [20. gadsimta 30. gadus. – aut.] kā padomju kultūras diplomātijas zvaigžņu stun-

¹ Aleksandrs Lukins, „Publiskā diplomātija”, 1, skatīts 11.08.2014., <http://cmpod.ru/index.php/aleksandr-lukin-publichnaya-diplomatiya>.

² N. N. Zhuravleva, Komunikativnye strategii v sfere „kulturnoi diplomatii”. Sovremennye diskussii, skatīts 11.08.2014., <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2007/02/2007-03-26.pdf>.

du, sniedz šādu definējumu: „Kultūras diplomātija ir tad, kad valsts izmanto savu diplomātisko vai propagandas mērķu sasniegšanai esošas vai speciāli nodibinātas kultūras, sabiedriskas un zinātniskas saites.”³ Šajā pētījumā nav būtiski, vai publiskās (arī kultūras) diplomātijas aģenti tic, ka visās valstīs publiskā diplomātija ir melīga, un tāpēc melo, vai arī melo tāpēc, ka domā, ka melojot aizstāv savas valsts intereses, vai viņi melo tāpēc, ka tas ir viņu darbs, kas nes viņiem naudu, piešķir statusu savas valsts sabiedrībā un citas privilēģijas. Galvenais, ka autoritārajās, un it īpaši totalitārajās, valstīs valsts sponsorēta vai kontrolēta, atklāta vai slēpta publiskā diplomātija ir melīga propaganda, kas darbojas pretēji citu valstu interesēm.

Aplūkojot publiskās diplomātijas un kultūras diplomātijas jēdzienu, jāsecina, ka kultūras diplomātija aptver šaurāku parādību loku nekā publiskā diplomātija. Turklāt kultūra pat tādā valstī, kas strauji kļūst totalitāra, saglabā relatīvu autonomiju (labi izpētīta Džefrija Aleksandera⁴ darbos). Krievija vēl nav totalitāra valsts ar pilnīgu vienas ideoloģijas kundzību. Vēl var atrast neatkarīgus māksliniekus, žurnālistus, literātus. Tādējādi visu kultūras produkciju, kas nāk no Krievijas, var sadalīt vismaz trijās daļās: pamatdaļa, tā ir valsts veicināta Krievijas propaganda; fons jeb konteksts, tas ir ārēji neitrāls kultūras materiāls, klasika, klasiskā mūzika utt.; treškārt, opozīcija: kultūra, kas atrodas opozīcijā valdošajai ideoloģijai, kaut vai vienīgi ar savu neatkarību. Šajā pētījumā mūs pirmām kārtām interesē valsts atbalstīta kultūras diplomātija kā Krievijas ārpolitikas sastāvdaļa.

1. Krievijas ārpolitikas mērķu īstenošana ar kultūras palīdzību. Kādi mērķi?

Krievijas kultūras ārpolitikas pamati ir nosprausti Krievijas Ārlietu ministrijas dokumentā, kurš pieņemts 2010. gada 18. decembrī un kura nosaukums ir „Krievijas Federācijas politikas pamatvirzieni starptautiskās kultūras un humanitāro jautājumu sadarbības jomā”⁵. Dokuments sastādīts vislabākajās padomju birokrātijas tradīcijās, aptver visas kultūras dzīves jomas, un tā jēga, domājams, vairāk izpaužas vispārīgu frāžu savirknējumā nekā praktiskas rīcības programmā. Jādomā, ka rīcības programma ir izklāstīta citos, atklāti ne tik pieejamos dokumentos, t. s. mērķa

³ N. N. Zhuravleva, *Komunikativnye strategii v sfere „kulturnoi diplomatii”*. Sovremennye diskussii, skatīts 11.08.2014., <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2007/02/2007-03-26.pdf>.

⁴ *Cultural Trauma and Collective Identity*, Jeffrey C. Alexander, Ron Eyerman, Bernard Giesen, Neil J. Smelser (Author), Piotr Sztompka, sk. kritiku, skatīts 11.08.2014., <http://sreview.soc.cas.cz/en/issue/137-sociologicky-casopis-czech-sociological-review-2-2012/3024>.

⁵ „Krievijas Federācijas politikas pamatvirzieni starptautiskās kultūras un humanitāro jautājumu sadarbības jomā”, skatīts 11.08.2014., <http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/fd3aa5ccb0c5f96b442579ec004ec849?OpenDocument>.

programmās.⁶ Tomēr arī minētais dokuments ir uzmanības vērts. Piemēram, tajā ir runa par „globālo konkurenci, kurai piemīt arī kultūras civilizācijas dimensija”⁷. Respektīvi, runa ir ne tikai par savstarpējo saprašanos, bet arī par konkurenci, kurā jāuzvar un kurā konkurenti var arī zaudēt.

Latvijā šajā programmā īpaša uzmanība ir jāpievērš vēl diviem punktiem: „krievu pasaulei” un krievvalodīgo problēmu tematikai. Tā, piemēram, dokumentā rakstīts, ka „Svarīga nozīme krievu kultūras popularizācijā un krievu valodas atbalstīšanā ārzemēs ir fondam *Russkij mir*. Realizējot divpusējo kultūras apmaiņu, būtu aktīvi jāizmanto Krievu centrus, kuru infrastruktūru fonds organizē sadarbībā ar vadošajiem ārzemju mācību un izglītības centriem”⁸. Vārdkopa *Russkij mir* (krievu pasaule) dokumentā tiek lietota vismaz divās dažādās nozīmēs – gan kā organizācijas nosaukums, gan apzīmējot visas krievu tautības diasporas pasaulē. Programatiskajā dokumentā ir teikts: „Krievija uzskata daudzmiljonu krievu diasporu kā partneri krievu valodas un kultūras telpas nostiprināšanā un paplašināšanā.”⁹ Organizācijas *Russkij mir* vadītājs ir Vjačeslavs Nikonovs, viņš ir arī fonda „Politika” vadītājs, arī bijušais Valsts drošības komitejas darbinieks.

Baltijas valstis šajā dokumentā pieminētas vienu reizi krievvalodīgo iedzīvotāju tiesību ievērošanas kontekstā: „Attīstot kultūras sakarus ar Baltijas valstīm, jāņem vērā krievvalodīgo iedzīvotāju tiesību ievērošanas problemātiku.”¹⁰ Programma neizceļas ar īpašu konkrētību. Dokumentā teikts: „Šī koncepcija kalpo kā pamats federālu mērķa programmu izstrādei; šīm programmām jābūt vērstām uz Krievijas starptautiskās autoritātes nostiprināšanu, objektīva un labvēlīga mūsu zemes tēla veidošanu,”¹¹ – tur arī ir acīmredzot konkrētāka informācija par Krievijas darbību (akciju) programmu dažādās valstīs, ieskaitot Latviju.¹²

No nesenākajiem dokumentiem jāmin „Krievijas valsts politikas koncepcija starptautiskās attīstības veicināšanās jomā”¹³, kurā arī redzam vispārīgas frāzes. No relevantajām organizācijām vēl jāpiemin federālā aģentūra *Rossostrudņičestvo*¹⁴

⁶ „Krievijas Federācijas politikas pamatvirzieni starptautiskās kultūras un humanitāro jautājumu sadarbības jomā”, skatīts 11.08.2014., <http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/fd3aa5ccb0c5f96b442579ec004ec849!OpenDocument>, 27. lpp. Citāts: „Šī koncepcija kalpo kā pamats federālo mērķa programmu izstrādei, šīm programmām jāstiprina Krievijas starptautiska autoritāte, jāveido objektīvs un labvēlīgs mūsu valsts tēls, jānodrošina Krievijas ilgtermiņa intereses.”

⁷ „Krievijas Federācijas politikas pamatvirzieni starptautiskās kultūras un humanitāro jautājumu sadarbības jomā”, skatīts 11.08.2014., <http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/fd3aa5ccb0c5f96b442579ec004ec849!OpenDocument>.

⁸ Turpat, 12, 13.

⁹ Turpat, 15.

¹⁰ Turpat, 17.

¹¹ Turpat.

¹² Turpat, 27.

¹³ „Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsii”, skatīts 11.08.2014., <http://www.pravo.gov.ru/laws/acts/31/505357.html>.

¹⁴ „O rossostrudnichestve”, skatīts 11.08.2014., <http://old.rs.gov.ru/node/28132>.

ar Konstantīnu Kosačovu priekšgalā. Var secināt, ka ārpolitikas pamatdokumenti Krievijā lielākoties ir birokrātiski un to nozīme politikas veidošanā nav liela.

2. „Krievu pasaules” koncepta saturs un tā īstenošanas sekas ārpolitikā

Krievijas kultūras diplomātijas un ārpolitikas pamatā pēdējos gados arvien vairāk tiek uzsvērts „krievu pasaules” koncepts, kurš arī pēdējos gados izrādījis iekšēji mainīgs, un attiecīgi ir mainījušās no tā izrietošās sekas. Šā koncepta iekšējā satura evolūcija labi atspoguļota pazīstamā Krievijas ārpolitikas teorētiķa Igora Zeveļeva rakstā „Krieviskās pasaules robežas”¹⁵. „Krimas pievienošana 2014. gada martā atspoguļo pēdējos gados notikušo postpadomju Krievijas nacionālās identitātes transformāciju un veicina ārpolitiskās doktrīnas kardinālu pārskatīšanu. Maskavas rīcība pret Ukrainu tikai pirmajā acu uzmetienā šķiet negaidīta. Īstenībā tā loģiski izriet no ideoloģiskajām un politiskajām pārmaiņām, kuras sākušās 2011. gada rudenī, pēc tam, kad tika pieņemts lēmums par Vladimira Putina atgriešanos prezidenta posteni”¹⁶ – raksta Zeveļevs.

Zeveļeva minētās izmaiņas neizbēgami ietekmē arī Krievijas politiku attiecībā uz Baltiju vispār un Latviju jo īpaši. Vēl vairāk, tās ietekmē visu pasaules iekārtu, jo ir cieši saistītas ar Krievijas priekšstatiem par pasauli un Krievijas vietu tajā. Zeveļevs uzskata, ka līdz ar Putina trešās prezidentūras sākumu Krievijā pārsvaru guvusi jauna ārpolitiskā doktrīna ar nacionālisma elementiem: „Ir visi pamati apgalvot, ka ir izveidojusies jauna ārpolitiskā doktrīna, kas iekļauj sevī reālistu, etātistu un nacionālistu uzskatu elementus”¹⁷. Šīs pārmaiņas netika īsti pamanītas ārpus Krievijas un varbūt bijušās PSRS teritorijas, jo jaunā doktrīna izmantoja vecus jēdzienus, piepildot tos ar jaunu saturu.

Analizējot šīs doktrīnas izcelsmi un evolūciju, Zeveļevs nonāk pie secinājuma, ka „[...] faktiski par oficiālu ir kļuvusi postpadomju revanša ideoloģija, kas sevī iekļauj Krievijas kā mākslīgo robežu dalītās „krievu pasaules” savācējas tēlu”¹⁸. Šeit svarīgi ir visi trīs jaunā krieviskās pasaules koncepta komponenti: 1) priekšstats par krievu nācijas „tragisko” sadrumstalotību (dalītas nācijas koncepts); 2) priekšstats par nāciju dalošām mākslīgām robežām un 3) par Krievijas un Putina, Dieva un likteņa doto uzdevumu no jauna apvienot „krievu pasauli” jeb krievu nāciju.

Pēdējais komponents ir saturiski ļoti izplūdis un ļauj sevī interpretēt gandrīz neierobežoti. Tajā tiek ietverts viss etniski krieviskais, visi „krieviski runājošie” un visi tautieši (*sootečestvenņiki* – krievu val.), kas var nozīmēt gandrīz jebko. Daudzi Krievijas politiķi un sabiedriskie darbinieki uzskata visus austrumslāvu (krievus,

¹⁵ I. A. Zevelev, „Granici Russkogo mira”, *Russia in Global Affairs*, skatīts 11.08.2014., <http://www.globalaffairs.ru/number/Granicy-russkogo-mira--16582>.

¹⁶ Turpat, 1.

¹⁷ Turpat.

¹⁸ Turpat.

ukraiņus, baltkrievus) par vienu tautu vai arī vienkārši par krieviem. Zīmīgi, ka 2008. gada augustā Krievija iebruka Gruzijā, tās Dienvidosetijas un Abhāzijas apgabalā, lai aizstāvētu „tautiešus”, neskatoties uz to, ka etnisko krievu skaits tur bija mazāks par diviem procentiem. Toties daudziem vietējiem iedzīvotājiem bija Krievijas pases. Tātad „krievu pasaule” var sevī ietvert arī Krievijas pilsoņus jebkur pasaulē, kas nav etniskie krievi vai slāvi.

Tā „krievu pasaule” Krievijas ārpolitikā pārtapa no ideālās kopienas pāri robežām, kuru vieno krievu valoda un kultūra, par gandrīz jebkurām konkrētām teritorijām, kas Krievijai kā „krievu zemju savācējai” (*sobirateļnica russkih zemel’* – krievu val.) jāapvieno savā valstī, ja nepieciešams, panākot robežu izmaiņas ar militāra spēka palīdzību. Kā jau teikts, līdz Krimas aneksijai šīs pārmaiņas Krievijas ārpolitikas koncepcijā gandrīz netika pamanītas ārpus bijušās PSRS.

Tomēr pastāv vēl viens „krievu pasaules” koncepta aspekts, kas padara Krieviju vēl bīstamāku Rietumu pasaulei un pasaules civilizācijai vispār. Vismaz, sākot ar 2013. gada vidu, Krievija redz sevī īpašas krievu civilizācijas priekšgalā. Šī civilizācija esot konservatīva un pilnīgi citāda nekā Rietumu, tomēr, un tas ir ļoti zīmīgi, Rietumi apdraud tās eksistenci. Vismaz divas reizes „krievu pasaule” esot cietusi no Rietumu viltības un divkosības: 1918. gadā, kad tai esot tikušas laupītas Pirmā pasaules kara uzvarētājas tiesības, un 1991. gadā, kad Rietumu sazvērestības rezultātā esot notikusi, Putina vārdiem, vislielākā 20. gadsimta traģēdija – PSRS sabrukšana. Rietumi apdraudot „krievu pasauli” gan no ārpuses kā Ukrainā, gan no iekšpuses, pēc Krievijas valdības domām, inspirējot un finansējot vietējo politisko opozīciju un nevalstiskās organizācijas, kuras oficiālā Krievija uzskata par „ietekmes aģentiem”¹⁹ un vajā.²⁰

Vienlaikus Krievijas valdošo aprindu un tautas apziņā noticis tāds kā klikšķis, un viss palicis savā (vecajā) vietā, tikai komunistiskās ideoloģijas vietā atkal, kā cara laikos, nāca vecā ideja par Krievijas īpašo vietu, likteni un misiju. Kā raksta Zeveļevs, „līdz ar 2014. gada pavasari Maskavā nostiprinājās tendence, pēc pirmā acu skatiena iracionāla, apvienot triju diskursu loģikas un retoriku: par nacionālo identitāti (ieskaitot idejas par tautiešu aizstāvēšanu, krievu pasauli, „dalītu tautu”, lielo krievu civilizāciju), par starptautisko drošību un iekšējo stabilitāti. Visās trijās koordinātu sistēmās draudi tiek saistīti ar Rietumu valstu politiku”²¹

Krievija atkal pretstata sevī visai civilizētajai pasaulei, tai draudot, jo saredz tajā draudus savai autoritārai iekārtai, savām teritoriālām pretenzijām un globālās supervalsts un pasaules līderes lomai. Savā 2014. gada 18. marta vēstījumā Vladimirs

¹⁹ Federalnii zakon 121 „Ob inostrannih agentah”, skatīts 11.08.2014., <http://ria.ru/spravka/20140616/1011656413.html#ixzz3B08eozHY>.

²⁰ Rossia: „Zakon ob inostrannih agentah” kak instrument presledovanii, Human Right Watch, skatīts 11.08.2014., <http://www.hrw.org/ru/news/2013/07/03/rossiya-zakon-ob-inostrannykh-agentakh-kak-instrument-presledovanii>.

²¹ I. A. Zevelev, „Granici Russkogo mira”, 4, *Russia in Global Affairs*, skatīts 11.08.2014., <http://www.globalaffairs.ru/number/Granitcy-russkogo-mira--16582>.

Putins interpretē Krievijas vēsturi kā cīņu pret Rietumu pasauli, kuras mērķis ir Krievijas iegrožošana (*sderživanije* – krievu val.): „Mums ir pamats uzskatīt, ka izdaudzinātā Krievijas iegrožošanas politika, kuru [Rietumi] piekopa gan 18., gan 19., gan 20. gadsimtā, turpinās arī šodien.”²² Zeveļevs secina, ka šī ārpolitikas doktrīna „veido visnopietnāko spriedzi attiecībās starp Krieviju, no vienas puses un Rietumu valstīm, turklāt ar praktiski visām postpadomju valstīm, no otras puses.”²³

Zeveļevu interesē nevis tas, kādas ir „krievu pasaules” koncepta attiecības ar realitāti, bet gan fakts, ka šis koncepts sakņojas tādā pasaules redzējumā, kas pilnīgi atšķiras no tā, kāds ir pieņemts Rietumos (un atzīts par īstenu), un pilnīgā izolācijā no apkārtējās pasaules.²⁴ Atšķirībā no Igora Zeveļeva mūs šis jautājums interesē, un tāpēc jāteic, ka krieviskās pasaules koncepts sakņojas mitoloģijās un konspiroloģijās piesātinātajā pasaules redzējumā, kam nav nekāda sakara ar īstenību. Kā to esot apzīmējusi Vācijas kanclere Angela Merkele pēc telefona sarunas ar Kremļa valdnieku, viņš dzīvo pilnīgi citā pasaulē. Fobiju un iedomu pasaulē. Bet šīs fobijas un iedomas atstāj reālas negatīvās sekas uz Krieviju, tās kaimiņiem un uz visu pasauli. Tāpēc mums šīs fobijas jāpēta un ar tām jārēķinās.

Principiālās izmaiņas Krievijas ārpolitikā uzvedībā nepalika nepamanītas arī Krievijā. Viens no Kremļa ideologiem Sergejs Karaganovs saka: „Pirmo krīzes posmu, kurš ilga apmēram līdz šā gada aprīlim, Krievija vinnēja, pārceļot cīņu ar Rietumiem no muļļāšanās informācijas un propagandas konfrontācijas laukā, kur Rietumi joprojām kontrolē mediju vairākumu, uz stingra spēka un gribas jomu.”²⁵

Zīmīga ir vārdu „spēks” un „griba” lietošana, tie atgādina kādu citu 20. gadsimta 20. un 30. gadu līderi. Kremļa apoloģēts Karaganovs varbūt nemaz neapzinās, ka tikko pielīdzināja „krievu pasaules” ideoloģiju fašismam un Putinu – Hitleram. Cits autors, pazīstams starptautisko attiecību analītiķis Fjodors Lukjanovs, saskata Vladimira Putina 2014. gada politikā divus posmus: reālistisko un romantisko posmu. Atteikšanos no starptautiskajām uzvedības normām un bāzēšanos uz spēka samēru (kurš stiprāks, tam taisnība) Lukjanovs uzskata par reālismu (mieru (bez kara vai asiem konfliktiem) nodrošina spēku samēra bilance; kāda pārspēks, nesamērīga priekšrocība ved uz spriedzi un sadursmēm),²⁶ bet pamatošanos uz iepriekš pieņemto ideoloģiju (acīmredzot arī uz „krievu pasaules” konceptu) viņš uzskata par nacionālo romantismu, kurš ierobežo manevra iespējas un var novest Krieviju līdz sakāvei.²⁷ Karaganova un Lukjanova rakstos var nojaust pat zināmas bažas par Krievijas ārpolitikas virzienu pēdējos mēnešos.

²² I. A. Zevelev, „Granici Russkogo mira”, 4, *Russia in Global Affairs*, skatīts 11.08.2014., <http://www.globalaffairs.ru/number/Granitcy-russkogo-mira--16582>.

²³ Turpat.

²⁴ Turpat.

²⁵ Sergejs Karaganovs, „Izbēgt no Afganistānas-2”, skatīts 11.08.2014., <http://www.globalaffairs.ru/pubcol/Izbezhata-Afganistana-2-16844>.

²⁶ Fedors Lukjanovs, „Romantika vmesto raschota”, skatīts 11.08.2014., <http://www.globalaffairs.ru/redcol/Romantika-vmesto-rascheta-16862,1>.

²⁷ Turpat, 2.

Šajā rakstā krieviskās pasaules („krievu pasaules”) satura un nozīmes apraksts balstās uz Igora Zeveļeva citēto rakstu kā darbu, kurā īsi un kodolīgi apskatīts „krievu pasaules” koncepts un kurā analizētas šī koncepta praktiskās izpausmes Krievijas ārpolitiskajā darbībā un retorikā. Šāda „krievu pasaules” izpratne nebūt nav jauna un sakņojas veselā krievu pasaules skatījuma tradīcijā, kuru pirms Krievijas impērijas sabrukšanas attīstīja slavofili, vēlāk Aleksandrs Solžeņicins, mūsdienu publicisti Natālija Naročnicka, Ksenija Mjalo, Aleksandrs Dugins un citi. Tāpat Krievijā pastāv arī pretēju uzskatu skola, tās pārstāvji ir Aleksandrs Čaadajevs, Vladimirs Solovjovs un Georgijs Fedotovs, Valērijs Novodvorsks, Jevgenijs Panasenkovs, Aleksandrs Janovs. Tie ir tikai daži vārdi no daudziem citiem demokrātiem, kurus vēl varētu nosaukt. Tomēr gandrīz vienmēr pirmās tradīcijas vairāk vai mazāk kaislīgi piekritēji un virzītāji ir bijuši pie varas, bet tās kritizētāji opozīcijā, trimdā, psihiatriskajā slimnīcā vai ieslodzījumā. Protams, pastāv arī izņēmumi.

Krievu pasaules ideologu un viņu kritiķu uzskati

„Krievu pasaules” piekritēji	Krievi – „krievu pasaules” koncepta kritiķi
1. Krievija ir īpaša civilizācija, pretstatīta Rietumiem	1. Krievija ir Eiropas civilizācijas daļa
2. Cilvēktiesības ir fikcija; Rietumu politikas instruments pret citām valstīm	2. Cilvēktiesības ir Rietumu civilizācijas sasniegums
3. Krievi ir dalīta tauta, kura jāapvieno	3. Krieviem jādomā par labklājību, demokrātiju un korupcijas samazināšanu
4. Lai apvienotu „krievu pasauli”, robežas var mainīt, arī lietojot militāro varu	4. Krievijas valsts jāattīsta, nemainot robežas
5. Krievijai vajadzīga impērija un valdnieks	5. Krievijai vajadzīga demokrātija un cilvēktiesības
6. Rietumvalstis vienmēr centušās pakļaut un iznīcināt Krieviju	6. Krievijas pašizolācija un naidīga sevis pretnostatīšana Rietumiem ir vairākas reizes beigusies ar katastrofu, tā tas būs arī šoreiz
7. Cilvēki, kuri nepiekrīt „krievu pasaules koncepcijai”, ir nacionālnodevēji	7. Krievijai vajadzīga vārda brīvība un diskusija par tās nākotni
8. Krieviem ir īpašs ģenētisks kods	8. Krievi ir tādi paši cilvēki kā citi

Tātad, pēc krievu demokrātu domām, „krievu pasaule”, kā to saprot šā koncepta popularizētāji, ir bīstama pašai Krievijai, un, visdrīzāk, šī politika beigsies ar katastrofu. Saikni starp ārējo ekspansiju un iekšējo nebrīvi lieliski saredzēja jau Aleksandrs Hercens, kurš 1850. gadā rakstīja: „Krievija daļēji ir verdzībā arī tāpēc, ka saredz poēziju materiālajā spēkā un slavu tajā apstākļi, ka viņa ir tautu biedēklis.”²⁸

Par to, cik bīstams ir jaunais „krievu pasaules” koncepts Krievijas kaimiņiem, nesen portālā *Delfi.lt* stāstījis krievu politiologs Andrejs Piontkovskis.²⁹ Viņš norāda, ka šī retorika ir līdzīga Hitlera retorikai, ko viņš lietoja, pievienojot Austriju vai Čehiju: ”Visas tās pašas ideoloģēmas – dalīta tauta, aplaupīta un apmānīta tauta, kas ceļas kājās, seno zemju savākšana un, kā kronis visai šai konstrukcijai, „krievu pasaules koncepcija”, analoga Trešajam reiham, un, protams, nacionālnodevēji.”³⁰ Turklāt Piontkovskis atgādina, ka šā gada maijā televīzijas diskusijā ar tautu Putins pievieno „krievu pasaules” konceptam vēl vienu pamatelementu: it kā esošo īpašo krievu ģenētisko kodu. Ar to loks ir noslēdzies, starp Hitlera un Putina koncepcijām vairs nav būtisku atšķirību.

3. „Krievu pasaule” un tās veidošanas sekas Latvijā

Kā jau minēts, „krievu pasaules” koncepts dažu gadu gaitā, un it sevišķi pēdējos mēnešos, no relatīvi nevainīgiem un visnotaļ atbalstāmiem centieniem saglabāt un attīstīt krievu valodu un kultūru, pārvērties gandrīz par militāra revanša ideoloģiju, kas apdraud Krievijas kaimiņus un mieru pasaulē. Tas ir drauds Latvijas valstij, tās pastāvēšanai un neatkarībai. Nav runa par to, ka krievu kultūra Latvijā ir nevēlama. Tā Latvijā pastāv, bagātina un daudzveido Latvijas kultūrvidi un visādā ziņā ir apsveicama parādība. Runa ir par politiskā mīta par „krievu pasauli” politisku lietojumu.

Kā tad notiek šā politiskā koncepta īstenošana Latvijā? Pirmām kārtām, „krievu pasauli” atklāti balsta šādas institūcijas, kas Latvijā atrodas pastāvīgi: Krievijas Federācijas vēstniecība, fonda *Russkij mir* divas pārstāvniecības – viena Baltijas Starptautiskajā akadēmijā Rīgā un otra Daugavpils Universitātē. Vēl ar līdzīgām aktivitātēm nodarbojas Maskavas nams Rīgā. Neviena no šīm institūcijām neizceļas ar transparenci. Tā, piemēram, Krievijas Federācijas vēstniecības Latvijā mājaslapā ir sadaļa „Krievijas Federācijas sadarbība ar ārvalstīm kultūras jomā”.³¹ Tomēr šī sadaļa pārceļ mūs uz KF Ārlietu ministrijas vietni ar vairākām apakšsadaļām.

²⁸ A. I. Gercen, „O Pushkine”, skatīts 11.08.2014., http://www.stihi-rus.ru/Pushkin/o_poete/3.htm.

²⁹ „Piontkovskii: opasen ne Putin lichno, opasna koncepcija „russkogo mira””, *RuDELFI*, 15.05.2014., skatīts 11.08.2014., <http://ru.delfi.lt/news/politics/piontkovskij-opasen-ne-putin-lichno-opasna-koncepciya-russkogo-mira.d?id=64789495>.

³⁰ Turpat.

³¹ Krievijas vēstniecība Latvijas Republikā, skatīts 11.08.2014., <http://www.latvia.mid.ru/rus.html>.

Skatāmies sadaļā „Kultūras apmaiņa”.³² Par Latviju tur nekādu ziņu nav, un vispār pasākumu hronika beidzas ar 2009. gada decembri. Tas pats attiecas arī uz sadaļu „Krievija starptautiskajā kultūras sadarbībā”,³³ bet sadaļā „Tekošā informācija” ir tikai viens ieraksts, un tas datēts ar 2008. gada decembri.

Tāpat KF vēstniecības vietnē ir norāde uz divām Krievijas institūcijām Latvijā: uz sanatoriju *Jantarnij Bereg* un Maskavas valdības pārstāvniecību Baltijas valstīs, kas atrodas Latvijā. Abos gadījumos vietnē ir tikai šo institūciju kontaktinformācija, ieskaitot adresi. Par *Jantarnij Bereg* uzzinām, ka tā ir Krievijas Federācijas prezidenta Lietu pārvaldes atvaseļošanas kompleksa „Sils” (*Bor*) filiāle, bet par Maskavas namu neuzzinām ne tik. Maskavas namam ir sava vietne un lapa sociālajā tīklā *Facebook*. Vietnē var uzzināt par krievu mākslinieku koncertiem, izrādēm un izstādēm, bet sadaļā „Tautieši” ir atskaite par tautiešu atbalstu – arī 2008. gadā.³⁴ Šajā gadā Maskavas nams piegādāja Latvijas skolām mācību līdzekļus un citas grāmatas par 85 000 latu. Par to, kādas tieši grāmatas tika saņemtas un kas tajās rakstīts, mums atliek tikai minēt.

Acīmredzot 2009. gadā Krievijas valdība pieņēma lēmumu, ka par kultūras diplomātijas akcijām jāinformē tikai šaurs uzticamu un līdzīgi domājošu intere-sentu loks. Pierādījumu (dokumentu) par šādu lēmumu mums nav, bet empīriskie dati par to liecina.

Fonda *Russkij mir* darbība Latvijā arī ir slepenības plīvurā tīta. Internetā var atrast abu fonda centru kontaktinformāciju Rīgā, Baltijas Starptautiskajā akadēmijā, un Daugavpils Universitātē. Tomēr neviena no šīm vietnēm nesniedz informāciju par centru darbību, it sevišķi par grantiem, kurus šie centri izsniedz. Domājams, tieši šāda slepenība pamudināja Baltijas pētnieciskās žurnālistikas centru *Re:Baltica* 2011. gada augustā sākt pētīt, kur tiek izlietota un ko tieši atbalsta fonda *Russkij mir* nauda Latvijā. *Re:Baltica* pētījums atklāja, ka „par Krievijas naudu izdotas mācību grāmatas un filmas krievu skolām, kas slavina Krievijas nāciju un Sarkanās armijas uzvaru Otrajā Pasaules karā. Šīs grāmatas noklusē, ko šī uzvara nozīmēja Latvijai. Nauda dota zināmiem Latvijas krievu politiķiem un sabiedriskajiem darbiniekiem. Tas uzreiz nenozīmē, ka visi šie cilvēki ir Maskavas izpalīgi. Drīzāk tā ir tāda abpusēji izdevīga sadarbība. Nevar domāt, ka *Russkij mir* neredz, cik diletantiskas ir Jakova Plinera un Valērija Buhvalova (PCTVL) filmas. Krievijas ieguvums – nenotiek krievu un latviešu integrācija. *Re:Baltica* izmeklēšana uzskatāmi parāda, ka ir izaugusi jauna krievu paaudze, kas, neskatoties uz Latvijas valsts apmaksāto vispārējo izglītību, joprojām uzskata, ka Baltijas okupācija nav notikusi”³⁵

³² „Kul’turnije obmeni”, skatīts 11.08.2014., <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dksu.nsf/kults!OpenView&Start=1&Count=30&Expand=3#3>.

³³ „Rossia v mezhdunarodnom kul’turnom sotrudnicestve”, skatīts 11.08.2014., <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dksu.nsf/kults!OpenView&Start=1&Count=30&Expand=2#2>.

³⁴ Maskavas nams, skatīts 11.08.2014., <http://www.mkdc.lv/?menu=145emts>.

³⁵ „Kādēļ un kā tapa pētījums „Krievijas nauda Baltijā?””, skatīts 11.08.2014., http://www.rebaltica.lv/lv/aktuali/a/617/kadel_un_ka_tapa_petijums_%E2%80%9Ckrievijas_nauda_baltija%E2%80%9D.html.

Kā atceramies, kopš 2011. gada „krievu pasaules” koncepta saturs ir evolucioņis un ir Latvijas valstij vēl naidīgāks, nekā bija toreiz. *Re:Baltica* atklāja, ka fonds *Russkij mir* aktīvi izplata Krievijai labvēlīgus, bet melīgus priekšstatus par Latvijas vēsturi, tieši vai pastarpināti finansē Latvijas prokrieviskos politiskus un kampaņas (piemēram, visdrīzāk, gatavošanos valodas referendumam un referendumam par automātisku pilsonības piešķiršanu nepilsoņiem³⁶), Eiropas Parlamenta deputātes Tatjanas Ždanokas aktivitātes, apvienojot visus krievus Eiropas Savienībā un pieprasot krievu valodai oficiālu statusu tajā, kā arī dažas Nila Ušakova aktivitātes.³⁷ Pašas par sevi šīs aktivitātes, lai gan tās var daudziem nepatikt, nav pretlikumīgas, bet šaubas par likumību izraisa fakts, ka tās finansē ārvalsts, turklāt tā ir atklāti naidīgi noskaņota pret Latviju.

Viens no Krievijas pretrunīgi vērtētajiem pasākumiem Latvijā ir jauno estrādes izpildītāju konkurss Jūrmalā „Jaunais vilnis”. Liekas, kas tur var būt pretrunīgs estrādes izpildītāju konkurss, izņemot sliktu gaumi, bet vai mazums sliktas gaumes pasākumu notiek Latvijā un citur pasaulē! Un tomēr šis pasākums ir diskutabls. Pirmkārt, tas ir it kā iekšējs Krievijas TV šovs, kas vīzdegunīgi ignorē faktu, ka pasākums notiek Latvijā,³⁸ otrkārt, tā ir organizētāju zināma augstprātība, „bez mums jūs nekur netiksīt!” attieksme un, treškārt, attieksmes „par naudu viss pārkamš” uzbāzīga demonstrācija, kā tas bija ar Igora Krutoja dzimšanas dienas svinēšanu Nacionālajā operā.³⁹ Lai gan šādus pasākumus diez vai var saistīt ar „krievu pasaules” izplatīšanos Latvijā, tie rada tai labvēlīgu vidi.

Jau 2010. gadā izdotajā grāmatā *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*⁴⁰ tās autori secina, ka „instrumenti, kas tiek lietoti „humanitārajā dimensijā”, ir pēc apjoma plašāki nekā maigā vara, tie ietver ne vien medijus un pasākumus, kas popularizē Krievijas tēlu, bet arī propagandas kampaņas, politisko konfrontāciju, slēptas kampaņas un finansēšanu, kas kopumā ir tuvāki manipulācijai, nevis pārliecināšanai”.⁴¹ 2014. gadā politiskajām kampaņām Krievijas politikas instrumentārijā apzināti pievienotas arī vairāk vai mazāk slēptas militāras kampaņas un to propagandistiskais atainojums un pamatojums.

Atsevišķi būtu jārunā par „krievu pasaules” un interfrontes⁴² atražošanu daudzās Latvijas krievu skolās, ne bez Krievijas kultūras diplomātijas palīdzības.

³⁶ „Demokrātijas izplatīšana Latvijā Kremļa stilā”, skatīts 11.08.2014., http://www.rebaltica.lv/lv/petijumi/krievijas_nauda_baltija/a/601/demokratijas_izplatisana_latvija_kremla_stila.html.

³⁷ Turpat.

³⁸ G. Pelnens (ed.), *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*, the 2nd suppl. ed. (Rīga: CEEPS, 2010), 174.

³⁹ „Krutojs ziedojs operai, lai tā piekristu nestandarta ires līgumam”, *DELFI*, skatīts 11.08.2014., <http://www.delfi.lv/news/national/politics/krutojs-ziedojs-operai-lai-ta-piekristu-standarta-ires-ligumam.d?id=44798566>.

⁴⁰ G. Pelnens (ed.), *The „Humanitarian Dimension”...*

⁴¹ Turpat, 315.

⁴² Sabiedriska kustība, kas 20. gs. 80. gadu beigās iestājās par PSRS saglabāšanu.

Grāmatā *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States* secināts, ka „izglītība ir viens no veidiem, kā saglabāt krievu valodas ietekmi mērķa valstīs vai pat izplatīt krievisko vēstures interpretāciju”.⁴³ Latvija mēģināja atrisināt problēmu ar skolu reformas palīdzību, bet tas izraisīja asus radikāli noskaņotu jauniešu protestus un pretdarbību (viņi darbojas dažu nevalstisku organizāciju vadībā). Kā liecina minētās grāmatas autori, šī asā reakcija tika mākslīgi uzkurināta: „spriedzi ap reformu un tās īstenošanu uzturēja galvenokārt noteiktie politiskie spēki un aktivisti, tikmēr vispārīgās sabiedrības sadzīvē tā nav manāma”.⁴⁴ Galvenā problēma ar krievu skolām nav tā, ka tur nepietiekami labi pasniedz vai vispār nepasniedz latviešu valodu, bet tā, ka daļa no šīm skolām pārmantojušas padomju krievisko garu, kuru atražo.

Reformas galamērķim jābūt vienotai Latvijas skolai, kura varētu pēc vecāku izvēles piedāvāt arī papildinātu krievu valodas un literatūras kursu visiem interesentiem, it sevišķi sākumskolā, kā arī latviešu valodas kā otrās valodas sākuma kursu tiem, kuriem tas vajadzīgs. Līdzīgas programmas veiksmīgi tiek izmantotas krievvalodīgajiem bērniem Ņujorkā. Tāpat autonomajā Katalonijā ir daudz programmu, kas palīdz citās valodās runājošiem bērniem iejusties Katalonijas skolās.⁴⁵ Attiecīgu speciālistu apmācībai arī vajadzētu veltīt naudu sabiedrības integrācijai. Savā laikā Latvijas Universitātē bija vesela nodaļa, kur jaunieši, kas beiguši latviešu skolas, mācījās, kā labāk pasniegt krievu valodu latviešu skolā. Vai pašlaik LU ir līdzīga programma, kā pasniegt latviešu valodu krievu skolās? Spriežot pēc LU vietnes, nav, un atliek cerēt, ka latviešu valodas kā otras valodas metodiku tomēr pasniedz kā latviešu valodas skolotāju sagatavošanas programmas daļu.

Secinājumi un rekomendācijas

Diez vai kāds apšaubītu krievu kultūras virsotņu bagātību, to spēcīgo humanistisko lādiņu vai priekšrocības, kuras sniedz krievu valodas zināšanas mūsu reģionā. Ja Krievijas valsts institūcijas nodarbotos tikai ar šo vērtību izplatīšanu un popularizēšanu, tad šādu darbību varētu vienīgi atbalstīt. Diemžēl tas tā nav. Un arī augstā kultūra, ja to izmanto politisko mērķu sasniegšanai, zaudē savas īpašības un kļūst par piezemētas politikas instrumentu.

Jau minētajā grāmatā *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States* autori nonāk pie secinājuma, ka „Krievijas kultūras izplatīšanas primārais mērķis ir radīt pievilcību, bet tās nolūks ir pārliecināt mērķa valstis darboties Krievijas interesēs”.⁴⁶ Varētu teikt arī,

⁴³ G. Pelnens (ed.), *The „Humanitarian Dimension”...*, 325.

⁴⁴ Turpat, 179.

⁴⁵ „Catalan in education”, skatīts 11.08.2014., <http://www20.gencat.cat/portal/site/culturacatalana/menuitem>.

⁴⁶ G. Pelnens (ed.), *The „Humanitarian Dimension”...*, 322.

ka augstās kultūras akcijas un parādības, kuras pašas par sevi ir neapšaubāmas kvalitātes, tiek izmantotas, lai radītu kontekstu, kas ir labvēlīgs citām, daudz tiešākām šīs valsts akcijām, lai panāktu Krievijas ārpolitikas mērķus.

Kā novērst vai vismaz mazināt Krievijas ietekmes negatīvo efektu? Pirmkārt, jāatgriežas pie sabiedrības integrācijas koncepcijas, nopietni jāizanalizē nedaudzas veiksmes un diemžēl daudz lielākas neveiksmes. Jādefinē mērķa auditorija un integrācijas sagaidāmie galarezultāti. Saskaņā ar nesenās *GfK* aptaujas rezultātiem 34% cittautiešu Latvijā pilnīgi atbalsta Krievijas rīcību Krimā un citur Ukrainā, bet vēl 32% to atbalsta daļēji. 24% aptaujāto cittautiešu „pamatu šādai Krievijas rīcībai nesaskata”.⁴⁷ Var secināt, ka, visdrīzāk, arī attiecībā uz Latviju viņi atbalstīs līdzīgu Krievijas rīcību. Šī tad arī ir problemātiska auditorija, kuras attieksme būtu jāmaina. Galvenās grūtības ir saprast un izplānot, kā to veiksmīgi darīt.

Diez vai būs iespējams mainīt to cilvēku viedokļus, kuri uzskata Krievijas rīcību par pilnīgi pamatotu. Drīzāk jāorientējas uz tiem 24% aptaujāto, kuri neredz pamatu Krievijas rīcībai, un tad jācenšas šo grupu palielināt uz tās grupas rēķina, kura Krievijas rīcībā saskata tikai daļēju pamatu. Kāpēc šī grupa ir tik klusa un tās balsi nedzird? Kādas tautības cilvēki tie ir? Varbūt viņi ir ukraiņi un baltkrievi un tāpēc neatbalsta Krievijas agresiju? Būtu labi rast atbildes uz šiem jautājumiem, jo tās palīdzēs plānot turpmāko darbu.

Otrkārt, nav vērts diskutēt ar pārliecinātajiem „krievu pasaules” atbalstītājiem par „krievu pasaules” detaļām. Bet vajadzētu atbalstīt tos krievu intelīģences pārstāvjus, filozofus, žurnālistus, publicistus, kuri strādā profesionāli jau gadiem ilgi un labi pārzina liberālo tradīciju krievu filozofijā un publicistikā. Pastāv visas iespējas pārvērst Rīgu par nozīmīgu krievu demokrātijas centru. Tam ir vēsturiski precedenti starpkaru laikā Latvijā un daudz īsāku laika posmā Trešās atmodas periodā. Krievu demokrāti un liberāļi veidotu vajadzīgo alternatīvu „krievu pasaulei”, parādot arī Latvijas cittautiešiem, ka krievu patriotam nav jābūt Latvijas nīdējam. Latvijai nebūtu tam jātērē nauda, jo naudu bieži vien var atrast ES un ASV institūcijās, kā arī liberāli noskaņotu krievu oligarhu vidū, bet vajadzētu palīdzēt saņemt vīzas, uzturēšanās atļaujas, palīdzēt atrast telpas birojiem un pasākumiem, tipogrāfijas, ja runa ir par grāmatu, žurnālu vai avižu izdošanu. Kā jau minēts, „krievu pasaule” ar visām izrietošajām sekām ir tikai viens krievu kultūrā pastāvošais Krievijas vēstures interpretācijas veids, lai arī tas ir pašlaik oficiāli pieņemts un Latvijā turpat vai vienīgais atzītais cittautiešu starpā.

Treškārt, jāturpina skolu reforma. Latvijā jāveido vienota Latvijas skola ar latviešu valodu kā galveno mācību valodu. Mazākumtautībām (ne tikai krieviem, bet arī ukraiņiem, baltkrieviem, lietuviešiem u. c.) ir jādod iespēja skolā papildus padziļināti apgūt arī dzimto valodu un kultūru, bet latviešu valodā viņiem jāpie-dāvā papildu nodarbības „latviešu valoda kā otrā valoda”. Uz šo stratēģisko mērķi

⁴⁷ „Noskaidrots, cik daudz Latvijas iedzīvotāju atbalsta Krievijas darbības Ukrainā”, skatīts 11.08.2014., <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/147528/noskaidrots-cik-daudz-latvijas-iedzivotaju-atbalsta-krievijas-darbibas-ukraina>.

jāiet pakāpeniski, bet neatlaidīgi, kārtīgi sagatavojot katru soli. Pirmais solis būtu administrācijas nomaina tajās krievu skolās, kur tā nepiekrīt reformas mērķiem.

Ceturtkārt, noteikti „krievu pasaules” un Krievijas kultūras diplomātijas aspekti ir jāskata Latvijas drošības politikas kontekstā.

Piektkārt, cīņā (kura tomēr galvenokārt būs kulturoloģiska un filozofiska vismaz tuvākajā laikā) pret „krievu pasaules” konceptu, Latvija nedrīkst palikt viena. Bez krievu demokrātiem un liberāļiem pret šo konceptu cīnās Ukraina un viņas intelektuāļi (ne tikai kareivji), Gruzija, Moldova. Pastāv varbūtība, ka Kazahstānai, Baltkrievijai un Azerbaidžānai arī būs interese par to, ko var pretnostatīt „krievu pasaulei”.

VĒSTURES JAUTĀJUMI KRIEVIJAS PUBLISKAJĀ DIPLOMĀTIJĀ

Ainārs Lerhis

Ievads

Vēstures jautājumi tiek izmantoti kā viens no instrumentiem Krievijas publiskajā diplomātijā, lai pamatotu Krievijas mērķus dominēt plašākā reģionā – bijušās PSRS telpā. Vēstures faktors pastāv un ir svarīgs arī Krievijas politikā un agresijā pret Ukrainu 2014. gadā. Vēstures tēmu klātbūtne Krievijas publiskajā diplomātijā ir sevišķas uzmanības vērta arī Latvijā, jo tā konfrontē un sašķeļ Latvijas sabiedrību. Raksta mērķis ir analizēt vēstures tematikas izmantošanu Krievijas publiskajā diplomātijā ārvalstīs, galvenajām vēstures nostādnēm, kā arī dažām Krievijas tautiešu nevalstisko organizāciju aktivitātēm Latvijā vēstures jomā.

Vēstures temati ir pacelti Krievijas valsts drošības jautājuma līmenī. „Krievijas Federācijas Nacionālās drošības stratēģijā līdz 2020. gadam” (2009) sadaļā „Kultūra” ir rakstīts, ka „mēģinājumi pārskatīt uzskatus par Krievijas vēsturi [...] pastiprina negatīvu ietekmi uz nacionālo drošību kultūras jomā”.¹ Vēstures jautājumiem un to skaidrojumiem un interpretācijām citu jautājumu vidū ir atvēlēta vieta plašākā kontekstā – Krievijas „humanitārās ietekmes” politikā, kas tiek īstenota ar maigās varas palīdzību.

Viens no Krievijas politikas stratēģiskajiem mērķiem ir ietekmēt sabiedrisko domu bijušajā PSRS telpā, atkalapvienot bijušās PSRS teritoriju Krievijas informatīvajā, politiskajā un kultūras telpā. Tāpēc vēstures jautājumi Krievijas publiskajā diplomātijā tiek attiecināti uz bijušās PSRS valstu sabiedrību, lai panāktu iedzīvotāju identitātes maiņu par sliktu savas mītnes valsts interesēm un par labu Krievijas stratēģiskajām interesēm. Lai sasniegtu vēlamo identitātes maiņu, ir jāpanāk kaimiņvalstu sabiedrību attieksmes maiņa, „vērtību revīzija” pret savu tautu un valstu vēsturi. Krievija to cenšas panākt arī Latvijā.

Vēstures interpretācija ir vērsta uz vēlamas ievirzes pārlicības nostiprināšanu mērķauditorijā. Tiek veidotas jaunas vērtības, patiesības, uzskati u. tml. Vēstures jautājumi tiek izmantoti ideju konkurencē un argumentēšanā. Līdzīgi kā PSRS

¹ „Strategia natsionalnoi bezopasnosti Rossiiskoi Federatsii do 2020 goda”, skatīts 23.03.2011., <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.

laikmetā vēstures jautājumi Krievijā tiek uztverti kā ideoloģiskās cīņas sastāvdaļa. Krievijas tautiešu portālā *russkije.org* ir atsevišķa sadaļa „Cīņas par vēsturi”.

Subjektīvu un objektīvu apstākļu dēļ vēstures interpretācija kļūst par sabiedrības mobilizācijas instrumentu iekšpolitikā un ārpolitikā. Piemērs ar konfrontāciju „Bronzas kareivja” jautājumā Igaunijā rāda, ka pretēji uzskati vēstures jautājumos, vēsturiskās atmiņas dažādība, vēstures problemātika var kļūt par politisku jautājumu. Diemžēl vēstures jautājumi var kļūt pat par sociāla konflikta cēloni un valsts drošības problemātiku (Igaunijas piemērs). Ja vēstures jautājumus ideoloģiski saasina, sliktākajā gadījumā to interpretācijas var būt tiktāl sakāpinātas, ka ar tām var pat izprovocēt nemierus. „Bronzas pieminekļa” grautiņi 2007. gada 26.–28. aprīlī Tallinas ielās notika vēstures notikumu konfliktējošu skaidrojumu dēļ.²

Cilvēki identificē sevi ar vēsturi tikai tajā vēstures daļā, kas ir viņiem personiski nozīmīga. Sabiedrībā, kur nav izteiktas publiskās politikas, tiek politizētas citas dzīves jomas, tāpēc vēsture Krievijā ir ļoti politizēta. Daļa publiskās vēstures ir vēstures politika. Krievijas publiskajā telpā ir daudz neskaidrību, piemēram, par to, kas ir saistīts ar senās Kijevas Krievzemes vēsturi un attiecībām ar Ukrainu.³ Krievijā tiek uzskatīts, ka tautas diplomātija (publiskā jeb sabiedriskā diplomātija) ir jāaktivizē. Piemēram, krievu politologs Anatolijs Karpovs paudis uzskatu, ka vēstures tēmām ir svarīga nozīme pašreizējo pozīciju formulēšanā.⁴

Krievijas specifiskie uzskati par savas un citu valstu vēstures notikumiem tiek aktīvi izplatīti pāri Krievijas robežām – uz bijušajām PSRS republikām. Bieži šīs ietekmes izplatīšana notiek nevis ar valsts iestāžu palīdzību (iespējams, tāpēc, lai valstij nevarētu pārmest vēstures interpretāciju eksportu uz ārvalstīm), bet ar NVO palīdzību, kuras vēstures jautājumus nereti politizē.

Krievijas valdība aicina vēstures jomā aktīvāk sadarboties ar citu valstu pilsonisko sabiedrību, kontaktēties ar sabiedriskās domas līderiem, NVO, masu medijiem, ekspertu grupām, kas ieinteresētas sadarboties ar Krieviju. Tiek runāts par Krievijas ārpolitiski profilēto NVO centienu tālāku atbalstīšanu, attīstot to partnerattiecības ar atbilstīgām ārvalstu nevalstiskajām institūcijām.⁵ Tāpēc pēdējos gados ir novērojama gan Krievijas, gan „Krievijas tautiešu” nevalstisko organizāciju aktivizēšana

² „Igaunijas premjers: Bronzas kareivi vajadzēja pārvietot daudz agrāk”, LETA (23.02.2008.), skatīts 23.02.2008., <http://www.apollo.lv/zinas/igaunijas-premjers-bronzas-kareivi-vajadzeja-parvietot-daudz-agrak/375537>.

³ Andrei Zavatski, „My vseгда nakhodimsia v zone interpretatsii istoricheskogo fakta”: Andrei Zorin o publichnoi istorii, 02.09.2013., skatīts 13.07.2014., <http://theoryandpractice.ru/posts/7566-zorin>.

⁴ Anatolij Karpov, „Falsifikatsia istorii”, 28.02.2014., skatīts 13.07.2014., <http://public-diplomacy.ru/novosti/falsifikatsiya-istorii/anatolij-karpov-falsifikatsiya-istorii.html>.

⁵ „Sergei Lavrov: Vazhno vzaimodeistvovat's grazhdanskim obshchestvom za rubezhom”, 10.07.2014., skatīts 11.07.2014., <http://gorchakovfund.ru/news/11925/>.

vēstures jomā.⁶ Ar Krievijas prezidenta dekrētiem kopš 2006. gada katru gadu tiek izsludināti konkursi nekomerciālajām nevalstiskajām organizācijām, kuras piedalās pilsoniskās sabiedrības institūciju attīstībā.⁷ Tiek piešķirti līdzekļi mācību grāmatu iegādei krievu valodas skolām ārvalstīs (piemēram, Maskavas institūciju dāvinājumi), to vidū ir arī vēstures grāmatas.

Viens no fonda *Russkij mir* prioritāriem virzieniem ir atbalsts sabiedriskām un nekomerciālām organizācijām, profesionālām apvienībām, zinātniskām un izglītības iestādēm, kuras nodarbojas ar vēstures saglabāšanu, pētniecību, attīstību un popularizēšanu.⁸ Tātad viens no fonda darbības virzieniem ir vēstures jautājumu aplūkošana. Fonds atver krievu valodas kabinetus un klases uz vietējo izglītības iestāžu bāzes.⁹

Krievija izmanto tautiešu organizācijas ne tikai kā politiskās ietekmes instrumentu postpadomju telpā, bet arī kā sociālo tīklu tās oficiālās vēstures versijas izplatīšanai.¹⁰ Finansējums ir dažāds – daļēji valsts (īpaši no Krievijas valsts īstenotās „tautiešu politikas” atbalsta līdzekļiem Krievijas tautiešiem ārvalstīs), arī privāto fondu finansējums utt. Paralēli akadēmiskajiem un tradicionālajiem vēstures izpētes centriem dažkārt ar vēstures jautājumiem nodarbojas arī tādas Krievijas valsts iestādes, kurām it kā šādas tiešas pētnieciskas funkcijas nav paredzētas, un vēstures jautājumus tās aktīvi skaidro arī masu medijiem. Tiek organizēta kadru rotācija no valsts iestādēm uz NVO, zinātniskajiem centriem. Norisinās akadēmisko aprindu un augstskolu iesaistīšana; dažādu līmeņu un virzienu pārstāvju (zinātnieku, propagandistu, masu mediju žurnālistu, NVO u. c.) sadarbība. Notiek šādas ietekmes instrumentu palielināšana gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi, attiecīgo organizāciju un iestāžu, kā arī „vēstures propagandistu” un „cīnītāju pret vēstures falsifikāciju” pozicionēšana ekspertu lomā. Vēstures interpretācija ir Krievijas ārpolitikas un tautiešu atbalsta politikas sastāvdaļa, ko Krievijas valsts atbalsta un koordinē. Mērķauditorija ir tautieši, jaunatne, sabiedriskā doma Krievijā un ārvalstīs.

Tālāk pievērsīsimies Krievijas vēstures tematikas izmantošanai iekšpolitikā, no kā lielā mērā izriet gan pašā Krievijā veiktās aktivitātes publiskajā diplomātijā

⁶ Uz šo aspektu vairākkārt ir norādījis Krievijas vēsturnieks A. Millers. Sk., piemēram: Aleksei Miller, *Rossija: vlast' i istoriia*, skatīts 10.02.2011. <http://polit.ru/article/2009/11/25/miller/>; *Istoricheskaia politika: update*, skatīts 10.02.2011., <http://www.polit.ru/article/2009/11/05/istpolit/>.

⁷ Piemēram, 2010. gadā: „Rasporiazhenie Prezidenta RF ot 8 maia 2010 g. N 300-rp „Ob obespechenii v 2010 godu gosudarstvennoi podderzhki nekommercheskikh nepravitelstvennikh organizatsii, uchastvuiushchikh v razvitii institutov grazhdanskogo obshchestva””, skatīts 17.04.2011., <http://text.document.kremlin.ru/SESSION/PILOT/main.htm>.

⁸ „Osnovnie zadachi Fonda”, skatīts 12.09.2011., <http://www.russkiymir.ru/russkiymir/ru/fund/about>.

⁹ „Sergei Lavrov: Vazhno vzaimodeistvovat s grazhdanskim obshchestvom za rubezhom”; 10. iulija 2014., skatīts 11.07.2014., <http://gorchakovfund.ru/news/11925/>.

¹⁰ Pelens G. (ed.), *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*. 2nd, supplementary ed. (Riga: CEEPS, 2010), 301.

vēstures jautājumos, gan Krievijas publiskās diplomātijas pasākumi attiecībā uz kaimiņvalstu sabiedrību.

1. Pamatnostādnes vēstures jautājumos un publiskās diplomātijas aktivitātes Krievijā

Komunistiskā totalitārisma attaisnošana

Laikā kopš PSRS sabrukuma, par spīti apgalvojumiem par „jaunas un demokrātiskas Krievijas celtniecību” un atsevišķiem centieniem destalinizācijas virzienā, Krievija nav spējusi izvērtēt un nosodīt PSRS laikmeta totalitāro pagātņi, valsti desovetizācija nav notikusi. Tieši otrādi – komunisma nosodišanas mēģinājumi tiek uztverti kā mēģinājumi vērsties pret Krieviju kā valsti. Par padomju totalitārā režīma noziegumiem netiek runāts tikpat daudz, cik par nacistiskā režīma noziegumiem. Vairākās Austrumeiropas valstīs un Baltijā totalitārie režīmi tika uzspiesti no ārpuses, tie nebija iekšējo politisko procesu rezultāts. Citāda ir situācija Krievijā. Daudzi bijušā komunistiskā totalitārā režīma pārstāvji un viņu idejiskie atbalstītāji aicina, lai sabiedrība nerakņājas pagātnē un nemeklē vainīgos, labāk lai skatās nākotnē, „atstājot vēsturi vēsturniekiem”. Vēstures politizācija, vienpusīgs skatījums uz vēsturi turpinās.

Krievijā vērsas pret tēzi par nacistiskā un komunistiskā režīma vienādu atbildību par Otrā pasaules kara izcelšanos. Šādas tēzes izvirzīšanu uzskata par kara „vēstures pārrakstīšanu” un pat globālu izaicinājumu Krievijas valsts pastāvēšanai. Tam esot politisks mērķis – veidot jaunu pasaules kārtību – vienpolāru pasauli Rietumu ietekmīgu spēku stratēģiskajās interesēs.¹¹ Vēstures citādi novērtējumi tiek pielīdzināti Krievijas suverenitātes apdraudējumam.

Līdz ar V. Putina stāšanos Krievijas prezidenta amatā 2000. gadā zinātnē, skolu vēstures grāmatās un masu informācijas līdzekļos priekšplānā izvirzījās Krievijas 20. gadsimta vēstures „nacionāli patriotiskā interpretācijas līnija”. Krievijas vēstures pamatjautājumos notiek pakāpeniska atgriešanās pie PSRS vēstures zinātnes (historiogrāfijas) nostādņēm. Pastāv centieni saglabāt šo PSRS laikmetā mākslīgi būvēto pagātnes ainu ar ierobežotu pieeju arhīvu materiāliem.¹² Viens no jautājumiem ir ievērojamas daļas vēstures dokumentu, kuri glabājas Krievijas arhīvos, nepieejamība daudzu valstu un arī pašas Krievijas pētniekiem. Nereti Krievijas arhīvos pētniekiem lietu aprakstus neizsniedz, bet viņi saņem arhivāru atlasītus dokumentu apkopojumus.

Atšķirībā no ASV un Lielbritānijas Krievijā visi dokumenti pat pēc 30 gadu termiņa beigām turpina būt slepeni līdz īpašam lēmumam, bet ne otrādi. Sevišķi

¹¹ Igor` Shishkin, „Globalnyi vyzov sushchestvovaniuu Rossii”, skatīts 13.07.2014., <http://vpk-news.ru/articles/5893>.

¹² Raivis Vītolīņš, „Vēstures mīti šodienas Krievijā”. *Latvijas Avīze*, 28.06.2005.

nepieejami ir resoru arhīvi, kur dokumenti formāli saskaņā ar attiecīgo resoru un *Rosarhiva* ligumiem atrodas pagaidu depozitārā glabāšanā parasti uz 75 gadiem no dokumenta radīšanas brīža, bet bieži arī pēc 75 gadu termiņa beigām dokumenti Krievijas Valsts arhīvam netiek nodoti, resori uzskata tos par savu īpašumu un atļauj ar dokumentiem strādāt tikai atsevišķām vēlamām personām. Krievijas pūles publiskās diplomātijas jomā apgrūtina divi psiholoģiski šķēršļi: pirmkārt, Krievijas politiskā elite ir padomju politiskās elites mantiniece un tāpēc tai nav pieņemama PSRS politikas nopietna analīze, kas neizbēgami novestu pie komunistiskā režīma patieso centienu un noziegumu atklāšanas (atšķirībā no daļas bijušā padomju bloka satelītvalstu Austrumeiropā, kas sarāvušas saites ar komunistisko pagātņi); otrkārt, Krievijā pilnā mērā joprojām nav izstrādājies priekšstats par sabiedrības un pilsoņu interešu prioritāti, kas raksturīgs demokrātiskām valstīm.¹³

Krievijas gadījumā notiek sava veida saspēle starp varas eliti un to sabiedrības daļu, kura ir atvērta manipulācijām. Situāciju var saistīt ar padomju totalitārisma tradīciju, kas izglītības jomā izpaudās arī kā kontrole pār vēsturi.¹⁴

Uzvaras svētku (9. maija) svinēšanas jautājums

20. gs. 90. gadu sākumā „lielo uzvaru pār fašismu” Krievijā sāka izmantot kā jaunā politiskā skatījuma ideoloģisko pamatojumu, sak, lai arī kādi būtu staļinisma noziegumi, lai arī cik miljonu cilvēku būtu nogalināti 70 komunisma gados, tik un tā PSRS „izglāba pasauli no fašisma mēra”.¹⁵ Viena totalitāra režīma noziegumus ataino un relativizē ar cita totalitāra režīma sagraušānu.

Svinīgajā uzrunā Sarkanajā laukumā 2005. gada maijā visu aicināto valstu vadītāju klātbūtnē Krievijas prezidents V. Putins izklāstīja vecās PSRS laikmeta nostādnes: PSRS/Krievija ir uzvarētāja karā; tai pienākas lielākie lauri; uzvarētājus nesoda. Tieši uz pēdējo nostādni krievu politiskās varas elite balsta savu pretreakciju uz kritiku, ko tai velta vairākas Eiropas valstis, īpaši Baltijas valstis un Polija. Efekta mazināšanai radīja vēl vienu mītu – kāds grib nozagt mūsu (PSRS/Krievijas) uzvaru. Katra publiska PSRS izcilības apšaubīšana operatīvi tika atspēkota dažādos līmeņos, strādājot gan iekšējai, gan ārējai auditorijai. Lai gan slēpts, tomēr padomju diktatora J. Staļina mīts saglabājas, jo tiek uzskatīts, ka pēc kara PSRS kļuva par varenāko valsti kontinentā.¹⁶ Uzvara pār nacismu Otrajā pasaules karā ir kļuvusi par Krievijas vienojošas „nacionālās idejas” stūrakmeni vēsturei un nākotnei.

¹³ Aleksandr V. Lukin, „Publichnaia diplomatiia”, skatīts 13.07.2014., <http://dipacademy.ru/smi001.shtml>.

¹⁴ Raivis Vītoliņš, „Vēstures mīti šodienas Krievijā”, *Latvijas Avīze*, 28.06.2005.

¹⁵ „Krievu disidents: Lubjanka nesnauž – Latvijai draud briesmas”, skatīts 19.07.2014., <http://gulags.wordpress.com/2012/02/16/krievu-disidents-lubjanka-nesnauz-latvijai-draud-briesmas/>.

¹⁶ Raivis Vītoliņš, „Vēstures mīti šodienas Krievijā”. *Latvijas Avīze*, 28.06.2005.

Lielvalstiskuma, impērisma, revizionisma un revanša idejas

Atšķirībā no PSRS laikmeta prakses, kur cariskās Krievijas laiks tika galvenokārt kritizēts, mūsdienā Krievijas historiogrāfijā gan cariskās Krievijas laikmets, gan PSRS laikmets pārsvarā tiek vērtēti pozitīvi. Atšķirībā no citām bijušās PSRS tautām krievi impērijas sabrukumu sāpīgi pārdzīvo, domājams, tāpēc, ka tieši krievi bija nācija, kas veidoja lielvalsti-impēriju.

Krievijā pastāv centieni atjaunot tādu skatu uz vēsturi, kāds tas bija PSRS laikā. Daudzi Krievijas iedzīvotāji ilgojas pēc bijušās varenības, piekrit V. Putina 2005. gadā teiktajam par PSRS sabrukumu kā „20. gadsimta lielāko ģeopolitisko katastrofu”.¹⁷

Postimpērijas traumas apzīmēšanai bieži tiek izmantots „fantoma sāpju” jēdziens, ko lieto medicīnā, apzīmējot sāpes pēc ķermeņa daļas noņemšanas, kad pacientam pastāv izjūtas, it kā noņemtā ķermeņa daļa vēl būtu klāt. Tiek secināts, ka tiek veicināta „padomju identitātes” uzturēšana un impēriskās „fantoma sāpes” vienlīdz nomoka lielu daļu Krievijas sabiedrības. Daudzi iedzīvotāji joprojām neapzinās, ka Baltijas valstis, Ukraina, Gruzija un citas bijušās PSRS republikas jau vairāk nekā 20 gadus ir neatkarīgas valstis un tām ir tiesības pieņemt jebkurus patstāvīgus lēmumus bez Kremļa akcepta.¹⁸ Laika posmā kopš PSRS sabrukuma Krievijā nav izveidojusies cita jauna identitāte, kas būtu vērsta uz nākotni. Tieši pretēji – kā minēts, tiek propagandēts uzsvars uz „fantoma sāpēm” un impērijas varenību pagātnē.

Kolektīvā trauma tiek uzskatīta par pamatu revizionisma un revanšisma idejām. Krievu Pareizticīgā baznīca jau 2005. gadā deklarēja, ka krievu tautai ir tiesības atkalapvienoties savas vēsturiskās teritorijas robežās.¹⁹ Kādā no „nacionālistu” publikācijām šīs propagandētās idejas tika uzskaitītas: atsevišķas civilizācijas ideja; krievu tauta kā lielvalsti veidojošā tauta; ar PSRS sabrukumu „Vēsturiskās Krievijas” teritorija esot sadalīta vairākos mākslīgi izveidotos valstiskos veidojumos jeb pseidovalstīs; krievu tauta faktiski ir „sadalītā” nācija; mūsdienā Krievijas Federācija ir pārejas laika valstisks veidojums, to nevarot saukt par Krieviju; „Vēsturiskā Krievija” ir valsts, kuras robežas ir tuvas Krievijas impērijas robežām pirms Pirmā pasaules kara (arī Latvijas austrumdaļa Latgale pieminēta kā Krievijas sastāvdaļa); vienīgi krievu tautas „etnokulturālie pretinieki” par Krieviju dēvējot bijušo Krievijas Padomju Federatīvo Sociālistisko Republiku; Krievijas liktenis ir būt impērijai, un

¹⁷ „Mechty o velichii („Polska Zbrojna”, Polsha)”. Interv’iu s istorikom Slavomirom Dembskim – direktorom Centra poľsko-rossiiskogo dialoga i soglasiia Malgozhata Shvartsgruber (Maľgorzata Schwarzgruber), Tadeusz Vrubel (Tadeusz Wróbel), 12.09.2013., skatīts 02.07.2014., <http://www.inosmi.ru/politic/20130912/212864781.html>.

¹⁸ Vadim Shtepa, „Imperskie stereotipy”, 05.12.2013., skatīts 09.07.2014., <http://www.inache.net/post/852>.

¹⁹ „RPC: Russkii narod imeet pravo na vossoedinenie v ramkakh svoei istoricheskoi territorii”, 02.03.2014., skatīts 09.07.2014., <http://nn.by/?c=ar&i=123835&lang=ru>.

krievu tautas vēsturiskā misija ir radīt impēriju; Maskavas kā „Trešās Romas” ideja. Tiek secināts, ka svarīga nozīme nākotnē būs krievu tautas centieniem likvidēt mākslīgās robežas un atjaunot „Vēsturiskās Krievijas” kā vienotas valsts teritoriālo vienotību.²⁰

Norisinās „nacionālistu” strīdi ar tiem, kuri par Krieviju uzskata tādu Krievijas teritoriju, ko Krievija mantoja KPFSR robežās PSRS sabrukuma rezultātā. Tā kā PSRS teritoriāli aptvēra lielāko daļu bijušās Krievijas impērijas teritorijas, tad KPFSR iedzīvotāji un krievi citās padomju republikās par Krieviju uzskatīja visu PSRS teritoriju, nevis tikai KPFSR teritoriju. Savulaik Krievijas impērijas (kā kontinentālās impērijas) iekarotās un kolonizētās perifērijas teritorijas tiek sauktas par Krievijas vēsturisko teritoriju.

Situācija kopš Krimas aneksijas. „Krievu pavasaris 2014” Krievijā

Kopš Krimas okupācijas un aneksijas, kad Krievija pārkāpa starptautiskajās tiesībās pastāvošo valstu robežu neaizskaramības (valstu teritoriālās integritātes) principu, „krievu pavasara” (Krimas aneksija notika 2014. gada pavasarī) laikā nozīmīgai Krievijas iedzīvotāju daļai ir radušās cerības, ka varētu atgūt arī pārējās Krievijas impērijas vēsturiskās teritorijas (to skaitā Krievijas impērijas iekarotās perifērijas teritorijas).

Krievijas prezidenta V. Putina 2014. gada 18. marta runu Krimas jautājumā daudzi Krievijas analītiķi uzskata par Krievijas vēsturisko zemju savākšanas sākumu.²¹ Daudzi to izpratuši arī kā signālu sākt attiecīgi darboties. Par to liecina, piemēram, Krievijas kaujinieku iesaistīšanās karadarbībā Ukrainā, šķērsojot suverēnās kaimiņvalsts robežu ar ieročiem rokās.

Ukrainas notikumu sakarā, un sevišķi Krimas okupācijas un aneksijas dienās, šīs darbības Maskava centās „pamatot” ar atsaucēm uz vēsturi – bieži skanēja un bija lasāmi vēstures faktiem neatbilstoši apgalvojumi, ka Krīma vēsturiski „vienmēr” ir bijusi Krievijas sastāvdaļa.

Plašāk ir izplatīts viedoklis par bijušām PSRS republikām kā „krievu pasauli”: „Tā nav sveša valsts, tā ir mūsu zeme, „krievu pasaules” sastāvdaļa, jo to cēluši mūsu senči.”²² Raksta sagatavošanas laikā Krievijas mediju telpā bieži tiek izteikti apgalvojumi, ka cīņa par „krievu pasaules” aizstāvēšanu norisinās Ukrainā. Pastāv

²⁰ Sk., piemēram: Sergei Elishev, Istoricheskaia Rossiia, 09.10.2010., skatīts 11.07.2014., http://ruskline.ru/analitika/2010/10/09/istoricheskaya_rossiya/.

²¹ Sk., piemēram: „Russkaia pravda. Istoricheskaia Rossiia stremitsia k vosstanovleniiu svoego edinstva”, 18.03.2014., skatīts 11.07.2014., <http://vz.ru/politics/2014/3/18/677808.html>.

²² Sk., piemēram: Rossiiskii naemnik: „Polovina opolchentsev – iz Rossii. Mne pomogaiut sponsory. My vozmem L`vov”, 26.07.2014., skatīts 05.07.2014., http://censor.net.ua/resonance/295448/rossiiskiyi_naemnik_polovina_opolchentsev_iz_rossii_mne_pomogayut_sponsory_my_vozmem_lvov.

uzskati, ka Kijevas Krievzeme ir bijusi „krievu civilizācijas” šūpulis,²³ Kijeva ir „otrā Jeruzaleme”, krievu pareizticības izcelsmes vieta un visu mūsdienu slāvu valstu postpadomju telpā – Ukrainas, Baltkrievijas un Krievijas – dzimtene,²⁴ Kijeva ir „krievu pilsētu māte”. Tāpēc Krievijā tiek izvirzīts ģeopolitisks arguments – nedrīkst Kijevu un Ukrainu „atdot ienaidniekam” – Rietumu ietekmei.

Kopš 2014. gada pavasara klajā nākusi virkne publikāciju, no kurām redzams, ka daudzi publicisti Krievijā un Krievijas tautieši ārvalstīs uzskata Ukrainu (zemi ar vairāk nekā 40 miljoniem iedzīvotāju) nevis par suverēnu neatkarīgu valsti, bet gan par „neizveidojušos valsti” un „krievu pasaules” sastāvdaļu. Piemēram, Ivans Sokolovs (Rīga) paudis uzskatu, ka „Nekad savā vēsturē Krievija nav zaudējusi tik daudz teritoriju”; Ukraina ir Kijevas Krievzemes teritorija, kas bija krievu valstiskuma avots.²⁵

„Krievu pavasara” laikā bija vairāki paziņojumi, ka Krievijai ir jāsavāc savas vēsturiskās zemes (ka „ir pienācis laiks” to darīt) un Krievijai ir „vēsturiskas tiesības” uz kaimiņvalstu teritorijām. To sauc par plāniem atkalapvienot „krievu zemes”, kas bijušas atdalītas no „Vēsturiskās Krievijas” PSRS sabrukuma rezultātā.²⁶ Gan Krievijas cariskā impērija, gan PSRS tiek uzskatītas par „Vēsturisko Krieviju”. Ir atdzīvināts cariskās Krievijas impērijas laikā lietotais Mazkrievijas (*Malorossija*) un Jaunkrievijas (*Novorossija*) jēdziens, un tos izmanto ne tikai vēsturiskā, bet arī mūsdienu ģeopolitiskā nozīmē. Minētie paziņojumi radīja bažas Krievijas kaimiņvalstīs par savu apdraudētību un drošību. Lai gan neilgi pēc Krimas aneksijas Krievijas prezidents V. Putins 2014. gada maijā deklarēja, ka Krievijas plānos neietilpst Krievijas impērijas vai PSRS atjaunošana,²⁷ tas neizklīdināja kaimiņvalstu bažas.

Kaut gan kopš 2007.–2008. gada „krievu pasaules” idejas publiskajā skaidrojumā sākotnēji lielāka uzmanība tika pievērsta kultūras aspektam, arvien vairāk kļūst skaidrs, ka idejas galvenie mērķi tolaik nav tikuši publiski deklarēti un tie ir politiski. „Krievu pasaules” ideja tikusi informatīvi un ideoloģiski kāpināta un stiprināta, izmantojot vēstures jautājumu argumentāciju, arī Latvijā. Kopš 2014. gada pavasara Ukrainā ir praksē redzams, kādā veidā Krievijas interešu aizstāvji izmanto „krievu pasaules” ideju militārā konfliktā, atsaucoties arī uz vēsturisko pamatojumu

²³ Sk., piemēram: „Kievskaja Rus` – kolybel` russkoi tsivilizatsii”, 22.06.2012., skatīts 05.07.2014., <http://rusmir.in.ua/ist/2602-kievskaya-rus-kolybel-russkoj-civilizacii.html>.

²⁴ „Moskva – tretii Rim i stolitsa imperii, Kiev – vtoroi Ierusalim – duhovnaia stolitsa”, 28.07.2013., skatīts 05.07.2014., <http://financeman.livejournal.com/30482.html>.

²⁵ Ivan Sokolov, „Imeet li pravo russkii mir na sushchestvovanie?”, 29.03.2014., skatīts 05.07.2014., <http://www.rilsoa.lv/ru/stati/mysl-dnya/imeet-li-pravo-russkij-mir-na-sushjestvovaine-3029906931>.

²⁶ Aleksandr Romanov, „Vremia sobirat` zemli”, 28.02.2014., skatīts 11.07.2014., <http://www.km.ru/v-rossii/2014/02/28/gosudarstvennaya-duma-rf/733586-vremya-sobirat-zemli>.

²⁷ „Putin zaveril, chto ne sobiraetsia vosstanovit` imperiiu ili Sovetskii Soiuз”, 24.05.2014., skatīts 07.07.2014., <http://nbnews.com.ua/ru/news/122176/>.

„krievu pasaules” paplašināšanai agrākās cariskās Krievijas impērijas „vēsturiskajās teritorijās” Ukrainā.

Vēstures falsifikācijas jautājums un vienotās vēstures ideja Krievijā un bijušās PSRS telpā

No 2009. līdz 2012. gadam Krievijā pastāvēja „Komisija pret darbībai vēstures falsifikācijas centieniem par sliktu Krievijas interesēm”. Tās sastāvā bija 28 cilvēki, taču vēsturnieki bija mazākumā.²⁸ Komisijas pastāvēšanas laikā tā saņēma visai daudz kritikas arī pašā Krievijā, un 2012. gadā tā beidza darboties.²⁹

Politologs Māris Cēpurītis ir secinājis, ka Krievijas amatpersonu (iespējams, arī sabiedrības) izpratnē vēstures falsifikācija ir to norišu, skatījumu un vērtību, kas ir iesakņojušās Krievijas sabiedrības „prātos un sirdīs”, apstrīdēšana un citas vēsturiskās īstenības atzīšana. Bet šāda pieķeršanās Krievijā pastāvošajai vēstures izpratnei un alternatīvu skatījumu nepieļaušana jau pašos pamatos, nosaucot otru pusi par falsifikatoriem, parāda Krievijas nevēlēšanos veidot konstruktīvu diskusiju. Krievija nodarbojas ar vēstures falsifikācijas tematikas aktualizēšanu, vienlaikus kavējot vēsturnieku diskusiju veidošanos. Tas ļauj secināt, ka vēstures falsifikācijas apkarošana drīzāk ir publiskās diplomātijas kampaņa, lai parādītu Krieviju kā valsti, kas iestājas par strīdīgo vēstures jautājumu risināšanu. Turklāt Krievija izplata uzskatu, ka vēsturi falsificē citas valstis, kas tiecas izmantot vēsturi savu nacionālo interešu īstenošanai.³⁰

2009. gadā Maskavā izdevniecībā *Prosveshchenije* nāca klajā A. Levandovska, J. Ščetinova un S. Miroņenko mācību grāmata 11. klasei *Istoria Rossii. XX – nachalo XXI veka* („Krievijas vēsture. XX–XXI gadsimta sākums”). Tā ir mācību grāmata vispārizglītojošām mācību iestādēm, kura ieguvusi Krievijas Izglītības un zinātnes ministrijas rekomendāciju. Jaunā mācību grāmata īstenoja rekomendācijas Krievijas 1900.–1945. gada vēstures veidošanā un mācīšanā skolās (tās nāca klajā 2008. gada augustā), kā arī 1945.–2007. gada vēstures koncepcijas vadlīnijas (publiskotas 2007. gadā). To uzdevums bija izstrādāt tādas Krievijas vēstures notikumu vērtējumus, kas stiprinātu Krievijas valsts vareņības vēsturisko tēlu gan iekšpolitikas, gan ārpolitikas jomā un kalpotu Krievijas „pilsoņu–patriotu” audzināšanas uzdevumiem. Jaunā koncepcija galvenā vēstures varoņa lomā pārliecinoši piešķīra varai. Tādēļ skolu mācību grāmatu uzdevums ir skaidrot tās valsts varas darbības

²⁸ „Zatlers: Krievijas komisija cīņai pret vēstures falsifikāciju maz ko dos”, 28.08.2009., skatīts 11.01.2011., <http://www.apollo.lv/portal/news/articles/177627>.

²⁹ Viktor Martiniuk, „Zachem Medvedev spsaet fal'sifikatorov istorii ot vozmezdiia?”, 23.03.2012., skatīts 02.07.2014., <http://www.km.ru/v-rossii/2012/03/23/istoriya-rossiiskoi-federatsii/zachem-medvedev-spasaet-falsifikatorov-istorii-ot>.

³⁰ Māris Cēpurītis, „Vēstures falsifikācijas pretrunas”, *Liesma*, 30.10.2010., skatīts 11.08.2014., <http://news.lv/Liesma/2010/10/30/vestures-falsifikācijas-pretrunas>.

motīvus un loģiku, akcentējot visas varas darbības un piešķirot tām pozitīvu vērtību, jo tās Krieviju darot varenu, it īpaši pasaules līmenī.³¹

2010. gada rudenī Krievijā asās debātes izraisīja jauna vēstures mācību grāmata augstskolām, kas tika kritizēta par staļinisku PSRS un Krievijas vēstures traktējumu. Recenzenti – Krievijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta eksperti V. Lavrovs un I. Kurļandskis – recenzijā rakstīja, ka grāmatā „Krievijas vēsture. 1917–2009” ir nopietnas kļūdas un rupja vēstures notikumu falsifikācija, turklāt līdztekus apšaubāmiem datiem tajā atrodami arī apzināti izdomājumi. Tika vēsta uzmanība uz to, ka grāmatas autori – Maskavas Valsts universitātes vēstures profesori A. Barsenkovs un A. Vdovins – attaisno gan piespiedu kolektivizāciju, gan politisko oponentu sodīšanu ar nāvi, gan Gulaga sistēmu, gan veselu etnisko grupu izsūtīšanu, gan valsts līmeņa antisemitismu – tie visi, viņuprāt, bijuši nepieciešami soļi ceļā uz „gaišo nākotni”. PSRS līdera J. Staļina loma valsts terora izvēršanā šai grāmatā konsekventi notušēta, un viņa darbība vispār netiek tieši saistīta ar represiju kampaņām.³²

Krievijas vēstures pasniegšanas vienotā koncepcija tika izstrādāta pēc Krievijas prezidenta V. Putina paziņojuma (2013. gada 19. februārī) par vēstures grāmatu unifikācijas nepieciešamību un pēc attiecīga rīkojuma aprīlī.³³ Krievijas prezidents sniedza piemēru tam, kādai vajadzētu būt „pareizai” vēstures izpratnei. 2013. gada martā, tiekoties ar Krievijas Kara vēstures biedrības locekļiem, V. Putins centās attaisnot 1939. gada beigās un 1940. gada sākumā notikušo Padomju Savienības uzbrukumu Somijai. Prezidents paziņoja, ka toreizējais padomju līderis J. Staļins bija sācis karu ar Somiju, lai censtos izlabot kļūdu, ko esot pieļāvuši boļševiki, pēc 1917. gada revolūcijas ļaujot somiem nodibināt neatkarīgu valsti tādās robežās: „Somijas robežas atrašanās 17–20 kilometru no Pēterburgas bija pietiekami liels drauds piecu miljonu iedzīvotāju lielajai pilsētai. Nācās karot.”³⁴

2013. gada 26. septembrī Krievijas laikraksts *Kommersant* publicēja jauno mācību un metodisko koncepciju Krievijas vēstures jautājumos. Pirms tam plašas diskusijas bija izraisījuši piedāvātais formulējums „mācību līdzeklis bez iekšējām pretrunām un divdabīgiem skaidrojumiem” un piedāvājums pasniegt

³¹ Vita Zelče, „Vēstures pārrakstīšana un pārkartēšana”, 14.03.2009., skatīts 12.07.2014., <http://www.diena.lv/sabiedriba/politika/vestures-parrakstisana-un-parkartesana-656952>.

³² „Mācību grāmata Krievijā attaisno Staļina laiku represijas”, LETA-AFP, 16.09.2010., skatīts 12.07.2014., <http://www.apollo.lv/portal/life/articles/214688>.

³³ Plašāka informācija par Krievijas vienotās vēstures koncepcijas projektu (<http://www.kommersant.ru/docs/2013/standart.pdf>) un raksti krievu valodā pieejami: <http://lenta.ru/articles/2013/09/26/hist/>; <http://lenta.ru/news/2013/06/11/episode/>; <http://lenta.ru/articles/2013/09/26/hist/>; <http://lenta.ru/news/2014/01/16/history/>.

³⁴ „Putin: SSSR v voine s Finlandiei hotel ispravit` oshibki 1917 goda”, 14.03.2013., skatīts 07.07.2014., <http://ria.ru/society/20130314/927341148.html>; Uldis Ķezberis, „Putins lūko atjaunot padomju tradīcijas”, 18.03.2013., skatīts 04.07.2014., <http://www.diena.lv/pasaule/putins-luko-atjaunot-padomju-tradicijas-13998992>.

grūtos vēstures jautājumus „saskaņā ar Krievijas ģeopolitiskajām interesēm”.³⁵ Daļa Krievijas zinātnieku ir iebilduši pret „ideoloģiski pareizu” un „vienprātīgu” vēstures mācību grāmatu rakstīšanas ideju.³⁶ Kad 2013. gada pavasarī Viskrievijas tautas frontes kongresā skāra jautājumu par vēstures mācību grāmatām skolām, V. Putins atzīmēja, ka ir jābūt izstrādātai Krievijas vēstures „kanoniskai versijai”, bet grāmatā jāapvieno gan vispārējo standartu, gan daudzveidības principus, saglabājot Krievijas vēstures nepārtrauktības koncepciju, visu Krievijas vēstures posmu savstarpējo saistību un cieņu pret tiem.³⁷

Neistenotais desovetizācijas process Krievijas iekšpolitikā apvienojumā ar „nacionāli patriotisko līniju” ir radījis attiecīgu Krievijas īstenotu „vēstures eksportu” uz bijušajām PSRS republikām, arī prasību pēc tikpat „vienprātīgas” vēstures izpratnes un vienotām vērtībām ne tikai Krievijā, bet arī visā bijušajā PSRS telpā. Tā kā vēsture tiek uzskatīta par svarīgu Krievijas identitātes veidošanas sastāvdaļu, tad vēstures jautājumu izmantošana postpadomju telpas reintegrācijas procesa nodrošināšanai, piedāvājot savu skaidrojumu un interpretāciju vēstures procesiem un notikumiem, Krievijā tiek uzskatīta par vienu no svarīgiem virzieniem. Krievija atbalsta ideju par vienotas pieejas nepieciešamību vēstures jautājumu uztverei un vērtējumiem bijušajā PSRS telpā, vienotu vērtību veidošanu sabiedrībā. Piemēram, izvirzot domu par „kopīgās vēstures nekonfliktējošas pieejas” nepieciešamību³⁸ un par NVS dalībvalstīm vienotas vēstures grāmatas skolām par „kopīgo vēsturi”.³⁹ Tas nozīmē šo valstu pievienošanās Krievijas viedoklim vēstures jautājumos, citas alternatīvas netiek atbalstītas.

Lai veicinātu integrāciju postpadomju telpā, Krievijā tiek uzskatīts, ka ir nepieciešami vēstures „bezkonflikta lasījumi”. Tiek pamatots, ka ir jāizstrādā kopīgas vēsturiskas pieejas, kuras nevis šķirtu, bet apvienotu tautas. Tas varētu veicināt izjaukto vienas tautas sakaru atjaunošanu,⁴⁰ labas kaimiņattiecības starp valstīm un tautām.⁴¹ Krievijā ir plaši izplatīts uzskats, ka visās bijušajās PSRS republikās notiek šo valstu vēstures „nacionalizācija” (ar to tiek uzsvērts attiecīgās valsts pamatnācijas/titulnācijas vēsturiskais ieguldījums). Piemēram, Ukrainas vēsturniekiem jau

³⁵ Konstantin Benimov, „Nauchite Rodinu liubit”. Opublikovana koncepcija edinogo uchebnika po istorii Rossii, 27.09.2013., skatīts 05.07.2014., <http://lenta.ru/articles/2013/09/26/hist/>.

³⁶ „Obrashchenie k istorikam – avtoram shkolnikh uchebnikov”, 22.05.2014., skatīts 13.07.2014., <http://polit.ru/article/2014/05/22/history/>.

³⁷ Oleg Nazarov, „Svoi vzgliad. Moshch Rossii – v istoricheskoj pamiatj”, 05.04.2013., skatīts 03.07.2014., <http://www.russkie.org/index.php?module=fullitem&id=28980>.

³⁸ „Nekonfliktnoe prochtenie sovместnoi istorii – osnova dobrososedstva”, 21.10.2010., skatīts 14.09.2011., <http://www.apkpro.ru/content/view/2840/114/>.

³⁹ „Edinyi natsionalnyi uchebnik po „nesfal’ sifitsirovannoi” istorii v ee moskovskom variante sozdaet MGGU im. M. Sholokhova”, 08.03.2011., skatīts 11.09.2011., <http://net.abimperio.net/node/1695>.

⁴⁰ Iurii Moskovskii, „Nekonfliktnoe prochtenie istorii kak uslovie vossoedineniia naroda”, skatīts 11.07.2014., <http://www.rosimper.ru/istoriya/nekonfliktnoe-prochtenie-istorii-kak-uslovie-vossoedineniya-naroda.html>.

⁴¹ „Nekonfliktnoe prochtenie sovместnoi istorii – osnova dobrososedstva”.

2010. gadā tika pārņemts, ka Ukrainas vēstures „ukrainizācija” noraida Krievijas ģeopolitiskās telpas tautu kulturāli vēsturisko vienību.⁴²

Tikai kopš Padomju Savienības sabrukuma bijušo PSRS neatkarīgo republiku, tagad neatkarīgo valstu pētnieki ir guvuši iespēju vērtēt savu valstu vēsturi no savām, nevis Maskavas diktētām pozīcijām. Krievijā tiek kritizēta citu bijušo PSRS valstu politika vēsturiskās atmiņas un taisnīguma atjaunošanā, ja tā atšķiras no Krievijas viedokļa. Bijušo PSRS republiku vēsturnieki regulāri saņem Krievijas oficiālo vēsturnieku pārmetumus par vēstures falsifikāciju.

No Krievijas viedokļa atšķirīgas vēstures pieejas tiek uzskatītas par „konfliktējošām” un par „vēstures pārrakstīšanu” un „vēstures revizionismu”.⁴³ Bieži dažādos līmeņos Krievijā 2005. gadā sāka izmantot formulējumu par „vēstures pārrakstīšanu”, attiecinot to pārsvarā uz kaimiņvalstu politiķiem, vēsturniekiem, retāk piedēvējot to tautiešiem Krievijā.⁴⁴ Krievijā ir izteikta ideja par pretestības nepieciešamību „politiski ideoloģiskām spekulācijām” uz vēstures pamata, tāpat arī ideja, ka Krievijas valsts iestādēm jākontrolē vēstures situācija, ka nevajadzētu novērsties no vēstures problēmām un pretenzijām, „atstājot vēsturi vēsturniekiem”, bet gan vajadzētu formulēt Krievijas valsts skaidru un precīzu politisku pozīciju galvenajos vēstures jautājumos.⁴⁵ Kontaktos ar citu valstu pārstāvjiem Krievijas politiķi gan nereti iesaka viņiem „atstāt vēsturi vēsturniekiem”.

2009. gada decembrī, realizējot vienu no Krievijas valsts piešķirtajiem grantiem, Krievijas NVO „Nacionālā ārpolitikas laboratorija” sadarbībā ar Sabiedrisko tehnoloģiju centru publicēja pētījumu „Krievijas un postpadomju valstu tautu kopējās vēstures atspoguļojums jauno neatkarīgo valstu vēstures mācību grāmatās”.⁴⁶ Tika izanalizētas bijušo PSRS republiku 178 skolu vēstures grāmatas un secināts, ka gandrīz visās Krievija parādīta negatīvā gaismā. Tādēļ Krievijai vajagot pretdarboties „vēstures falsifikācijas” mēģinājumiem. Maskavas Valsts universitātes Vēstures fakultātes docents Andrejs Šadrins intervijā Krievijas laikrakstam *Komsomoļskaja pravda* sacīja, ka visās bijušajās PSRS republikās (izņemot Baltkrieviju un Armēniju) skolu vēstures grāmatās ir novērojama „atteikšanās no mūsu kopējās pirmsrevolūcijas un padomju laiku vēstures: „Padomju Savienībā bija internacionālisms, bet neatkarīgajās republikās uzplaukst nacionālisms””.⁴⁷

⁴² Viktor Beger, „O pakhariakh na „pole istorii”. Kazhdaia strana imeet pravo na „natsionalizatsiiu” svoei istorii?”, skatīts 09.07.2014., <http://www.russkie.org/index.php?module=fullitem&id=19857>.

⁴³ „Eto perepisyvanie istorii rasprostraniaet evropeiskii iad”, 10.09.2009., skatīts 11.09.2011., <http://www.inosmi.ru/russia/20090910/252450-print.html>.

⁴⁴ Raivis Vitolinš, „Vēstures mīti šodienas Krievijā”, *Latvijas Avīze*, 28.07.2005.

⁴⁵ Sk., piemēram: „Modest Kolerov: Prizyv „ostavit` istoriiy istorikam” – eto umirotvorenii aģressora”, skatīts 10.02.2011., <http://www.regnum.ru/news/polit/1061057.html#ixzz2jbM7fRy1>.

⁴⁶ „Osveshchenie obshechei istorii Rossii i narodov postsovetskikh stran v shkol`nykh uchebnikakh istorii novykh nezavisimykh gosudarstv” (Moskva, 2009), 389, skatīts 11.09.2011., http://www.nlvp.ru/reports/doclad_hist_02_light.pdf.

⁴⁷ Elmārs Barkāns, „Nācijas, kas „falsificē” Krievijas vēsturi”, 14.12.2009., skatīts 13.10.2010., http://www.kasjauns.lv/lv/news/?news_id=13365.

Krievijas vēstures grāmatu pamatnostādnes par Baltijas valstu vēsturi

Latvijas vēstures jautājumu interpretācija Krievijā norisinās bez pārtraukuma jau kopš 1991. gada, kad Baltijas valstis atguva savu neatkarību un dažus mēnešus vēlāk beidza pastāvēt PSRS. Krievijā izdotajās vēstures grāmatās Baltijas valstis netiek skatītas Eiropas vēstures kontekstā, bet gan kā daļa no Krievijas vēsturiskā naratīva.⁴⁸

Krievijā ir iznākušas vēstures grāmatas par vairāku Krievijas kaimiņvalstu vēsturi. Tiek tirāzēti propagandas izdevumi, kuros Baltijas valstu vēsture ir sagrozīta. Ir iznākuši vairāki apšaubāmas kvalitātes „pētījumi”, kas pēdējos gados parādījušies arī Latvijas grāmatnīcu plauktos. To mērķis ir neatkarīgās Latvijas diskreditācija, ko pavada aizvien pieaugoši centieni ietekmēt Latvijas sabiedrības izpratni par neseno vēsturi.⁴⁹

Krievijā izdotajās mācību grāmatās Baltijas valstis tiek minētas maz. Piemēram, mācību grāmatā 11. klasei *Istorija Rossii. XX – nachalo XXI veka* („Krievijas vēsture. XX–XXI gadsimta sākums”) Baltijas valstis kopš to dibināšanas 1918. gadā neatēlo kā suverēnas kaimiņvalstis, bet gan vairāk kā Krievijas impērijas sastāvdaļu. Mācību grāmata gandrīz pilnībā ir izvītrojusi no vēstures neatkarīgo Baltijas valstu pastāvēšanas faktu 1918.–1940. gadā, tādējādi arī no turpmākās vēstures darba kārtības izslēdzot Krievijas atbildību par Baltijas valstu suverenitātes likvidāciju un to pilsoņu likteņiem.⁵⁰

Tieši pēdējos gados Krievijā iznākušas vairākas grāmatas (monogrāfijas, dokumentu krājumi) par Latvijas vēsturi. Piemēram, minēsim padomju vēstures zinātnes nostādņu un stereotipu stilā ieturēto L. Vorobjovas divsējumu grāmatu „Latvijas vēsture: no Krievijas impērijas līdz PSRS”⁵¹ Uzskaitīsim dažas pamatnostādnes, kurās izpaužas galvenās atšķirības starp pārsvarā Krievijā paustām nostādnēm un Latvijā dominējošo viedokli:

- 1) Latvijas atrašanās Krievijas impērijas sastāvā (1721–1918) vērtējums – pārsvarā pozitīvs latviešu tautas attīstībai pretstatā vēsturisko agresoru – Baltijas vācu muižnieku – negatīvajam iespaidam uz latviešu tautas attīstību. Latvijas uzskatīšana par Krievijas vēsturisko teritoriju;
- 2) Latvijas valsts nodibināšanas fakta negatīvais vērtējums, interpretējot to kā Antantes lielvalstu un Vācijas iejaukšanās (ārvalstu intervences) Krievijas vēsturiskajā teritorijā rezultātu. Latvijas valsts nodibināšanas legimititātes

⁴⁸ Vita Zelče, „Latvia and the Baltic in Russian Historiography” in *The Geopolitics of History in Latvian – Russian Relations*, ed. N. Muižnieks (Rīga: Academic Press of the University of Latvia, 2011), 48.

⁴⁹ Atis Klimovičs, „Vešņakova pozīcija okupācijas jautājumā nav nejauša”, 11.02.2013., skatīts 03.07.2014., <http://www.diena.lv/latvija/viedokli/klimovics-vesnakova-pozicija-okupācijas-jautājuma-nav-nejauša-13992877>.

⁵⁰ Vita Zelče, „Vēstures pārrakstīšana un pārkartēšana”, 14.03.2009., skatīts 12.07.2014., <http://www.diena.lv/sabiedriba/politika/vestures-parrakstisana-un-parkartesana-656952>.

⁵¹ Ludmila Vorob'eva, *Istoriia Latvii ot Rossiiskoi imperii k SSSR. Kniga 1* (Moskva, 2009); Ludmila Vorob'eva, *Istoriia Latvii ot Rossiiskoi imperii k SSSR. Kniga 2* (Moskva, 2010).

apšaubīšana, uzskatot to par vēsturiski īslaicīgu fenomenu. Vienīgi ārējā faktora uzsvēršana Latvijas valsts nodibināšanas izskaidrošanā. Latgales nonākšanas Latvijas teritorijā leģitimitātes apšaubīšana;

- 3) Latvijas Republikas pirmā neatkarības laikmeta parlamentārā perioda (1920–1934) demokrātiskā procesa virzības apšaubīšana. Latvijas ārpolitikas vērtēšana vienīgi Rietumu lielvalstu un PSRS attiecību kontekstā, jebkurai Latvijas ārpolitiskai darbībai piedēvējot pret Krieviju (PSRS) vērstas politikas raksturu;
- 4) Latvijas neatkarības pirmā perioda autoritārā režīma (1934–1940) kritika un nosodīšana;
- 5) Molotova–Ribentropa pakta negatīvo seku uz Baltijas valstu neatkarību noliegšana un 1940. gada vasaras notikumu nesaistīšana ar šo paktu. PSRS robežu pārvirzīšanas uz rietumiem, likvidējot vairāku valstu neatkarību, attaisnošana. PSRS un Vācijas sadarbības (1939–1941) attaisnošana un negatīvo seku noklusēšana;
- 6) K. Ulmaņa valdības rīcības 1940. gada vasarā neprotestēšanas fakta uzsvēršana, izmantojot to par argumentu padomju varas nodibināšanas leģitimizācijas attaisnošanai. Latvijas Komunistiskās partijas lomas un ietekmes pārspīlēšana nelegālajā darbībā Latvijas Republikas apstākļos un 1940. gada vasaras notikumos. 1940. gada vasaras notikumu interpretācija, piedēvējot tiem Latvijas iekšpolitiska procesa galveno lomu un neatzīstot PSRS ārējās ietekmes noteicošo lomu. PSRS īstenotās Baltijas valstu okupācijas, aneksijas un inkorporācijas faktu neatzīšana;
- 7) Otrā pasaules kara notikumu vērtējumā vienpusējs melnbalts skatījums „parpret” un „mēs–viņi” („savējie” un „svešie”; „labie” un „sliktie”) kategorijās, nepieļaujot „trešā spēka” iespējamību kara gados (ja kādi vietējie iedzīvotāji nebija Krievijas – PSRS pusē, tad automātiski tiek uzskatīts, ka viņi bijuši nacistiskās Vācijas pusē). Padomju režīma atjaunošanas Latvijā (1944–1945) attaisnojums un pozitīvs vērtējums;
- 8) kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas un PSRS sabrukuma politizācijas dēļ Krievijas vēstures zinātnē par Latviju radīti jauni mīti. Piemēram, uzsvērts, ka Krievija divas reizes dāvājusi Latvijai neatkarību (1920. un 1991. g.), taču negatīvi vērtēts (kā L. Vorobjovas grāmatā) šis dāvināšanas „konjunktūristiskais raksturs”.⁵²

Citā gadījumā 1940. gada okupācijas jautājumu cenšas aizstāt ar aneksijas jēdzienu (bet tas ir vēsturiski nepatiesi, jo nepastāv aneksija bez okupācijas). Regulāri atskan pārmetumi Baltijas valstu vēsturniekiem par faktu atlasīšanu, politizāciju un strādāšanu „etnokrātisko režīmu” interesēs.

Laiku pa laikam tiek izvirzīts Latgales autonomijas (separātisma) jautājums, pamatojot to ar it kā pastāvošo latgaliešu apspiestību no Latvijas varas iestāžu

⁵² Ludmila Vorob`eva, *Istoriia Latvii ot Rossiiskoi imperii k SSSR. Kniga 1* (Moskva, 2009), 9–10.

pusēs.⁵³ Apspiestība esot bijusi gan Latvijas valsts pirmajā, gan mūsdienās otrajā neatkarības laikmetā. Tiek mēģināts pašreizējām politiskajām akcijām piesaistīt „vēsturisko pamatojumu”, atsaucoties uz vēsturiskām u. c. īpatnībām. Latgales „īpašo situāciju” uzsver Krievijas vēsturniece L. Vorobjova savā grāmatā. Vēstures argumentus izmanto radikāli noskaņoti politiski spēki Krievijā savās politiskajās interesēs. Piemēram, Krimas notikumu iespaidā 2014. gada aprīlī pie Latvijas vēstniecības Krievijā norisinājās mītiņš par Latgales piederību Krievijai, dalībnieki turēja rokās plakātus ar uzrakstiem „Latgali Krievijai” un „Latgale krievu zeme”.⁵⁴ Šādas akcijas var uzskatīt par mēģinājumu sašķelt Latvijas sabiedrību, nošķelt Latgali no pārējās Latvijas.

***Konfrontācija Otrā pasaules kara vēstures vērtējumā:
„vēstures pārrakstīšana”, „nacisma glorifikācija”***

Visievērojamākās uzskatu atšķirības starp Krieviju, no vienas puses, un Baltijas valstīm un citām Austrumeiropas valstīm, no otras puses, ir vērojamas saistībā ar Otrā pasaules kara notikumu vērtējumu.

Krievijas ārlietu ministrs S. Lavrovs, 2012. gada martā tiekoties ar ārpolitiskas virzības Krievijas NVO pārstāvjiem, pasvītvoja, ka ES dalībvalstīs pastāv tendence pārskatīt un falsificēt Otrā pasaules kara rezultātus. Turpinoties politiski motivēta vēsturiskā revizionisma procesam, kura laikā notiekot mēģinājumi nacismu padarīt baltu, noliegt holokaustu, pārskatīt Nirnbergas kara tribunāla lēmumus, vienādot nacismu un komunismu.⁵⁵

Citā intervijā S. Lavrovs norādīja, ka Krievijas tautieši Baltijā uzstājas pret Baltijas valstu mēģinājumiem „pa savam traktēt” vēsturi, lai izmantotu to apsūdzībām pret Krieviju.⁵⁶ Krievijas pārstāvis K. Dolgovs Pasaules cilvēktiesību forumā Brazīlijā 2013. gadā apgalvoja, ka Eiropas Savienībā esot vērojams neofašistisko un

⁵³ Sk., piemēram: Elina Chuianova, „Latyshi, otpustite Latgaliu!”, 27.03.2013., skatīts 02.07.2014., <http://vesti.lv/society/415-42244/75791-qlatyshi-otputite-latgaliuju.html>.

⁵⁴ „Pie Latvijas vēstniecības Krievijā norisinājies mītiņš par Latgales piederību Krievijai”, LETA, 17.04.2014., skatīts 04.07.2014., <http://www.diena.lv/latvija/zinas/pie-latvijas-vestniecibas-krievija-norisinajies-mitins-par-latgales-piederibu-krievijai-14052822>.

⁵⁵ „Tezisy vystupleniia Ministra inostrannykh del Rossii S. V. Lavrova na vstreche s predstaviteliami rossiiskikh nepravitelstvennikh organizatsii mezhunarodnoi napravlenosti”, Moskva, MID, 14.03.2012; 519-15-03-2012, skatīts 13.07.2014., <http://www.mid.ru/bdcomp/ns-npo.nsf/43f204fa320f9988c3257107003bd61d/c32577ca0017403f442579c20030d8c4!OpenDocument>.

⁵⁶ „Ministr inostrannykh del RF, Predsedatel' Pravitelstvennoi Kommissii po delam sootsetstvennikov za rubezhom Sergei Lavrov otvechaet na voprosy saita „Pomni Rossiiu””, skatīts 13.07.2014., <http://www.pomnirossiu.ru/about/obraschenie-lavrov/index.htm>.

neonacistisko noskaņojumu bezprecedenta pieaugums, politiskie spēki attaisnojot nacismu, varas iestādes atļaujot ikgadējos SS leģionāru maršus Rīgā.⁵⁷

Baltijas valstīm tiek pārvesti mēģinājumi „pārrakstīt vēsturi”, pārskatīt Otrā pasaules kara rezultātus un attaisnot nacismu. Sevišķi tiek pārvests Latvijas partijai VL-TB/LNNK par iniciatīvu panākt Uzvaras pieminekļa nojaukšanu. Apsūdzībās aiziet pat tiktāl, ka apgalvo, ka mūsdienu Latvijas Republika uzskatot sevi ne tikai par 1920.–1940. gada republikas, bet arī par nacistiskā režīma tiesību mantinieci un ka nacistiskā okupācijas laika slepkavas esot lielā godā Latvijā. Mūsdienu Latvijas valsts esot pilnā mērā morāli un juridiski atbildīga par nacistu nodarījumiem, tāpēc Latvija esot jāpasludina par valsti, kas atbalsta nacismu, turklāt no Latvijas jāprasa materiāla atlīdzība par latviešu veiktiem noziegumiem kara laikā Krievijas teritorijā.⁵⁸

No Krievijas atskan regulāri apgalvojumi par latviešu leģionāru līdzdalību kara noziegumos. Tāda leģiona vēstures interpretācija pēdējos gados ir īpaši izplatīta Krievijas Ārlietu ministrijas un dažu Valsts domes deputātu paziņojumos, Krievijā izdotajās vēstures grāmatās, dokumentu publikācijās un polittehnologu veidotajās propagandas filmās. Šādu nostāju pauž arī Latvijas krievu prese, atsevišķi Saeimas un Rīgas domes deputāti, kā arī dažādas „antifašistiskās” organizācijas, kas it īpaši ir satrauktas par „neonacisma” izplatīšanos Latvijā.⁵⁹

Pārmetumus par līdzdalību nacistiskās Vācijas armijā izvirza gan Latvijas valstij, kura Otrā pasaules kara gados bija zaudējusi valstisko neatkarību un kurai nebija suverēnas valdības, gan tās iedzīvotājiem, kurus leģionā okupācijas vara mobilizēja piespiedu kārtā, pārkāpjot Hāgas konvencijā noteikto aizliegumu iesaistīt bruņotos formējumos okupēto valstu iedzīvotājus.

Tiek izteiktas apsūdzības Baltijas valstīm par „nacisma atdzimšanu”, „nacistu ideoloģijas atjaunošanu”, nacistu ideju atbalstīšanu no Baltijas valstu valdošās elites puses. Tas tiek apgalvots arī tāpēc, lai pamatotu, ka Baltijas valstis diskreditē Eiropas Savienību un nav Eiropas Savienībai „pieņemamas” dalībvalstis. Starptautiskās organizācijas tiek mudinātas novērst nacisma manifestācijas, izdarot attiecīgu spiedienu uz Baltijas valstīm. Tiek pausta apņemšanās, ka Krievija cīnīsies pret nacisma atjaunošanu Baltijas valstīs.

Attiecībā uz komunistiskā totalitārisma noziegumiem nereti tiek pausta pretēja pieeja – regulāri tiek publicēti raksti, kas cenšas mazināt staļinisma noziegumu

⁵⁷ „Vystuplenie Upolnomochennogo MID Rossii po voprosam prav cheloveka, demokratii i verkhovenstva prava K. K. Dolgova na Vsemirnom forume po pravam cheloveka”, Brazīlija, 11.02.2013.; 2519-13-12-2013, skatīts 13.07.2014., http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/64C67FB89425FB7044257C40002CA99B.

⁵⁸ „Latviia dolzhna nesti polnuiu otvetstvennost' za prestupneniia natsizma”, 24.10.2013., skatīts 13.07.2014., <http://www.posprikaz.ru/2013/10/latviya-dolzha-nesti-polnuyu-otvetstvennost-za-prestupleniya-nacizma/>.

⁵⁹ Uldis Neiburgs, „Latviešu leģions – apmelots bez faktiem”, 11.03.2007., skatīts 10.03.2013., <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/uldis-neiburgs-latviesu-legions-apmelots-bez-faktiem.d?id=17136630>.

nozīmi, represiju apjomu, represiju organizatoru atbildību. Piemēram, Tiesiskās palīdzības centra tautiešiem *Moskva-Rossijaņe* vadītājs M. Joffe izteicās, ka 1941. gada 14. jūnijā PSRS no Baltijas esot deportējusi tikai nacismam simpatizējušus iedzīvotājus neatkarīgi no nacionālās piederības. Fonda „Vēsturiskā atmiņa” vadītājs A. Djukovs apgalvoja, ka deportēto iedzīvotāju lielākā daļa esot bijuši etniskie krievi, tāpēc nevarot runāt par genocīdu pret latviešiem, lietuviešiem un igauņiem. Deportāciju gadadienas tiek izmantotas politiskos nolūkos, izvirzot nepamatotu „komunistiskā genocīda” jēdzienu. Baltijas valstu sabiedrību šķeļot rusofobija un nacisma atbalstīšana, īpaši Latvijā, kur SS karavīri esot pārvērtušies par varoņiem.⁶⁰

Fonda „Vēsturiskā atmiņa” darbības pamatvirzieni un nostādnes

Viens no aktīvākajiem „vēstures falsifikāciju” apkarotājiem un Krievijas viedokļa par bijušās Padomju Savienības vēsturi propagandētājiem ir Aktuālo vēstures pētījumu atbalsta fonds *Istoričeskaja pamjatj* („Vēsturiskā atmiņa”), kas Krievijā dibināts 2008. gadā. Fonds izmanto projektu īstenošanu, pasākumu (diskusiju, konferenču, semināru) rīkošanu, kā arī izdevumu un žurnālu publicēšanu savu mērķu sasniegšanai.

Pēcpadomju telpā plašāku uzmanību ir ieguvis Aleksandrs Djukovs, kas ir Modesta Koļerova vadītās informācijas aģentūras *Regnum* sadarbības partneris. A. Djukovs arī pats darbojies šajā aģentūrā, kopš 2008. gada ir fonda „Vēsturiskā atmiņa” direktors. Fonds „Vēsturiskā atmiņa” sadarbībā ar Krievijas Stratēģisko pētījumu institūtu 2012. gada pavasarī izdeva monogrāfiju „Latvijas vēsture no Krievijas impērijas līdz PSRS” divos sējumos. Krievijas stratēģisko pētījumu institūtu finansē no valsts budžeta. Viens no institūta uzdevumiem ir „pret darbība vēstures falsifikācijām postpadomju telpā”.⁶¹ Institūtā strādā politisko zinātņu doktore Ludmila Vorobjova, kas ir minētās grāmatas par Latvijas vēsturi autore.⁶²

2007. gada februārī Maskavā notika apaļā galda konference „Krievija un Baltija: kompetentas atbildes uz limitrofu vēsturiskajām pretenzijām”. Pēc šīs konferences tika izveidota vēsturnieku darba grupa. Tajā kopā ar impēriski noskaņoto Krievijas vēsturnieci un politoloģi, „Vēsturiskās perspektīvas fonda” prezidenti N. Naročņicku un bijušo Krievijas vēstniecības Latvijā diplomātu M. Demurinu piedalījās arī Djukovs. N. Naročņickas vadībā tika izstrādātas rekomendācijas Baltijas valstu 20. gadsimta vēstures pētījumu virzieniem Krievijā. Viņa paudusi

⁶⁰ A Zaharova, „Pribaltika: genotsid, kotorogo ne bylo”, 14.06.2012, skatīts 12.07.2014., http://rus.ruvr.ru/2012_06_14/78096894/.

⁶¹ „Rossiiskii institut strategicheskikh issledovanii. Ob institute”, skatīts 11.09.2011., <http://www.riss.ru/index.php/about>.

⁶² Ludmila Vorob'eva, „Istoriia Latvii ot Rossiiskoi imperii k SSSR”, skatīts 11.09.2011., <http://www.riss.ru/index.php/homepage/87-izdaniya/1226-l-v-vorobeva-laquo-istoriya-latvii-ot-rossiyskoy-imperii-k-sssr-raquo>.

uzskatu, ka nekādas likumīgas Baltijas atdalīšanās no Krievijas impērijas nav bijis, bet bija teritorijas zaudēšana uz laiku pilsoņkara un revolūcijas rezultātā.

Fonds „Vēsturiskā atmiņa” sadarbojas ar Krievijas un Baltkrievijas valsts un resoru arhīviem, Krievijas sabiedriskajām organizācijām (Vēsturiskās perspektīvas fondu, centru *Holokost* u. c.), kā arī augstskolām. Īsā laikā ticis radīts ievērojams skaits grāmatu, dokumentu krājumu, rīkotas izstādes, konferences un prezentācijas ne tikai Krievijā, bet arī Krievijas kaimiņvalstīs. Fonda grāmatas izdod Maskavas apgāds „Eiropa” u. c. Fonds sadarbojas ar masu informācijas līdzekļiem – informācijas aģentūru *Regnum*, producentu grupu „Trešā Roma”.

2009. gadā pēc vēstures komisijas cīņai pret vēstures falsifikāciju izveides Krievijā Djukovs sniedza interviju, kurā teica, ka pēdējā laikā vēsture ir pārvērtusies par pietiekami efektīvu ārpolitisko instrumentu, ko daudzas Austrumeiropas valstu varas iestādes cenšas izmantot mērķiem, kas vērsti pret Krieviju. Krievijā neesot efektīvas sistēmas cīņai pret šādu vēstures falsifikāciju. Viņš puda uzskatu, ka fonds „Vēsturiskā atmiņa” ir viena no galvenajām organizācijām Krievijā, kas ar šo cīņu nodarbojas.

Fonda izdotajās grāmatās tiek izmantoti arī Krievijas Federālās drošības dienesta Centrālā arhīva (KFDDCA) dokumenti. Šī informācija nav pētniekiem pārbaudāma, jo pat daudzi Krievijas pētnieki drošības dienestu arhīvu dokumentiem klāt netiek, tāpēc atliek paļauties uz darba autora akadēmisko ētiku.

Krievijas vēsturnieks A. Millers ir izteicies par praksi, ka Krievijas vēsturi pret falsifikācijām tagad aizstāv „NVO vēsturnieki”. Millers jautājis – kā NVO dabū līdzekļus šai darbībai, kā iegūst pieeju dokumentiem? Turklāt „NVO vēsturnieki” nereti izteikuši pārmetumus Krievijas Zinātņu akadēmijai un akadēmiskajiem vēsturniekiem par Krievijas vēstures „svēto lappušu” nepietiekamu aizstāvēšanu. Millers jautā – tā tad Krievijas vēstures „visdārgākās, vissvētākās vērtības” aizstāv tieši gados jauni „vēsturnieki-amatieri”? Tad jau iznākot, ka šādus pētījumus var atbalstīt, „pa tiešo” piešķirot finansējumu nevalstiskajām organizācijām, bez zinātniskās sabiedrības ekspertīzes, turklāt, „Tā kā šie cilvēki nav iesaistīti akadēmiskās struktūrās, viņi ir absolūti brīvi no profesionālās vēsturnieka ētikas”. A. Millers uzdeva jautājumu – kā viņi iegūst pieeju, piemēram, Krievijas Federālā drošības dienesta dokumentiem? Notiek cīņa starp akadēmiskajiem vēsturniekiem un jaunajiem „NVO vēsturniekiem” par to, kuri no viņiem iegūs pieeju valsts augstākajām amatpersonām, lai ietekmētu šo amatpersonu viedokli vēstures jautājumos.⁶³

Svarīgs virziens publiskajā diplomātijā vēstures jomā ir arī audiovizuālo materiālu un filmu uzņemšana. Vairākus gadus dažādu filmu iznākšana tika aktivizēta tieši martā saistībā ar leģionāru atceres dienu Latvijā 16. martā. Daži piemēri. Producentu kompānijas „Trešā Roma” filmas „Baltija. Kādas okupācijas vēsture” pirmizrādei, kas 2009. gada 25. martā tika demonstrēta kanālā *TV Centr*, bija reklāmas kampaņa arī Latvijā. Filma tika prezentēta arī Rīgā, Maskavas namā.

⁶³ Aleksei Miller, „Istoricheskaia politika: update”, 05.10.2009., skatīts 10.07.2014., <http://www.polit.ru/article/2009/11/05/istpolit/>.

Filmas konsultants bija V. Medinskis – Krievijas Valsts domes deputāts no partijas *Jedinaja Rossija* frakcijas, publikāciju par Krievijas vēstures mītiem autors, kopš 2012. gada – Krievijas kultūras ministrs.

2010. gada martā Maskavas kinostudija *Master Film* sagatavoja propagandas filmu par Latviju „Baltijas gambīts”. Filmas pieteikumā norādīts, ka jau ilgus gadus Krievija kā PSRS mantiniece tiek vainota agresīvā politikā pret Baltijas valstīm. Galvenā ideja ir apliecināt, ka Baltijas okupācija nav notikusi un starp abām kaimiņvalstīm šobrīd ir draudzīgas attiecības. Filmas oficiālais sponsors bija Krievijas Kultūras ministrija.

Fonda „Vēsturiskā atmiņa” darbība Latvijas virzienā

Sekojoš Krievijas Ārlietu ministrijas vadlīnijām, Krievijas fonda „Vēsturiskā atmiņa” darbības viena no mērķauditorijām ir Krievijas tautieši ārvalstīs. Djukovs piedalījies Krievijas t. s. „tautiešu projektos”, sadarbojoties ar Latvijā dzīvojošajiem Krievijas tautiešu organizāciju aktivistiem. Maskavas namā Rīgā organizētas vairākas konferences.

Jau vairākus gadus tiek izplatīti apgalvojumi, ka Latvijas sabiedrībai esot uzspiesta kaut kāda īpaša netālredzīga rusofobiska valsts politika un ka Latvijā esot speciāla „vēstures politika” – politika vēstures jautājumos. 2011. gadā fonds izvērsa kampaņu pret Latvijas–Krievijas vēsturnieku komisiju. 2011. gada novembrī fonds prezentēja pētījumu (vēsturisko apskatu) par Latvijas vēstures politiku, tās ideoloģisko saturu un realizācijas mehānismiem. Grāmatā apgalvots, ka Latvijas „oficiālās” vēstures zinātnes ideoloģiskie pamati ir nostiprināti tādos Saeimas tiesību aktos kā 1996. gada 22. augusta deklarācija „Par Latvijas okupāciju”, 1998. gada 29. oktobra deklarācija „Par latviešu leģionāriem Otrajā pasaules karā” un 2005. gada 12. maija deklarācija „Par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības komunistiskā totalitārā okupācijas režīma nosodījumu”.⁶⁴ Uzskatu par Latvijas „oficiālo vēsturi” un „oficiālajiem vēsturniekiem” sevišķi aizstāv V. Simindejs savās publikācijās.⁶⁵

2012. gada 19. janvārī Maskavā, Valsts centrālajā Krievijas mūsdienu vēstures muzejā, tika atklāta izstāde „Aizvestā bērība: uz Latvijas teritoriju aizdzīto bērnu likteņi, 1943.–1944. g.”. Februāra sākumā Latvijas Ārlietu ministrija asi nosodīja šo izstādi, to uztverot kā ļaunprātīgu vēstures falsifikāciju, kā klaju dezinformējošu pasākumu, kas veidots propagandas nolūkos. Šī izstāde kalpo to spēku interesēm,

⁶⁴ Vladimir Simindei, „Voiny pamiati: zachem Latvii dvustoroniaia komissii istorikov? Perelitsovka faktov po lekalam ofisial'noi ideologii”, skatīts 09.07.2014., <http://www.russkie.org/index.php?module=fullitem&id=31250>.

⁶⁵ Sk., piemēram: Vladimir Simindei, „O latyshskoi istoriografii Vtoroi mirovoi” in *Svobodnaia mysl'*, 2011, Nr. 4 (1623).

kuru mērķis ir traucēt Latvijas–Krievijas attiecību normalizācijai.⁶⁶ 2012. gada marta sākumā Latvijas valdība pieņēma lēmumu iekļaut Latvijai nevēlamo personu (*persona non grata*) sarakstā uz nenoteiktu laiku Krievijas vēsturniekus A. Djukovu un V. Simindeju.⁶⁷ Uz šo Latvijas lēmumu asi reaģēja fonda sadarbības partneri Krievijā un Latvijā.

Var secināt, ka Krievijas grūtības savas vēsturiskās pagātnes, un sevišķi komunistiskā totalitārisma, izvērtēšanā ir novedušas pie lielvalstiskas varenības nostalgijas atgriešanās sabiedrībā. Tas izpaužas arī vēsturiska pamatojuma izplatīšanā Krievijas sabiedrībā. Par Krievijas interesēm atbilstošām tiek noteiktas tieši šis lielvalsts vēstures aizstāvēšanas intereses. Tas nosaka Krievijas valsts iestāžu un NVO rīcību publiskajā diplomātijā vēstures jautājumu skaidrojumos kaimiņvalstu sabiedrībai, lai attaisnotu, pamatotu un nostiprinātu Krievijas politiskās intereses bijušajā PSRS telpā, kuras bieži konfrontē ar šo valstu interesēm. Šādus pasākumus varam novērot arī Latvijā.

2. Krievijas publiskā diplomātija vēstures jautājumos Latvijā

Krievijas kaimiņvalstu teritorijās, arī Latvijā, tiek izplatīti un veicināti propagandas sagatavotie mīti, Krievijā valdošā PSRS telpas vēstures interpretācija. Vēstures ziņu izplatīšanai tiek izmantoti masu mediji, fonda *Russkij mir* un Krievijas tautiešu organizāciju interneta portāli, tiek izdotas grāmatas, uzņemtas kinofilmas, videosižeti. No Latvijas viedokļa tā ir ārējā propaganda („vēstures propaganda”), kuras vērtības ir pretējas Latvijas valsts nacionālajām vērtībām. Latvijas sabiedriskās domas ietekmēšana norisinās apstākļos, kad Latvijā pastāv divas informatīvās telpas, piemēram, ir radīts stereotips par Latvijas vēstures zinātnes neobjektivitāti. Ar dažādu pasākumu palīdzību tiek dažkārt mēģināts panākt sava viedokļa leģitimizāciju Latvijā, arī iesaistot vietējās akadēmiskās aprindas (aicina uz pasākumiem, piešķir pētnieciskos grantus utt.). Vēstures jautājumi tiek politizēti un aktualizēti atkarībā no politiskā izdevīguma. Par vēsturi aktīvāk tiek runāts, dažādi pasākumi organizēti tieši pirms „attiecīgajiem datumiem”. Tāpēc rodas pamats šaubīties par šādu publikāciju un nereti pat „vēstures propagandas” sarīkojumu, kas notiek kaimiņvalstīs, zinātnisko vērtību.

Latvijā šobrīd ir izveidotas Krievijai lojālas ietekmes struktūras – sabiedriskās organizācijas Krievijas vēstniecības Latvijā paspārnē, fonda *Russkij mir* un „Maskavas namu” intelektuālais, finansiālais un organizatoriskais resurss. Krievijas vēstniecības Latvijā paspārnē darbojas Latvijas (krievu) Sabiedrisko organizāciju padome.

⁶⁶ „Ārlietu ministrija asi nosoda Krievijā atklātu izstādi par vēstures jautājumiem”, 03.02.2012., skatīts 07.07.2014., <http://www.delfi.lv/news/national/politics/arlietu-ministrija-asi-nosoda-krievija-atklatu-izstadi-par-vestures-jautajumiem.d?id=42102438>.

⁶⁷ „Krievijas vēsturnieki Djukovs un Simindejs – *persona non grata*”, 02.03.2012., skatīts 07.07.2014., http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/413030-krievijas_vesturnieki_djukovs_un_simindejs_persona_non_grata.

Fonda *Russkij mir* darbība vēstures jomā Latvijā

Vienas no *Russkij mir* grantu programmām ir krievu pasaules vēstures apzināšana, sistematizācija un popularizācija. Īpaši tiek veidoti mācību metodiskie materiāli, radīta informatīvā un uzziņu literatūra, audio un video materiāli par mūsdienu Krieviju, tās kultūru un vēsturi. Fonds *Russkij mir* piešķir grantus skolotājiem, skolām ārvalstīs.

Pēc pētnieciskās žurnālistikas centra *Re:Baltica* aprēķiniem, *Russkij mir* apstiprināto grantu kopējā summa 2008.–2013. gadā Latvijā pārsniedz 170 000 eiro. Par šo naudu rīkoti kultūras pasākumi, konferences, izdotas mācību grāmatas un filmas, kas lielākoties slavina krievu nācijas varenību un klusē par Baltijas okupāciju. *Re:Baltica* noskaidrojusi vairāk nekā 20 Latvijas organizāciju, kas šajā laika posmā saņēmušas naudu no *Russkij mir*.

Re:Baltica vēstīja, ka viens no naudas saņēmējiem bija Jakova Plinera vadītais fonds „Vecāki bērniem”, kam pēdējos gados piešķirti vairāk nekā 50 000 eiro (Jakovs Pliners ir bijušais Saeimas deputāts un viens no agrākās PCTVL (tagad „Latvijas Krievu savienība”) lideriem). Par šo naudu izdoti metodiskie ieteikumi Latvijas krievu skolu skolotājiem. Valērijs Buhvalovs saviem projektiem no Maskavas saņēmis vēl 12 000 eiro. Par šo naudu V. Buhvalova vadītā Jelgavas krievu kultūras biedrība *Veče* 2010. gadā izveidoja mācību materiālus par Lielo Tēvijas karu. A. Gapoņenko vadītajam Eiropas pētījumu institūtam *Russkij mir* 2008. gadā piešķīra naudu grāmatas „Baltijas krievi: vēsture kultūras pieminekļos” veidošanai. Grāmata tika izdota 2010. gadā.⁶⁸

Krievijas tautiešu NVO aktivitātes vēstures jautājumos Latvijā

Arī Latvijā darbojas Krievijas tautiešu nevalstisko organizāciju vietējie aktīvistu – vairāki Latvijas krievu „vēsturnieki” pilda politisko pasūtījumu, kas ļauj uzturēt dzīvas impēriskās idejas. Publikācijas par Latvijas vēsturi ir rakstījis Viktors Guščins – Krievijas Ārlietu ministrijas paspārnē esošās Pasaules Krievijas tautiešu koordinācijas padomes loceklis, Krievijas vēstniecības Latvijā paspārnē esošās Krievijas tautiešu koordinācijas padomes koordinators, Latvijas (krievu) Sabiedrisko organizāciju padomes koordinators.⁶⁹ Igors Gusevs, Vlads Bogovs darbojas šīs padomes Vēstures grupā. Minētie Latvijas krievu vēsturnieki sadarbojas arī ar fondu

⁶⁸ „„Re:Baltica”: Putina izveidotais fonds „Russkij mir” krievu organizācijām Latvijā piešķīris vismaz 170 000 eiro”, 22.03.2012., skatīts 09.07.2014., <http://www.delfi.lv/news/national/politics/rebaltica-putina-izveidotais-fonds-russkij-mir-krievu-organizacijam-latvija-pieskiris-vismaz-170-000-eiro.d?id=42226656>.

⁶⁹ „Krievijas „tautieši” aicina Latvijā izmantot Abhāzijas taktiku”, 13.11.2010., skatīts 12.07.2014., <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/33137/krievijas-tautiesi-aicina-latvija-izmantot-abhazijas-taktiku>.

„Vēsturiskā atmiņa”. Latvijas Sabiedrisko organizāciju padomē ir izveidotas vairākas grupas, kas saistītas ar vēstures jautājumiem: 1) krievu vēstures Latvijā izpētes un pret darbības vēstures falsifikācijām grupa; 2) Lielā Tēvijas kara un citu militāro konfliktu, kā arī militāro pensionāru jautājumu grupa; 3) antifašistiskā grupa.⁷⁰

Vietējie aktīvistu uzaicina dažādus lektoros no Krievijas, bet paši brauc uz propagandas pasākumiem Maskavā, kārtot organizatoriskās lietas, reklamējot savus izdevumus atbilstošās Maskavas profesionālās aprindās. Piemēram, 2010. gada 21. aprīlī Maskavas namā Rīgā notika starptautiskā zinātniskā konference „Otrais pasaules karš un Baltijas valstis: starp nacistisko Vāciju un Antihitlerisko koalīciju”. Konferences organizatori bija NVS valstu institūts, fonds „Vēsturiskā atmiņa” (Krievija) un Baltijas vēsturisko un sociālpolitisko pētījumu centrs (Latvija).

Minēsim vēl dažus piemērus. Jelgavas krievu kultūras biedrība *Veče* pasākumā „Par godu Jelgavas atbrīvošanas no nacisma 68. gadadienai” vāca parakstus vēstulei Krievijas prezidentam V. Putinam, aicinot viņu piešķirt citas suverēnas valsts „Kara slavas pilsētas” goda nosaukumu Latvijas pilsētai Jelgavai. 2012. gada pavasarī *Veče* izdeva otro videoierakstu disku ar kara veterānu intervijām. Šo disku tā izplata ar savas mājaslapas *www.svoi.lv* palīdzību, un tas paredzēts kā īpaša „dāvana” Latvijā esošajām krievu skolām. *Veče* paspārnē tika izdotas vairākas filmas, kas dokumentē dažādus stāstus, kā arī propagandē savu ideoloģiju. Latvijas skolām paredzētā filma „Piemīnēt mūžam” bija saņēmusi Krievijas finansējumu.⁷¹

Vairākām Latvijas pašvaldībām un izglītības iestādēm tika nosūtīti šīs biedrības sagatavotie mācību un metodiskie līdzekļi krievu valodā, kā arī tiek popularizēti tīmekļa vietnē *www.svoi.lv* pieejamie materiāli, kuros pausta nepatiesa informācija par Latvijai nozīmīgiem vēstures faktiem. Latvijas Izglītības kvalitātes valsts dienests savā atzinumā norādīja, ka „materiālos faktiski tiek attaisnota un atzīta par pareizu Latvijas okupācija, lai aizsargātu PSRS”. Tāpat vairākos tematos tendenciozi izcelti jēdzieni, kas neatbilst Latvijas un Eiropas historiogrāfijai.⁷²

Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzejā 2011. gada augustā atklātā ceļojošā izstāde „Latvija 1939–1991: no okupācijas līdz brīvībai” izraisīja Daugavpils Krievu kopienas vadības negatīvu reakciju un aicinājumus izstādi ignorēt. Šādas ekspozīcijas izstādīšanu kultūras centros krievu kopiena uztvērusi neitrāli, kā „alternatīva skata uz vēsturi demonstrāciju”, taču tās nonākšanu skolās daudzi uzņēmumuši ārkārtīgi negatīvi.⁷³

⁷⁰ „Sovet obshchestvennikh organizatsii Latvii”, 13.01.2011., skatīts 08.07.2014., <https://www.russkijmir.lv/wordovskije/2011/sool/strukturizacija.doc>.

⁷¹ „Aicinās Putinu Jelgavai piešķirt „Kara slavas pilsētas” goda nosaukumu”, 09.08.2012., skatīts 05.09.2012., <http://gulags.wordpress.com/2012/08/09/aicinas-putinu-jelgavai-pieskirt-kara-slavas-pilsetas-goda-nosaukumu/>.

⁷² „IZM atklāj okupāciju attaisnojošu materiālu izplatīšanu Latvijas skolās”, 01.04.2014., skatīts 04.07.2014., <http://www.la.lv/izm-atklaj-okupaciju-attaisnojosu-materialu-izplatisanu-latvijas-skolas/>.

⁷³ „Daugavpils Krievu kopiena aicina ignorēt Okupācijas muzeja ceļojošo izstādi”, skatīts 29.08.2011., <http://gulags.wordpress.com/>.

Uzvaras svētku svinēšanas jautājums Latvijā

Liels skaits krievvalodīgo tautiešu Latvijā svin Uzvaras dienu kā PSRS uzvaras atceri pār nacismu. 9. maija atzīmētāji apgalvo, ka viņi svin uzvaru pār nacismu, nevis Latvijas otrās padomju okupācijas sākumu. Taču, tā kā viņi atzīst tikai nacistiskās okupācijas faktu un padomju okupācijas faktu neatzīst, tad iznāk, ka viņi svin PSRS uzvaru un Latvijas teritorijas atkārtotu nokļūšanu PSRS kontrolē. Pēc viņu domām, Latvijas vēsture sākās 1945. gadā, kad viņi uzvarēja cīņā pret „fašistiem” un „buržuāziskajiem nacionālistiem”. Viņi uzskata, ka uzvara karā, izlietās asinis un ieguldītie resursi attaisno viņu palikšanu Latvijā pēc Otrā pasaules kara beigām. Turklāt, viņuprāt, Baltija ir bijusi „sena krievu zeme”, 1721.–1918. gadā bija Krievijas impērijas sastāvā, tādēļ Baltijas nonākšana PSRS sastāvā ir loģiska. Tas neveicina vienotu vēstures izpratni Latvijas sabiedrībā.

Taču, saskaņā ar Latvijas tālaika iedzīvotāju un mūsdienu Latvijas valsts iedzīvotāju viedokli, 9. maija svinēšana nozīmē arī Latvijas otrreizējās padomju okupācijas atklātu publisku svinēšanu, jo Otrā pasaules kara rezultātā Latvija neatkarību neatguva. Antihitleriskās koalīcijas uzvara pār nacistisko Vāciju trim Baltijas valstīm neatnesa gaidīto brīvību un neatkarību, bet kļuva par jaunas okupācijas sākumu. Pastāv vērtību un ideoloģiskais konflikts un konfrontācija.

Krievija faktiski iejaucas Latvijas iekšējās lietās, nostājoties pret jebkuru vēsturiskās samierināšanās mēģinājumu Latvijā, ja tas nesaskan ar Krievijai vienīgo pieņemamo nostāju – pozitīvu attieksmi pret PSRS Sarkanās armijas rīcību Otrā pasaules kara beigās. Piemēram, Krievijas Ārlietu ministrija 2012. gada aprīlī puda sašutumu par Romas Katoļu baznīcas Rīgas arhidiecēzes arhibīskapa–metropolīta Zbigneva Stankeviča pausto ideju organizēt kopīgu piemiņas dienu tiem, kas Latvijā pulcējas Leģionāru piemiņas dienā jeb 16. martā un Uzvaras dienā jeb 9. maijā. Krievijas ĀM pilnvarotais cilvēktiesību, demokrātijas un tiesiskuma jautājumos K. Dolgova paziņoja, ka pēc būtības Z. Stankeviča ideja paredz pielīdzināt esesiešu piemiņas dienu Uzvaras dienai, kas zaimo to miljonu piemiņu, kuri krituši no nacistu un viņu līdzgaitnieku rokām. K. Dolgova puda pārliecību, ka šai iniciatīvai nav nekā kopīga ar īstenām rūpēm samierināt Latvijas sabiedrību un tā tikai veicina rasistisku un ksenofobisku noskaņojumu un pastiprina starpetniskos pretnostatījumus Latvijā.⁷⁴

Pēdējos gados pastiprināta sabiedrības uzmanība Latvijā pievērsta piemineklim Rīgā, Pārdaugavā, kas padomju okupācijas periodā bija uzcelts par godu „Rīgas un Padomju Latvijas atbrīvošanai”. Krievija regulāri apsūdz Baltijas valstis par PSRS laikmeta pieminekļu likvidāciju, pieminekļu apgānīšanas gadījumiem, kā arī PSRS simbolikas aizliegšanu un savukārt „pieminekļu fašistiem” atklāšanu.⁷⁵

⁷⁴ „Krievijas ĀM pret metropolīta Stankeviča samierināšanas ideju”, 12.04.2012., skatīts 12.07.2014., <http://www.ir.lv/2012/4/12/krievijas-am-pret-metropolita-stankevica-samierinasanas-ideju>.

⁷⁵ Sk., piemēram: „Voina pribaltiiskikh stran protiv sovetskikh pamiatnikov – element natsional`noi politiki”, 22.10.2013., skatīts 13.07.2014., http://rus.ruvr.ru/2013_10_22/Vojna-pribaltiiskih-stran-protiv-sovetskikh-pamiatnikov-jelement-nacionalnoj-politiki-5648/.

Krievija atjauno PSRS laika memoriālās vietas Latvijā, piemēram, finansēja Uzvaras pieminekļa sakopšanu 2013. gada rudenī,⁷⁶ padomju karavīru kapu memoriāla restaurāciju un sakopšanu Rēzeknē, Daugavpilī,⁷⁷ Dobelē, kā arī padomju karavīru piemiņas vietu sakopšanu vairākās citās Latvijas vietās. Krievijas un PSRS karavīru, kuri gājuši bojā Krievijas valsts un Padomju Savienības vestās karadarbības rezultātā, apbedījumu aprūpi pārrauga Krievijas Aizsardzības ministrija ar savu pārstāvju Krievijas vēstniecībās attiecīgajās ārvalstīs starpniecību.⁷⁸

Latvijas–Krievijas vēsturnieku komisija

Ar vairākām Eiropas valstīm Krievija ir izveidojusi kopīgas bilaterālas vēsturnieku komisijas. 2010. gada decembrī Latvijas Valsts prezidenta V. Zatlera vizītes laikā Maskavā Latvijas un Krievijas prezidenti vienojās izveidot kopīgu abu valstu vēsturnieku komisiju, bet Krievijas prezidents D. Medvedevs apliecināja, ka Latvijas vēsturniekiem būs piekļuve šīs valsts arhīviem.⁷⁹ Latvijas vēsturniekiem svarīgs ir piekļuves jautājums Krievijas arhīviem, sevišķi – resoru arhīviem. Arhīvu pieejamības jautājumu atrisināšana ir atkarīga no Krievijas politiskās gribas.

Komisijas dibināšanas laikā Latvijas ĀM valsts sekretārs A. Teikmanis pauda uzskatu, ka komisijas darbs būs svarīgs jutīgo vēstures tēmu apspriešanai akadēmiskā līmenī, komisijas formāts Latvijas vēsturniekiem ļautu piekļūt Krievijas arhīviem. Tas rāda, cik ļoti grūts un pretrunīgs ir vēstures izvērtēšanas process pašā Krievijā. Latvijas un Krievijas attiecību vēstures jautājumi ir nesaraucjami saistīti ar Krievijas izpratni par savu vēsturi. Ar Krieviju ir jāmeklē sadarbības instrumenti, kuri dod iespēju diskutēt par jutīgiem jautājumiem, lai tie vēlāk nonāktu līdz politiķu aprindām.⁸⁰ Latvijas vēsturnieks K. Kangeris izteica pieņēmumu, ka Krievija ar bilaterālajām vēsturnieku komisijām radījusi instrumentu, lai pārraudzītu vēstures pētniecību, kas notiek uz Krievijas arhīvu dokumentu bāzes. Tāpēc pieeja Krievijas arhīviem būs atkarīga vienīgi no Krievijas labvēlības, bet vēlākā pētījumu rezultātu publicēšana – no Krievijas piekrišanas.⁸¹

⁷⁶ „Uzvaras pieminekļa sakopšanu Pārdaugavā finansē Krievija (BNS)”, 02.10.2013., skatīts 04.07.2014., http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/481105-uzvaras_pieminakla_sakopsanu_pardau_gava_finanse_krievija.

⁷⁷ „Sud`by sovetskikh pamiatnikov za rubezhom i „za rubezhom””, 31.10.2012., skatīts 11.07.2014., <http://sniper-rkka.livejournal.com>; http://polsergmich.blogspot.com/2012/10/blog-post_31.html.

⁷⁸ „Sud`by sovetskikh pamiatnikov za rubezhom i „za rubezhom””.

⁷⁹ „Ārlietu ministrs Latvijas un Krievijas vēsturnieku komisijas darbā paredz arī „viļņošanos” (BNS)”, 22.12.2010., skatīts 11.01.2011., <http://zinas.nra.lv/latvija/politika/38011-arlietu-ministrs-latvijas-un-krievijas-vesturnieku-komisijas-darba-paredz-ari-vilnosanos.htm>.

⁸⁰ Ināra Mūrniece, „Grūts darbs pie grūtās vēstures. Ārlietu ministrijas valsts sekretārs Andris Teikmanis par topošo Latvijas un Krievijas vēsturnieku komisiju”, 11.01.2011., skatīts 11.01.2011., http://www2.la.lv/lat/latvijas_avize/jaunakaja_numura/intervija/?doc=92086.

⁸¹ Viesturs Sprūde, Kompromisi ar vēsturi? 08.01.2011., skatīts 11.01.2011., http://news.lv/Latvijas_Avize/2011/01/08/Kompromisi-ar-vesturi.

„Krievu pavasaris 2014” Latvijā. Krievu radikālo organizāciju Latvijā nostādnes

Krievijas īstenotā Krimas aneksija un Krievijas–Ukrainas attiecību saasinājums aktivizēja arī vairāku Krievijas tautiešu organizāciju Latvijā radikālas noskaņas. Viņu argumentācijā tika izmantota arī vēstures interpretācija, kurai gan nereti nav saistības ar vēsturisko patiesību. Rīgas dome, pamatojoties uz Latvijas Drošības policijas ieteikumu, aizliedza biedrības *Rodina* pārstāvjiem rīkot pasākumu „Krievu maršs” 2014. gada 9. maijā. Arī iepriekšējos gados bija notikuši biedrības *Rodina* pasākumi, bet tika ņemts vērā, ka 2014. gada pavasarī pastāvošais starptautiskais konteksts un konflikts Ukrainā var radīt negatīvu publisku rezonansi un rosināt konfrontācijas. Biedrība *Rodina* sociālajos tīklos izplatītajā uzaicinājumā ierasties uz „Krievu maršu” bija apgalvojusi, ka krievi ir Latvijas senākā pamatiedzīvotāju tauta un krievu valoda ir Latvijas valsts valoda. Tāpat paziņojumā minēts, ka Rīgā 60% iedzīvotāju ir krievi, bet valstī kopumā – 40%. „Rīga – mūsu pilsēta, Latvija – mūsu zeme. Krievi nepadodas!” teikts aicinājumā. Pamatojoties uz meliem par krievu skaitu un izcelsmi Latvijā, cilvēki tiek aicināti pārņemt varu Latvijā pēc etniskiem principiem.⁸² „Krievu marša” ideja bija pārņemta no Krievijā rīkotiēm līdzīgiem krievu nacionālo radikāļu rīkotiēm maršiem.

Krievu nacionālistu ideoloģijas stūrakmens ir tēze, ka līdztekus latviešiem arī krievi ir Latvijas pamatiedzīvotāji un Latvija kopš seniem laikiem esot bijusi krievu zeme. Par šīs zemes pamatiedzīvotājiem tiek atzīti arī latgalieši. Krievu radikāļi neslēpj uzskatu par Latvijas valsti kā vēsturisku kļūdu, ar nicinājumu izturas pret Latvijas pamattautas valodu un vēsturi, izsmej tās simbolus, tradīcijas un piemiņas vietas.

Kopumā Krievijas publiskās diplomātijas veiktie pasākumi vēstures jautājumos Latvijā ir guvuši atbalstu Krievijas tautiešu organizācijās Latvijā. Līdz ar to šīs Latvijā esošās organizācijas galvenokārt atbalsta Krievijā dominējošo viedokli par Krievijas un PSRS vēstures jautājumiem, kā arī izplata to Latvijas sabiedrībā.

Secinājumi

Krievija ir daudz darījusi, apskatot vēstures jautājumus un veicinot savu ārējo ietekmi ar publiskās diplomātijas līdzekļiem, bijušajās PSRS republikās, to skaitā Latvijā. Krievijā pastāvošās grūtības un problēmas Krievijas 20. gadsimta totalitārā mantojuma novērtēšanā, identitātes un nākotnes perspektīvas neskaidrības ietekmē Krievijas sabiedrības izpratni un nostāju vēstures jautājumos. Krievijas varas iestādes neskaidro sabiedrībai PSRS sabrukuma cēloņus, drīzāk veicina nostalgisku lielvalstniecisku nostāju sabiedrībā, nevis cenšas attīstīt uz nākotni vērstu identitāti

⁸² „Biedrībai „Rodina” aizliedz 9. maijā rīkot pasākumu (LETA)”, 07.05.2014., skatīts 09.07.2014., http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/508818-biedribai_rodina_aizliedz_9maija_rikot_pasakumu.

Krievijas sabiedrībā. Šie procesi nosaka veidu un saturu, kā Krievija izmanto vēstures jautājumus par savas publiskās diplomātijas instrumentāriju. Uzskatot Krievijas tautiešus par nopietnu atbalsta resursu bijušajā PSRS telpā, Krievijas publiskā diplomātija strādā, lai nodrošinātu gan Krievijas iedzīvotāju, gan tautiešu, kas atrodas ārvalstīs, vienotu vēstures skatījumu, kā arī ietekmētu bijušo PSRS republiku nekrievu iedzīvotāju auditoriju. Krievijas atbalstīto struktūru attīstīšana un darbība ir radījusi un turpina uzturēt iekšēju konfliktu Latvijas sabiedrībā vēstures jautājumos.

Ar informatīvās telpas (masu mediju, interneta, audio un video materiālu u. tml.) un Krievijas tautiešu (ārvalstīs) NVO starpniecību Krievija kaimiņvalstīs izplata Kremļa veicinātās versijas par pēcpadomju telpā esošo republiku vēsturi. Krievija vēlas, lai visas bijušās PSRS republikas pievienotos tās viedoklim vēstures jautājumos, veidotu vienotas vērtības. Pretējā gadījumā tiek radītas un apzināti veicinātas konflikta situācijas sabiedrībā. Tiek sniegts tāds kaimiņvalstu vēstures notikumu skaidrojums, kas nevis veicina akadēmiskas diskusijas par vēsturi, bet gan sašķeļ šo valstu sabiedrību. Arī uz Latviju Krievija eksportē savu vēstures versiju – tas veicina nevis diskusijas par vēsturi, bet gan sabiedrības šķelšanu.

Krievijas veiktie pasākumi vairāk nekā 20 gadus kopš Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas joprojām rada šķēršļus vienotas politiskas nācijas un tās identitātes veidošanai Latvijā. Ukrainas gadījums ir piemērs, kad Krievijā pastāvošā interpretācija par Ukrainas vēsturi ilgu gadu tika izmantota informatīvajā telpā bijušajā PSRS teritorijā un 2013.–2014. gadā ir tikusi vēl vairāk aktivizēta Kremļa propagandā, cenšoties attaisnot agresiju pret Ukrainu. Vēstures jautājumu izmantošana propagandas un impēriskās retorikas pastiprināšanā rada nopietnas bažas bijušajām PSRS republikām nākotnē.

KRIEVU PAREIZTICĪGĀ BAZNĪCA KRIEVIJAS PUBLISKAJĀ DIPLOMĀTIJĀ

Valdis Tēraudkalns

Reliģiju politikā iespējams skaidrot kā valsts propagandētā stratēģiskā naratīva daļu, ar pēdējo minēto jēdzienu saprotot vēstījumu, kas „skaidro pasauli. [...] Naratīvi var būt varas resurss, kurš demonstrē, kas raksturīgs kādai pasaules valstij vai kā pasaule funkcionē”.¹ Ņemot vērā reliģisko organizāciju spēju efektīvi mobilizēt daļu sabiedrības, kalpot par vidutājām starp dažādām pusēm, ir likumsakarīgi, ka reliģija ir cieši saistīta ar starptautiskajām attiecībām un bieži tiek minēta kopā ar atslēgvārdiem „publiskā diplomātija” un „maigā vara”. Reliģiju autoritatīvo tekstu un rituālo prakšu plašais nozīmju lauks var kalpot visdažādākajiem mērķiem – gan destruktīviem, gan saskaņu un mieru veicinošiem. Tas, kādā mērā reliģisko organizāciju darbībā atspoguļojas valstu ārpolitiskie mērķi, atkarīgs no to pietuvinātības pakāpes valsts struktūrām un spējas kritiski distancēties no politiskiem mērķiem. Analizējot reliģijas lomu publiskajā diplomātijā un politikā vispār, jāņem vērā tas, kā konkrētās reliģiskās grupas mācība motivē ticīgos uz sociālu iesaisti un kā tā skaidro laicīgo varu un autoritāti.² Nereti reliģija kā jēdziens publiskajā diplomātijā tiek nodalīta atsevišķi, lietojot jēdzienu „ticības diplomātija” (*faith diplomacy* – angļu val.).

Reliģijas loma starptautiskajās attiecībās 20. gs. ir maz novērtēta, arī Džozefs Naijs (*Joseph S. Nye Jr.*), kas ieviesa zinātniskajā aprītē jēdzienu „maigā vara”, tās lomai ir pievērsies maz. Pat ASV, kur par spīti valsts un baznīcas striktai šķirtībai konstitucionālā līmenī reliģijai ir liela ietekme uz politiku, ierēdņu (arī diplomātu) reliģiskā kompetence nav augsta un līdz ar to nav prasmes iesaistīt publiskā diplomātijā reliģiskās organizācijas.³ Tomēr, kā raksta politologs Džefrijs Heins (*Jeffrey Haynes*), 2001. gada septembra terora akti Rietumu zinātniekus pamudināja aplūkot reliģijas ietekmi uz mūsdienu starptautisko attiecību jomu ne tikai kā pastarpināti,

¹ Laura Roselle, Alister Miskimmon and Ben O’Loughlin, „Strategic Narrative: A New Means to Understand Soft Power”, *Media, War & Conflict*, 7:1 (2014): 76.

² Brie Loskota and Richard Flory, „Why Religion Still Matters in the World” in *Religion and Public Diplomacy*, ed. Philip Seib (New York: Palgrave, Macmillan, 2013), 19.

³ Turpat, 14–15.

ar nacionālo valstu politiku īstenotu, bet kā transnacionālu, ņemot vērā reliģiju globālo raksturu.⁴

Reliģijas un publiskās diplomātijas saistība raksturīga ne tikai postkomunistiskām valstīm, bet arī senām demokrātijām, piemēram, ASV. 20. gs. beigās un 21. gs. sākumā tur bija vērojama spēcīga evaņģelikāļu⁵ ietekme uz ASV ārpolitiku. Daži šīs ietekmes piemēri: 1998. gadā tika pieņemts likums, kas noteica, ka reliģijas brīvība ir būtiska ASV ārpolitikas daļa. Kopš tā laika ASV publicē ikgadējo ziņojumu par reliģijas brīvību pasaulē (šo likumu lobēja ne tikai konservatīvie protestanti, bet arī budisti, katoļi, jūdaisti un citi); 2002. gada likums par situāciju Sudānā un tam sekojošās sankcijas pret šo pilsoņkara plosīto valsti, kurā konstatēti daudzi un regulāri cilvēktiesību pārkāpumi; 2004. gada likums, kas vērsts uz palīdzību politiskiem bēgļiem no Ziemeļkorejas un stingrāku situācijas monitoringu šajā valstī.⁶ Cits publiskās diplomātijas piemērs ir Dalailamas, tibetiešu diasporas un viņu Rietumu atbalstītāju kampaņa pret Tibetas okupāciju. Pasaules valstu valdībām ir dažāda attieksme pret šīm akcijām atkarībā no tā, vai valsts atbalsta vienas Ķīnas politiku vai ne. Savukārt Ķīna, lai mazinātu Dalailamas ietekmi un lai demonstrētu pārējai pasaulei ieinteresētību reliģijas atbalstīšanā (šajā valstī reliģiskās organizācijas gan vēl aizvien ir stingrā valsts kontrolē), sponsorē starptautiskas budistu konferences, izstādes un senu manuskriptu digitalizāciju.⁷

Analizējot pareizticības lomu politikā, jāņem vērā, ka tā mūsdienu pasaulē ir fragmentēta. Pareizticīgajiem, atšķirībā no Romas katoļiem, nav globālas, centralizētas pārvaldes. Konstantinopoles patriarhs ir tikai pirmais starp līdzīgiem, viens no vairākiem pareizticīgo patriarhiem pasaulē. 2016. gadā gan plānots pasaules koncils, kas būs pirmais pēc vairāk nekā tūkstoš gadiem.⁸ Tomēr analītiķi norāda uz grūtībām un pretrunām tā sagatavošanas gaitā, kas labi ilustrē sarežģītās varas attiecības pareizticībā. Maskavas patriarhāts (turpmāk tekstā MP, tā otrs oficiālais nosaukums ir „Krievu pareizticīgā baznīca” (KPB))⁹ sākotnēji gribēja, lai visi pareizticīgo bīskapi piedalītos koncilā. Tas Maskavas patriarhātam ar tā vairāk nekā 320 bīskapiem dotu skaitliskas priekšrocības. Pret to iebilda citas pareizticīgās

⁴ Jeffrey Haynes, *An Introduction to International Relations and Religion* (Harlow, London, New York, Boston, San Francisco, Toronto etc.: Pearson Education Limited, 2007), 429, 432.

⁵ Evaņģelikālisms – starpkonfesionāls strāvojums protestantismā. Tā saknes ir puritānismā un kontinentālās Eiropas piētismā. Evaņģelikālisms, lai arī tas veidojies anglosakšu kultūrā, mūsdienās ir globāls fenomens. Evaņģelikāļi ir konservatīvi jautājumos, kas skar ētiku un teoloģiju, lai gan evaņģelikālisms ir fragmentējies un vairs ne vienmēr ir konservatīvs.

⁶ Jeffrey Haynes, „Religion and Foreign Policy Making in the USA, India and Iran: Towards a Research Agenda”, *Third World Quarterly*, 29:1 (2008): 150–151.

⁷ Juvan Zhang, „China’s Faith Diplomacy” in *Religion and Public Diplomacy*, 85–88.

⁸ Pēdējais šāds koncils notika 879.–880. g., kad patriarha amatā tika iecelts Fotijs.

⁹ Latvijas pareizticīgo vidē šis nosaukums bieži tiek tulkots kā „Krievzemes Pareizticīgā baznīca”.

baznīcas, un pašreiz ir panākta vienošanās, ka ikkatra autokefālā baznīca¹⁰ sūtīs noteiktu skaitu bīskapu. Tas dod priekšrocības Konstantinopoles patriarhātam un tā sabiedrotajām baznīcām, bet MP šo situāciju līdzsvarojis ar prasību koncila lēmumos ievērot vienprātības principu (katrai baznīcai būs veto tiesības).¹¹

Uzskatu un praksi dažādība pastāv ne tikai globālajā pareizticībā, bet arī MP, lai gan, tā kā MP ir hierarhiska struktūra, tajā šī dažādība ir atkarīga no augstākās garīdzniecības iecietības pakāpes. Pētnieks Nikolajs Mitrohins MP izšķir šādas frakcijas: tradicionālisti (konservatīvie), modernisti (liberāļi), fundamentālisti.¹² Tās gan ir nosacītas kategorijas, par kuru adekvātumu pētnieki turpina diskutēt. Ar vārdu „liberālis” šajā gadījumā nav jāsaprot analogs Rietumu protestantu liberāļiem, jo konteksts, kurā darbojas modernistiski noskaņotie pareizticīgo garīdznieki, ir atšķirīgs. Šajā ziņā piekrišu Polam Valjēram (*Paul Valliere*), kas raksta, ka pareizāk ir runāt par pareizticīgo modernismu, jo liberālisms attiecināms uz tām reliģiskās domas un prakses izpausmēm, kurās izteiktas liberālās aksiomas (apziņas brīvība, dzīves sekulāro sfēru autonomija).¹³ Mūsdienu pareizticīgā modernisma attīstība (tas uzplauka 20. gs. 90. gadu pirmajā pusē, pēc tam tā publiskā loma mazinājās KP B vadības opozīcijas dēļ) saistīta ar 1990. gadā nogalināto priesteri Aleksandru Meņu un disidentisko priesteri Gļebu Jakuņinu.¹⁴ Vēlāk kļuva pazīstami arī priesteri Aleksandrs Borisovs un Georgijs Kočetkovs. Pēdējais gan lielas pareizticīgo daļas skatījumā ir pārāk attālinājies no tradicionālām nostādnēm, jo iestājas par mūsdienu krievu valodas lietošanu liturģijā senslāvu valodas vietā. Šāda prakse krievu pareizticībā tiek uztverta ar aizdomām, jo saistīta ar 20. gs. 20. un 30. gados padomju varas atbalstīto „atjaunoto baznīcu”.

Ultrakonservatīvajam pareizticības spārnam (Mitrohina terminoloģijā – fundamentālistiem) raksturīgs radikāls nacionālisms, kuru nereti pavada antisemitisms, kas dažādās formās Krievijas sabiedrībā ir pastāvējis ilgu laiku (piespiedu kristības 19. gs., ebreju īpašumu grautiņi). Savulaik centriski noskaņotais patriarhs Aleksijs II

¹⁰ Autokefāla baznīca pareizticīgo terminoloģijā ir baznīca, kura ir pilnībā administratīvi un kanoniski neatkarīga un pati ievēl savus bīskapus. Konstantinopoles patriarhs uzskata, ka viņam ir ekskluzīvas tiesības pasludināt kādu baznīcu par autokefālu, taču tas ne vienmēr ticis ievērots.

¹¹ Cyril Hovorun, „The Fragile Promise of the Pan-Orthodox Council”, skatīts 06.06.2014., http://www.catholicworldreport.com/Item/3001/the_fragile_promise_of_the_panorthodox_council.aspx.

¹² Nikolai Mitrohin, *Russkaia pravoslavnaia cerkov': sovremennoe sostojanie i aktualnie problemi* (Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, 2006), 209.

¹³ Paul Valliere, „Theological Liberalism and Church Reform in Imperial Russia” in *Church, Nation and State in Russia and Ukraine*, ed. Geoffrey A. Hosking (London, Houndmills: Macmillan, 1991), 108-109.

¹⁴ 1993. gadā G. Jakuņinu KP B atcēla no garīdznieka amata. Formālais iemesls bija atteikšanās paklausīt aizliegumam garīdzniekiem kandidēt parlamenta vēlēšanās.

izpelnījās šī spārna kritiku, jo ebrejus nosauca par brāļiem. Ultrakonservatīvie pareizticīgo priesteri pēc tam neminēja viņa vārdu aizlūgumos.¹⁵

Šajā rakstā aplūkotās tēmas aktualitāti pastiprina nesenie notikumi, kas saistīti ar Ukrainu. Drīz pēc Krimas aneksijas MP priesteri mēģināja šajā teritorijā ar jauno varas struktūru palīdzību pārņemt Kijevas patriarhātam piederošo draudžu īpašumus.¹⁶ Krievijas atbalstīto nemiernieku kontrolētajos Austrumukrainas rajonos konstatēti gadījumi, kad protestantu draudzēm, kuras nemiernieki uzskata par prietumnieciskām, tiek izteikti draudi.¹⁷

Pareizticības un valsts attiecības mūsdienu Krievijā

Padomju laika beigās pareizticīgā baznīca beidzot, tāpat kā citas reliģiskās organizācijas, ieguva ne tikai formālu, padomju konstitūcijā garantētu, bet praksē neīstenotu brīvību no valsts iejaukšanās, bet arī faktisku neatkarību. 1990. gadā amatā ievēlētais patriarhs Aleksijs II bija pirmais MP vadītājs, kurš kopš Tihona ievēlēšanas 1917. gadā nonāca augstajā amatā bez valsts tiešas ietekmes. Daudzi pētnieki norāda, ka viņa karjera padomju laikā bija iespējama, pateicoties sakariem ar Valsts drošības komiteju.¹⁸ Vienlaikus atzīts, ka, būdams patriarhs, viņš ieņēma antikomunistisku nostāju. 1991. gadā viņš apsveica Jeļcinu ar uzvaru pār pučistiem. Aleksijs II 1996. gada prezidenta vēlēšanās lobēja Jeļcina ievēlšanu un aicināja nebalsot par Genādiju Zjuganovu, kā arī publiski kritizēja priesterus, kuri tomēr balsoja par komunistu kandidātu. Antikomunisms saskatāms arī „jauno mocekļu” kanonizācijā, pieminot tos, kuri ticības dēļ cieta padomju represiju gados (īpaši izceļot boļševiku nošauto cara Nikolaja II ģimeni). Tajā pašā laikā viņš vairākkārt uzsvēra, ka „baznīca ir šķirta no valsts, bet ne no sabiedrības”.¹⁹ Aleksijs II nosodīja militāra spēka izmantošanu Lietuvā 1991. gadā, sakot, ka tā ir ne tikai smaga

¹⁵ Grant Slater, „Russian Orthodox Voice Against Anti-Semitism Dies”, skatīts 17.06.2014., <http://www.jta.org/2008/12/05/news-opinion/world/russian-orthodox-voice-against-anti-semitism-dies>.

¹⁶ „Orthodox Priests Threaten to Seize Rival Church Property in Crimea, Prelate Says”, skatīts 29.07.2014., <http://www.themoscowtimes.com/article/496453.html>.

¹⁷ „Ukraine Rebels See Evangelicals as the Enemy”, skatīts 29.07.2014., <http://www.cbn.com/cbnnews/world/2014/July/Ukraine-Rebels-See-Evangelicals-as-the-Enemy/>.

¹⁸ Oksfordā esošā Kestona institūta pētnieki, analizējot dokumentus, secināja, ka Aleksiju II VDK savervēja 1958. gadā (John Garrard and Carol Garrard, *Russian Orthodoxy Resurgent: Faith and Power in the New Russia* (Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2008), 20); ASV ceļojuma laikā patriarham žurnālisti vaicāja, vai viņš sekos 6 Bulgārijas pareizticīgo bīskapu paraugam, kuri 1991. gadā publiski lūdza piedošānu pareizticīgiem disidentiem par to, ka 80. gados valdošā režīma ietekmē tos nosodīja. Aleksijs II izvairījās no tiešas atbildes (Jane Ellis, *The Russian Orthodox Church: Triumphalism and Defensiveness* (Houndmills, London: Macmillan Press, Ltd., 1996), 118).

¹⁹ Irina Papkova, „Russian Orthodox Concordat? Church and State under Medvedev”, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 39:5 (2011): 668–669.

politiska kļūda, bet baznīcas valodā tas ir grēks.²⁰ Viņš vairījās no populistiskiem lēmumiem un tāpēc asi reaģēja uz kampaņām kanonizēt kontraversālas Krievijas vēstures personības – Ivanu Bargo un Grigoriju Rasputinu – „kurš normāls ticīgais gribēs palikt baznīcā, kura vienlaikus godina slepkavas un mocekļus, izvirtuļus un svētos?”²¹ Tomēr Aleksija II darbība vienmēr nebija konsekventa. 1990. gada decembrī, vairākus mēnešus pirms 1991. gada augusta puča, viņš vienīgais no reliģiskajiem vadītājiem parakstīja atklātu vēstuli, kurā M. Gorbačovs aicināts nekavējoties izsludināt ārkārtas stāvokli, lai glābtu PSRS no sabrukuma. Patriarham tuvu stāvoši cilvēki vēlāk to skaidroja kā pārpratumu – būdams slims, patriarhs pilnībā neapzinājās, ko paraksta, un telefoniski deva atļauju ievietot savu vārdu zem dokumenta teksta.²² Šo rīcību var skaidrot ne tikai kā sabiedrisko attiecību kļūdu, bet arī kā norādi uz atšķirīgu attieksmi pret politikajām pārmaiņām MP vadībā, patriarhs laipoja starp dažādām frakcijām. Nav mazsvarīgs arī fakts, ka valdošā režīma kritika MP bija jauns un neierasts fenomens. 1987. gadā, kad sabiedrībā jau atklāti kritizēja staļinismu, patriarhs Pimens un arhiereju sinodes locekļi publicēja padomju režīmam glaimojošu vēstuli sakarā ar Oktobra revolūcijas gadadienu.²³

Oficiālā KPB nostāja par tās saistību ar politiku, kā pausts Svētās sinodes 1990. gada 3. aprīļa paziņojumā, ir, ka baznīca nevar nostāties partejisku interešu pusē un saistīt sevi ar kādu konkrētu politisku spēku. 1994. gada arhiereju koncilā tika pasludināts aizliegums garīdzniecībai piedalīties priekšvēlēšanu kampaņās un darboties politiskās partijās.²⁴ Iepriekš teiktais gan nenozīmē, ka MP nav nekādu priekšrakstu attiecībās ar valsti un sabiedrību. MP pozicionē sevi kā patriotisma veicinātāju. 1999. gadā baznīca izveidoja balvu „Slava Krievijai!” (*Slava Rossii!* – krievu val.), kuru pasniedza par panākumiem kultūrā, zinātnē, sportā un ekonomikā. Balvas saņēmēju izvēlē īpaša uzmanība tika izrādīta armijai. Starp apbalvotajiem bija arī Krievijas militārās industrijas pārstāvji. Pēc nāves tika apbalvots karavīrs Jevgēņijs Rodionovs, kas bija nogalināts karā ar čečenieņiem, tādējādi vairojot viņa kā simboliska tēla nozīmi propagandā, kuru valsts izvērtā ap Krievijas karu pret Čečenijas separatīstiem.²⁵

MP vadība izvirzīja vairākus konkrētus mērķus sadarbībā ar valsts varu: pēc 1917. gada revolūcijas atņemto baznīcas īpašumu atgūšana, armijas kapelānu dienesta ieviešana, pareizticības apguve skolās un augstskolās, konkurences ierobežošana „religiju tirgū”, it īpaši iegrožojot reliģiskās organizācijas ar ārzemju finansējumu. Līdz pat 21. gs. sākumam MP nebūt neveicās ar šo mērķu īstenošanu, izņemot

²⁰ Garrard, *Russian Orthodoxy Resurgent: Faith and Power in the New Russia*, 27.

²¹ Aleksei II, „O popitkah psevdorevnitelei pravoslavija samochinno kanonizirovatj tiranov i avanturistov”, *K voprosu o kanonizacii carja Ivana Groznovo i Grigorija Rasputina* (Izdatelstvo Serpuhovskovo Visockogo muzskovo monastirja, 2006), 6.

²² Ellis, *The Russian Orthodox Church*, 125–126.

²³ Michael A. Meerson, „The Political Philosophy of the Russian Orthodox Episcopate in the Soviet Period” in *Church, Nation and State in Russia and Ukraine*, 221.

²⁴ Vigilanskii, „Russkaia pravoslavnaia cerkov’: itogi dvadcatiletiaa religioznoi svobodi”, 44.

²⁵ Garrard, *Russian Orthodoxy Resurgent: Faith and Power in the New Russia*, 236.

pēdējo (līdz ar 1997. gada likumu par reliģiskām organizācijām tika ierobežota ārvalstu misionāru darbība). Pārējo uzdevumu īstenošana bija atkarīga no reģionu administrāciju labvēlības, jo federālā administrācija nesteidzās ieviest ticības mācību (vai tās ekvivalentu) un īpašumus baznīcai lielākoties nodeva ilgtermiņa nomā. Praksē pareizticīgie priesteri gan darbojās armijā, taču tam nebija federālās likumdošanas ietvara. Pareizticīgā kultūra tika pasniegta vairāku reģionu skolās, taču Putina pirmās prezidentūras beigās valdība federālā līmenī centās šo praksi pārtraukt. Pats Aleksijs II izvairījās no pārāk ciešas saistības ar politisko eliti vismaz publiskā telpā – viņš tikās ar Putinu, taču parasti tas bija patriarha rezidencē ārpus Maskavas. Putins gan bieži izteicās par pareizticības svarīgo lomu, taču daži viņa lēmumi nebija MP tikami – piemēram, 2008. gada lēmums atcelt līdzšinējo garīdzniecības atbrīvošanu no obligātā karadienesta.²⁶

Situācija Aleksija II attiecībā ar valsts varu mainījās Dmitrija Medvedeva prezidentūras laikā (no 2008. gada maija), taču tas bija īss posms, jo patriarhs mira 2008. gada decembrī. Aleksijs II atbalstīja viņa kandidatūru 2007. gada vēlēšanu kampaņas laikā. Tuvāki abu līderu kontakti, iespējams, saistīti gan ar to, ka Medvedeva sieva Svetlana bija reliģiski aktīvāka nekā Putinu laulātais pāris,²⁷ gan ar faktu, ka Medvedevs un Aleksijs bija pazīstami jau Putina pirmās prezidentūras laikā, kad Medvedevs vadīja Prezidenta administrācijas reliģiju lietu komisiju. Medvedevam kļūstot par Valsts prezidentu, viņa oficiālo vizīšu plānā Krievijas pilsētās parasti bija iekļauti baznīcu un klosteru apmeklējumi.²⁸

Aleksija II laikā KPB (precīzāk, arhiereju koncils) pieņēma „Pareizticīgās Baznīcas²⁹ sociālās koncepcijas pamatus” (2000), kas vēlāk daudz citēti un komentēti. Tāpat kā citi līdzīgi dokumenti, tas ir daudzslāņains teksts, kurā jaušama dažādu KPB pastāvošo ideju klātbūtne un vēlme ieņemt centrisku pozīciju, kas apmierinātu vairākumu. Dokumenta autori nenoliedz nacionālu valstu veidošanos un valstu suverenitātes principu. Taču vienlaikus jaušamas skumjas par PSRS sabrukumu: „Baznīca skumst, kad kopā ar multietnisku valstu sadalīšanos tiek izjaukta cilvēku vēsturiskā kopība, tiek pārkāptas to tiesības un daudzu cilvēku dzīvēs ienāk ciešanas.”³⁰

²⁶ Alicja Curanović, *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy* (London, New York: Routledge, 2012), 78.

²⁷ Pats V. Putins gan šad un tad izteicās par savu personisko reliģiozitāti – 2003. gadā intervijā amerikāņu žurnālistam Larijam Kingam viņš stāstīja, ka māte viņam uzdāvinājusi koka krustu, kas vēlāk nesadedzis atrasts nodegušas mājas krāsmatās. Savukārt viņa sieva Ludmila izdzīvojusi smagā autoavārijā un pēc tam kļuvusi ticīga (Greg Simons, *Religious Resurgence: The Influence of the Russian Orthodox Church as Reflected Through the Media* (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2004), 28).

²⁸ Papkova, „Russian Orthodox Concordat? Church and State under Medvedev”, 669–671.

²⁹ Šeit un turpmāk tekstā tiešos citātos saglabāti tajos lietotie lielie sākuma burti, kurus pareizticīgie lieto viņu tradīcijai nozīmīgos vārdos daudz biežāk, nekā parasti pieņemts literārajā valodā.

³⁰ *Pareizticīgās baznīcas sociālās koncepcijas pamati*, tulk. Dace Dolace (Jūrmala: Latvijas Kristīgā akadēmija, 2009), 123.

PSRS šajā dokumenta daļā nav minēta, taču uz to norāda konteksts – tūlīt tālāk tekstā runāts par Eirāzijas valstu sadalīšanos, kas „radīja mākslīgu plaisu starp tautām, ģimenēm un komerciālām savienībām”.³¹ Dokumenta autori globalizāciju pilnībā nenoraida un runā par tās „dabiskumu un neizbēgamību”, taču vienlaikus saista to ar „garīgu un kultūras ekspansiju”, pret kuru cīņā kā partneri redz arī valsti.³²

Dokumentā iekļauts nosodījums ultranacionālismam – „nacionālas jūtas var kļūt par grēkpilnu parādību cēloni – par agresīva nacionālisma, ksenofobijas, nacionālā pārkuma, etnisko konfliktu izraisītāju”.³³ Ši jau ilgstoši ir pareizticībai aktuāla tēma. Augot Otomaņu impērijas sastāvā esošo tautu prasībām pēc autonomijas un vēlāk neatkarības, Konstantinopoles patriarhāts 1872. gadā sasauktā vietējā koncilā noraidīja filētismu – etniskas baznīcas pastāvēšanas iespējamību un pretstatīja tai citu jēdzienu – „lokālā baznīca”, pie kuras pieder dažādu nacionalitāšu cilvēki. Neilgi pirms tam, 1860. gadā, Bulgārijas Pareizticīgā baznīca deklarēja neatkarību no Konstantinopoles patriarhāta, kas šo lēmumu uztvēra kā etnisku šovinismu.³⁴ Līdz ar to dogmatiskā līmenī pareizticība norobežojas no nacionālisma un reliģijas saplūšanas, taču praksē bieži vien tas ir citādāk. 19. gs. Krievijā arhibīskaps Nikanors vilka paralēles starp Vecās Derības Israēlu un „Svēto Krievzemi”. Viņaprāt, Dievs veidoja Israēla nacionālo pašapziņu, pasargājot to no sajaukšanās ar svešzemniekiem. No tā viņš atvasināja tēzi par to, ka patriotisms ir mūsdienās starp „svešām” ticībām dzīvojošo krievu pienākums.³⁵

Vēl vairāk reliģija un nacionālisms savijušies mūsdienu krievu pareizticībā, lai gan jāņem vērā, ka nacionālisms Krievijā ir fragmentējies dažādos virzienos (neoslavofilisms, eirāzisms u. c.).³⁶ Oficiālās uzrunās patriarhs Kirils noliedz plaši lietotā jēdziena „krievu pasaule” impēriskās konotācijas: „Kad mēs sakām „krievu”, tas nav skaidrojams tā, kā to dara mūsu nelabvēļi, kuri to attiecina uz Krievijas impēriju un Padomju Savienību. Kad mēs runājam par krievu pasauli, mēs runājam par lielo krievu civilizāciju, kura dzimusi Kijevas kristībās un izplatījusies plašajās Eirāzijas zemēs.”³⁷

³¹ *Pareizticīgās baznīcas sociālās koncepcijas pamati*, tulk. Dace Dolace (Jūrmala: Latvijas Kristīgā akadēmija, 2009), 123.

³² Turpat, 126–127.

³³ Turpat, 13.

³⁴ Daniel P. Payne, „Nationalism and the Local Church: The Source of Ecclesiastical Conflict in the Orthodox Commonwealth”, *Nationalities Papers*, 35:5 (2007): 836.

³⁵ John Strickland, *The Making of Holy Russia: The Orthodox Church and Russian Nationalism Before the Revolution* (New York: Holy Trinity Publications, 2013), 6.

³⁶ Tuvāk par mūsdienu krievu nacionālisma novirzieniem un „krievu idejas” versijām sk. John Brookfield, „Russian Nationalism” in *Routledge Handbook of Russian Politics and Society*, ed. Graeme Gill and James Young (London, New York: Routledge, 2012), 386–396.

³⁷ „Patriarch Kirill: The Church has always been a guarantee of peace and unity of the Russian and Ukrainian people”, skatīts 05.06.2014., <https://mospat.ru/en/2014/03/14/news99539/>.

Viņa runu analīze gan rāda, ka „krievu pasaules” konceptā stiprai Krievijai ierādīta galvenā vieta: „Krievijas vienotība, mūsu valsts pievelkošais spēks, krievu civilizācijas apvienošā misija ir starpnacionālā miera garantis plašajā Eirāzijas telpā.”³⁸ Arī būdams vēl metropolīts, Kirils publiskos izteikumos saistīja pareizticību ar Krievijas valsts stabilitāti un teritoriālo nedalāmību. 2002. gadā intervijā Maskavas *Radio Majak* uz jautājumu par Kaļiņingradas nākotni viņš atbildēja šādi: „Kamēr pareizticīgā baznīca ir Kaļiņingradas reģionā, tas vienmēr piederēs Krievijai.”³⁹ Stipras Krievijas ideja izvērstā imperiālistiskās ievirzes neokonservatīvās politiskās koncepcijās un programmās, kas parādījās 21. gs. sākumā. 2005. gadā tika publicēts dokuments *Russkaja doktrina*, kas aptver daudzas dzīves jomas, arī reliģiju. Šo dokumentu pozitīvi vērtēja nākamais patriarhs Kirils. Tajā Krievija tiek uzskatīta par atsevišķu civilizāciju. Krievijas robežas nav „vēsturiskās Krievijas”, proti, krievu kultūras telpas, robežas. Krievu nācija, viņuprāt, ietver sevī ne tikai krievus, bet arī ukraiņus un baltkrievus, gan izceļot „lielkrievu” īpašo lomu Krievijas vēsturē. Projekta autori sevi uzskata par „dinamiskiem konservatoriem”, kuri vēlas modernizēt Krieviju, balstoties uz pareizticību.⁴⁰

Pēc Kirila ievēlēšanas par patriarhu valsts un MP attiecības kļuva ciešākas un pavērās labvēlīgākas iespējas īstenot baznīcas iepriekš izvirzītos mērķus. 2009. gadā Medvedevs paziņoja, ka atbalsta gan kapelānu dienesta ieviešanu armijā, gan reliģiskās kultūras mācīšanu sākotnēji eksperimentālā kārtā, bet vēlāk, apbērojot pozitīvo pieredzi, arī pastāvīgi. Pareizticība minēta tikai kā viens no variantiem, izvēli atstājot vecāku ziņā un piebilstot, ka mācību priekšmetus par reliģiju var pasniegt tikai laicīgas personas.⁴¹ Tomēr tas netieši pavēra ceļu arī pareizticības mācīšanai. Atšķirībā no sava priekšteča Kirils daudz biežāk tiekas ar politiķiem un ir regulārs viesis valsts iestādēs. Tas gan vēl nedod pamatu apgalvot, ka Kirils iekļuvis Putina–Medvedeva varas tandēmā. Kā raksta poļu pētniece Alisja Kuranoviča (*Alicja Curanović*), „reliģiskais faktors nenosaka Krievijas politikas vispārējo virzienu. Tas neietekmē tās rīcību un globālo varas līdzsvaru tādā pašā mērā kā militārais potenciāls vai pieeja stratēģiskiem resursiem.”⁴² Jāņem vērā arī atšķirības starp KPБ publisko lomu un cilvēku ikdienas reliģiozitāti – 1990., 2005., 2006., 2008. gadā veikta aptauja (VTSIOM) rāda, ka daudzi aptaujātie (1600 respondentu 153 apdzīvotās vietās) identificē sevi ar pareizticību – 1990. g. 24%, 2005. g. 62%, 2008. g. 73%. Tomēr viņu zināšanas par reliģiju ir vājas (tikai 2% spēj nosaukt visus

³⁸ „V obshestve. Russkij mir ne otpuskajet Ukrainu”, skatīts 30.06.2014., http://www.ng.ru/week/2014-06-22/11_socium.html.

³⁹ Citēts pēc: Simons, *Religious Resurgence: The Influence of the Russian Orthodox Church as Reflected Through the Media*, 23.

⁴⁰ Curanović, *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy*, 109–110.

⁴¹ „Medvedev podderzhal ideju prepodavaniia osnov religioznoi kulturi i institut kapellanov”, skatīts 10.06.2014., <http://www.vesti.ru/doc.html?id=303821>.

⁴² Curanović, *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy*, 249.

desmit baušļus).⁴³ Tas norāda uz to, ka vairumam Krievijas pareizticīgo reliģiskā piederība primāri ir kultūras identitātes elements, kas maz saistīts ar reliģiozitātes izpausmēm tradicionālā izpratnē.

Kas attiecas uz MP dominējošo izpratni par Krievijas attīstības ceļu, tad, kā raksta pētnieks N. Mitrohins, KPB ir „stingri centralizētas Krievijas valsts piekritēja un ir pret jebkādu tās varenības mazinājumu (ar to saprotot teritorijas, bruņoto spēku un citu impēriskās varas simbolu samazināšanu)”.⁴⁴ Viņš to skaidro tā, ka nosacīti liberālie Krievijas vēstures posmi pareizticīgajai baznīcai asociējas ar negatīvu pieredzi: 20. gs. sākuma demokrātiskie pavērsieni sabiedrībā – ar kritiski vērtētām reformu kustībām baznīcā, Hruščova laika „atkusnis” – ar jaunu ticīgo vajāšanu vilni, Gorbačova „pārbūve” un 90. gadu sākums – ar citu reliģisku grupu (MP lietotā terminoloģijā – sektu) ienākšanu. Paradoksālā kārtā pat Staļina vārds, par spīti vajāšanām, saistīts ar baznīcu skaita pieaugumu un garīdznieku atgriešanos no soda izciešanas nometnēm.⁴⁵ Tas izskaidro to, kāpēc daļa garīdzniecības un citu pareizticības aktīvistu pozitīvi attiecas pret neostaļinisma tendencēm mūsdienu Krievijā. MP sinodālās nodaļas attiecībām ar sabiedrību vadītājs Vsevolods Čaplins neseno paziņoja, ka pareizticīgā baznīca neredz iemeslus, kāpēc neatļaut referendumu par Volgogradas pārdēvēšanu par Staļingradu (atbalstu šādam referendumam pauda arī V. Putins). V. Čaplins gan atzina, ka Staļins bijis ticīgo vajātājs, taču piebilda, ka daudzi garīdznieki Staļina dzīves pēdējos gadus vērtē pozitīvi. Viņš arī teica, ka Staļina vērsanos pret baznīcu mūsdienās izmantojot ultraliberāli, „lai apšaubītu kristiešu tiesības lietot spēku pret tēvzemes iekšējiem un ārējiem ienaidniekiem”.⁴⁶

MP pozitīvi uztvēra reliģijas iekļaušanu Putina administrācijas nacionālās drošības stratēģijā (2000), kurā viens no uzdevumiem ir „dot pretsvaru [...] citu valstu kultūrreliģiskai ekspansijai Krievijas teritorijā”.⁴⁷ Atsauces uz garīgumu saglabātas šīs koncepcijas revidētajā versijā, kura pieņemta ar prezidenta D. Medvedeva dekrētu 2009. gadā. Tajā kā viens no priekšnoteikumiem valsts drošībai minēta „pilsoņu garīgo vērtību saglabāšana” un „daudznacionālās Krievijas Federācijas tautas garīgā vienotība”.⁴⁸ Garīgās drošības koncepts ir iegājis Krievijas politiskajā leksikā, un to izmanto arī no reliģijas vismaz formāli tālu stāvoši politiķi. 2003. gadā Krievijas Valsts domes komunistu frakcijai piederošais Viktors Zorkaļtsevs teica: „Apziņas

⁴³ Simons, *The Role of the Russian Orthodox Church Since 1990: Changing Dynamics of Politics and Religion*, 61.

⁴⁴ Mitrohin, *Russkaia pravoslavnaia cerkov': sovremennoe sostoianie i aktualnie problemi*, 265.

⁴⁵ Turpat, 265–266.

⁴⁶ Juris Tihonovs, „Baznīca Krievijā atbalsta referendumu par Staļingradu”, *Diena*, 09.06.2014., 10.

⁴⁷ „National Security Concept of the Russian Federation”, skatīts 01.07.2014., <http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/1e5f0de28fe77fdcc32575d900298676/36aba64ac09f737fc32575d9002bbf31!OpenDocument>.

⁴⁸ „Strategiia nacionalnoi bezopasnosti Rossiskoi Federatsii do 2020. goda”, skatīts 04.06.2014., <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.

brīvībai ir robežas. Šīs robežas iespējams definēt ar vienu jēdzienu – garīgā drošība.”⁴⁹ Pareizticīgā baznīca atsauca uz garīgās drošības konceptu, lai vērstos pret jaunu reliģiju ienākšanu Krievijā. Kā minēts iepriekš rakstā, tas tai izdevās jau Jeļcina prezidentūras laikā, kad Valsts dome 1997. gadā pieņēma jaunu likumu par reliģisko organizāciju darbību, kurā par tradicionālām uzskatītas reliģijas ir nošķirtas no netradicionālām. Pareizticība, islāms, jūdaisms un budisms aizvien vairāk tika uztvertas kā valsts atzītas reliģijas. Tieši šīm reliģijām Medvedeva administrācijas laikā tika ļauts darboties armijā un pasniegt ticības mācību valsts skolās.⁵⁰

Iepriekš sacītais gan nenozīmē, ka MP vienmēr ir ieņēmis politiskajai elitei labvēlīgu pozīciju. Krievijas–Gruzijas konflikta laikā 2011. gadā abu pareizticīgo baznīcu vadītāji izplatīja kopīgu paziņojumu, kurā iestājās par mieru. Gruzijas patriarhs apmeklēja tolaik okupēto Gori pilsētu, vedot humanitāro palīdzību. Kirils, toreiz vēl būdams metropolīts, paziņoja, ka ir iestājies par to, lai šāda vizīte būtu iespējama, un ka ir nodevis Gruzijas patriarha Iljas II vēstules Krievijas prezidentam D. Medvedevam un premjerministram V. Putinam. Acīmredzot šajā gadījumā MP attieksmē izšķirīgs bija fakts, ka karoja divas valstis ar lielu pareizticīgo skaitu, tādējādi graujot priekšstatu par „pareizticīgās pasaules” vienību. 2011. gadā MP iestājās par taisnīgu vēlēšanu procesu Krievijā, sakot, ka jābūt lielākai sabiedrības kontrolei pār vēlēšanu procesu.⁵¹

Pareizticība un Krievijas ārpolitika

MP tika ierādīta vieta ārpolitikas stratēģijā jau padomju varas gados. Viens no imesliem MP darbības atjaunošanai Otrā pasaules kara laikā pēc tam, kad gandrīz visi tās vadošie garīdznieki tika represēti, bija PSRS ārpolitiskās intereses. Kā liecina arhīvos saglabāties valsts drošības struktūru darbinieka, vēlākā Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes priekšsēdētāja Georgija Karpova ziņojums, J. Staļins jau pirms tikšanās ar patriarha pienākumu izpildītāju Sergiju un viņa pavadoņiem 1943. gadā interesējās par to, cik plaši ir MP kontakti ārzemēs.⁵² MP bija ļauts izvērst aktīvu starptautisko darbību – 1945. un 1946. gadā uz ārzemēm devās 17 delegācijas. Pirmo reizi vēsturē Maskavas patriarhs apmeklēja Svēto zemi, viesojoties Libānā, Sirijā, Palestīnā un Ēģiptē. Visas šīs vizītes (to mērķus, delegāciju sastāvu, to locekļu uzvedību ceļojumu laikā) MP detalizēti saskaņoja Krievu

⁴⁹ Citēts pēc: Daniel P. Payne, „Spiritual Security, the Russian Orthodox Church, and the Russian Foreign Ministry: Collaboration or Cooptation?”, *Journal of Church and State*, 52:4 (2010), 715.

⁵⁰ Katja Richters, „The Russian Orthodox Church and Medvedev’s Modernisation Policy: Allies or Foes?”, *Religion, State and Society*, 40:3/4 (2012): 364–365.

⁵¹ Nikita Lomagin, „Interest Groups in Russian Foreign Policy: The Invisible Hand of the Russian Orthodox Church”, *International Politics*, 49:4 (2012): 510–511.

⁵² Anna Dickinson, „A Marriage of Convenience? Domestic and Foreign Policy Reasons for the 1943 Soviet Church-State ‘Concordat’”, *Religion, State and Society*, 28:4 (2000): 340.

pareizticīgās baznīcas lietu padomē.⁵³ Ņemot vērā propadomisko noskaņojumu, kas pirmajos pēckara gados bija izplatīts starp krievu emigrantiem sakarā ar PSRS lomu uzvarā pār nacismu, viens no MP diplomātiskajiem mērķiem bija komunikācija ar emigrantu kopienām (Francijā un citur).⁵⁴ Tas sakrita ar PSRS kampaņu par to pilsoņu atgriešanos, kuri bija pametuši valsti kara gados. Arī vēlāk itin bieži MP tika uzticēti PSRS ārlietu politikai pieskaņoti uzdevumi – 1957. gadā patriarhs Aleksijs I apsveica Kipras arhibīskapu Makariju ar atgriešanos no izsūtījuma. 1978. gadā patriarhs Pimens apmeklēja Kipru un tās toreizējo arhibīskapu Hrizostomu. Kā teikts propagandas rakstā kādā labi ilustrētā, kvalitatīvi iespiestā izdevumā, kura izdošanu PSRS varas iestādes pieļāva, lai demonstrētu reliģijas brīvību, Pimens „paua pilnīgu Krievu pareizticīgās baznīcas bērnu atbalstu Kipras tautas taisnīgai cīņai par savas valsts vienotību un neatkarību”.⁵⁵ 1971. gadā, kad jau bija zināms par Somijas valdības priekšlikumu rīkot Eiropas drošības un sadarbības konferenci, Zagorskā notika kārtējā Somijas luterāņu un MP teologu tikšanās. Tās komunikē iekļauts atbalsts šim plānam, kā arī atbilstoši padomju ārpolitikas retorikai piesaukt imperiālisms kā miera šķērslis.⁵⁶

Jaunajos politiskajos apstākļos pareizticīgās baznīcas saistība ar Krievijas ārpolitiku kļuvusi daudz ciešāka nekā padomju laikā. 2001. gadā uzrunā Krievijas Ārlietu ministrijas Diplomātu akadēmijā metropolīts Kirils postulēja trīs valsts un MP sadarbības aspektus ārpolitikā: 1) ārzemēs esošu padomju laikā zaudētu Krievijas valsts un pareizticīgās baznīcas īpašumu un mākslas vērtību (ieskaitot sakrālus objektus) atgūšana Krievijas valsts un MP īpašumā; 2) tautiešu politika (ieskaitot ticīgo tiesību aizstāvību) Krievijai tuvās un tālās zemēs; 3) multipolaritātes principa ievērošana starptautiskajās attiecībās.⁵⁷ 2003. gadā patriarhs Aleksijs II pirmo reizi apmeklēja Krievijas Ārlietu ministriju oficiālā vizītē. Pēc tam tika izveidota pastāvīga Ārlietu ministrijas un MP darba grupa, kura sanāk uz regulārām sanāksmēm.⁵⁸ Kā rāda šo sanāksmju darba plāni, tajās tiek apspriestas plānotās patriarha ārzemju vizītes, citu reliģisko grupu (piem., Romas katoļu baznīcas) darbība

⁵³ Mihail Odincov, *Ruskaia pravoslavnaia cerkov' nakanune i v epohu stalinskogo socializma 1917-1953 gg.* (Moskva: ROSSPEN, 2014), 349.

⁵⁴ Curanović, *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy*, 53.

⁵⁵ *Ruskaia pravoslavnaia cerkov'* (Moskva: Izdanie Moskovskoi patriarhii, 1980), 152.

⁵⁶ Heta Hurskainen, *Ecumenical Social Ethics as the World Changed. Social-Ethical Discussion in the Ecumenical Dialogue between the Russian Orthodox Church and the Evangelical Lutheran Church of Finland 1970-2008* (Helsinki: Luther-Agricola Society, 2013), 105-106; Interesanti, ka atsauce uz imperiālismu ir tekstā palikusi par spīti tam, ka parasti somu puse šajās sarunās centās izslēgt jebkādas politiskas retorikas iekļaušanu kopīgos paziņojumos.

⁵⁷ Nikita Lomagin, „Interest groups in Russian Foreign Policy: The Invisible Hand of the Russian Orthodox Church,” *International Politics*, 49:4 (2012): 504.

⁵⁸ Robert C. Blitt, „Russia's „Orthodox” Foreign Policy: The Growing Influence of the Russian Orthodox Church in Shaping Russia's Policies Abroad”, 380–381. skatīts 12.06.2014., <https://www.law.upenn.edu/live/files/142-blittboyd33upajintl3632011pdf>.

pasaulē, kopīga stratēģija starptautiskos forumos.⁵⁹ Pēc patriarha Aleksija II nāves Krievijas ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs teica, ka „ir neiespējami novērtēt pārāk augstu baznīcas galvas nozīmi mūsu Tēvzemes pozīciju stiprināšanā pasaulē un Krievijas starptautiskā prestiža veicināšanā”.⁶⁰ Amerikāņu pētnieki Džons un Kerola Džerāri (*John and Carol Garrad*) pareizticīgās baznīcas ciešās attiecības ar Ārlietu ministriju uzskata par MP maigās varas uzvaru un savā grāmatā par pareizticību demonstrē, kā MP rūpīgi vairāku gadu garumā darbojās, lai šīs attiecības nostiprinātu. Tajā pašā 2003. gadā MP Ārējo baznīcas sakaru nodaļa rīkoja Krievijas Ārlietu ministrijas divsimtgades svinības, kurās vairākiem vadošiem Ārlietu ministrijas darbiniekiem pasniedza baznīcas apbalvojumus.⁶¹

Svarīgs diplomātisks, uz „krievu pasaules” konsolidēšanu vērstis solis bija MP 2007. gada apvienošanās ar Krievu aizrobežu pareizticīgo baznīcu, ko izveidoja krievu emigranti pēc Oktobra revolūcijas un kas ilgstoši bija ļoti kritiska pret baznīcu Krievijā. Šiem centieniem ir priekšvēsture, jo jau Aleksija II laikā, it īpaši nākot pie varas Putinam, pieauga MP un Krievijas ārlietu politikas veidotāju sadarbība, piesaistot krievu diasporu pasaulē.⁶² Par vienu no prioritātēm MP darbībai ārvalstīs uzskatīts „atbalsts tautiešiem”.⁶³ Tāpēc likumsakarīgi, ka Ārlietu ministrija saskata MP stratēģisku partneri tautiešu politikas īstenošanā. Ne velti tautiešu politiku reglamentējošais 1999. gada likums 2010. gadā papildināts ar šādu paragrāfu (17.8): „Krievijas Federācija, atzīstot reliģisko organizāciju lomu tautiešu konsolidācijā, atbalsta sociāli nozīmīgas reliģisko organizāciju iniciatīvas garīgās palīdzības sniegšanai tautiešiem, viņu dzimto valodu un kultūru saglabāšanā.”⁶⁴ Ārlietu ministra pirmā vietnieka A. Avdejeva skatījumā Krievijas valsts varai vajag „izmantot

⁵⁹ Sk., piemēram, informāciju par darba grupas sanākumi 2009. gada jūnijā. „O provedenii xiii zasedaniia rabochei grupi po vzaimodeistviuu Russkoi Pravoslavnoi Cerkvi i Ministerstva inostrannih del Rossiskoi Federacii”, skatīts 12.06.2014., <https://mospat.ru/ru/2009/06/29/news3451/>.

⁶⁰ Sergey Lavrov, „The Message of Sergey Lavrov, Minister of Foreign Affairs of Russia, to the Holy Synod of the Russian Orthodox Church Over the Death of Patriarch Alexy II of Moscow and All Russia”, skatīts 02.06.2014., http://mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcb3/e99d01ee8637c3d6c3257523003f9f6d!OpenDocument.

⁶¹ Garrard, *Russian Orthodoxy Resurgent: Faith and Power in the New Russia*, 248–249.

⁶² Payne, „Spiritual Security, the Russian Orthodox Church, and the Russian Foreign Ministry: Collaboration or Cooptation?”, 712.

⁶³ „Opredelenie Osviashchennogo Arhiereiskogo Sobora Russkoi Pravoslavnoi cerkvi «O voprosah vnutrennei zhizni i vneshnei deiatelnosti Russkoi Pravoslavnoi Cerkvi»”, skatīts 09.0.2014., <http://www.patriarchia.ru/db/print/1402551.html>.

⁶⁴ „Federalnii zakon o gosudarstvennoi politike Rossiskoi Federatsii v otnoshenii sootechestvennikov za rubezom”, skatīts 20.06.2014., <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dgpch.nsf/1a268548523257ccc325726f00357db3/8440d36903c217a4c3257776003a73f5!OpenDocument>; Par valodām un kultūrām likumā runāts daudzskaitlī, jo Krievijā jēdzienu „tautieši” (*sootechestvenniki*) saprot plaši un ar to apzīmē gan dažādu tautību Krievijas pilsoņus, kas dzīvo ārzemēs, gan tos ārzemēs dzīvojošos cilvēkus, kas pieder tautām, kuras vēsturiski dzīvo Krievijas Federācijā, gan bijušās PSRS pilsoņus, kuri tagad ir citu valstu pilsoņi vai bezpavalstnieki (tā paša likuma 1. pants).

pareizticīgās vērtības, lai veidotu patiesu Krievijas tēlu pasaulē.⁶⁵ Krievijas Ārlietu ministrijas liktie akcenti aplūkojami plašākā kontekstā – mūsdienu Krievija iegulda lielus finanšu un administratīvos resursus tautiešu politikas īstenošanā. To apmēra ziņā velkamas paralēles ar Veimāras republikas atbalstu (tikai Krievijas politika ir daudz agresīvāka) vāciešiem Ungārijā, Čehoslovākijā, Baltijas valstīs un citās valstīs, kuras izveidojās pēc Pirmā pasaules kara impēriju sabrukuma rezultātā un kurās tie bija kļuvuši par etnisku minoritāti. Šajā atbalstā bija iesaistītas arī reliģiskas organizācijas, piemēram, Evaņģēliskā Gustava Ādolfa biedrība.⁶⁶

Vēl viena MP un Krievijas varas iestādēm kopīga interešu joma ir to valstu piesaistīšana, kuras vēsturiski ilgstoši bijušas Krievijas sastāvā. Prezidents B. Jeļcins Neatkarīgo valstu savienību uzskatīja drīzāk par līdzekli kontaktu uzturēšanai starp vismaz daļu bijušo PSRS republiku, lai izvairītos no Dienvidslāvijas scenārija, bet Aleksijs II atbalstīja „slāvu vienību”, iestājoties par Krievijas, Baltkrievijas un Ukrainas ciešu sadarbību. Pēc PSRS likvidācijas baznīcas vadība pauda nožēlu par „mākslīgu” slāvu republiku atšķiršanos.⁶⁷ Kad Jeļcina pēcteču laikā šis uzskats guva valstisku atbalstu, izvērtās valsts un MP aktivitātes šajā jomā. 2011. gadā Krievijas, Baltkrievijas un Kazahstānas prezidenti parakstīja deklarāciju par Eirāzijas ekonomisko integrāciju. Tas bija viens no simboliskiem soļiem sarežģītajos un pretrunīgajos centienos veidot ciešāku savienību Krievijas un vairāku citu bijušo PSRS republiku starpā. Tā bija daļa no Putina plāna dibināt ko līdzīgu Eirāzijas Šengenai – ekonomiski politiskai vairāku valstu ūnijai.⁶⁸ Līdztekus valsts politiskiem centieniem MP izvērta ciešāku sadarbību ar savām struktūrām kaimiņvalstīs. 2011. gada arhierēju koncila dokumentā izteikts atbalsts Ukrainas Pareizticīgajai baznīcai, paužot cerību, ka „atdalījušies brāļi un māsas atgriezīsies glābjošajā mātes baznīcas klēpī”,⁶⁹ un pieminēta situācija Moldovā, kurā, līdzīgi kā virknē citu bijušo PSRS republiku, izveidojušās MP struktūras. Dokumentā pozitīvi vērtēta pareizticības situācija Baltijas valstīs, kā problēmu gan minot situāciju Igaunijā, kur pastāv divas pareizticīgās baznīcas.

Ņemot vērā iepriekš minēto, nav nejaušība, ka MP jautājumos, kas skar tā struktūru darbību ārpus Krievijas, atsaucas uz etnisko minoritāšu tiesībām. Tas notika Igaunijā, kad emigrācijā esošā pareizticīgā baznīca tur tika reģistrēta ar vēsturisko nosaukumu „Igaunijas Apustuliskā pareizticīgā baznīca” un līdz ar to atzīta par pirms kara pastāvošās Pareizticīgās baznīcas īpašumu pārņēmēju. MP uzticīgais Tallinas un visas Igaunijas metropolīts Kornēlijs nosūtīja vēstuli EDSO komisāram nacionālo minoritāšu jautājumos, kurā teikts, ka šis ir solis pret mazākumtautībām

⁶⁵ Citēts pēc: Mitrohin, *Ruskaia pravoslavnaia cerkov': sovremennoje sostojanije i aktualnije problemi*, 246.

⁶⁶ Rogers Brubaker, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 121.

⁶⁷ Nikita Lomagin, „Interest Groups in Russian Foreign Policy: The Invisible Hand of the Russian Orthodox Church”, 500.

⁶⁸ Turpat, 501.

⁶⁹ Šī frāze norāda uz situāciju Ukrainā, kur pastāv vairākas no MP neatkarīgas pareizticīgo baznīcas.

Igaunijā. Kirils, kas tolaik vēl bija MP Ārējo baznīcas sakaru nodaļas vadītājs, vērsās pie Krievijas Ārlietu ministrijas, lūdzot palīdzību. Patriarhs Aleksijs uz kādu laiku pārtrauca attiecības ar Konstantinopoles patriarhātu, kura jurisdikcijā atradās jaunreģistrētā Igaunijas baznīca. MP Krievijas Valsts domē lobēja ekonomiskas sankcijas pret Igauniju. Prezidents B. Jeļcins neatbalstīja šādu soli, un beigu beigās MP un Konstantinopoles patriarhāts vienojās par kompromisu, kā rezultātā Igaunijas valsts atzina arī otru – MP paspārnē esošo – baznīcu. Konflikts gan laiku pa laikam uzplaiksnī atkal, kā tas bija 2000. gadā Konstantinopoles patriarha Bartolomeja vizītes laikā Igaunijā, un to nosodīja patriarhs Aleksijs.⁷⁰

Krievijā katrai no iesaistītajām pusēm – valstij un baznīcai – ir savas intereses partnerībā. Politiskā elite uztver Pareizticīgo baznīcu kā spēku, kas var konsolidēt krievu diasporu. Pareizticīgajai baznīcai tā ir iespēja nostiprināt savas pozīcijas, izmantojot valsts resursus. Tas izpaužas, piemēram, jautājumā par ārpus Krievijas esošo cariskās Krievijas laikā celto baznīcu ēku iegūšanu. 2001. gadā Kirils paziņoja, ka Rietumeiropā esošās baznīcas tika celtas krievu tautas garīgai vienotībai. Celniecība notika pareizticīgās baznīcas un Krievijas Ārlietu ministrijas pārziņā. Kirila skatījumā Krievija zaudēja šos īpašumus, jo padomju laikā valstij nebija intereses par baznīcām. Viņaprāt, šie īpašumi piederēja valstij un tāpēc Krievijas Federācijai tie jāatgūst. Situācija gan nav vienkārša, jo pēc padomju režīma izveides krievu pareizticība Rietumeiropā fragmentējās, draudzēm pievienojoties dažādām atšķirīgām pareizticīgo jurisdikcijām. Daudzas draudzes līdz ar Parīzes metropolītu Eilogiju 1931. gadā pārgāja Konstantinopoles patriarhātā.⁷¹ Baznīcu nonākšana MP rīcībā tiek skaidrota saistībā gan ar kultūru (krievu tautas vienošana), gan ar drošību. Pēc tam, kad 2009. gadā MP rīcībā nonāca sv. Nikolaja baznīca Bari, Itālijā, Kirils teica: „Šodien vairāk nekā jebkad agrāk Krievu pareizticīgā baznīca saskaras ar vajadzību nodrošināt ārējos apstākļus dievlūdžēju uzņemšanai.”⁷² Krievijas īpašumā nonākušās baznīcu ēkas saņem bagātīgu finansējumu no valsts budžeta – Nicas svētā Nikolaja katedrāles (Francija) restaurācijas budžets plānots ap 20 miljonu ASV dolāru.⁷³ Dievnamu pārņemšana nereti ir bijusi saistīta ar ilgiem tiesas procesiem (kā Nicā esošās baznīcas gadījumā) un ar spriedzes pastiprināšanos starp MP un ārpus tā pastāvošām pareizticīgo baznīcām. Arguments, kuru, atsaucoties uz baznīcas tradīciju, bieži ir izmantojis MP – katrā valstī kanoniski iespējama tikai viena baznīca –, mūsdienās ir strīdīgs. Kad Rietumeiropas ekzarhātam (ar centru Parīzē), kas pieder Konstantinopoles patriarhātam, MP piedāvāja apvienoties ar „mātes baznīcu”, tā vadība atbildēja, ka ekzarhāts ir kļuvis „par daudz nacionālu

⁷⁰ Andrew Evans, „Forced Miracles: The Russian Orthodox Church and Postsoviet International Relations”, *Religion, State and Society*, 30:1 (2002): 36–37.

⁷¹ Payne, „Spiritual Security, the Russian Orthodox Church, and the Russian Foreign Ministry: Collaboration or Cooptation?”, 717–718.

⁷² „Patriarch Kirill Thankful to Russian, Italy Authorities for Transfer of Bari Church”, skatīts 04.06.2014., <http://www.interfax-religion.com/?act=news&div=5750>.

⁷³ „Nachinaetsja razrabotka proekta revstavratsii Sviato-Nikolskogo sobora v Nice”, skatīts 10.06.2014., http://e-vestnik.ru/society/nikolskiy_sobor_nitsta_7091/.

baznīcu, kura kopš emigrācijas atrodas ārpus jebkuras autokefālas baznīcas kano-niskajām un teritoriālajām robežām, ieskaitot Maskavas patriarhātu”⁷⁴

Multipolaritātes princips Krievijas ārpolitikā tiek saistīts ar Rietumu lielvalstu dominances mazināšanu. Pareizticīgās baznīcas stratēģijā tas atklājās, piemēram, bijušās Dienvidslāvijas konflikta laikā 1999. gadā. NATO intervences laikā Serbijā MP ne tikai iestājās par mieru reģionā un rūpējās par humanitāro palīdzību, bet arī Aleksija II personā pauda solidaritāti ar Serbijas Pareizticīgo baznīcu un nosodīja NATO iesaistīšanos militārās operācijās, vienlaikus kritizējot Miloševića valdību par represijām Kosovā.⁷⁵ Serbijas patriarhs Pāvils Maskavā apmeklēja patriarhu Aleksiju, un abi paziņoja par vienotu pozīciju konflikta noregulējumam – Bosnijas serbi būs gatavi parakstīt miera līgumu, ja viņiem būs ļauts veidot konfederāciju ar Serbiju. Vēlāk Aleksijs atbalstīja Serbijas kontroli pār Kosovu, nosaucot to par „pareizticībai svētu vietu”⁷⁶ MP un Krievijas valsts struktūras ir bijušas vienotas nostājā, ka jāmazina ASV globālā ietekme. ASV valdības kritiski izteikumi par Krievijā notiekošo tiek uztverti kā ASV iejaukšanās. Tā tas bija gadījumā, kad prezidenta B. Klintonas administrācija 1997. gadā kritizēja izmaiņas likumdošanā par reliģiskām organizācijām, kas radīja šķēršļus protestantiem.⁷⁷

Cīņa pret Rietumu liberālismu ir bijis viens no motīviem, lai MP iesaistītos starptautiskajās attiecībās, lobējot projektus un dokumentus, kuri atbilst MP teoloģiskajiem principiem. Arī šajā procesā baznīca saņēmusi Krievijas valsts atbalstu. Ārlietu ministrs S. Lavrovs ir personiski paudis MP identisku pozīciju, sakot, ka Krievija atgriežas pie tradicionālām garīgām vērtībām, kamēr Rietumi no tām atālinās.⁷⁸ Viņa izteikumos parādās postkoloniālisma pieskaņa, skaidrojot Rietumu politiku kā vēlmi dominēt un uzspiest savas vērtības. 2011. gadā ANO Cilvēktiesību padome pieņēma rezolūciju, kurā pamatbrīvības un cilvēktiesības saistītas ar tradicionālām vērtībām (rezolūcija Nr. A/HRS/16/L.6) – to rosināja Krievija. Sākums šī dokumenta pieņemšanai saistīts ar Kirila runu padomes rīkotā seminārā par cilvēktiesībām Strasbūrā 2008. gadā. Pieņemtajā rezolūcijā cieņa, brīvība un atbildība sauktas par tradicionālām vērtībām, kuras ir kopīgas visai cilvēcei. Vienlaikus norādīts uz ģimenes lomu šo vērtību tālāknodošanā.⁷⁹ Pēdējo minēto aspektu MP

⁷⁴ Citēts pēc: Payne, „Spiritual Security, the Russian Orthodox Church, and the Russian Foreign Ministry: Collaboration or Cooptation?”, 725.

⁷⁵ Lomagin, „Interest Groups in Russian Foreign Policy: The Invisible Hand of the Russian Orthodox Church”, 505.

⁷⁶ Evans, „Forced Miracles: The Russian Orthodox Church and Postsoviet International Relations”, 40.

⁷⁷ Curanović, *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy*, 237.

⁷⁸ „S. Lavrov: Zapad otdelajetsia ot Rossii iz-za eo vozvrata k pravoslaviiu”, skatīts 09.05.2014., <http://www.pravoslavie.ru/news/71250.htm>.

⁷⁹ „Resolution adopted by the Human Rights Council*16/3. Promoting human rights and fundamental freedoms through a better understanding of traditional values of humankind”, skatīts 09.06.2014., <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G11/124/92/PDF/G1112492.pdf?OpenElement>.

izmantoja, lai starptautiskos forumos kritizētu Rietumvalstu politiku attieksmē pret seksuālajām minoritātēm. ASV un ES neatbalstīja rezolūciju, norādot, ka to var izmantot seksuālo minoritāšu diskriminācijā, kā arī Rietumos kritizētu prakšu (piem., sieviešu apgrauzīšanas) saglabāšanā. Līdzsvars starp indivīda un kopienas tiesībām un brīvībām nav vienkāršs jautājums starptautiskajās tiesībās, tomēr prioritāte ir indivīda tiesībām, jo globalizētā pasaulē ir naivi uztvert kopienas kā monolītus veidojumus ar stabilām vērtībām un kultūru.

Kirils personīgi izrādījis lielu interesi par cilvēktiesību tematiku. 2006. gadā tika izveidota darba grupa, lai rakstītu pareizticīgās baznīcas cilvēktiesību koncepciju. Šajā gadā šādu dokumentu pieņēma Pasaules krievu tautas kongress, kas gan nav pareizticīgās baznīcas struktūra, taču tajā baznīcai ir liela ietekme. Kirils kongresā uzstājās ar runu, kurā norādīja, ka pareizticīgajai baznīcai nav pieņemami juridiski standarti, kuri ir pretrunā ar tās mācību. Divu gadu laikā Kirila izveidotā darba grupa sanāca 15 reizes un paralēli konsultējās ar citām organizācijām, arī, kā atzina Kirils, ar valsts iestādēm. 2008. gadā MP tika pieņemts grupas sacerētais dokuments (*Osnovi uchenija Ruskoj Pravoslavnoj Cerkvi o dostoinstve, svobode i pravakh čeloveka* – krievu val.). Kā secinājusi pētniece Kristīne Štēkle (*Kristina Stoeckl*), tas veidots, pretnostatot vairākus konceptus: liberālisms/tradīcija; sekulārisms/religija; individuālās cilvēktiesības / kopienas, nācijas un ģimenes tiesības. Atšķirībā no agrākām debatēm par cilvēktiesībām šajā dokumentā MP vairs neveido ainu par monolītu, liberāli domājošu Rietumu sabiedrību, bet saskata tajā sabiedrotos, kas iestājas par konservatīvām vērtībām – piemēram, katoļu baznīcu (par spīti agrākiem konfliktiem, kad MP uztvēra katoļu bīskapiju izveidi Krievijā kā mēģinājumu misionēt starp pareizticīgajiem). MP nostādņēs hantingtoniska civilizāciju konflikta vietā postulēts konflikts starp sekulāristiem – liberāļiem un ticīgajiem – tradicionālistiem.⁸⁰ Šāda interpretācija, kura vairs neizvirza pareizticību kā vienīgo morāles un kopienas vērtību sargātāju, paver iespējas veidot ciešāku sadarbību ar citām konservatīvām sekulārām un reliģiskām organizācijām. 2008. gadā Itālijā notika pirmais Eiropas katoļu–pareizticīgo forums, kura tēma bija ģimene. Tā dalībnieki nosodīja bērnu dzimšanu ārpus laulības, abortus un homoseksualitāti.⁸¹ Vēl viens zīmīgs ilustratīvs piemērs bija process pret Itālijas valsti Eiropas cilvēktiesību tiesā, kura pirmajā instancē 2009. gadā aizliedza skolās publiski izlikt krucifiksus, jo tas pārkāpj valsts neitralitāti reliģijas lietās. 2011. gadā tiesas Lielā palāta lēmumu atcēla.⁸² Šādā procesa iznākumā svarīga loma bija Vatikāna, *The European Centre for Law and Justice* (ASV situēta konservatīvo evaņģelikāņu balstīta juristu firma), des-

⁸⁰ Kristina Stoeckl, „The Human Rights Debate in the External Relations of the Russian Orthodox Church”, *Religion, State & Society*, 40:2 (2012): 214–216.

⁸¹ Simons, *The Role of the Russian Orthodox Church Since 1990: Changing Dynamics of Politics and Religion*, 91.

⁸² Lielās palātas spriedumā skaidrots: lai arī krucifikss ir reliģisks simbols, nav pierādījumu, ka tā atrašanās publiskā telpā ietekmētu skolēnus. „Crucifixes in Italian State-school classrooms: the Court finds no violation”, skatīts 10.06.2014., [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx#{„display”:\[„1”\],”dmdocnumber”:\[„883171”\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx#{„display”:[„1”],”dmdocnumber”:[„883171”]}).

mit valstu (galvenokārt Austrumeiropas, arī Krievijas) politiķu un MP centieniem. Pareizticīgās baznīcas lomu īpaši atzīmēja Itālijas valdība, tās sūtnim apmeklējot patriarhu Kirilu.⁸³

Šādu pakāpenisku MP pozīcijas maiņu iespējams skaidrot ar to, ka Krievija cenšas parādīt sevi kā lielvalsti, kura aktīvi iesaistās starptautisku problēmu risināšanā, tāpēc valdība sagaida no MP diplomātiskāku pozīciju. Kā raksta K. Štēkle, šāds skaidrojums gan ir pārāk vienkāršots, jo neņem vērā to, ka patriarhs Kirils labi apzinās, ka pareizticīgie, īpaši Rietumos, dzīvo strauji mainīgā, modernā sabiedrībā, līdz ar to ideoloģiskas pagātnes konstrukcijas par pareizticīgiem Austrumiem nav dzīvotspējīgas un to vietā jāpiedāvā elastīgāka pozīcija.⁸⁴ Tāpēc MP pieņemtā dokumenta par cilvēktiesībām beigas skan bez aicinājumiem pilnībā noliegt cilvēktiesību kultūru – „pareizticīgie kristieši, nemēģinot rekonstruēt pasauli un atzīstot citu sociālo grupu tiesības piedalīties sociālās transformācijās, balstoties uz to pasaules uzskatu, atstāj sev tiesības piedalīties sabiedrības dzīves veidošanā tādā veidā, kas nav pretrunā ar viņu ticību un morāles principiem.”⁸⁵ MP izvērstais starptautisko organizāciju pieņemto cilvēktiesību dokumentu traktējums kļuvis niansētāks – baznīcas vadība nenostājas pret cilvēktiesībām vispār, bet pozicionē sevi kā organizāciju, kas pretstatā Rietumu individuālistiskam cilvēktiesību skaidrojumam piedāvā modeli, kurā galvenā vieta ierādīta pienākumam un kopienas morāles normām.

Pareizticība Latvijā un publiskā diplomātija

Pareizticība ir viena no trim lielākajām Latvijas kristīgajām konfesijām (līdzās luterāņiem un Romas katoļiem). Vairums draudžu locekļu un garīdznieku ir cilvēki, kuru primārā saziņas valoda ir krievu, lai arī kopš Vidzemes latviešu masveida pāriešanas pareizticībā 19. gs. vidū Latvijas teritorijā pastāv arī latviešu draudzes. Cik daudz latviešu ir pareizticīgie, precīzi nav zināms. Metropolīts Aleksandrs kādā intervijā (2006) ir teicis, ka 1/5 daļa no visa Latvijas pareizticīgo kopskaita ir latvieši.⁸⁶ Latviešu draudzes padomju varas gados samazinājās – vēsturnieks Aleksandrs Gavriļins to skaidro ar Hruščova laika kampaņas rezultātu; kampaņa tika vērsta pret ticīgajiem (daudzas latviešu draudzes atradās laukos un kā pirmās tika slēgtas, jo nespēja nomaksāt augstos nodokļus). Latviešu pareizticīgo priesteris

⁸³ Stoeckl, „The Human Rights Debate in the External Relations of the Russian Orthodox Church”, 218.

⁸⁴ Stoeckl, „The Human Rights Debate in the External Relations of the Russian Orthodox Church”, 221.

⁸⁵ „The Russian Orthodox Church’s Basic Teaching on Human Dignity, Freedom and Rights”, skatīts 10.06.2014., <https://mospat.ru/en/documents/dignity-freedom-rights/v/>.

⁸⁶ Olga Kirjanova, „Pravoslavie v Latvii imeet glubokie korni. Interviu s Mitropolitom Rizhskim i vsia Latvii Aleksandrom”, skatīts 14.06.2014., <http://www.pravoslavie.ru/guest/4651.htm>.

Nils Druvaskalns to saista ar karu, izsūtīšanām un faktu, ka daudzos cilvēkos pareizticība nebija iesakņojusies.⁸⁷

Tieslietu ministrijas gada pārskatos uzrādītais pareizticīgo skaits ir liels (370 000),⁸⁸ taču tas ir vairāk nekā aptuvens, jo jāņem vērā, ka ministrija nepārbauda datus un tie ir balstīti uz pašu konfesiju sniegto informāciju. 2012. gada pārskata veidotāji atzīst, ka četrus gadus pēc LPB dotajiem datiem pareizticīgo skaits nav mainījies.⁸⁹ Pēc SKDS 2009. gada aptaujas datiem, krievu valodā runājošie sevi biežāk uzskata par kristiešiem (51%) nekā tie Latvijas iedzīvotāji, kuru primārā saziņas valoda ir latviešu (37%).⁹⁰ Šie dati gan neko nepasaka par to, kā izpaužas šī reliģiozitāte, vai tā praksē nozīmē regulāru saikni ar baznīcu. 2010. gadā tika veikts pētījums par sabiedrības integrāciju Rīgā. Tā īstenotāji, analizējot pareizticīgo sociāldemogrāfisko profilu, izdarījuši šādus secinājumus: „salīdzinoši biežāk pareizticīgie ir krievi, nepilsoņi un Krievijas Federācijas pilsoņi, cilvēki ar ienākumiem 51 Ls – 150 Ls uz vienu cilvēku ģimenē, ļaudis, kuri apmeklē baznīcu reizi mēnesī vai retāk kā reizi mēnesī”.⁹¹ Šajā pašā pētījumā konstatēts, ka „Krievijai salīdzinoši biežāk piederīgi jūtas krievi, Krievijas Federācijas pilsoņi, Latvijas nepilsoņi, kā arī pareizticīgie”.⁹² Šajā gadījumā noteicošais ir nevis reliģiskais, bet etniskais faktors, jo kopumā neatkarīgi no etniskās piederības un citiem faktoriem cilvēki reliģiju praktizē maz. Šī pati aptauja rāda, ka tikai 6% aptaujāto ir iesaistījušies reliģiskās organizācijās.⁹³

Iepriekš minētā statistika rāda, ka nav pamata pārspīlēt pareizticības lomu krievu kopienā Latvijā. Tai nav ierādīta dominējoša vieta nedz vietējos krievu plašsaziņas līdzekļos, nedz to politisko partiju retorikā, kuru primārā auditorija ir krievvalodīgie vēlētāji. Tomēr tas nenozīmē, ka reliģijas vietu var pilnībā ignorēt. Pētnieki, kuri analizē etnicitātes un reliģijas saistību, norāda, ka sabiedrības integrācijas problēmas izraisa etnisku mobilizāciju, kurā grupas solidaritātes veidošanā loma tiek ierādīta arī reliģijai.⁹⁴ Reliģija, lai arī sekularizēta un „atbrīvota” no tradicionālā teoloģiskā ietvara, var labi kalpot kopienas nozīmīguma pamatošanai. Tas

⁸⁷ Viesturs Sprūde, „Pareizticīgie latvieši. Vāji ticībā?”, skatīts 16.06.2014., <http://www.apollo.lv/zinas/pareizticigie-latviesi-vaji-ticiba/332879>.

⁸⁸ „Ziņojums par Tieslietu ministrijā iesniegtajiem reliģisko organizāciju pārskatiem par darbību 2012. gadā”, 4 skatīts 13.06.2014., <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/gada-parskati/2012-gada-publiskie-parskati>.

⁸⁹ Turpat, 4.

⁹⁰ „74% Latvijas iedzīvotāju tic Dievam”, skatīts 14.06.2014., http://www.skds.lv/doc/Ticiba%20dievam_SKDS_032009.pdf.

⁹¹ Sabiedrības integrācija Rīgā. Rīgas pilsētas iedzīvotāju telefonaptauja. Analītiska atskaite. Rīga: TNS Latvia 2010, 15, skatīts 13.06.2014., http://www.iksd.riga.lv/upload_file/IKSD_pievienotie/rd_iedz_aptauja_2010_isais_var.pdf.

⁹² Turpat, 19.

⁹³ Turpat, 34.

⁹⁴ Rohit Barot, „Religion, Ethnicity and Social Change: An Introduction”, *Religion and Ethnicity: Minorities and Social Change in the Metropolis*, ed. Rohit Barot (Kampen: Kok Pharos Publishing House, 1993), 8.

nav mazsvarīgi, jo, kā raksta sociologs Zigmunts Baumanis (*Bauman*), „kopies ir iedomātas. Ticība to pastāvēšanai ir vienīgais to pamats”⁹⁵

Protams, daudz kas ir atkarīgs no reliģisko grupu līderu pozīcijas. LPB pašreizējā vadība ieņem samierinošu pozīciju etniskajos jautājumos un pozicionē sevi kā lojālu Latvijas valstij. LPB saprot, ka nereti politiķu deklarētais atbalsts baznīcai primāri ir aprēķina diktēts. 2011. gadā pēc tam, kad kārtējo reizi Saeimā tika noraidīts likumprojekts par izmaiņām likumdošanā par svētku dienām, Daugavpils bīskaps Aleksandrs intervijā teica, ka tas nav principiāli svarīgi, vai pareizticīgo Ziemassvētki ir vai nav brīvdiena. „Tā ir politiska spēle, un ir ļoti neglīti izmantot ticīgo jūtas.”⁹⁶ LPB, tāpat kā citas lielākās Latvijas konfesijas, tomēr nav konsekventi saglabājuši kritisku distanci kontaktos ar politiskām partijām. Tas attiecas konkrēti uz tagad jau bijušo Latvijas Pirmo partiju (LPP). Metropolīts Aleksandrs 2004. gadā piedalījās tās 3. kongresā un raksturoja LPP līderus kā „darbīgus un praktiskus cilvēkus”, cildināja LPP par centieniem atdzīvināt „morāles, tikumības un garīgās vērtības.”⁹⁷ Partijas biedru saistība ar korupcijas skandāliem konfesiju prestižam daudz to piekritēju acīs nebija liels drauds, ņemot vērā, ka partija mobilizēja savus potenciālos vēlētājus, atsaucoties uz kristīgām vērtībām.

LPB vadība publiskos vēstījumos un tai piederošos medijos (piemēram, baznīcas kalendārā, laikrakstā *Vinogradnaja Loza* u. c.) vairās no politisku viedokļu paušanas vai tādas nostājas demonstrēšanas, kuru varētu skaidrot kā Krievijas politisko interešu lobēšanu. Krievijas pareizticīgo plašsaziņas līdzekļos bieži atkārtotais „krievu pasaules” koncepts LPB izdevumos netiek tīrāzēts. LPB kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas ir bijis svarīgi uzturēt labas attiecības ar Latvijas politisko eliti, un tas ir veiksmīgi izdevies. Šādu novērtējumu par LPB sniedzis arī patriarhs Kirils, kas 2011. gadā teica, ka no visām Baltijas valstīm LPB ir vislabākie apstākļi.⁹⁸ Interesanti, ka LPB izdevumos nozīmīgums, kādu baznīcas vadība piešķir labām attiecībām ar valsts vadītājiem, tiek demonstrēts arī vizuāli. Baznīcas kalendārā 2014. gadam vairākās liela izmēra krāsainās fotogrāfijās redzams Valsts prezidents Andris Bērziņš viesošanās reizē pie LPB vadības.⁹⁹ Šeit gan svarīgs viens papildu faktors: MP ir hierarhiska struktūra, kurā vadītājiem – gan sekulāriem, gan reliģiskiem – tiek izrādīts īpašs gods. Tāpēc nepārsteidz, ka līdzās jau minētajam

⁹⁵ Zygmund Bauman, *Intimations of Postmodernity* (London: Routledge, 1992), XIX.

⁹⁶ „Jepiskop Aleksandr: «Nekrasivo i nehorosho ispolzovatj cuvstva verujuschih»”, skatīts 10.06.2014., <http://www.grani.lv/daugavpils/21353-episkop-aleksandr-nekrasivo-i-nehorosho-ispolzovat-chuvstva-verujuschih.html>.

⁹⁷ „LPP kongresā kritizē „Jauno Laiku””, skatīts 10.07.2014., <http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/201749-lpp-kongresa-kritize-jauno-laiku>.

⁹⁸ Elmārs Barkāns, „Par spīti skandāliem Maskavas patriarhs uzliela Latvijas pareizticīgos”, skatīts 14.06.2014., <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/39395/par-spiti-skandaliem-maskavas-patriarhs-uzliela-latvijas-pareizticigos>.

⁹⁹ *Pareizticīgās Baznīcas kalendārs 2014. gadam* (Rīga: Latvijas Pareizticīgās Baznīcas sinode). Sk. ielīmētās krāsainās fotogrāfijas.

fotogrāfijām tajā pašā izdevumā ir arī attēls, kurā redzams, kā bērni metropolīta priekšā viņa vizitāciju laikā draudzēs kaisa ziedus.

Labās attiecības ar valsts amatpersonām LPB ir bijušas izšķirīgas īpašumu jautājumā, lai izvairītos no iepriekš aprakstītajiem Igaunijā notikušajiem procesiem, kur MP piederošā struktūra izrādījās zaudētāja. Pēc neatkarības atjaunošanas reliģiskajām organizācijām Latvijā tika atdoti padomju laikā atņemtie īpašumi. Juridiskas problēmas līdz ar to radās MP struktūrai Latvijā, jo Rīgas eparhijas statūtos bija teikts, ka visi eparhijas īpašumi pieder KPB, un tas nozīmēja, ka aktualizējās jautājums par to, kas ir 1940. gadā pastāvošās LPB legālo tiesību pārmantotāja. 1992. gadā Latvijas Republikas tieslietu ministrs lika apturēt īpašumu nodošanu Rīgas eparhijai līdz situācijas noskaidrošanai. Tajā pašā gadā KPB Svētā sinode pieņēma lēmumu par autonomijas atjaunošanu Pareizticīgajai baznīcai Latvijā un agrākā nosaukuma piešķiršanu.¹⁰⁰ Aleksijs II nosūtīja Latvijas tieslietu ministram vēstuli, kurā paziņots, ka KPB nepretendē uz LPB īpašumiem un tie pieder tikai LPB.¹⁰¹ Dažu īpašumu statuss gan palicis strīdīgs – „Ave Sol” koncertzāle (kādreizējā Pētera–Pāvila katedrāle, 20. gs. starpkaru periodā to dievkalpojumiem izmantoja igauņu luterāņu draudze) pieder Rīgas pilsētai, un LPB zaudēja tiesas procesā par šīs ēkas atgūšanu, taču ar to vēl diskusijas par šo jautājumu nebeidzās. 2010. gadā „Saskaņas centra” frakcija Saeimā vērsās pie Rīgas domes ar aicinājumu nodot šo ēku LPB. „Saskaņas centrs” parasti neatsaucas uz reliģiju savos izteikumos, taču šoreiz „Saskaņas centra” frakcijas priekšsēdētājs 9. Saeimā Jānis Urbanovičs teica: „Skumji, ka dziesmas, dejas un izklaides mūsu laikā tiek vērtētas augstāk kā lūgšanas.”¹⁰²

30. gadu otrajā pusē LPB īsu brīdi (1936–1940) atradās Konstantinopoles patriarhāta jurisdikcijā, tāpēc vismaz teorētiski Igaunijas scenārijs Latvijā 20. gs. 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā bija iespējams. Praktiski tam nebija priekšnoteikumu, jo LPB nebija vērā ņemama opozīcija un, atšķirībā no Igaunijas, praktiski vairs nepastāvēja LPB paralēla struktūra emigrācijā, kura varētu pretendēt uz īpašumu pārņemšanu. Metropolīts Augustīns, kas, beidzoties Otrajam pasaules karam, bija devies uz Vāciju, jau sen bija miris (1955), 80. gados Latvijas Pareizticīgā baznīca ārzemēs (LPBĀ) pastāvēja vairs tikai formāli, jo latviešu pareizticīgie dzīvoja izklaidus daudzās zemēs un LPBĀ vairs nebija neviena augsta ranga (bīskapa un augstāka ranga) garīdznieka. Igaunijas Pareizticīgās baznīcas emigrācijā sinode pēc Otrā pasaules kara aktīvi darbojās un padomju varas norieta laikā kļuva par vērā ņemamu sarunu partneri sarunās par pareizticības nākotni Igaunijā. Daļa igauņu tautības pareizticīgo priesteru izveidoja ciešas attiecības ar emigrācijā esošo baznīcu. 1990. gadā viņi jau bija bieži viesi tās sinodes sanāksmēs. Sinodes 1991. gada

¹⁰⁰ Nikolai Tihomirov, „Istoricheskii putj Pravoslaviia v Latvii”, *Pravoslavonii cerkovnii kalendar' 1994 goda* (Rīga: Izdanie Prvoslavnoi Cerkvi Latvii), 120.

¹⁰¹ Turpat, 120.

¹⁰² „Atdot Pētera–Pāvila baznīcu pareizticīgajiem”, skatīts 12.06.2014., <http://www.pravoslavie.lv/index.php?newid=2995&lang=LV>.

decembra sanāsmē tika deklarēts, ka tai kā pirmskara Igaunijas Pareizticīgās baznīcas tiesību pārņēmējai ir tiesības uz baznīcas īpašumiem Igaunijā. Tajā piedalījās arī divas personas no KPБ Tallinas diacēzes – saimniecības nodaļas vadītājs Enns Toso (*Tosso*) un diakons Aivars Sarapiks (*Sarapik*).¹⁰³

Par Konstantinopoles patriarhāta laikiem Latvijas pareizticības vēsturē gan runāja Jānis Kalniņš. Viņš publicēja grāmatu, kurā pauda kritisku attieksmi pret metropolītu Aleksandru un pret veidu, kā tiek pārvaldīta LPB.¹⁰⁴ LPB reaģēja asi, un viņš 2007. gadā priesteram amatu zaudēja. Lai izvairītos no iespējas, ka kāda grupa tagad vai nākotnē varētu mēģināt izveidot no LPB šķirtu struktūru vai pat pretendēt uz tās īpašumiem, LPB cenšas pārliecināt politiķus, ka reliģisko organizāciju fragmentācija kaitētu visai sabiedrībai. Uzrunā konferencē 2000. gadā metropolīts Aleksandrs teica, ka integrācijas procesos vēsturisko konfesiju vienotībai ir īpaša nozīme.¹⁰⁵ LPB arī cenšas pievērst uzmanību latviešu draudžu vajadzībām un iekļaut savā „oficiālajā” vēsturē periodu, par kuru PSRS laikā klusēja – starpkaru laiku, īpaši baznīcas piederību pie Konstantinopoles patriarhāta. Pieminētajā LPB garīdznieka N. Tihomirova rakstā starpkaru periods vērtēts pozitīvi un pāreja uz Konstantinopoles patriarhātu skaidrota kā solis, kas saistīts ar to, ka staļinisma apstākļos sakari ar MP bija gandrīz neiespējami. LPB iekļaušana MP 1940. gadā bez sīkākām komentāriem aprakstīta kā „atgriešanās Mātes Baznīcas klēpī”. Atzīts gan, ka šo pārmaiņu rezultātā LPB patstāvība (autonomija) tika likvidēta.¹⁰⁶ 2012. gada Pareizticīgās baznīcas kalendārā ievietots raksts par emigrācijā mirušo LPB metropolītu Augustīnu, kas 2011. gadā tika pārbedīts Latvijā. Rakstā pozitīvi vērtēta viņa darbība, izvairoties no 30. gadu notikumu analīzes.¹⁰⁷ Toties citā rakstā, kas atrodams LPB interneta portālā, Konstantinopoles patriarhāta darbība kopumā vērtēta kritiski un, mūsdienu situāciju analizējot, ievērota MP tradicionālā retorika: „Konstantinopoles patriarhija savā darbībā nereti ignorē Svētās Pareizticības Kanonus, gaudama Vispasaules Pareizticības vienotību un nedalāmību.”¹⁰⁸ LPB jurisdikcijas maiņa tiek skaidrota ne tikai kā baznīcas, bet arī kā sabiedrības šķelšana – „veidots dziļa šķelšanās, kuru, bez šaubām, pavadīs nodalīšanās laicīgā sabiedrībā un daudzas nekārtības”.¹⁰⁹

¹⁰³ Priit Rohtmets and Ringo Ringvee, „Religious Revival and the Political Activity of Religious Communities in Estonia During the Process of Liberation and the Collapse of the Soviet Union 1985–1991”, *Religion, State & Society*, 41:4 (2013): 24.

¹⁰⁴ Jānis Kalniņš, *Latvijas Pareizticīgā Baznīca: vēstures komentārs* (Rīga: San Estera, 2007).

¹⁰⁵ „Pareizticība Latvijā. Rīgas un visas Latvijas Arhibīskapa Aleksandra uzstāšanās konferencē „Miers visiem””, *Latvijas Pareizticīgās baznīcas kalendārs 2001. gadam* (Rīga: Latvijas Pareizticīgās baznīcas sinodes izdevums, 2000), 52.

¹⁰⁶ Tihomirov, „Istoricheskie putj Pravoslavia v Latvii”, 117.

¹⁰⁷ Justīne V. Volkova, „Metropolīts Augustīns – dzimtenē un svešumā”, *Pareizticīgās Baznīcas kalendārs 2012. gadam* (Rīga: Latvijas Pareizticīgās baznīcas sinode, [b.g.]), 195–201.

¹⁰⁸ Nikolajs Tihomirovs, „Konstantinopoles Patriarhāts, vēsture, šodiena, nākotne”, skatīts 16.06.2014., <http://www.pareizticiba.lv/index.php?newid=106&id=111&lang=LV>.

¹⁰⁹ Turpat.

LPB aktīvi iesaistījusies pasākumos, kuru mērķis ir krievu kultūras saglabāšana un popularizācija. Šādas aktivitātes regulāri notiek dažādās pasaules valstīs, arī Latvijā. Pirmās Krievijas kultūras dienas kopš neatkarības atgūšanas paralēli ar Latvijas rīkotiem līdzīgiem pasākumiem Krievijā notika 2007. un 2008. gadā. Sākoties ekonomiskajai krīzei, Latvija 2009. gadā Krievijā nerīkoja šāda mēroga pasākumus, bet to darīja Krievijas puse, 2009. gadā dažādos veidos atbalstot vairāk nekā 80 masu pasākumu.¹¹⁰ 2011. gadā Kultūras attīstības fonds rīkoja pasākumu sēriju „Krievu kultūras dienas”, tādējādi nosaukums vairs neizraisa ģeopolitiskās asociācijas un tiek atjaunota pirmskara Latvijas tradīcija (Krievu kultūras dienas Latvijā tika rīkotas no 1925. līdz 1940. gadam). Šo projektu, kā rāda LPB vadības vēstījumi kultūras dienu rīkotājiem un dalībniekiem, pareizticīgā baznīca redz gan kā kultūras dialogu, gan kā misionārisma iespēju.¹¹¹ Pasākumi nereti tiek pieskaņoti jubilejām, kas ir nozīmīgas arī reliģiski. 2013. gada Kultūras dienas tika atklātas 23. maijā – dienā, kas tiek uzskatīta par 1150. gadadienu kopš slāvu rakstniecības dibināšanas, tās pamatlicēji bija pareizticīgo svētie Kirils un Metodijs.¹¹²

Tas, ka LPB atrodas uz dažādu kultūru un ietekmes zonu robežas (kanoniski pieder MP, bet iekšējās lietās ir autonoma Latvijas baznīca), to padara par aktoru Krievijas–Latvijas attiecībās. Latvijas politiķi apzinās LPB nozīmi, tāpēc tās vadība ir tikusi iekļauta oficiālās delegācijās uz Krieviju un Latvijas politiķi savukārt apmeklē LPB. 2004. gadā Latvijā tika izstādīta Tihvinas ikona – pareizticīgajiem svarīgs sakrāls objekts, to apskatīja Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga. 2006. gadā, kad Latviju apmeklēja patriarhs Aleksijs II, ar viņu tikās augstākās valsts amatpersonas. Vizīte sakrita ar laiku, kad Latvija centās noslēgt sarunas par robežlīgumu ar Krieviju. 2010. gadā Valsts prezidents Valdis Zatlers iekļāva metropolītu Aleksandru Latvijas delegācijas sastāvā, kas apmeklēja Maskavu, kur viņš tikās ne tikai ar valsts augstākajām amatpersonām, bet arī ar patriarhu Kirilu.¹¹³ Sarunā ar Zatleru Kirils skāra ne tikai tēmas, par kurām iestājas reliģiskās organizācijas Latvijā, – ticības mācība skolās, sabiedrībā valdošā morāle, bet arī tādas tēmas, kuras bieži cilātas Latvijas un Krievijas sarunās, – starpetniskās attiecības un krievu kopienas situācija Latvijā.¹¹⁴ Pēc līdzīga scenārija 2013. gadā notika Latvijas vēstnieces Krievijā Astras Kurmes tikšanās ar MP Ārējo baznīcas sakaru nodaļas vadītāju metropolītu Ilarionu. Sarunā baznīcas pārstāvis skāra starpetnisko attiecību problemātiku un tēmu, kuru, kā

¹¹⁰ Nils Muižnieks, *Latvian-Russian Relations: Dynamics Since Latvia's Accession to the EU and NATO* (Rīga: University of Latvia Press, 2011), 60–61.

¹¹¹ „Privetsvennii adres Evo Visokopreosviaschenstva, Visokopreosviaschenneishevo Aleksandra, Mitropolita Rizskovo i vsia Latvii uchastnikam i organizatoram Dnei russkoi kulturi v Latvii 2014 goda”, skatīts 12.06.2014., <http://kaf.lv/2014/05/25/slovo-mitropolita-aleksandra-drk2014/>.

¹¹² „Latvijā notiks Krievu kultūras dienas”, skatīts 30.06.2014., <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/117393/latvija-notiks-krievu-kulturas-dienas>.

¹¹³ Muižnieks, *Latvian-Russian Relations: Dynamics Since Latvia's Accession to the EU and NATO*, 63.

¹¹⁴ „Sostoialas' vstrecha sviateishego patriarha Kirilla s prezidentom Latvii V. Zatlersom”, skatīts 13.06.2014., <http://www.pravoslavie.ru/news/43629.htm>.

norādīts iepriekš šajā rakstā, MP amatpersonas bieži aktualizē starptautiskā mērogā un kuru MP uztver kā apdraudējumu ģimenei – viendzimuma laulības.¹¹⁵

Krievu kopienas situācija Latvijā ir sensitīva tēma LPB, taču to grūti apiet, ja ņemam vērā, ka LPB pozicionē sevi kā krievu kultūras un valodas stiprinātāju, tomēr LPB izvairījusies ieņemt MP amatpersonām identisku pozīciju. Intervijā, kas sniegta interneta vietnei Krievijā, LPB metropolīts Aleksandrs ir izteicies šādi: „Protams, bērniem jāmacās latviešu valoda, taču to nedrīkst uzspiest ultimāta veidā. Nokaitējot politisko situāciju, mēs neko nepadziņāsim. Jāmacās klausīties vienam otram, ieskaitot savus oponentus. Mums ir grūti iestāties vienīgi par krievu skolām – vienpusīga pozīcija tiks iztulkota atšķirīgi un ne jau mums par labu. Es pats personīgi esmu pārliecināts, ka, ja būs pareizticība, būs arī krievu valoda.”¹¹⁶

LPB šajā jautājumā uzņēmas diplomātisku misiju, un 2004. gadā, kad izvērtās diskusijas ap plānoto latviešu valodā mācāmo priekšmetu apjomu skolās, metropolīts Aleksandrs tikās ar Valsts prezidenti Vairu Viķi-Freibergu, sakot, ka baznīca dara visu iespējamo, lai sabiedrība nesašķeltos, un paužot uzskatu, ka „jebkuras izmaiņas, kas skar etniskas intereses, jāievieš uzmanīgi un nekādā gadījumā ne piespiedu kārtā. Ir nepieciešams veicināt interesi par latviešu valodu, parādīt tās svarīgumu. Darīt to var tikai tad, kad cilvēkiem tiek sniegtas visplašākās iespējas tās apguvei. Pašreiz diemžēl jūtams kvalificētu latviešu valodas skolotāju trūkums.”¹¹⁷

2012. gada referenduma par valsts valodu (par priekšlikumu piešķirt krievu valodai otrās valsts valodas statusu) laikā LPB metropolīts Aleksandrs tikai izteicās, ka krievu valodai Latvijā jābūt sabiedriski nozīmīgai. Intervijā Latvijas Radio 4 viņš nevēlējās izvērtēt 2011. gadu politiski vai ekonomiski, sakot, ka atstāj to profesionāļiem.¹¹⁸ LPB bija atturīgāka nekā vecticībnieki, kuru kopienas vadītāji 2012. gada 13. martā parakstīja vēstuli Saeimas priekšsēdētājam Solvitai Āboltiņai. Vēstulē saistībā ar referendumu par valsts valodu viņi izteica satraukumu par spriedzi starpetniskās attiecībās – tās, viņuprāt, apdraud tradicionāli labās attiecības starp latviešiem un vecticībniekiem. Vecticībnieku interneta portālā *www.staroverec.lv* ir sadaļa „Par dzimto krievu valodu”, kurā atrodams Rēzeknes vecticībnieku Kapsētas draudzes padomes priekšsēdētāja, Saeimas deputāta Vladimira Nikonova („Saskaņas centrs”) aicinājums piedalīties referendumā, kā arī viņa viedoklis, ka „valsts nacionālā politika jāmaina, pretējā gadījumā šai valstij nav nākotnes.”¹¹⁹ Jāņem vērā, ka vecticībnieku kopiena Latvijā ir daudz mazāk centralizēta nekā

¹¹⁵ „Mitropolit Volokolamskii Ilarion vstretilsia s nobim poslom Latvii v Rossii”, skatīts 13.06.2014., <https://mospat.ru/ru/2013/10/22/news93114/>.

¹¹⁶ Kirjanova, „Pravoslaviie v Latvii imeet glubokie korni. Interviu s Mitropolitom Rizhskim i vsia Latvii Aleksandrom”.

¹¹⁷ „Mitropolit Rizskij obsudil shkol'niu reformu s prezidentom Latvii”, skatīts 16.06.2014., <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/9153.htm>.

¹¹⁸ Andis Kudors, „Orthodoxy and Politics in Latvia”, 108–109, skatīts 21.06.2014., <http://appc.lv/wp-content/uploads/2013/02/Orthodoxy-and-politics-in-Latvia.pdf>.

¹¹⁹ „Tribuna: „za rodnoi iazyk, za svoi prava!”, skatīts 02.07.2014., <http://www.staroverec.lv/tribuna-za-rodnoi-yazyk-za-svoy-prava>. (Pārpublicējums no laikraksta *Chas*, 09.02.2012.)

pareizticīgā baznīca, tāpēc vecticībnieku pārstāvju izteikumos iespējams plurālisms. Vecticībnieku draudzes tradicionāli Latvijā darbojušās patstāvīgi, un tas ir vēsturiskais fons, kas palīdz saprast, kāpēc līdzās pozitīvām tendencēm (īpašumu sakārtošana, baznīcas izglītības iestādes izveide u. c.) draudžu kopdarbībā ir bijušas problēmas. 90. gados vecticībnieku kopienu plosīja personību konflikti, strīdi par teoloģiju (attiecībām ar pareizticīgajiem), īpašumiem, finansēm, līdzdalību politikā.¹²⁰

Daudziem plašsaziņas līdzekļiem Krievijā nelikās skaidra nedz Latvijas vecticībnieku, nedz vēl jo mazāk pareizticīgo vadības pozīcija referenduma laikā. Žurnāls *Sojuz* apgalvoja, ka „ar nepārprotamību iepriecināja tikai Krievijas ārlietu ministra S. Lavrova paziņojums”. Tajā pašā rakstā Latvijas Vecticībnieku Pomoras baznīcas Centrālās padomes priekšsēdētāja Alekseja Žilko paziņojums vērtēts kā nekonsekvents (viņš teica, ka krievu valodai jābūt oficiālai valodai, taču vienlaikus arī norādīja, ka Latvijā jābūt tikai vienai valsts valodai – latviešu), bet metropolīta Aleksandra izteikumi uzskatīti par noslēpumainiem.¹²¹

MP atkārtoti ir paudusi Krievijas politiskajai elitei identisku viedokli jautājumā par krievu kopienu Latvijā. Patriarhs Aleksijs II 2004. gadā Starptautiskā pareizticīgo tautu vienotības fonda sanāksmē pauda uzskatu, ka krievu kopienu Latvijā ir nekorekti saukt par mazākumtautību, jo to veido aptuveni 1/3 Latvijas iedzīvotāju.¹²² 2012. gadā viņa pēctecis Kirils, tiekoties ar Rīgas mēru Nilu Ušakovu, atzinīgi izteicās par viņa pozīciju referendumā par valsts valodu un skāra jautājumu par nepilsoņiem.¹²³

LPB jārēķinās ar tās galveno mērķauditoriju – krieviski runājošiem ticīgajiem, tāpēc tā savā retorikā izmanto krievu kopienai svarīgas atmiņu vietas un simbolus. Informējot par jaunas baznīcas būvniecību Salaspilī, interneta vietnē *www.pareizticiba.lv* rakstīts, ka „baznīcā nepārtraukti notiks aizlūgšanas par bojāgājušajiem kareivjiem”.¹²⁴ Baznīca nosaukta svētā Georgija Uzvarētāja – karavīru aizstāvja – vārdā. Šis svētais Krievijā iekļauts kara mītā – sakralizētā vēstures versijā par Otro pasaules karu, kas sv. Georgiju parāda ne tikai kā uzvarētāju cīņā pret nacismu, bet ideoloģiski sasaista ar nācijas vienotību un Krievijas īpašo lomu, neatstājot vietu diskusijām par Staļina lomu kara izcelsmē un pirmo kara gadu militārajās neveiksmēs. Georgiju veiksmīgi izdodas padarīt par kara mīta personāžu, jo 1945. gadā Lieldienas sakrita ar viņa piemiņas dienu (6. maijs), kas bija dažas dienas pirms

¹²⁰ Pārskatu par vecticībniekiem deviņdesmitajos gados sk. Arnolds Podmazovs, *Vecticība Latvijā* (Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2001), 158–183.

¹²¹ Anton Vernadskij, „Russkaia problema v Latvii”, skatīts 04.07.2014., <http://unionami.ru/?p=1299>.

¹²² „Svjateishii Patriarh virazil ozabochennost' polozheniem russkoiazichnogo naseleniia Latvii”, skatīts 13.06.2014., <https://mospat.ru/archive/27134.htm>.

¹²³ „Sviateishii Patriarh Kirill vstretilsia s merom Rigi Nilom Ushakovim”, skatīts 01.07.2014., <https://mospat.ru/ru/2012/11/30/news76904/>.

¹²⁴ „Svētā lielmocekļa un Uzvarētāja Georgija baznīcas celtniecība Salaspilī”, skatīts 12.06.2014., <http://www.pravoslavie.lv/index.php?newid=1809&id=41>.

oficiālām kara beigām.¹²⁵ Kara mītam pieskaņots LPB izdevumā *Vinogradnaja Loza* publicēts raksts sakarā ar 65. gadadienas svinībām kopš Otrā pasaules kara beigām. Rakstā teikts, ka panāktā uzvara bija arī pareizticīgās baznīcas uzvara.¹²⁶

Atrast līdzsvaru starp dažādām lojalitātēm un vēlmēm, kādas ar baznīcas nostāju saista atšķirīgi politiskas orientācijas cilvēki, nav viegli. 2009. gadā pareizticīgajās baznīcās Rīgā (ar Gruzijas diplomātu piedalīšanos) un Daugavpili notika aizlūgumi par Gruzijas iedzīvotājiem un karavīriem, kuri tika nogalināti Krievijas–Gruzijas militārā konflikta laikā. Daudzi mediji Krievijā kritizēja LPB par to, ka aizlūgumos nav minēti Krievijas „mieru uzturošie spēki”. MP preses dienests paziņoja, ka MP draudzēs nenotur aizlūgumus par „Krievijas agresijas upuriem”, jo MP neuzskata, ka Krievija pret Gruziju īstenoja agresiju.¹²⁷

Patriarha Kirila saistība ar Krievijas politisko eliti LPB ir radījusi problēmsituācijas. Valsts prezidents Andris Bērziņš lūdza patriarhu Kirilu atlikt vizīti Latvijā (tā bija plānota 2014. gada maijā).¹²⁸ LPB tiešā veidā uz to nereaģēja, vienīgi metropolīta Aleksandra Lieldienu vēstījumā pieminēja, ka tiek gaidīta Kirila vizīte.¹²⁹

2012. gadā LPB izdeva patriarha Kirila grāmatas „Brīvība un atbildība” tulkojumu latviešu valodā. Grāmatu caurvij liberālisma kritika, un tajā Rietumiem ir pretstatīta Krievija: „Krievija var kļūt par jaunās pasaules kārtības pirmtēlu, kā pamatā ir nevis bezpersoniska vienotība ar spēku uzspiestu standartu ietvaros, kas noteikti novedīs pie civilizācijas katastrofas, bet gan harmonisks kultūras pieredzes savienojums.”¹³⁰

Grāmatā postulēts idealizēts skatījums uz pareizticīgo vairākuma apdzīvotām zemēm, tādējādi uzsverot šajā rakstā vairākkārt pieminētās „krievu pasaules” idejas. „Kristīgajiem Austrumiem piemīt [...] absolūts garīguma pārsvars pār materiālo, spēja upurēties un pašizliedzība pār tieksmi uz laicīgām sekmēm, kopīgo interešu pārsvars pār personiskajām, uzticība patiesībai un ideāliem pār ikdienas labumiem, laicīgo labklājību.”¹³¹ Patriarhs arī atsaucas uz Pasaules krievu tautas kongresa pieņemto Deklarāciju par cilvēka cieņu un tiesībām. Deklarācija veidota kā alternatīva līdzīgiem Rietumu dokumentiem, un tajā akcentēta kopienas prioritāte pār indivīdu – „nevar pieļaut situācijas, kurās cilvēka tiesību īstenošana apspiestu ticību un

¹²⁵ „Georgii Pobedonosec: lubim vsem mirom”, skatīts 08.07.2014., <http://www.pravda.ru/faith/religions/orthodoxy/06-05-2012/1114162-georgiy-0/>.

¹²⁶ Jefrosiniia, „Cerkov' v godi Velikoi voini”, *Vinogradnaja Loza*, 5 (2010), 9.

¹²⁷ „Latviiskaia pravoslavnaia cerkov' pomianula 'pogibshee v rezultate agresii Rossii voinstvo Gruzii”, skatīts 07.07.2014., <http://www.regnum.ru/news/polit/1197709.html#ixzz36sXPpj2d>.

¹²⁸ „Rosina pārceļ Pareizticīgo baznīcas patriarha Kirila vizīti Latvijā”, skatīts 09.07.2014., http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/504231-rosina_parcelt_pareizticigo_baznijas_patriarha_kirila_viziti_latvija.

¹²⁹ „Kristus Augšāmcelšanās svētku vēstījums 2014. gadā”, skatīts 09.07.2014., <http://www.pravoslavie.lv/index.php?newid=5551&id=30&lang=LV>.

¹³⁰ Kirils, *Brīvība un atbildība: harmonijas meklējumos. Cilvēka tiesības un personības cieņa* (Rīga: LPB Sinodes Izdevniecības nodaļa, 2012), 76.

¹³¹ Turpat, 92.

morāles tradīciju, novestu pie reliģisko un nacionālo jūtu un godājamu svētumu aizskaršanas, apdraudētu Tēvzemes eksistenci”¹³²

Sakarā ar minētās grāmatas atvēršanu Latviju apmeklēja MP Ārējo baznīcas sakaru nodaļas vadītājs metropolīts Ilarions. Viņa vārds Latvijā ir bijis pazīstams jau iepriekš un ne tikai saistībā ar reliģiskiem jautājumiem. 2010. gadā viņš nosūtīja apsveikumu Eiropas krievvalodīgās jaunatnes alianses dibināšanas sapulcei Rīgā (alianse izveidota pēc Eiropas Parlamenta deputātes Tatjanas Ždanokas iniciatīvas).¹³³ T. Ždanoka ir viena no iniciatorēm vēl kādai līdzīgai organizācijai – Eiropas Savienības Krievvalodīgo aliansei.¹³⁴ Pareizticīgā baznīca ir saistīta arī ar šo organizāciju, kuras interneta portālā atrodams Kirila apsveikums sakarā ar tās dibināšanu – „daudzskaitlīgā krievu diaspora, kuru cita starpā apvieno kopīga ticība, ir labs pamats kopīgiem centieniem”¹³⁵ Organizācijas priekšsēdētāja vietnieks Antons Iljins ir pareizticīgo garīdznieks, kas strādā MP pārstāvniecībā ES struktūrās.¹³⁶

Nobeigums: iekšpolitikas faktors ar ārpolitisku piegaršu

Pareizticības augošā loma mūsdienu Krievijā liecina par sekularizācijas paradoksiem – par spīti tam, ka sekulārisms kā apgaismība sakņots pasaules redzējums konstruē sevi kā universālu, no reliģijas distancētu fenomenu, tas ir saistīts ar lokālo kultūru un tāpēc automātiski nenozīmē reliģijas lomas mazināšanos. „Sekulārisms paliek piesaistīts konkrētai reliģijai, gluži tāpat kā sekulārais kalendārs paliek saistīts ar kristietību”¹³⁷ Vēl viens jēdziens, kas ir aktuāls, analizējot situāciju Krievijā, ir „desekularizācija”. Ar to saprot procesu, „kurā reliģija atgūst ietekmi sabiedrībā, reaģējot pret agrākiem vai paralēli notiekošiem sekularizācijas procesiem”¹³⁸ Tas vienmēr un visur nebūt nenozīmē ticīgo skaita pieaugumu, bet var izpausties kā reliģijas klātbūtnes pieaugums publiskajā telpā. Austrumeiropā un Krievijā tas bieži savijas ar sekulāru, kvazireliģisku strāvojumu popularitātes pieaugumu (reliģijas

¹³² Kirils, *Brīvība un atbildība: harmonijas meklējumus. Cilvēka tiesības un personības cieņa* (Rīga: LPB Sinodes Izdevniecības nodaļa, 2012), 135.

¹³³ „V Rīge osnovan Jevropeiskii aliāns ruskoiazicnoi molodezhi”, skatīts 20.06.2014., <http://rus.delfi.lv/news/daily/politics/v-rige-osnovan-evropejskij-alyans-russkoyazychnoj-molodezhi.d?id=34170677>.

¹³⁴ Šis organizācijas nosaukums ir pārtulkots latviešu valodā no angļu valodas (*EU Russian Speakers Alliance*). Tulkojot no krievu valodas, latviski tas skanētu – Eiropas Krievu alianse (*Jevropeiskij aliāns ruskih*). Sk. skaidrojumu organizācijas interneta portālā: <http://www.eursa.eu/questions>, skatīts 29.06.2014.

¹³⁵ „Obraschenie mitropolita Kirilla k posetiteliā saita JRA”, skatīts 29.06.2014., <http://www.eursa.eu/node/419>.

¹³⁶ „Iljin Anton”, skatīts 29.06.2014., <http://www.eursa.eu/taxonomy/term/73>.

¹³⁷ Janet R. Jakobsen, Ann Pellegrini, „Introduction” in *Secularisms*, ed. Janet R. Jakobsen, Ann Pellegrini (Durham, London: Duke University Press, 2008), 3.

¹³⁸ Vyacheslav Karpov, „Desecularization: a Conceptual Framework”, *Journal of Church and State*, 52:2 (2010), 250.

un ultranacionālisma simbioze Ungārijā, līdzīgi strāvājumi Krievijā u. c.). Līdz ar to daudzas ārēji reliģiskas tendences ir politisku grupējumu radītas un uzturētas. Piemēram, „pareizticīgais antirietumnieciskums nav tīri reliģiskas iedabas fenomēns [...] Sākotnējais pretnostatījums „Austrumi–Rietumi” zināmā mērā ir ticis sekularizēts. [...] Pretrietumnieciskums līdzās reliģiskām vajadzībām kalpo dažādām psiholoģiskām, sociālām un politiskām vajadzībām, un to var propagandēt dažādas neatkarīgas grupas”.¹³⁹

Kā parādīts šajā rakstā, Krievijas pareizticīgo plašsaziņas līdzekļu sniegto informāciju LPB pārņem selektīvi, izvairoties no politiski jūtīgiem viedokļiem. Tas ir pašsaprotami, jo, lai būtu veiksmīgi, transnacionāli reliģiski aktori, nepieciešams izplatīt atraktīvu, pāri valstu robežām stāvošu vēstījumu un pielāgoties vietējai situācijai. Lokāliem reliģiskiem aktoriem, lai arī tie ir transnacionālu struktūru daļa, ir savas intereses. Maigā vara nenozīmē tikai vienas valsts centienus ietekmēt ar nevalstisko organizāciju starpniecību citu valsti, lai īstenotu savus mērķus. Reliģiskie aktori nereti vēlas, lai valstis savā politikā pārņem to reliģiskos principus vai nodrošina tiem īpašu statusu.¹⁴⁰

Krievijā gan plašsaziņas līdzekļi, kas saistīti ar MP, gan oficiālās amatpersonas paūz atbalstu valsts tautiešu politikai, kā arī propagandē Krievijas nostāju Ukrainas un citos jautājumos. Tas gan vairāk parādās intervijās, grāmatās un rakstos. Oficiālos paziņojumos MP cenšas būt neitrāls, lai neradītu problēmas tā pakļautībā esošajām baznīcām ārvalstīs. Vienlaikus šajos vēstījumos tiek ietverta liberālisma kritika, tādējādi cenšoties tos darīt pievilcīgus konservatīvi noskaņotai sabiedrības daļai Latvijā un citur Rietumos.

Būtu kļūdaini duālistiski pretstatīt Krieviju Rietumiem, ignorējot līdzīgus procesus šajās teritorijās – neokonservatīvisma vilni Rietumeiropā, par to liecina ultralabējo partiju panākumi, apdraudētības diskurss un pievēršanās pagātnei, idealizējot to un meklējot tajā patvērumu, postkomunistisko sabiedrību tendence virzīties „no nākotnes pagātnē [...] Postkomunistiskā dzīve ir kustība pretī laikam”.¹⁴¹ „Stingrās rokas” aizstāvju (kuriem Krievijas pieredze, ja arī ne vienmēr ir pieņemama, tomēr kalpo kā labs paraugs) netrūkst arī Latvijā (komponista un politiķa Imanta Kalniņa atklātā vēstule ir labs piemērs tam).¹⁴² Tāpat Latvijā publiskajā

¹³⁹ Vasilios N. Makrides, Dirk Uffelmann, „Studying Eastern Orthodox Anti-Westernism: The need for a comparative research agenda” in *Orthodox Christianity and Contemporary Europe: Selected Papers of the International Conference held at the University of Leeds, England, in June 2001*, ed. Jonathan Sutton, Wil van den Bercken (Leuven, Paris, Duddley: Peeters, 2003), 102 (88–120).

¹⁴⁰ Jeffrey Haynes, *Religious Transnational Actors and Soft Power* (Farnham, Burlington: Ashgate, 2012), 14.

¹⁴¹ Boris Groys, *Art Power* (Cambridge, London: MIT Press, 2013), 155.

¹⁴² „Es meklēju pasaulē pēc tiem, kas cenšas tam pretoties, un redzu, kā mūsu kaimiņvalsts Baltkrievijas prezidents Aleksandrs Lukašenko pūlas savu tautu un valsti nosargāt, lai kā nesmilkstētu bankrotējušās Rietumu „demokrātijas” šakāļi” („Imants Kalniņš: Valsts bez nākotnes – vai tas ir tas, ko mēs esam izcīnījuši?”, skatīts 08.07.2014., <http://nra.lv/latvija/87454-imants-kalnins-valsts-bez-nakotnes-vai-tas-ir-tas-ko-mes-esam-izcinijusi.htm>).

telpā klātesošs ir Krievijā plaši tirazēts viedoklis par nācijas un baznīcas īpašo tuvību – „baznīca ir ne tikai reliģiskās morāles augstākā forma, latviešu gara sargeņģelis, bet arī nācijas sintēze, un tā identificējas ar nāciju”.¹⁴³ Tas gan nenozīmē, ka tuvākā nākotnē iespējama vienota neokonservatīvo alianse, jo starp neokonservatīvajiem ir liela viedokļu dažādība un atšķirības.¹⁴⁴ Krievijas neokonservatīvismā visam jau minētajam nāk klāt vēl impēriskais diskurss. Jāņem arī vērā, ka Krievijas mediji nereti izrauj no konteksta sev vēlamus izteikumus, lai radītu priekšstatu par vienotu prokrievisku, uz konservatīvām vērtībām balstītu aliansi. Tā tas bija nesenā aģentūras *Interfaks* ziņojumā, kurā Latvijas luterāņu arhibīskapa Jāņa Vanaga teiktais skaidrots kā atbalsts Putinam.¹⁴⁵

Nav viegli pateikt, kāda ir Krievijas īstenotās publiskās diplomātijas ietekme, jo jāņem vērā, ka auditorijas sniegtos vēstījumus pieņem selektīvi. Vēstījums, kas neietver sevī paškritiku un daudz balsību, ilgtermiņā var izrādīties mazefektīvs. Kā raksta publiskās diplomātijas teorētiķis Dž. Naijs, „valdībām dažkārt ir grūti atbalstīt tādu viedokļu prezentēšanu, kas kritizē to politiku, taču šāda kritika bieži ir visefektīvākais veids, kā radīt uzticamību”.¹⁴⁶

Saskarsme ar agresīvu propagandu ir izaicinājums liberālām demokrātijām, jo vieglāk ir atbildēt ar to pašu – ar aizliegumiem un dihotomiskiem apgalvojumiem, taču mūsdienu informācijas tehnoloģiju laikmetā tas ne tikai būtu neefektīvi, bet pretrunā ar liberālisma ideāliem, kas paredz brīvu informācijas telpu. Valsts tēls mūsdienu pasaulē ir patēriņa produkts, kas konkurē ar citiem līdzīgiem produktiem. Līdz ar to valstīm, arī Latvijai, jābūt gatavām investēt publiskajā diplomātijā.

¹⁴³ Klaudija Tilitiņa, „Jāatbalsta baznīcas nostāja”, *Senioru Diena* (laikraksta „Diena” pielikums), 27.06.2014., 4. lpp.

¹⁴⁴ Charles Hawley, „A Partner for Russia: Europe’s Far Right Flirts with Moscow”, skatīts 07.07.2014., <http://www.spiegel.de/international/europe/european-far-right-developing-closer-ties-with-moscow-a-963878.html>.

¹⁴⁵ Paša J. Vanaga skaidrojumu līdz ar citēto *Interfaks* ziņojumu sk.: Jānis Vanags, „Vladimirs Putins kā Dieva sūtnis latviešiem?”, skatīts 09.07.2014., <http://www.focus.lv/latvija/sabiedriba/arhibiskaps-janis-vanags-vladimirs-putins-ka-dieva-sutnis-latviesiem>.

¹⁴⁶ Joseph S. Nye, „Public Diplomacy and Soft Power”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* (2008) 616, 106 (94–109).

SECINĀJUMI

Andis Kudors

Pēdējo desmitgažu izmaiņas publiskajā diplomātijā ir nostiprinājušas jaunās publiskās diplomātijas pozīcijas, kas paredz plašu nevalstisko aktoru iesaisti ārpolitikas mērķu sasniegšanā. Viena no jaunās publiskās diplomātijas iezīmēm ir dialoga izmantošana interešu īstenošanā. Mērķauditorijas uzklauššana un savstarpējas sapratnes veidošana nostiprina publisko diplomātiju kā maigās, nevis stingrās varas līdzekli. Jaunajā publiskajā diplomātijā valstis joprojām ir galvenie publiskās diplomātijas īstenotāji, tomēr nevalstiskie aktori ir stabili ieņēmuši efektīvu valsts palīgu lomu.

Spriežot par publisko diplomātiju kā valsts atraktivitātes vairotāju un maigās varas stiprinātāju, nedrīkst aizmirst, ka tās mērķis ir un paliek valsts nacionālo interešu īstenošana. Revanšistiski noskaņotas autoritāras varas rokās nevalstiskā sektora izmantošana var kļūt par līdzekli agresijas attaisnošanai. Tādējādi tiek kropļots publiskās diplomātijas koncepts, un tas pārvēršas par dezinformācijas un propagandas izplatīšanas kanālu. Lai arī Krievijas pārstāvji publiski kritizē minēto pieeju, Krievijas publiskās diplomātijas praksē ir vērojama komunikācijas instrumentu izmantošana spriedzes vairošanai, nevis sapratnes veicināšanai attiecībās ar mērķauditoriju. Krievijas politiķu un diplomātu publiski paustā izpratne par publisko diplomātiju un maigo varu sevišķi neatšķiras no Rietumvalstīs pastāvošajiem uzskatiem. Tomēr, tikko nonāk līdz darbiem, situācija mainās un maigā vara vairs neizliekas sevišķi maiga. Krievijas dažkārt agresīvā politika attiecībās ar kaimiņvalstīm būtiski apgrūtina publiskās diplomātijas īstenotāju darbu, padarot to līdzīgu mārketinga kampaņas īstenošanai, kuras laikā tirgū jāvirza apšaubāmas kvalitātes izstrādājums. Krievijas iekšējās problēmas, tās dominēšana NVS telpā un publiskās diplomātijas izmantošana maigajai varai neatbilstoši mērķu sasniegšanai Baltijas valstīs apgrūtina Krievijas tēla uzlabošanu starptautiskās sabiedrības acīs.

Krievijas publiskās diplomātijas mērķi nav atraujami no valsts ārpolitikas prioritātēm. Viena no šādām prioritātēm ir jaunā Eirāzijas integrācijas projekta īstenošana. Tomēr, neskatoties uz arvien jauniem integrācijas mēģinājumiem, pat starp visciešāk integrētajām NVS valstīm nav uzticības pilnu attiecību. Krievijas centralizētās varas vēlme kontrolēt pēc iespējas visus sakarus ar ārvalstīm panāk pretējo efektu – mazinās ārvalstu auditoriju uzticēšanās gan Krievijas nolūkiem, gan tās paustajai informācijai.

Krievija ir pārņēmusi ne tikai padomju laika zinātnes un kultūras centrus ārvalstīs, bet arī tālaika publiskās diplomātijas un propagandas metodes. Krievijas

informācijas kampaņas pret Ukrainu parāda, ka mūsdienu Krievijas mediju īstenotā propaganda ir pat agresīvāka un emocionāli piesātinātāka nekā padomju laikā. Līdzīgi kā Rietumukraina un Ukrainas valdība, arī Latvija Krievijas medijos tiek attēlota negatīvā gaismā, turklāt tas turpinās jau kopš 20. gs. 90. gadu sākuma. Latvijas krievvalodīgie iedzīvotāji Krievijas medijos tiek parādīti kā apspiesti taisnības cīnītāji, kuriem ir nepieciešams Krievijas atbalsts. Tādējādi Krievijas tautiešu diskriminācija un vēstures pārrakstīšana Baltijā ir viens no galvenajiem vēstījumiem Krievijas medijos par Latviju. Kā savā rakstā atzīmē Mārtiņš Kaprāns, Krievijas plašsaziņas līdzekļi ir kultivējuši opozicionāru diasporiskuma apziņu Latvijas krievvalodīgajos iedzīvotājos. Tā izpaužas kā krievvalodīgo kopienas kā patstāvīga un no Latvijas tautas izolēta politiska aktora pozicionēšana. Šāda Krievijas mediju nostāja var tikai šķelt, nevis saliedēt, tāpēc ir kaitīga normālai demokrātiskai Latvijas kā nacionālas valsts attīstībai.

Krievijas TV kanāli ir ietekmīgākie Krievijas mediji Latvijā un ir ļoti populāri krievvalodīgajā auditorijā. Latvijas mediju vidē trūkst krievvalodīgajiem iedzīvotājiem adresētu daudzpusīgu, kvalitatīvu analītisku darbu, kas spētu uzrunāt lielas nelatviešu auditorijas grupas. Ņemot vērā šī brīža finansiālās iespējas, vietējie Latvijas TV kanāli nespēj efektīvi konkurēt ar Krievijas medijiem un cīnīties par Latvijas krievvalodīgās auditorijas uzmanību. Kā norāda Anda Rožukalne, Krievijas TV kanālu ietekmes un vietējo krievvalodīgo mediju specifiskās darbības dēļ Latvijā veidojas pseidosabiedriskā doma, „kuras pamatā ir nevis informēta diskusija, bet dažu mediju saturs, to veidotās klišejas un vienpusīgi skaidrojumi”. Krievijas mediju ietekmes dēļ tās rīcību saistībā ar Ukrainas notikumiem krietni vairāk atbalsta tieši Latvijas krievvalodīgie iedzīvotāji. Kā viens no risinājumiem iepriekš minētajām problēmām ir atsevišķu Latvijas mediju regulācijas aspektu pārskatīšana.

Vairākās valstīs ir mainījusies attieksme pret Krievijas mediju klātbūtnes mērķiem un nepieciešamo valsts politiku mediju jomā. Baltijas valstis atrodas uz informatīvās ietekmes frontes līnijas, tāpēc Rietumu sabiedrotajiem ir jāpalīdz, sniedzot gan finansiālo, gan tehnisko atbalstu Latvijas un citu Baltijas valstu medijiem.

Galvenā Krievijas mediju auditorija Latvijā ir Krievijas tautieši. Tomēr vārds „tautieši”, ko oficiālā Krievijā tik labprāt lieto, runājot par visiem Latvijas krieviem un krievvalodīgajiem iedzīvotājiem, šajā kontekstā var tikt arī apšaubīts, jo nez vai visi pieminētie uzskata sevi par „ārvalstīs dzīvojošajiem Krievijas tautiešiem”. Krievija minēto apzīmējumu lieto ar jēgu – Krievijai ir morāls pienākums pasargāt savus tautiešus no diskriminācijas, kas it kā pastāv Latvijā. Šajā darbā vārds „tautietis” tika lietots, nepauzot autoru attieksmi pret tā lietojuma pamatojumu.

Krievijas tautieši ir gan nozīmīga publiskās diplomātijas mērķgrupa, gan instruments. Lai gan Krievijas tautiešu politikas oficiāli definētie mērķi ir saistīti ar krievu etniskās identitātes saglabāšanu, tautiešu politikas praksē Krievijas tautieši tiek aicināti izvirzīt politiskas prasības Latvijas valstij. Šāda prakse izraisa strīdus un konfrontāciju Latvijā un citās Krievijas tautiešu mītnes zemēs. Rinalds Gulbis norāda, ka ar plašu tautiešu nevalstisko organizāciju iesaisti Krievija cenšas pilnībā

aptvert vērienīgo diplomātiskās darbības lauku, kur Krievijas finansētas NVO darbojas kā ietekmes aģenti trešajās valstīs, mēģinot iespaidot šo valstu lēmumus politikā, ekonomikā un citās nozarēs.

Analizējot Krievijas tautiešu politikas praktiskās izpausmes Latvijā, Artūrs Kvesko norāda uz Krievijas finanšu līdzekļu piešķiršanu tautiešu NVO Latvijā. No vienas puses, tas veicina krievisko NVO aktivitātes un to iesaisti sabiedriskajos un politiskajos procesos, kas no pilsoniskās sabiedrības viedokļa nebūtu peļami. No otras puses, atsevišķas Krievijas finansētas NVO izplata tendenciozu skatījumu uz cilvēktiesību pārkāpumiem Latvijā. Turklāt Krievija, iedvesmojot tautiešu NVO uzturēt prasības par krievu valodas statusa paaugstināšanu, negatīvi iedarbojas uz sabiedrības saliedētību Latvijā. Zīmīgi, ka Ukrainā Krievijas tautiešu diskriminācijas jautājums tika izmantots kā iegansts Krievijas intervencei Krimā, kur tautiešu problēmu jautājumus jau vairākus gadus darba kārtībā aktualizēja tur esošās tautiešu NVO. Pēc A. Kvesko vārdiem, „tas ir nopietns apstāklis, kurš Latvijā būtu jāņem vērā gan politikas veidotājiem, gan vērtējot Krievijas publiskās diplomātijas kopējo iekšpolitisko ietekmi”.

Ar Krievijas tautiešu politikas tēmu ir saistīta arī „krievu pasaules” ideja, kas Krievijas tautiešu politikā kalpo kā visaptverošs ideoloģisks ietvars, skaidrojot Krievijas misiju pasaulē un sevišķi postpadomju telpā. Aleksejs Grigorjevs norāda: ja „krievu pasaulē” tiktu popularizēta krievu kultūras virsotņu bagātība ar tajā ietvertu spēcīgo humānistisko lādiņu, tad šādu kultūras diplomātijai varētu tikai atbalstīt. Diemžēl oficiālā Krievija bieži vien skata savu kultūru kā instrumentu labvēlīga fona radišanai un politisko mērķu sasniegšanai, piemēram, mēģinājumiem politiski un ekonomiski dominēt NVS reģionā un Baltijas valstīs. Lai izvērstu pretdarbību pret Krievijas kultūras nelabvēlīgajiem aspektiem, A. Grigorjevs iesaka izvērtēt un pārskatīt līdzšinējo integrācijas politiku, meklēt sabiedrotos eiropēiski noskaņoto krievu vidū, kā arī turpināt skolu reformu, pakāpeniski veidojot Latvijā vienotu skolu ar latviešu valodu kā galveno mācību valodu.

Papildus „krievu pasaules” un citu līdzīgu koncepciju izmantošanai Krievijas identitātes un tēla konstruēšanā specifisks skaidrojums par Krievijas vēsturi tiek lietots arī publiskajā diplomātijā. Krievija nav izvēlējusies iet nopietnu desovetizācijas ceļu. Kopš V. Putina uzrunas (2005) Federālajā sapulcē (kurā viņš norādīja, ka PSRS sabrukums ir lielākā 20. gs. ģeopolitiskā katastrofa) drīzāk ir vērojams pretējs process. Oficiālās Krievijas selektīvā pieeja savai vēsturei vairo Krievijas kaimiņvalstu neuzticēšanos mūsdienu Krievijas nolūkiem postpadomju telpā. Vēstures jautājumi ir plaši izmantoti dažādās Krievijas publiskās diplomātijas izpausmēs. Ainārs Lerhis norāda, ka „Krievijas publiskā diplomācija strādā, lai nodrošinātu gan Krievijas iedzīvotāju, gan tautiešu, kas atrodas ārvalstīs, vienotu vēstures skatījumu, kā arī ietekmētu bijušo PSRS republiku nekrievu iedzīvotāju auditoriju”. Turklāt vēstures skaidrošanā iesaistīto organizāciju darbība ir radījusi un turpina uzturēt iekšēju konfliktu Latvijas sabiedrībā vēstures jautājumos, līdz ar to kavējot sabiedrības saliedētības procesu. A. Lerhis skaidro, ka tiek sniegts tāds kaimiņvalstu vēstures

notikumu skaidrojums, kas nevis veicina akadēmiskas diskusijas par vēsturi, bet gan sašķeļ šo valstu (tai skaitā Latvijas) sabiedrību. Krievijas izplatītais tendenciozais skatījums uz savu un Latvijas vēsturi rada šķēršļus vienotas politiskas nācijas un tās identitātes veidošanai Latvijā. A. Lerhis atgādina, ka „Ukrainas gadījums ir piemērs, kad Krievijā pastāvošā interpretācija par Ukrainas vēsturi ilgus gadus tika izmantota [...] bijušās PSRS teritorijā un 2013.–2014. gadā ir tikusi vēl vairāk aktivizēta Kremļa propagandā, cenšoties attaisnot agresiju pret Ukrainu”.

Krievijā pēdējos gados ir vērojama desekularizācija – process, kurā reliģija atgūst ietekmi uz sabiedrību, reaģējot pret agrākiem vai paralēli notiekošiem sekularizācijas procesiem. Minētais process izpaužas kā reliģijas klātbūtnes pieaugums publiskajā telpā. Oficiālā Krievija ir iesaistījusi Krievu pareizticīgo baznīcu (KPB) savā publiskajā diplomātijā. Tā kā viens no Krievijas mērķiem ir kavēt Rietumu aktoru ietekmi bijušajās PSRS republikās, tad KPB ar „pareizticīgās civilizācijas” un „krievu pasaules” ideju atbalstu ir aktīva KF Ārlietu ministrijas sabiedrotā. Latvijas Pareizticīgās baznīcas pārstāvji savos izteikumos par valsts politiku ir daudz uzmanīgāki un neitrālāki nekā Maskavas patriarhāta vadība. V. Tēraudkalns, analizējot iespējamo Latvijas reakciju uz Krievijas publiskās diplomātijas īstenošanu, aicina neiet autoritāro valstu ceļu, kas pamatojas uz „aizliegumiem un dihotomiskiem” apgalvojumiem, tā vietā Latvijai būtu jābūt gatavai investēt savā publiskajā diplomātijā.

Lai kura no Krievijas publiskās diplomātijas dimensijām tiktu apskatīta, katra no tām atklāj būtiskas problēmas tās īstenošanas praksē. Kaut gan Krievijas vadošie politiķi apsūdz ārējos spēkus kā galvenos Krievijas tēla un reputācijas grāvējus, tomēr Krievijas pašas iekšējās problēmas un ārpolitikas raksturs traucē tai veidot pozitīvu tēlu ārvalstīs. Krievijas publiskās diplomātijas īstenošana Latvijā liecina, ka mediju vēstījumi, valodas un pilsonības tēmu aizskaršana, specifiskas vēstures interpretācijas popularizēšana šķeļ Latvijas sabiedrību un drīzāk vairo spriedzi sabiedrībā, nevis veicina labas attiecības ar Krieviju.

PAR AUTORIEM

Māris Cepurītis Rīgas Stradiņa universitātē ieguvis sociālo zinātņu bakalaura grādu politoloģijā un sociālo zinātņu maģistra grādu starptautiskajās attiecībās. Pašlaik izstrādā savu promocijas darbu. Strādājis Latvijas Republikas Ārlietu ministrijā, bet pašreiz ir pētnieks Austrumeiropas politikas pētījumu centrā un programmas vadītājs un lektora p. i. Rīgas Stradiņa universitātes Politikas zinātnes katedrā. Pētniecības virzieni: ārpolitiskā diskursa un tā ietekmes uz politikas procesiem analīze, Latvijas–Krievijas attiecību analīze, kā arī diplomātijas un publiskās diplomātijas pētniecība.

Dr. philol. **Aleksejs Grigorjevs** ir bijis LTF laikraksta *Baltijskoje vremja* galvenais redaktors. Laikā no 1990. līdz 1993. gadam – LR Augstākās Padomes deputāts un darbojies Rīgas Tautas deputātu padomē. Strādājis Misūri Universitātes Politisko zinātņu departamentā par asociēto profesoru (1994–1995). Bijis pētnieks Kristiāna Mikelsena institūtā Bergenā, Norvēģijā, nodarbojies ar Austrumeiropas demokrātizācijas procesu izpēti jautājumiem (1993–1994). Bijis Ņujorkas Universitātes asociētais profesors brīvās mākslas maģistrantūras programmā (1995–1996). Iesaistījies darbā Nacionālajā demokrātiskajā starptautisko attiecību institūtā (ASV), strādājis Vašingtonā, kā arī šī institūta pārstāvniecībās Krievijā, Gruzijā, Ukrainā, Moldovā un Azerbaidžānā. 2000. gadā apbalvots ar III šķiras Triju Zvaigžņu ordeni.

Rinalds Gulbis ir studējis LU Vēstures un filozofijas fakultātē, iegūstot bakalaura grādu vēsturē. R. Gulbis ir ieguvis teoloģijas un reliģiju zinātnes maģistra grādu LU Teoloģijas fakultātē, turpina studijas LU Teoloģijas fakultātes doktorantūrā vispārīgajā un salīdzināmajā reliģijpētniecībā. Ir Rīgas Juridiskās augstskolas un Latvijas Universitātes starpaugstskolu studiju programmas „Diplomātija” koncepcijas autors un izstrādātājs. Bijis Ziemeļvalstu konservatīvo studentu apvienības prezidents, LU senators un LU Goda tiesas tiesnesis, kā arī LU Studiju programmu kvalitātes novērtēšanas komisijas eksperts. R. Gulbis ir Austrumeiropas politikas pētījumu centra pētnieks. Galvenās pētniecības tēmas: ekstrēmisms Krievijā, Lukašenko autoritārais režīms un demokrātiskās kustības Baltkrievijā, Krievijas sociālekonomika.

Dr. sc. comm. **Mārtiņš Kaprāns** ir LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētnieks un Tartu Universitātes Pārvaldības un politikas institūta pētnieks. Viņam ir doktora grāds komunikācijas zinātnē (iegūts 2012. gadā Latvijas Universitātē). M. Kaprāna pētnieciskās intereses ir politiskā komunikācija, vēstures politika un atmiņu diskursi postkomunistiskajās sabiedrībās. Viņš ir 30 zinātnisko rakstu autors

un divu kolektīvo monogrāfiju līdzautors. M. Kaprāns ir Latvijas pārstāvis starptautiskās sadarbības atbalsta programmas (COST) aktivitātes *In search of transcultural memory in Europe* vadības komitejā. Paralēli savai zinātniskajai darbībai viņš ir arī ieguvis pieredzi ricībpolitikas veidošanā, darbojoties kā aizsardzības ministra un kultūras ministra padomnieks.

Andis Kudors 1996. gadā ir absolvējis Latvijas Universitātes Starptautisko attiecību institūtu, kur studēja starptautisko ekonomiku un starptautiskās tiesības. Laikā no 2005. līdz 2011. gadam A. Kudors studēja LU Sociālo zinātņu fakultātē, kur ieguva bakalaura un pēc tam maģistra grādu politikas zinātnē. Pašlaik A. Kudors turpina politikas zinātnes studijas LU SZF doktorantūrā. Kopš 2006. gada A. Kudors ir Austrumeiropas politikas pētījumu centra izpilddirektors un pētnieks. A. Kudora pētnieciskās intereses ir saistītas ar politiskajiem procesiem Austrumeiropā, Krievijas ārpolitiku, tai skaitā ārvalstīs dzīvojošo tautiešu politiku, kā arī Krievu pareizticīgās baznīcas iesaisti valsts ārpolitikā. A. Kudors ir LR Ārlietu ministrijas Ārpolitikas padomes loceklis.

Artūrs Kvesko ir absolvējis Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Politikas zinātnes nodaļu. 2011. gadā ieguvis maģistra grādu politikas zinātnē ar specializāciju starptautiskajās attiecībās. A. Kvesko pētnieciskās intereses ir saistītas ar drošības politikas jautājumiem, diasporu politiku, tai skaitā krievvalodīgo diasporu Latvijā kā Krievijas ārpolitikas sastāvdaļu. A. Kvesko savu pētniecisko uzmanību ir pievērsis arī Krievijas ārpolitikas reģionālajiem aspektiem un Krievijas attiecībām ar bijušajām Padomju Savienības valstīm.

Dr. hist. **Ainārs Lerhis** ir Austrumeiropas politikas pētījumu centra valdes priekšsēdētājs un Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošais pētnieks. A. Lerhis 2002. gadā Latvijas Universitātē ir ieguvis vēstures doktora grādu. Viņš ir vadījis Starptautisko attiecību – Eiropas studiju programmu Rīgas Stradiņa universitātes Politikas zinātnes katedrā. A. Lerhis ir publicējis zinātnisko monogrāfiju „Latvijas Republikas ārlietu dienests, 1918–1941” (2005). Viņš ir septiņu grāmatu līdzautors un vairāk nekā 35 zinātnisku rakstu autors, sarakstījis daudzus populārzinātniskus rakstus par starptautiskajām attiecībām, Latvijas ārpolitikas un Latvijas ārējās tirdzniecības vēsturi.

Dr. sc. soc. **Anda Rožukalne** ir Rīgas Stradiņa universitātes asociētā profesore, RSU Komunikācijas studiju katedras vadītāja. Pirms akadēmiskās karjeras vairāk nekā 20 gadus strādājusi par žurnālisti un redaktori dažādos Latvijas medijos. Kopš 2006. gada ir studiju programmas „Žurnālistika” direktore RSU Komunikācijas fakultātē. 2010. gadā aizstāvējusi Latvijā pirmo doktora disertāciju, kas veltīta mediju auditorijai. Viena no Latvijas Žurnālistu asociācijas dibinātājām, ir tās valdes priekšsēdētāja. Aktīvi darbojas Latvijas mediju vides likumu attīstīšanā. 2013. gadā

latviešu un angļu valodā iznāca A. Rožukalnes monogrāfija „Kam pieder Latvijas mediji?”. Autore regulāri piedāvā Latvijas mediju vides procesu analīzi savās mediju kritikas slejās, akadēmiskajos rakstos un intervijās. A. Rožukalne ir Baltijas Mediju pētnieku asociācijas un Eiropas Mediju menedžmenta asociācijas biedre.

Dr. phil. Valdis Tēraudkalns ir Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes Baznīcas un reliģiju vēstures katedras profesors. Akadēmiskās intereses: kristietības vēsture (19. un 20. gs.), reliģija un politika, jaunas reliģiskas kustības, reliģija dzimtes studiju kontekstā. Viņš ir vairāku monogrāfiju (sarakstītas latviešu un angļu valodā) autors vai līdzautors. Jaunākās: *Ultimate Freedom – No Choice: the Culture of Authoritarianism in Latvia, 1934–1940* (Leiden; Boston: Brill, 2013, kopā ar D. Hanovu), „Kristus un Cēzars: kristietība un vara vēsturē” (Rīga: Zinātne, 2010).

Krievijas publiskā diplomātija Latvijā: mediji un nevalstiskais sektors,

Rīga, 2014

Redaktors Andis Kudors

Austrumeiropas politikas pētījumu centrs

Ausekļa iela 11-411, Rīga, LV-1010

Tālr./fakss: + 371 67282101

www.appc.lv

Izdevējs: LU Akadēmiskais apgāds

Baznīcas iela 5, Rīga, LV-1010

Tālr.: +371 67034535

www.lu.lv/apgads